

ISSN 2466-4634

L O G O S

REVISTĂ DE FILOLOGIE LIMBĂ, LITERATURĂ ȘI FOLCLOR

ANUL V, NR. 6, SEPTEMBRIE 2020

ГОДИНА V, БР. 6, СЕПТЕМБАР 2020.

YEARS V, ISSUE 6, SEPTEMBRE 2020

**Revistă de Filologie, Limbă, Literatură și Folclor/ Часопис за
филологију, језик, књижевност и фолклор/ Magazine for
Philological Studies, Language, Literature and Folklore**

editată de / у издању / edited by:

SOCIETATEA DE LIMBA ROMÂNĂ DIN VOIVODINA-REPUBLICA SERBIA

în parteneriat cu / у партнерству са / in partnership with

UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD, ROMÂNIA

„Vasile Goldiș” University Press

Arad - România

NOVI SAD

2020

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.135.1

LOGOS : revistă de filologie / redactor-şef Lucian Marina. – Anul I, vol. 1 nr. 1 (iunie 2016) - Novi Sad : Društvo za rumunski jezik Vojvodine – Republika Srbija; Arad : Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” - România; V, nr. 6, 2020 - Ilustr. ; 16,5x23,5 cm, tiraj 300 ex. Tipografia: Djordje KOSTIĆ, preduzetnik, BIZI KOMERC, Novi Sad

Dva puta godišnje.

ISSN 2466-4634 = Logos (Novi Sad)

COBISS.SR-ID [306465031](#)

LOGOS

REVISTĂ DE FILOLOGIE

editor: Societatea de Limba Română din Voivodina, Republica Serbia
în parteneriat cu Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

COLEGIUL REDACȚIONAL/ИЗДАВАЧКИ CABET/EDITORIAL BOARD:

Președinte de onoare: **Prof. dr. Aurel ARDELEAN**, fondatorul Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad – R O M Â N I A

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC/НАУЧНИ CABET/SCIENTIFIC BOARD:

Prof. univ. dr. Coralia Adina COTORACI, președinte
Dr. Romanța IOVANOVICI, vicepreședinte

MEMBRII BOARD-ULUI INTERNAȚIONAL:

Dr. Catinca AGACHE (România – Germania),
Prof. univ. dr. Cătălin BORDEIANU (Republica Moldova – România),
Conf. univ. dr. Ludmila BRĂNIȘTE (România),
Conf. univ. dr. hab. Carmen DĂRĂBUȘ (România),
Acad. prof. univ. dr. Thede KAHL (Austria – Germania),
Acad. prof. univ. dr. Marco LUCCHESI (Brazilia),
Dr. Dorin LOZOVANU (Republica Moldova)
CS, dr. Viviana MILIVOIEVICI (România),
Conf. univ. dr. Ioan Constantin MLADIN (Macedonia),
Dr. Viorel ROMAN (Germania – Thailanda),
Acad. Vasile TĂRĂȚEANU (Ucraina),
Acad. Ion HADÂRCĂ (Republica Moldova)
Conf. univ. dr. Nikolina ZOBENICA (Serbia);

Redactor-șef și fondator/Editor in Chief founder:

Lucian MARINA

Redactor-șef adjunct/Co-Editor in Chief:

Prof. Vasile MAN (România)

Secretar de redacție:

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ

Colegiu de redacție:

dr. Daniel ALBU (Arad, România), **dr. Șerban AXINTE** (Iași, România), **Rodica CHIRCU** (Italia), **dr. Florian COPCEA** (Turnu Severin, România), **prof. Elena COJOCAR** (Uzdin, Serbia), **conf. univ. dr. Bogdan CREȚU** (Iași, România), **conf. univ. dr. Eugen GAGEA** (Arad, România), **dr. Romanța IOVANOVIĆI** (Novi Sad, Serbia), **lect. univ. dr. Virgil JIREGHIE** (Arad, România), **conf. univ. dr. Brândușa JUICĂ** (Vârșeț, Serbia), **dr. Mircea MĂRAN** (Petrovăsâla, Serbia), **dr. Marija NENADIĆ** (Serbia – România), **lect. univ. dr. Gina NIMIGEAN** (Iași, România), **prof. univ. dr. Adrian Dinu RACHIERU** (Timișoara, România), **dr. Viorel ROMAN** (Bremen, Germania-Bangkok, Thailanda), **dr. Ana SAMARDŽIĆ** (Poznan, Polonia), **dr. Oana SOARE** (București, România)

Revistă semestrială științifică „Logos”, profil umanist, domeniu filologie

Sediul Redacției/Седиште редакције/Editorial office:

21000 Novi Sad, B-dul Slobodana Jovanovića, nr. 50, Republica Serbia,
Tel. + 381 63 56 83 93

e-mail: lucianmarina@yahoo.com, popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Tipografia/Штампаруја/Tipography: *University Press „Vasile Goldiș”*
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, 310025 Arad, Bul. Revoluției, 94-96
Telefon: +40/0257/280335, mobil +40/72/4039978 fax: +40/0257/280810
e-mail: vasileman7@yahoo.com

Format 16,5 x 23,5 cm. Tiraj 300 ex., 256 pag. (240 negru/alb + 24 color)

Articolele se prezintă la redacție cu două luni până la editare, pe suport electronic (format Word) și **tipărite în limbile română, sârbă, franceză, italiană, rusă, germană, engleză, poloneză** (cu rezumat în limba engleză).

Reguli tehnoredactare articole: **MLA** sau **APA**.

CUPRINS / САДРЖАЈ / CONTENTS

• CUVÂNT ÎNAINTE	9
Lucian MARINA, redactor-șef fondator: <i>Cuvânt introductiv</i> Lucian MARINA, Editor-in-Chief founder: <i>Introductory Word</i>	9
• APRECIERI – LOGOS 5	11
Nicolae GRIGORE MĂRĂȘANU	12
Ela BĂLESCU	12
Melania RUS CARAGIOIU	12
Ligya DIACONESCU	12
• UN PUNCT DE VEDERE	13
Lucian MARINA: Noi râuri de cuvinte ale revistei „LOGOS”	14
• RESTITUTIO IN INTEGRUM	20
Valentin MIC: <i>Românii au cinstit memoria prof. dr. Radu Flora</i>	21
Lucian MARINA: <i>Divinitatea</i>	24
• ÎN FOCARUL REVISTEI „LOGOS”	25
<i>Interviu cu Mihai Eminescu după 170 de ani de la naștere</i>	26
• ÎN FOCAR	35
Nicolae IUGA: <i>Ion Budai-Deleanu, la două secole de eternitate</i>	36
Ionel NARIȚĂ: <i>Teoria metaforei la Lucian Blaga</i>	51
• MEMENTO	68
ION MILOȘ: <i>90 de ani de la naștere și 5 ani de la deces</i>	68
Zenovie CÂRLUGEA: <i>Ion Miloș - Ambasador al culturii române</i>	69
Catinca AGACHE: <i>Ion Miloș sau Ovidiu la Lekattrens</i>	76
Adrian Dinu RACHIERU: <i>Ion Miloș sau drama identității</i>	81
<i>Ultimele poezii ale lui I. Miloș scrise la Căminul de bătrâni</i>	88
• NOVI SAD CAPITALĂ EUROPEANĂ A CULTURII ÎN ANUL 2021	96
Lucian MARINA: <i>Târgul de Carte din Atena Sârbească</i>	97
Aurel Matei BANCU: <i>Târgul Internațional de Carte din Novi Sad</i>	100
• ESEU	102
Cosmin LOTREANU: <i>Sistemul educativ în Algeria franceză. De la o constantă a asimilării la o tardivă integrare</i>	103
Mirian CALORETTI CASTILLO: <i>El Erotismo en las Culturas LatinoAmericanas</i>	116
• STUDII COMPARATIVE	120

Dragan STOJANJELOVIĆ: Simbol prelaska u Drugi svet	121
• EDUCAȚIE ȘI COMUNICARE	132
Romanța IOVANOVICI: Considerații asupra însușirii limbii române cu elemente ale culturii naționale în școlile din Voivodina	133
Mihaela LAZOVIĆ: Intercultural Communication in Tourism and Hospitality	138
• LIMBAJ, CONTEXT, MULTICULTURALITATE	147
Melania RUSU CARAGIOIU: O poveste cu șir	148
Virginia POPOVIĆ: Primele jurnale de călătorie în literatura din Voivodina	151
• LIMBĂ ȘI TRANSCULTURALITATE	157
Nicu CIOBANU: Literatura de referință nu se naște neapărat doar în marile centre	158
• LECTURĂ ȘI CRITICĂ LITERARĂ	164
Zenovie CÂRLUGEA: Florian Copcea: Virginia Popovici sau «paralaxe» criticii românești din Serbia	165
Lucian MARINA: O nouă antologie a creației lui Radu Flora	173
Nicolae MAGIAR: Brândușa Juică: Privind spre copilărie	177
Virginia POPOVIĆ: 70 de ani de beletristică la Ed. „Libertatea”	180
Mariana STRATULAT: „Monografia – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019)” de Lucian Marina	184
• ARTE PLASTICE	187
Daniela POPOV - „Umbra și Lumina” pictorului Corneliu Baba	188
• FAMILIA, GASTRONOMIE	195
Virginia POPOVIĆ: Tentații gastronomice în rostirea lirică voivodineană	196
• MEMENTO MORI	207
Lucian MARINA: Gheorghe Pintor în drum spre stelele Cerului	208
Aurora PLANJANIN: Ion Rotariu-o dublă privire spre memorie	212
• EVENIMENTE CULTURALE	217
Vasile Șoimaru A 22-a aniversare a Academiei de Studii Economice	218
Brândușa JUICĂ: Lumea cu și fără Iugoslavia	225
Andrada V. DIACONESCU: Antologia Limba noastră cea română	231
Lucian Marina: Festivalul Internațional al Scriitorilor din Canada	240
Yvan-Denis DUPUIS: Un pont sur l’infini	243
• Rubrica revistei LOGOS „Vă prezentăm...”	248
Brândușa JUICĂ: Revista plurilingvă „Novi most”, nr. 3 și 4	249

C U V Â N T Î N A I N T E

În primul rând ținem neapărat să adresăm sincere mulțumiri tuturor cititorilor și colaboratorilor care, la adresa redacției, au trimis cuvinte de laudă și încurajare sau și-au exprimat dorința să fie colaboratori ai acestei publicații, cu multe comunicări științifice interesante, studii de caz sau studii comparative, eseuri, articole de specialitate, critică literară...

Odată ce formula redacțională s-a dovedit a fi una agreată de publicul larg, nu vedem motiv de a modifica concepția, ci doar să selectăm lucrări științifice și studii comparative calitative, care au în focar limba română.

Așadar, în deschidere prezentăm unele din numeroasele felicitări adresate redactorului responsabil al revistei și membrilor colegiului redacțional.

La rubrica „**UN PUNCT DE VEDERE**”, redactorul-șef semnează un articol intitulat „**Noi râuri de cuvinte ale revistei LOGOS**”.

La rubrica „**RESTITUTIO IN INTEGRUM**”, ziaristul **Valentin Mic** din Satu nou a consemnat că, în pofida pandemiei provocată de **Coronavirus COVID**, și anul acesta, „**Românii au cinstit memoria prof. dr. Radu Flora**” iar, totodată, a fost publicată și poezia „**Divinitatea**”, pe care, președintele *Comitetului de organizare a manifestării cultural-științifice internaționale „Memorialul Radu Flora”* a dedicat-o celui mai important om de știință român din Voivodina.

Tuturor celor care apreciază creația eminesciană sugerăm ca obligatoriu să facă lectura unui posibil „**Interviu cu Mihai Eminescu după 170 de ani de la naștere**”. Apoi, tot la rubrica „**ÎN FOCAR**”, vă supunem atenției un studiul a lui **Nicolae Iuga** despre „**Ion Budai-Deleanu, la două secole de eternitate**” și „**Epopoea ȚIGANIADA, în actualitate**”, precum și despre comunicarea pregătită de **Ionel Nariță** și intitulată „**Teoria metaforei lui Lucian Blaga**”, renumitul poet român născut în urmă cu 125 de ani, dar care, nu strivește „**corola de minuni a lumii**”.

La rubrica „**MEMENTO**” ne reamintim de poetul **Ion Miloș** la 90 de ani de la naștere și 5 ani de la deces. Sunt publicate contribuții semnate de **Zenovie Cârlogea, Catinca Agache** și **Adrian Dinu Rachieru**.

Nici din acest număr nu lipsesc reportaje despre **Târgul Internațional de Carte din Novi Sad**. Semnează: **Lucian Marina** și **Aurel Matei Bancu**.

La rubrica „ESEU” publicăm două lucrări interesante: „*Sistemul educativ în Algeria franceză. De la o constantă a asimilării la o tardivă integrare*”, semnată de **Cosmin Lotreanu** și „*El Erotismo en las Culturas LatinoAmericanas*” semnat de **Mirian Caloreti Castillo**.

La rubrica „STUDII COMPARATIVE” publicăm un studiu semnat de **Dragan Stojanjelović**. Rubrica „EDUCAȚIE ȘI COMUNICARE” conține comunicări științifice semnate de **Romanța IOVANOVIĆ** și **Mihaela Lazović** iar, la rubrica intitulată „LIMBAJ, CONTEXT, MULTICULTURALITATE” este publicată „*O poveste cu șir*” a scriitoarei **Melania Rusu Caragioiu** și comunicarea științifică a **Virginiei Popović** despre „*Primele jurnale de călătorie în literatura română din Voivodina*”.

La rubrica „LIMBĂ ȘI TRANSCULTURALITATE” publicăm un articol semnat de **Nicu Ciobanu** care afirmă că „*Literatura de referință nu se naște neapărat doar în marile centre*”.

La rubrica „LECTURĂ ȘI CRITICĂ LITERARĂ” prezentăm interesante semnează **Zenovie Cârlușea**, **Lucian Marina**, **Nicolae Magiar**, **Virginia Popović** și **Mariana Stratulat**.

Daniela Popov ne informează mai clar despre *Umbra și Lumina* lui **Corneliu Baba** în studiul publicat la rubrica „ARTE PLASTICE”.

La rubrica „FAMILIE, GASTRONOMIE”, **Virginia Popović** se prezintă cu studiul „*Tentații gastronomice în rostirea lirică voivodineană*”.

La rubrica „MEMENTO MORI”, **Lucian Marina** semnează un necrolog concertmaistrului **Gheorghe Pintor**, iar **Aurora Planjanin** scrie despre tatăl ei, **Ion Rotariu Cordân**.

La rubrica „EVENIMENTE CULTURALE” prezentăm mai multe contribuții ale căror autori sunt **Vasile Șoimaru**, **Brândușa Juică**, **Andrada Victoria Diaconescu**, **Lucian Marina** și **Yvan-Denis Dupuis**.

În fine, la rubrica revistei **LOGOS** „VĂ PREZENTĂM”, **Brândușa Juică** ne reamintește care a fost conținutul numerelor 3 și 4 ale revistei plurilingve „*Novi Most – Puntea Cea Nouă*”.

În concluzie, în cele mai mult de 30 de comunicări științifice, studii de caz, studii comparative, eseuri, reportaje, note de drum, autori din Serbia, România și Republica Moldova, dar și din Canada și America Latină, prezintă lucruri interesante care, suntem convinși, se vor bucura de atenția Dumneavoastră, mult stimați iubitori ai cuvântului scris.

Lucian Marina, redactorul-șef și responsabil

APRECIERI DESPRE „LOGOS” NR. 5

Felicitări celor care editează Revista „**LOGOS**”, o făclie arzând cu flacără înaltă, pentru românii din Serbia! Felicitări colectivului de redacție în frunte cu Fratele nostru, ulisianul * Lucian Marina!

LA MULȚI ANI, PLINI DE ROD!

Nicolae GRIGORE MĂRĂȘANU

Succes și felicitări Maestre, Lucian Marina.

Vă mulțumesc că existați precum și pentru tot ceea ce realizați. Cu prețuire infinită.

Ela BĂLESCU

Multe mulțumiri pentru bucuria de a vedea articolele noastre și în Revista Domniei voastre plurilingve „**Logos**”, Serbia, Diaspora Românească.

Melania RUSU CARAGIOIU
Canada

Distinse domnule Lucian Marina,

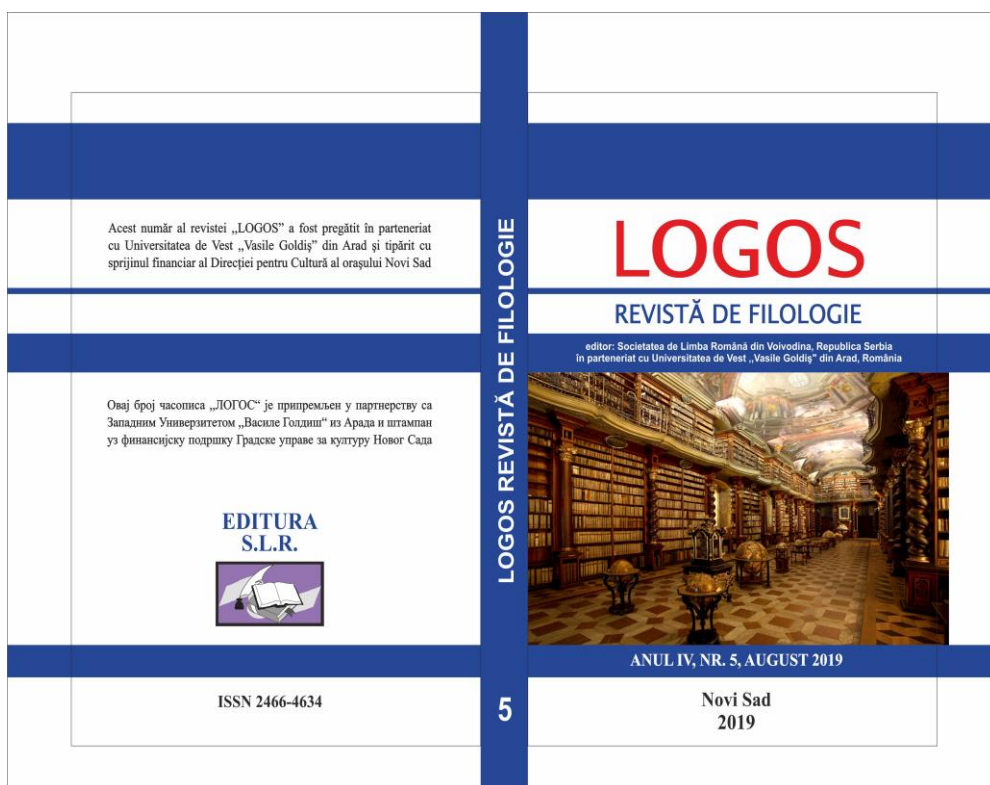
Felicitări pentru activitățile domniei voastre și „*strădania*” pentru păstrarea limbii române, precum și minunatele acțiuni pe care le organizați.

Vă asigurăm de considerația noastră!

Ligya DIACONESCU

* **Ulise** sau **Odiseu** (greacă: Όδυσσεύς), vestit pentru mintea sa isteasă și pentru prudența și vorbele frumoase pe care știa să le rostească

UN PUNCT DE VEDERE

Lucian MARINA
Novi Sad - **SERBIA**

NOI RĂURI DE CUVINTE ALE REVISTEI „LOGOS”

Societatea de Limba Română din Voivodina - Republica Serbia, de la înființarea acestei asociații cultural-științifice, în acord cu prevederile statutare, se ocupă de păstrarea și prezervarea limbii materne și cultivarea limbii române literare.

Printre numeroasele activități științifice și de cercetare respectiv cele culturale, de stimulare a creației literare și de propagare a limbii române în toate sferile de viață și activitate, odată cu venirea subsemnatului în fruntea prestigioasei asociații, adică timp de 28 de ani, tradițional se marchează Ziua de 15 ianuarie – Ziua de naștere a Poetului Național, Mihai Eminescu, dar și ziua morții „*omului deplin al culturii românești*”, cum îl prezenta **Constantin Noica** pe geniul născut la Ipotești.

Iar, acest lucru nu s-a făcut așa încât Poetul Național să devină de nesuferit elevilor, cum se întâmplă în școlile în care profesorii sunt fără vocație, adică nu au știință de a provoca dragostea de lectură la cei tineri, respectiv să educe elevii să vorbească și să scrie corect în limba română.

Comitetul de conducere al Societății de Limba Română din Voivodina, în colaborare cu Filiala S.L.R. din Torac, în fruntea căreia se găsea inimosul poet, profesor de *Limba română*, **Olimpiu Baloș**, timp de 15 ani au fost organizate, la vechea clădire „*Torăceana*” a Casei de Cultură și la Școala Generală „*George Coșbuc*” din Torac, memorabile manifestări culturale care s-au desfășurat sub genericul „*Eminescu în durată eternă*”.

Iar, aceste reuniuni au presupus concursuri literare, la care elevii au demonstrat cât de mult l-au îndrăgit pe Eminescu și creația eminesciană iar tinerele vlăstare și recitatorii își demonstrau talentul în fața publicului torăcean, care urmărea cu însuflețire programul la care, în mod tradițional participa și **Orchestra „LIRA”**.

În urma decesului generosului prof. Olimpiu Baloș, conducerea S.L.R. a mai organizat în acest sat câteva ediții ale manifestării tradiționale.

Însă, odată cu venirea unei noi directoare în fruntea școlii din Torac, evident, nu a mai fost bună-dispoziție și condiții de a se desfășura festivitățile în acest edificiu instructiv. Atunci, **Asociația Pompierilor din Torac** a oferit încăperile pentru desfășurarea manifestării, căci torăcenii au apreciat mult activitatea desfășurată de președintele S.L.R. și au dorit să-l cinstească pe Mihai Eminescu. În plus, spre deosebire de directoarea școlii, torăcenii și-au exprimat dorința ca despre Poetul Național să nu se vorbească doar de ziua nașterii și a decesului renumitului simbol național.

Din păcate, după ce Conducerea S.L.R. nu a mai organizat la Torac tradiționala manifestare „**Eminescu în durată eternă**”, în această localitate s-au organizat multe alte reuniuni culturale importante, dar nu și manifestări consacrate marelui poet, care este numit șablonard „*poetul nepereche al literaturii române*” și „*poetul național al românilor*”.

Dar, culmea, la 15 ianuarie 2020, când un grup de tineri din Torac au reluat practica organizării unei reuniuni consacrate Poetului Național, sus amintita directoare a școlii din Torac, fără lipsă de modestie, a găsit de cuvință să se laude cum că, la această școală, Eminescu este sărbătorit de 28 de ani, ceea ce nu corespunde cu adevărul. Realitatea este că, prima manifestare a fost organizată în urmă cu 28 de ani de S.L.R.

Și așa, un deceniu și jumătate.

Mai târziu a urmat o pauză de aproape un deceniu...

Totuși, practica de a se cinsti memoria Poetului Național, președintele S.L.R. a extins-o și la Ovcea, unde în colaborare cu Societatea Cultural-Artistică, în frunte cu **Dorel Cina** și cu **Asociația Femeilor „Etno-Art” din Ovcea**, în frunte cu **Ana Popescu**, ani în șir, a organizat cu deosebit succes manifestarea cultural-artistică sub genericul „**DOR DE EMINESCU**”.

Orașul Vârșeț este considerat „*capitala spiritualității românești din Serbia*” dar, în acest focar cultural nu era practica de marcare a zilei de naștere a lui Mihai Eminescu, astfel că președintele S.L.R. a decis ca,

împreună cu membrii Filialei S.L.R. din Vârșeț și în colaborare cu mai mulți parteneri culturali, să organizeze o serie de festivități deosebit de reușite, fiind consacrate zilei de naștere a Poetului Național și marcării zilei de 15 ianuarie – Ziua Culturii Române. Reuniunile s-au desfășurat la Centrul de Cultură din Vârșeț, cu participarea unui număr impozant de reprezentanți ai partenerilor culturali ai S.L.R., din Serbia și România.

Demn de menționat și faptul că, în procesul de realizare a proiectului, inițiat de Societatea de Limba Română din Voivodina, care are drept țel trezirea conștiinței naționale a românilor de la sud de Dunăre, incontestabil, un succes deosebit a fost obținut prin organizarea, de aproape un deceniu și jumătate, a *Festivalului Internațional de Folclor al Românilor din Balcani* „**Joc Românesc**”, care, acum, este o reuniune a românilor de pretutindeni.

În diferite ocazii, președintele S.L.R., a declarat că este mândru de faptul că, acest eveniment a devenit tradițional, o măreață sărbătoare care, în zilele când are loc Festivalul, transformă orașul Golubaț și, în special, satul Jâtcovița, într-o capitală a românității.

Acest succes, președintele S.L.R. l-a obținut, înainte de toate, grație colaborării cu **Ivița Glișici**, fostul primar al satului Jâtcovița și președinte al *Inițiativei Culturale Române*, una dintre primele asociații ale românilor timoceni și cu **dr. Iasmina Glișici** născută **Mihai(lovici)**, președinta Asociației „*Sandu Timoc*” a părinților care doresc ca și copii lor să învețe limba română în școlile de stat.

Motiv de mândrie constituie și succesele înregistrate de S.L.R. în procesul de menținere mereu aprinsă a flăcării românismului la sud de Dunăre, inclusiv prin instituirea practicii de a se organiza festivități și cu prilejul zilei de 15 ianuarie, în primii doi ani la Golubaț iar, acum, și la Požarevac (Pojarevaț), Kučevo (Cucievo), cu un număr tot mai mare de asociații, cu prefix românesc, de la sud de Dunăre, în frunte cu **dr. Ivița Glișici**, președintele și **Lucian Marina**, vicepreședintele *Forumului European pentru Istorie și Cultură – Filiala Serbia*.

Iar, referitor la festivitățile organizate de Societatea de Limba Română din Voivodina, în vederea marcării **Zilei Culturii Române**, demn de menționat faptul că, la reuniunea organizată, în anul 2016, la Vârșeț, a participat și regretatul om de știință și de cultură aleasă **prof. dr. Aurel Ardelean**, fondatorul *Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad* care, fiind încântat de calitatea manifestării și a diverselor activități desfășurate de

Societatea de Limba Română din Voivodina a propus să fie semnat un **Acord de parteneriat cultural** între UVVG și S.L.R.

Acordul de parteneriat cultural, semnat de **prof. dr. Aurel Ardelean**, fondator și președinte al *Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad* și **Lucian Marina**, președintele *Societății de Limba Română din Voivodina*, a prevăzut, printre altele, pregătirea în comun și tipărirea unei reviste de filologie.

A urmat o muncă asiduă, proces în cadrul căruia, cu multă seriozitate și responsabilitate, **Lucian Marina**, redactorul-șef și fondatorul al acestei reviste, împreună cu secretara revistei **conf. univ. dr. Virginia Popović** și membrii din Serbia ai colectivului de redacție, respectiv **prof. Vasile Man**, redactor-adjunct al redacției din România, au pregătit un manuscris reprezentativ tipărit, în iunie 2016, la UV „Vasile Goldiș”, University press, Arad.

Primul volum al acestei reviste a conținut mai multe comunicări științifice, studii comparative, lucrări științifice despre teoria și practica educațională, eseuri, critici literare, semnale editoriale, prezentări de carte, tradiții, reportaje despre importante evenimente culturale.

Prof. Vasile Man, de altfel, Director-executiv și redactor-șef fondator al revistei „**STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ**” a fost „*nașul*” publicației noastre, care a primit numele de „**LOGOS**” și prin care am reușit să adăugăm încă o cărămidă în zidul culturii noastre, să contribuim cu încă o pietricică la preafrumosul mozaic cultural al românilor de pretutindeni.

Fondatorii și colectivul de redacție al acestei publicații, se mândresc de faptul că aceasta este prima și unica revistă de filologie a românilor din Serbia. Dar, în special ne bucură aprecierile care de care mai frumoase, cuvintele de laudă, de încurajare (**academician prof. univ. dr. Thede Kahl**, **CS dr. Viviana Milivoievici**, **conf. univ. dr. hab. Carmen Dărăbuș...**).

Primul număr al revistei de filologie, limbă, literatură și folclor „**LOGOS**”, editat de *Societatea de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia*, în parteneriat cu *Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România*, a fost lansat în iulie 2016, la Golubaț, drept cea mai importantă manifestare adiacentă, la măreața sărbătoare a românității „**JOC ROMÂNESC**”.

La manifestarea organizată de S.L.R. la Biblioteca orașului, respectiv la Căminul Cultural al orașului Golubaț, **profesorului Vasile Man** a fost

acordat Premiul de Excelență al S.L.R., iar **conf. univ. dr. Eugen Gagea**, unul dintre cei mai activi membri ai redacției din România a revistei „**LOGOS**”, a fost proclamat „**MEMBRU DE ONOARE AL S.L.R.**”.

Demersul tematic al revistei, care s-a arătat a fi deosebit de potrivit, a fost păstrat și în numărul doi care a fost pregătit în 2017 și tipărit de S.L.R., criticii literari reliefând faptul că, revista „*vorbește în mai mult limbi despre fapte de cultură, evenimente istorice, realizări științifice, totodată, manifestând interes și pentru promovarea valorilor autentice și a dialogului intercultural*” (Brândușa Juică).

Iar, **Răzvan Ducan**, redactor al revistei „*Vatra*” din Târgu Mureș, privind îndeaproape cuprinsul celor două apariții editoriale ale revistei noastre, a declarat că „*s-a avântat într-o adevărată robinsoniadă cronicărească*” și a conchis că, în opinia domniei sale, în Serbia, „**Logos**” **înseamnă „revista-cuvânt care zidește unitatea de spirit a românilor”**.

Din fericire, în drumul mai puțin lin, cauzat de situația economică și politică, ideile și dorințele noastre, totuși, s-au bucurat de ajutorul unor prieteni și vecini, oameni de bună credință care ne-au acordat un mare sprijin. Astfel, și numărul trei al revistei „**LOGOS**” a fost pregătit relativ ușor respectiv a fost gata pentru tipar deja în vara anului trei de apariție. Manuscrisul a cuprins un bogat evantai de materiale interesante care, alături de „*florilegiul de imagini color au urmărit satisfacerea gustului și a interesului diverselor categorii de cititori*”.

Însă, partea română nu a reușit să asigure banii necesari pentru tipar, astfel că S.L.R. a plătit și costul tiparului acestui număr care a văzut lumina tiparului în decembrie 2018.

Continuând practica din anii precedenți, în cursul anului 2019, Societatea de Limba Română din Voivodina a publicat atât numărul **patru** cât și, surpriză, și numărul **cinci** al revistei de filologie „**Logos**”, care este unica revistă științifică românească din Voivodina - Serbia.

Iar, cele două numere publicate în cursul anului 2019, la fel ca și până în prezent, aduc în focar cercetări din domeniul istoriei, lingvisticii, creației și criticii literare, aspecte ale multiculturatității, studii comparate, cultură, formând o imagine mai precisă despre existența noastră pe aceste meleaguri și nu numai.

Mai concret, în numărul 4 al revistei, „*sub mantia ocrotitoare a publicației, împodobită cu imaginii Bibliotecii Abbey din St. Gallen, Elveția,*

se adăpostesc două sute șaizeci și patru de pagini, dintre care șaptezeci color, ce satisfac gusturile mai multor categorii de cititori”. Trebuie precizat că, și acest număr al revistei a răspuns și cerințelor redacționale iar, diversitatea subiectelor, care au fost puse în fața cititorului acestui număr al revistei „Logos” denotă preocupările noastre și reflectă modul actual de viață al românilor din această zonă. Iar, revista „Logos” și în numărul 4, în primul rând promovează interculturalitatea, fiind o sursă de documentare pentru cercetători ai culturii, limbii, literaturii, educației, relațiilor socio-umane dar, totodată, și o încununare a dorințelor și aspirațiilor celor care și-au dat contribuția la realizarea acestui volum. „*Subiectele abordate sunt bine concepute de Colegiul redacțional al revistei care a trudit foarte mult la reușita acestui număr și care, după cum au subliniat și criticii (Romanța Iovanovici) merită un Magna cum laude pentru efortul depus și rezultatul acestui efort*”.

Numărul 5 al revistei continuă pe același făgaș, dar cu o abordare mai profundă, ridicând acest număr al revistei pe o treaptă mai înaltă. Mai concret, la fel ca și numerele precedente ale revistei de filologie „Logos” care au deschis larg calea spre prezentarea și comentarea cercetărilor din domeniul filologiei, a marilor evenimente istorice care au marcat secolul trecut și viitorul apropiat, precum Centenarul Marii Uniri, sau Orașul Novi Sad – Capitala Europeană a Culturii în anul 2021, redactarea revistei este de așa natură încât pe paginile acesteia se publică și rezultatele multor proiecte inițiate și realizate în perioada premergătoare apariției acestui număr.

La *Colocviul Internațional de la Arad* la care a fost marcat și 15 ani de apariție a revistei „Studii de știință și cultură”, **conf. univ. dr. Eugen Gagea** a lansat numărul 5 al revistei „Logos” care apare în parteneriat cu *Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad* și astrânge laolaltă un comitet internațional de redacție de pe mai multe continente în timp ce colaboratorii revistei sunt nume ilustre din lumea științifică din Europa, Asia, America de Sud, etc.

Apariția numărului 5 al revistei „LOGOS” a fost finanțată de partea română și tipărită la *Tipografia „Gutenberg” din Arad*.

RESTITUTIO IN INTEGRUM

Valentin MIC
Satu Nou - SERBIA

ROMÂNII AU CINSTIT MEMORIA RENUMITULUI PROF. DR. RADU FLORA

După trei decenii de la decesul marelui om de știință român dr.Radu Flora și după mai multe încercări eșuate, pe data de 5 septembrie 2020, cu forțe unite, *Societatea de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia*, în colaborare cu S.C.A. „**Dr. Radu Flora**” din Satu Nou și cu sprijin financiar al *Consiliului Național Român*, a montat o placa memorială și pe casa părintească din Satu Nou a distinsului profesor universitar.

Societatea de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia, în mod tradițional, la începutul lunii septembrie (la 4 septembrie – ziua decesului și 5 septembrie – ziua de naștere a fondatorului Societății de Limba Română) organizează manifestarea cultural-științifică internațională „*Memorialul Radu Flora*” care constă într-un cu colocviu științific la Satu Nou, o reuniune științifică cu lansări de carte la Vârșeț și într-un simpozion internațional la Zrenianin.

Anul acesta, din cauza epidemiei de COVID-19, „*Memorialul Radu Flora*” s-a desfășurat doar la Satu Nou cu un număr mai mic de participanți.

Placa memorială a fost sfințită de **părintele prot. Gheorghe Ianeș**, preotul paroh al Bisericii Ortodoxe Române din Satu Nou și protopop de Panciova și de Preacucernicul părinte protopop iconom-stavrofor **Cornel Juică**, paroh al Bisericii Ortodoxe Române din Sălcița, Mesici și Iablanca.

Președintele Societății de Limba Română, **Lucian Marina** a adresat mulțumiri și a evocat câteva momente importante din viața lui Radu Flora, referindu-se și la opera marelui om de știință.

- „S-au împlinit deja trei decenii de când a plecat în eternitate cel care a fost o adevărată **enciclopedie ambulantă**. După cum știți, a fost înainte de toate lingvist, dialectolog, dar și lexicograf, lexicolog, etnolog și folclorist, scriitor, atât poet și prozator, cât și dramaturg, traducător, critic literar, eseist, autor de manuale, antologii de amplare, atlase lingvistice deosebite ale limbii vorbite de românii din Banatul iugoslav și de românii din Istria, adică de istro-români. Multe s-au zis despre profesor și încă nu s-au spus toate. Multe se cercetează și încă nu reușim să facem acest lucru în totalitate. Din păcate, situația cauzată de pandemie nu ne-a permis să organizăm simpozionul internațional la Zrenianin. Totuși, ne-am dorit ca **„Memorialul Radu Flora”** să nu treacă fără o reuniune comemorativă cum este cea de astăzi, când vom dezveli placa memorială. Este vorba despre o acțiune la care ne-am împreunat forțele Societatea de Limba Română și membrii filialei din Satu Nou a acesteia, **S.C.A. „Dr. Radu Flora”**, reprezentanții **Școlii Generale**, ai **Casei de Cultură** și ai **Bisericii Ortodoxe Române din Satu Nou**. Toate acestea au fost posibile datorită sprijinului din partea **Consiliului Național Român**”.

Placa memorială au dezvelit-o președintele S.L.R., **Lucian Marina**, inițiatorul proiectului și pictorul academic **Viorel Flora**, fiul lui Radu Flora.

Mr. Viorel Flora a evocat amintiri despre tatăl său și casa părintească din Satu Nou și a spus că „dacă cineva vrea să aibă realizări câte a avut Radu Flora este necesar să se trezească la 5 dimineața și să muncească fără întrerupere până la ora 1 după miezul nopții, până în ultima zi a vieții”.

Cea de-a doua parte a prestigioasei manifestări s-a desfășurat la **Casa de Cultură „3 octombrie”** unde a fost omagiată personalitatea și opera regretatului prof. dr. Radu Flora. Despre opera vastă și traiectoria **„Memorialului Radu Flora”** a vorbit președintele S.L.R., **Lucian Marina**.

Prof. Steluța Mulić, fiica profesorului Radu Flora, a vorbit despre timpul petrecut cu tatăl ei la Satu Nou, argumentându-și afirmațiile cu un eseu al

acestui. Mr. Viorel Flora a relevat că există o culegere de folclor din Satu Nou cu titlul de lucru „**Lira bobocilor**”. Dânsul i-a îndemnat pe cei prezenți să găsească posibilități de tipărire a acestei lucrări remarcabile.

În numele *Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Serbia* s-a adresat **Daniel Magdu**.

- „*Bucură faptul că astăzi am cinstit memoria și am adus un omagiu marelui intelectual și savant român dr. Radu Flora prin dezvelirea plăcii memoriale. Prin aceasta dorim să trezim memoria asupra marilor nume românești de la noi care au dat o contribuție foarte mare neamului nostru și nu numai*”, a subliniat, între altele, Daniel Magdu.

Stevan Mihailov, președintele Departamentului de informare al Consiliului Național Român, a spus că „*Ziua dezvelirii plăcii memoriale a profesorului Radu Flora este o zi foarte importantă atât pentru locuitorii Satului Nou, cât și pentru întreaga minoritate română din Serbia*”. El a mai precizat că moștenirea pe care ne-a lăsat-o este inestimabilă, mai ales în domeniul lingvisticii, a învățământului și a culturii, în genere.

Prof. univ. dr. Brândușa Juică a prezentat o comunicare care a pus în lumină creația bogată a scriitorului Radu Flora și prin aceasta a întărit afirmările făcute de vorbitorii precedenți.

Conf. univ. dr. Virginia Popović de la *Catedra de limba și literatura română a Facultății de Filozofie din Novi Sad*, și-a exprimat regretul că nu a fost studenta profesorului Flora, dar, după cum a spus, din perspectivă științifică, în fiecare zi este alături de cărțile dânsului.

- „*Atunci când facem o cercetare științifică, fie că este vorba despre literatură, lingvistică sau folclor, apelăm la cărțile profesorului Radu Flora*”, a precizat dr. Virginia Popovici.

Momentele muzicale le-au asigurat maeștri **Bojan Boljanac**, directorul Casei de Cultură „3 octombrie” din Satu Nou și **prof. Janiel Șublea**.

Lucian MARINA

Dr. Radu FLORA

DIVINITATE

Lui Radu Flora

Adorând providența divină meditam
asupra schimbului minunat prin care
Dumnezeu îmbracă firea omenească
pentru a împărtăși firea divinității Sale.

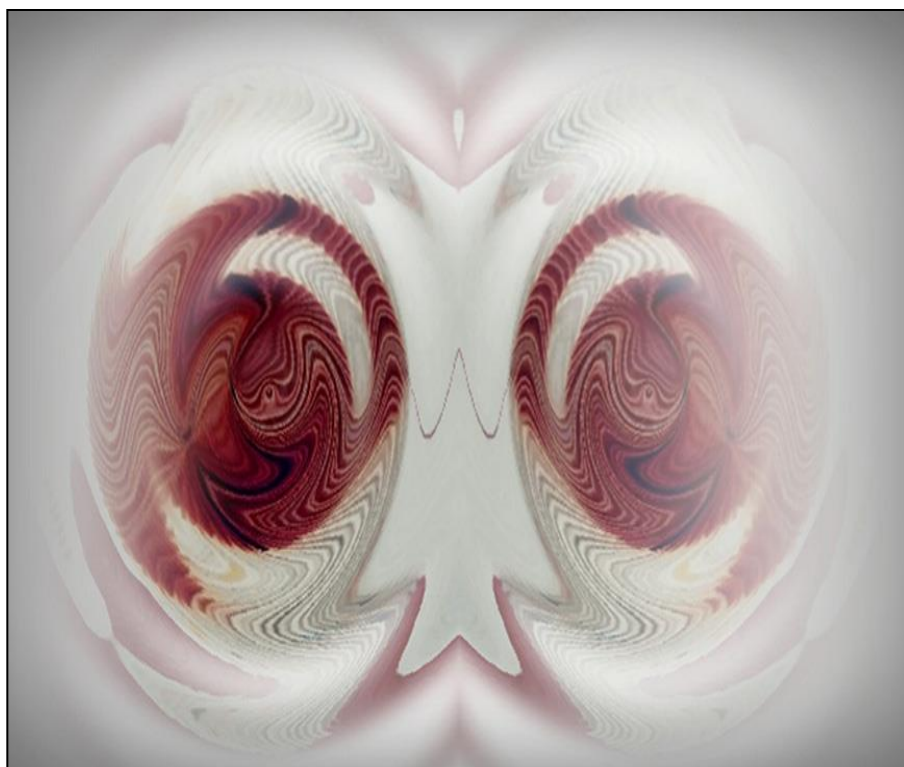
Totul este frumos când Dumnezeu,
Iisus Christos ne călăuzește pașii!
atunci când Divinitatea este totul,
și sufletul devine un colț de Rai.

Creatorul mi- a prins sufletu- n palmă
și sublim, tandru l- a mângâiat lung
încât îmi tresări ușor petala inimii.
Emoționantă desăvârșire perfectă.

Acum, în Raiul de sub bolta cerească
Pe care Demiurgul l-a configurat
Cu făpturi ale Atotștiutorului
Noi ofrande făcute Umanității.

După trei decenii s-andurat pronia
A Tvorețului promișlenie și milă.
Radovan-Radu a revenit în peisaj
În satul natal, pe casa părintească.

ÎN FOCARUL REVISTEI „LOGOS”

INTERVIU CU MIHAI EMINESCU

„Vom avea de-acum înainte dominația banului internațional, impusă de străini”

Eminescu nu a fost doar poet și gânditor, ci și un mare jurnalist român (cel mai mare) și, în această calitate, primul analist economic și politic din istoria României.

„*Diagnosticale*”, avertismentele, analizele și soluțiile sale, bazate pe o profundă cunoaștere a realităților românești, a istoriei și a contextului european, sunt valabile și astăzi. Citindu-i textele publicistice, ai senzația halucinantă că sunt scrise aici și acum.

Pornind de la această realitate culturală care, deși publică, este necunoscută publicului (căci Eminescu este mai mult citat decât citit), în anul în care s-au împlinit 170 de ani de la nașterea „Poetului nepereche”, s-a încercat o „*confruntare*” cu situația din prezentul imediat, printr-un interviu virtual.

De fapt, virtuală este proiecția în prezent, pentru că răspunsurile „*intervievatului*” sunt, de fapt, extrase din textele sale apărute în publicațiile „*Federațiunea*”, „*Convorbiri Literare*”, „*Curierul de Iași*” (1869-1877), „*Timpul*” (1877-1883), „*România Liberă*” (1889) - și din manuscrisele publicate postum.

Domnule Eminescu, ați putea descrie, în câteva cuvinte, cam cum arată România de astăzi, în perspectivă socială și politică?

Plebea de sus face politică, poporul de jos sărăcește și se stinge din zi în zi de mulțimea greutăților ce are de purtat pe umerii lui, de greul acestui aparat reprezentativ și administrativ care nu se potrivește deloc cu trebuințele lui simple și care formează numai mii de pretexte pentru înființare de posturi și paraposturi, de primari, notari și paranotari, toți aceștia plătiți cu bani peșin din munca lui, pe care trebuie să și-o vândă pe zeci de ani înainte pentru a susține netrebnicia statului român.

Cea mai superficială socoteală din lume ar dovedi, îndeșt, că puterea productivă a nației românești n-a crescut, n-a putut să crească în raport cu groaza de cheltuieli pe care le-au impus formele de civilizație străină, introduse cu grămada în țara noastră.

Clasele productive au dat îndărăt; proprietarii mari și țăranii au sărăcit; industria de casă și meșteșugurile s-au stins cu desăvârșire - iar clasele improductive, oamenii ce încurcă două buchi pe hârtie și aspiră a deveni deputați și miniștri, advocații, s-au înmulțit cu asupră de măsură, dau tonul, conduc opinia publică.

Care credeți că este cauza acestei situații?

Am admis legi străine în toată puterea cuvântului, care substituie, pretutindenea și pururea, în locul noțiunilor nație, țară, român, noțiunea om, pe aceea de cetățean al universului.

Am creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care planta autohtonă moare. Azi avem cele mai înaintate instituții liberale: control, suveranitatea poporului, consilii județene și comunale.

Stăm mai bine pentru aceasta? Nu, de zece ori mai rău, căci instituțiile noi nu se potriveau cu starea noastră de cultură, cu suma puterilor muncitoare de care dispunem, cu calitatea muncii noastre, încât trebuie să le sleim pe acestea pentru a întreține aparatul costisitor al statului modern.

Ați definit, în editorialele de la TIMPUL, aceste legi de import ca fiind „legi ale demagogiei”. Ce sunt acestea și cum ar trebui să arate niște legi. „nedemagogice”?

Legile demagogiei sunt factice, traduse de pe texte străine, supte din deget, pe când ele ar trebui să fie, dacă nu codificarea datinei juridice, cel puțin dictate și născute din necesități reale, imperios cerute de spiritul de echitate al poporului; nu reforme introduse în mod clandestin, necerute de nimenea sau vulgarizate ca o marfă nouă sau ca un nou spectacol.

Cum s-a ajuns la acest import necondiționat?

Spiritul public nu e copt. Această copilarie a spiritului nostru public se arată de la începutul dezvoltării noastre moderne, din zilele în care cei dintâi tineri, rău sau deloc preparați, s-au întors din Paris, unde, uimiți de efectele strălucite ale unei vieți istorice de o mie și mai bine de ani și uitând că pădurea cea urieșească de averi, știință și industrie au un trecut foarte lung în urma-i, au socotit a introduce aceeași stare la noi, introducând formulele scrise ale vieții publice de acolo.

Deci îi învinuiți de superficialitate.

E o zicală veche că, de-ai sta să numeri foile din placintă, nu mai ajungi s-o mănânci.

Drept că e așa, dar cu toate acestea acele foi există. Și dacă n-ar exista n-ar fi placintă. Asemănarea e cam vulgară, dar are meritul de a fi potrivită. Condițiile plăcintei noastre constituționale, a libertăților publice, de care radicalii se bucură atât, sunt economice; temelia liberalismului adevărat este o clasa de mijloc care produce ceva, care, puind mâna pe o bucată de piatră, îi dă o valoare înzecită și însutită de cum o avea, care face din marmură statua, din în pânzatură fină, din fier mașine, din lână postavuri. Este clasa noastră de mijloc în aceste condiții? Poate ea vorbi de interesele ei?

După părerea Dumneavoastră, ce prevalează - sau ce ar trebui să prevaleze - în viața unui stat: politicul sau economicul?

De când lumea nu s-a văzut ca un popor să stea politicește sus și economicește jos; amândouă ordinele de lucruri stau într-o legătură strânsă; civilizația economică e muma celei politice.

Cestiunea economică la noi nu e numai o cestiune a mișcării bunurilor; ea e mai adâncă, e socială și morală. Fără muncă și fără capitalizarea ei, adică fără economie, nu există libertate. Celui care n-are nimic și nu știe să se apuce de nici un meșteșug dă-i toate libertățile posibile, tot rob e, robul nevoilor lui, robul celui dintâi care ține o bucată de pâine în mână.

Nu există alt izvor de avuție decât sau munca, fie actuală, fie capitalizată, sau sustragerea, furtul. Când vedem milionari făcând avere fără muncă și fără capital nu mai e îndoială că ceea ce au ei, a pierdut cineva.

Am avut de curând alegeri locale unde, conform unui nărav devenit tradiție, mita electorală a fost la loc de cinste. Se pare că mita este una dintre bolile societății românești. Cât de corozivă credeți că este această racilă?

Mita e-n stare să pătrundă orișunde în țara aceasta; pentru mită capetele cele mai de sus ale administrației vând sângele și averea unei generații. Oameni care au comis crime grave se plimbă pe strade, ocupă funcțiuni înalte, în loc de a-și petrece viața la pușcărie. Funcțiunile publice sunt, adesea, în mâinile unor oameni stricați, loviți de sentințe judecătorești. Acei ce compun grosul acestei armate de flibustieri politici sunt bugetofagii, gheșeftarii de toată mâna, care, în schimbul foloaselor lor individuale, dau conducătorilor lor o supunere mai mult decât oarbă.

Elemente economice nesănătoase, jucători la bursă și întreprinzători șarlatani, se urcă, cu repejune, în clasele superioare ale societății omenești.

Dar Justiția ce păzește?

Justiția, subordonată politicii, a devenit o ficțiune.

Spre exemplu: un om e implicat într-o mare afacere pe cât se poate de scandaloasă, care se denunță. Acest om este menținut în funcție, dirijază însuși cercetările făcute contra sa; partidul ține morțiș a-l reabilita, alegându-l în Senat.

Partidele, la noi, nu sunt partide de principii, ci de interese personale care calcă făgăduielile făcute nației în ajunul alegerilor și trec, totuși, drept reprezentanți ai voinței legale și sincere a țării. Cauza acestei organizări stricte e interesul bănesc, nu comunitatea de idei, organizare egală cu aceea a partidei ilustre Mafia și Camorra, care miroase de departe a pușcărie.

Dați-mi un indiciu din care să se poate vedea că tot sistemul administrativ este direcționat împotriva populației, nu în sprijinul ei.

Oare nu e caracteristic pentru tratamentul de care se bucură populațiile noastre din partea administrației și a fiscului când constatăm că, în același timp în care zeci de mii de străini imigrează în fiecare an, românii, din contră, părăsesc țara lor, ca șoarecii o corabie care arde, și că emigrează? La noi mizeria e produsă, în mod artificial, prin introducerea unei organizații și a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare economică a țării, organizație care costă prea scump și nu produce nimic.

Cum ați caracteriza actuala clasă politică?

Uzurpatori, demagogi, capete deșarte, leneși care trăiesc din sudoarea poporului, fără a o compensa prin nimic, ciocoi boieroși și fudui, mult mai înfumurați decât coborătorii din neamurile cele mai vechi ale țării. De acolo pizma cumplită pe care o nutresc aceste nulități pentru orice scânteie de merit adevărat și goana înverșunată asupra elementelor intelectuale sănătoase ale țării, pentru ca, în momentul în care s-ar desmetici din beția lor de cuvinte, s-ar mântui cu domnia demagogilor.

Partidul Conservator, cu care aveți o legătură strânsă, fără a fi devenit membru al său, și-a construit doctrina după editorialele Dumneavoastră din TIMPUL.

Sunteți susținătorul unei teorii, al unui model de stat pe care nici mass-media, nici sociologii nu-l cunosc sau se fac că nu-l cunosc: STATUL ORGANIC.

Sunteți amabil să-l prezentați în rezumat, sau măcar în bazele de plecare?

Viața noastră modernă pare a se apropia de povârnișul fatal, pe care istoricii latini îl presupun, fără cuvânt, a fi existat înaintea constituirii statelor, adecă acea stare de vecinică vrajbă, însemnată cu vorbele *bellum omnium contra omnes*, războiul tuturor contra tuturor.

Dar, precum în roiul de albine sau în mușinoiul de furnici nu există legi scrise și facultăți de drept, deși toate ființele, câte compun un roi, trăesc într'o rânduială stabilită prin instincte înăscute, tot astfel omul primitiv trăește din cele dintâi momente în societate.

Când începe a-și da seamă și a căuta să explice modul de conviețuire și de conlucrare, se nasc religiile, care stabilesc adevăruri morale, sub forme adevărat că dogmatice sau mitologice, religii care sunt totodată și codice. Astfel, s'ar putea spune că întreaga luptă între taberele opuse, numite una liberală - care ajunge la comunism, alta conservatoare - care poate ajunge într'adevăr la osifiearea statului, e pe de o parte lupta pentru drepturi, pe de alta lupta pentru datorii.

Conservatismul luptă pentru datorii. Pentru el, împlinirea datoriilor către semenii săi, solidaritatea de bună voie sau impusă prin legi a cetățenilor unui stat, o organizare strictă, în care individul e numai mijloc pentru întreținerea și înflorirea colectivității, cruțarea economică a tuturor claselor, pe care le privește ca organe vii ale societății, cu un cuvânt organizarea naturală, înțeleasă de toți, moștenită adesea prin tradiție, prin obiceiul pământului, recunoscută de toți fără legi scrise chiar, iată starea de lucruri la care aspiră conservatismul extrem.

Dar și această direcție are primejdiile ei. Vecinica tutelă, exercitată asupra claselor de jos, le dă într'adevăr pâinea de toate zilele, dar le lipsește de energie individuală, le face indolente.

Pe de altă parte sistemul libertății, totodată al individualismului, cuprinde primejdii și mai mari.

El prefăce viața într-o luptă de exploatare reciprocă, care poate ajunge la disoluțiunea completă a statului. Și într'acolo tind ideile comuniste internaționale de azi. Între aceste două extreme e poate meșteșugul adevăratei politice.

Atitudinea dumneavoastră intransigentă la adresa evreilor imigranți v-a atras antipatia acestora și, implicit, reputația de antisemit. Imaginea este contrafăcută și se bazează pe necunoașterea publicisticii Dumneavoastră. De aceea, v-aș ruga să vă nuanțați atitudinea în chestiunea evreiască. În primul rând, această chestiune este reală?...

Da, este. La orice popor drepturile publice și private au fost rezultatul unei munci seculare și a unor sacrificii însemnate.

Dacă exista aristocrația, cu prerogative deosebite, acestea erau compenzația muncii războinice; dacă țăranii, cari pretutindenea au fost aserviți, au izbutit în urmă a se vedea stăpâni pe bucățile lor de pământ, aceasta a fost oarecum răsplata pentru că în vremi trecute ei singuri au purtat greutatea instituțiilor: dacă partea clerică s-a bucurat de prerogative, ea a și împlinit o sarcină de cultură, pe care, în împrejurările date ale evului mediu, nu le putea îndeplini o clasă de raționaliști.

Evreii singuri, cu totul deosebiți și având tendențe deosebite de popor, nu compensează întru nimic munca poporului care-i susține. Evreul nu cere, ca clasa de mijloc din secolul al XVII-lea, libertatea muncii productive, ci libertatea traficului.

El e vecinic consumator, niciodată producător și desigur că numai cu foarte rară excepție se va găsi într-adevăr câte un evreu care să producă.

Există discriminări juridice sau de altă natură împotriva evreilor?

Restricțiuni juridice au existat pentru ei totdeauna, dar nu din cauza religiei.

Ștefan-Vodă cel Mare întărește câtorva evrei, veniți din Polonia, libertatea confesiei, dreptul de a-și clădi sinagoge, un drept pe care turcii, așa-numiții noștri suverani, nu l-au avut niciodată, deși confesia mozaică e

pentru spiritul ascetic și îngăduitor al religiei creștine tot atât de străină ca și cea mahomedană. Afară de aceea aveau dreptul liberei negustorii cu manufacturi străine - dar aicea se mărginea totul și așa ar fi trebuit să rămâie.

Meseriași și proprietari nu puteau fi, căci proprietatea emana de la domnie și era strâns legată cu contribuția de sânge, la care nimeni nu i-a poftit, nicicând, și de la care, chiar când îi poștești, știu a se sustrage, făcându-se sudiți austriecești, deși sânt născuți în România din supuși rusești și n-au văzut Austria cu ochii. Prin ce muncă sau sacrificii și-a câștigat dreptul de a aspira la egalitate cu cetățenii statului român?

Ei au luptat cu turcii, tatarii, polonii și ungurii?

Lor li-au pus turcii, când au înfrânt tractatele vechi, capul în poale?

Prin munca lor s-a ridicat vaza acestei țări, s-au dizgropat din învăluirile trecutului această limbă? Prin unul din ei și-au câștigat neamul românesc un loc la soare?

Toți evreii sunt așa cum îi descrieți?

Nu. Și ni pare rău de acei puțini evrei cari, prin valoarea lor personală, merită a forma o esecpție, chiar dacă s-ar compune din 2-3.000, cari s-au identificat cu această țară.

Dar fiecare poate pricepe că, într-o armie străină care se apropie de noi, nimeni nu va căuta să deosebească pe puținii amici, ce i-ar putea avea în acea armie.

Și evreii sunt o armie economică, o rasă de asociați naturali contra a tot ce nu e evreu.

Facem parte din Uniunea Europeană. În ce condiții ne-ar fi favorabilă această apartenență?

În condițiile în care existența statului e asigurată prin cârma puternică și prevăzătoare a tot ce poate produce nația mai viguros, mai onest și mai inteligent.

Suntem însă, din contra, avizați de-a aștepta siguranța acestei existențe de la pomana împrejurărilor externe, care să postuleze ființa statului român ca pe un fel de necesitate internațională. Acea necesitate internațională n-are nevoie de-a ține seama de sentimentele noastre intime, ci numai de existența unui petec de pământ cvasineutru lângă Dunăre.

Ce credeți că ne așteaptă în următorii ani?

Vom avea de-acum înaintea dominația banului internațional, impusă de străini; libertatea de muncă și tranzacțiuni; teoria de luptă pe picior în aparență egal, în realitate inegal.

Și, în această luptă învinge cel pentru care orice mijloc de câștig e bun.

Urmare ei, capitalul, care ar trebui să fie și să rămână ceea ce este prin natura lui, adică un rezultat al muncii și, totodată, un instrument al ei, e, adesea, ca posesiune individuală, rezultatul unor uneltiri vinovate, a exploatării publicului prin întreprinderi hazardate și fără trăinicie, a jocului de bursă, a minciunii.

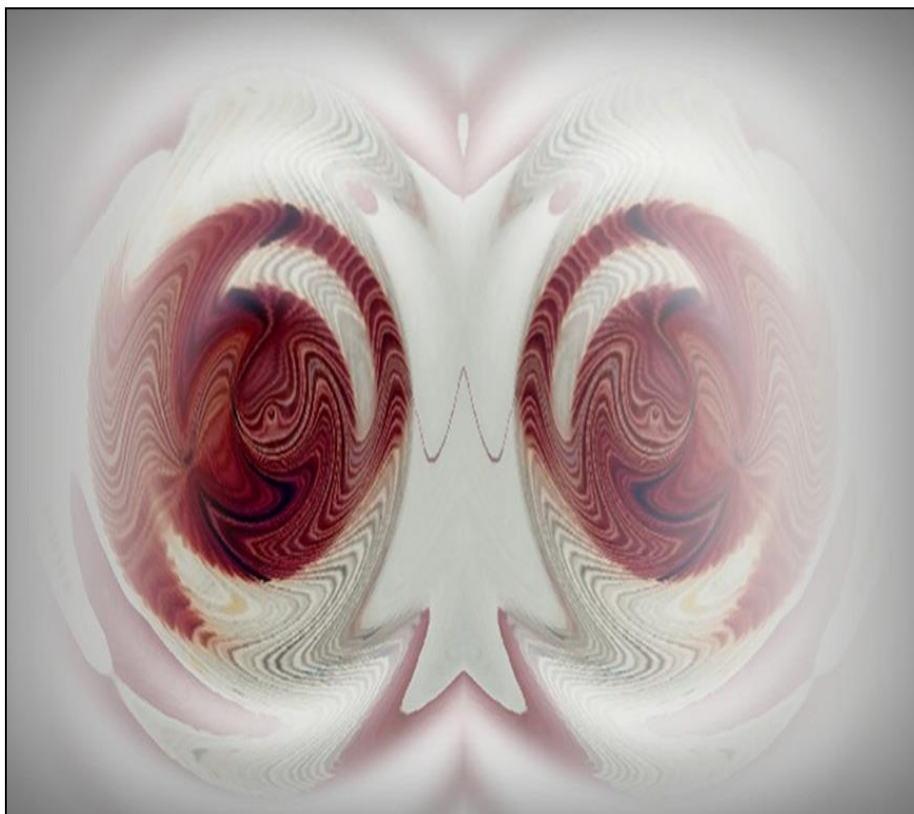
Situația dezastruoasă pe care ați creionat-o se regăsește în vreun fel în evoluția generală a societății omenești?

„Peste tot credințele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului, mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare, amenință toată clădirea măreață a civilizației creștine. Shakespeare cedează în fața bufoneriilor și dramelor de incest și adulteriu, cancanul alungă pe Beethoven, ideile mari asfîțesc, zeii mor.”

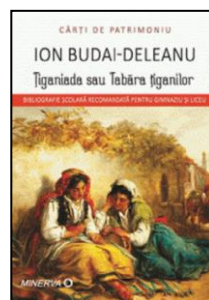
Eminescu este infinit în spirit și în forme

ÎN FOCAR

Prof. Dr. Nicolae IUGA
Associate Resercher Gr. I
„Constantin Rădulescu Motru”
Philosophy Institute / București,
Romanian Academy - ROMANIA

Ion Budai-Deleanu, la două secole de eternitate

EPOPEEA „ȚIGANIADA” ÎN ACTUALITATE

Abstract

This year, 2020, marks two hundred years since the passing to the eternal ones of an important Romanian writer and scholar of the Transylvanian School Ion Budai-Deleanu (b. 6 Jan. 1760 - d. 24 August 1820, in Lemberg, Austria Empire), author of the only successful Epic poetry in Romanian literature, Țiganiada, a work that could be printed and integrated into the circuit of our culture only over a hundred years after its elaboration. The Gypsy Epic was capitalized by literary critics especially in terms of the comic dimension, as a burlesque work, with allegorical and parodic features. But in our opinion, this Epic also has a tragic and prophetic substratum. Revealing this substrate is the purpose and originality of our approach.

Keywords: *Ion Budai-Deleanu, Țiganiada, Vlad Țepeș, Transylvanian School, forms of government, the irrational in history.*

1. Autorul și destinul manuscrisului

Referințele, cu privire la biografia marelui învățat iluminist transilvănean Ion Budai-Deleanu (n. În 6 ian. 1760 la Cigmău, lângă Hunedoara – mort la 24 august 1820 la Lemberg în Galiția Austriacă) sunt puține și succinte.

Descinde dintr-o familie care a dat mai mulți preoți uniți cu Roma și cărturari. Face studii la Blaj, apoi la Viena, unde obține titlul de doctor în Teologie. Învăță, în afară de germana, latina, italiana, franceza și citește asiduu pe autorii clasici ai acestor literaturi.

Pe la 26-27 de ani se întoarce la Blaj, tobă de carte, și încearcă să se preotească, dar renunță în urma unor conflicte personale cu episcopul unit de atunci Ioan Bob, un om mărginit, avar și simoniac, care îi persecuta pe oamenii învățați¹. Pe acest episcop, autorul nostru îl va pironi mai târziu în cuvinte crude. Nici nu putea exista cale de împăcare între cei doi, deoarece fratele scriitorului, Aron Budai a fost implicat într-o tentativă de scoatere din scaun, de „lepădare din vlădicie” prin pensionare forțată a episcopului Ioan Bob².

Așa se face că Ion Budai-Deleanu se exilează la Lemberg, în Galiția (azi Lvov, Ucraina) unde, în 1787, ocupă prin concurs un post de secretar pentru care se cerea cunoașterea limbii române, post necesar administrației imperiale, pentru traducerea vechilor hrisoave românești provenite din Moldova.

După vreo zece ani este avansat „consilier”, adică judecător al Tablei Imperiale, post în care rămâne până la sfârșitul vieții. Pe la anul 1815, mitropolitul cărturar moldovean Veniamin Costachi îi face o ofertă să vină profesor la *Scoala Teologică de la Iași*³, dar nu se știe de ce Budai-Deleanu refuză. Moare la 24 august 1820 și este înmormântat la Lemberg.

Nici destinul scrierilor sale nu a fost mai puțin zbuciumat. Manuscrisele sale, netipărite, rămân moștenire în familie, o familie în care, în timp, nimeni nu mai știa românește. Abia în 1868 „*manuscrisele lui Ion Budai-Deleanu vor fi achiziționate, cu suma de 400 de galbeni, de la nepotul său, Tytus Lewandowski, și depuse de către Gheorghe Asachi, la Biblioteca Centrală din București, de unde vor trece apoi la Muzeul de Antichități, iar în 1903 la Biblioteca Academiei. Abia de acum, după ieșirea din acest labirint aproape imposibil, opera avea să-și reinventeze propria posteritate*”⁴.

¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, pag. 81.

² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, Editura IBM al BOR, București, 1994, pag. 392.

³ G. Călinescu, *ibidem*.

⁴ Eugen Pavel, *Arheologia textului*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012, pag. 98.

Țiganiada a fost mai întâi publicată parțial și fragmentar de către un anume Theodor Codrescu, într-o revistă de circulație nerelevantă, „*Buciumul român*”⁵, prin anii 1875-1877, și abia după Primul Război Mondial, în 1925, deci la aproximativ o sută treizeci de ani de la data începerii scrierii ei, a apărut textul complet într-o ediție de sine stătătoare, realizată de către Gh. Cardaș la Editura Casei Școalelor. Intervalul, de la scrierea epopeii până la data tipăririi ei, în volum, este unul enorm în Istoria literaturii, având în vedere că viața în genere nu stă pe loc, limba evoluează și problematica vremurilor se schimbă, adesea substanțial. *Țiganiada* „a fost anexată, dar nu asimilată de o literatură care își făurise, între timp, alte căi”⁶.

Textul lui Budai-Deleanu a stat mai bine de un veac netipărit, închis în sine ca literă moartă, neasimilat în evoluția limbii și nu din vina lui. Între timp, în istoria generală a României s-au petrecut evenimente cruciale, au fost orele astrale ale literaturii ei, a trăit generația clasicilor, Transilvania natală a lui Budai-Deleanu s-a unit cu România, s-a produs peste tot, prin școală și prin administrație, o expansiune naturală a limbii literare din Vechiul Regat, s-a uniformizat limba și a început procesul lent și adânc de edificare a unui suflet românesc, unul și același, în toate provinciile istorice. În acest context, ce mai putea să spună publicului cititor, din afara Transilvaniei, o epopee parodică în exemplar unic al genului, complicată ca întocmire și întunecată ca înțeles, din cauza lexicului ei regional și arhaic? Și cu toate acestea, textul lui Budai-Deleanu a învins, prin virtuțile sale literar-comice intrinseci, și a convins pe marii oameni de cultură din capitala României întregite să îl pună în circulație în mediile academice și în programele școlare.

2. Alegoria și construcția utopiei

Că „*Țiganiada*” este o alegorie, acest lucru este afirmat explicit și cu claritate de către însuși autorul epopeii, în „**Epistolia închinătoare către Mitru Perea**” (Petru Maior), care ține loc de Prefață⁷.

Cine sunt de fapt Țiganii?

⁵ Ibidem, p. 105-106.

⁶ Ioana Em. Petrescu, *Ion Budai-Deleanu sau eposul comic*, Ed.Dacia, Cluj, 1974

⁷ Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, Ed. Amarcord, 1999, (vezi și:

<http://code.pediapress.com/>)

Atunci când se referă la ei, ca un fapt neobișnuit Budai-Deleanu scrie la persoana întâi plural, adică se autoinclude în „ceata” ȝiganilor și pe sine, **Leonachi Dianeu**, precum și pe prietenul său **Mitru Perea**, adică pe **Petru Maior**, ambii după cum spune Budai însuși cu numele „strămutate” prin anagramă. Această parte a ficțiunii a dat naștere la neînțelegeri hilare și mulți cititori, unii chiar de condiție formală intelectuală, au picat testul de inteligență, față de această autoironie rafinată și au tras încheierea că Budai-Deleanu însuși se declară țigan, ba încă îl declară la fel și pe Petru Maior, în pofida avertismentului dat de autor în același loc că este vorba de o alegorie, că „prin țigani să înțeleg și alții carii tocmai așa au făcut și fac”⁸. Deci nu este vorba de o țigănie în sens rasial, ci de una în sens moral, de o altă nație decât cea țigănească, în care unii membrii ai ei tocmai așa au făcut și fac precum țiganii. Pe de altă parte, ar fi și o imposibilitate materială flagrantă să susțină cineva că cei doi corifei ai Școlii Ardelene ar fi fost țigani, atâta vreme cât aceștia provin din familii, care au dat adevărate dinastii de preoți și cărturari. În esență, *Țiganiada* este „un pamflet politic degizat în fabulă”⁹, principiul fabulei fiind, după cum se știe *mutato nomine, de te fabula narratur*.

În sprijinul acestei trăsături alegorice vin și referirile lui Budai-Deleanu la instituțiile și oamenii acelor vremuri. Adresându-se direct lui **Petru Maior** din Sasreghen (Reghin), îi zice că: „*Am înțales eu aici, că și tu ai scris ceva foarte bun pentru țigani și scriind adevărul ai atins pe voievodul cum să cade*”.

Referirea este făcută la lucrarea *Protopapadichia* a lui Petru Maior, scriere polemică la adresa episcopului *Ioan Bob* de la Blaj, șeful **Bisericii Române Unite** fiind numit aici „**voievod**” **al țiganilor**, în sensul că este unul care a făcut și face precum țiganii. Ioan Bob nu avea studii corespunzătoare, fiind numit episcop cu dispensă de la împărat, îi ura și persecuta pe adevărații intelectuali, era ca un fel de **Elena Ceaușescu** cu barbă. Despre acest episcop mai zice Budai că: „*de cându-i n-au suferit neamul său și n-au făcut nice un bine, ci numai au strâns părăle, ca să îmbuibez pre boieri*”, adică propria sa camarilă, și încă: „*nătărăul acela tot trăiește și împute lumea!*”.

⁸ Ibidem, p. 6.

⁹ **Ovidiu Pecican** în Postfața la *Traian Ștef, Povestirea Țiganiadei, după Ioan Budai-Deleanu*, Ed. Paralela 45, 2010, pag. 234.

Afirmația potrivit căreia „*n-au suferit neamul său*” se referă probabil și la faptul că episcopul Ioan Bob a fost cel care i-a alungat din Blaj pe toți cărturarii marcanți ai Școlii Ardelene, dar și la un episod în care acesta s-a dovedit a fi trădat chiar poporul român al cărui arhipăstor era. Anume, în anul 1792, la presiunea făcută asupra lui de către membrii Sinodului, episcopul greco-catolic Ioan Bob merge și el la Viena împreună cu episcopul ortodox al Ardealului **Gherasim**, spre a prezenta Împăratului doleanțele națiunii române din Transilvania, conținute în *Supplex Libellus Valachorum*, dar în Dieta de la Cluj, atunci când este interpellat, el declară că nu a fost de acord niciodată cu revendicările Supplexului¹⁰.

Așadar, ȣiganii provin din India și limba lor „*se grăiește acolo până în zioa de astezi*”. Ei sunt rătăcitori prin lume, țara în care s-au născut nu este a lor, ceea ce îi amintește scriitorului că și pentru el țara în care s-a născut îi este „*mașteră*”, mamă vitregă, aluzie răspicată la faptul că în Transilvania, aflată pe atunci sub stăpânire habsburgică, românii nu aveau drepturi politice.

Acțiunea epopeii se petrece în „*Ȧra Muntenească*” pe vremea domniei lui **Vlad Ȧpeș**. Românii se aflau pe atunci în război cu turcii sau, în plan mai general, era vorba de un război între creștini și păgâni.

Vlad Vodă îi slobozește pe ȣigani din robie și îi convinge să i se alăture în luptă împotriva turcilor, scop în care îi înarmează pe bărbați și caută să îi organizeze militar. Drept răsplată le promite ȣiganilor că, după câștigarea victoriei, le va da și lor o moșie, pe care să se stabilească definitiv și să își întemeieze și ei o țară a lor.

Cu tot tonul continuu, general și permanent burlesc, „Ȧganiada” lui Budai-Deleanu se vrea a fi o epopee legendară a unei **Întemeieri**, mai exact a ratării unei **Întemeieri** și, prin aceasta, caracterizată printr-un final discret tragic.

Potrivit cu canoanele genului epopeic clasic antic, acțiunea în „Ȧganiada” se desfășoară pe două planuri, pe cel real istoric și pe cel supranatural. Ȧganii merg la război, dar destinele, aventurile și avaturile lor sunt influențate de duhurile bune și rele, care îi ajută sau le zădărnicesc acțiunile, de forțele personificate ale Binelui și ale Răului.

¹⁰ **Mircea Păcurariu**, op. cit., p. 529.

Pe de o parte, Satana nu se împacă cu ideea că un domnitor creștin, Vlad Țepeș îi va birui pe turci, inclusiv cu ajutorul țiganilor și, deci, le provoacă acestora din urmă tot felul de nenorociri.

Pe de altă parte, însă, în ajutorul creștinilor și implicit al țiganilor intervin prompt și decisiv Sfântul Prooroc Ilie și arhanghelii din cer, spre a dejuca malversațiunile dracilor.

Epopoea începe chiar cu un astfel de incident. Un țigan bătrân numit **Goleman**, cu trecere în șatră și orator experimentat, începe să zică țigănimei un cuvânt de îmbărbătare, înainte de plecare la război, zugrăvind în culori atrăgătoare viitorul lor de bunăstare, care va fi atunci când vor fi împrăștiți și vor putea și ei să se țină numai de oștețe așa cum, de obicei, înainte de războaie țăranului i se promitea pământ, dară Satana vrea să discrediteze această fază persuasivă a discursului platonice. În consecință dracul ia chip de cioară, se rotește pe deasupra adunării țigănești și se cufurește fix în barba lui Goleman, stârnind ilaritate și fel de fel de presimțiri bune sau rele, ca în superstițiile romanilor din antichitate care, înainte de a pleca la război, consultau auspiciile (*avis specios*, traiectoria zborului păsărilor pe cer). Însă nici Sânt Ilie nu doarme și pe loc lovește cu trăznetul pe neagra epifanie a lui Ucigă-l toaca.

Drama continuă în aceeași manieră de amestecare a planului real cu cel mitologic, în cea mai curată anticipare a romanului realismului magic, care urmează să se nască abia un secol și jumătate mai târziu.

Un tânăr și mândru țigan mai de soi, „voievodul zlătarilor” **Parpanghel** se logodește cu o frumusețe de fată numită Romica, un fel de reeditare a eternei povești de dragoste între Romeo și Julieta. Satana, ca să strice fericirea tinerilor, o fură pe Romica, iar nefericitul Parpanghel, plecat în căutarea logodnicei sale, este purtat de duhuri, prin tot felul de ținuturi fermecate și pline de năluciri.

Îi avem aici pe **Shakespeare** și pe **Dante** repovestiți pe țigănește. Nici în plan real, în tabăra de război lucrurile nu merg fără poticniri. Ca să încerce vitejia țiganilor, Țepeș Vodă vine cu nepoata la ei, îmbrăcat turcește și se prefăce a-i lovi. Dând dovadă de lașitate, țiganii în loc să se bată, cer îndurare de la falșii turci. Provocarea a prins bine, pentru că atunci când au năvălit adevărații turci, țiganii s-au bătut cu toată vitejia, ca niște oșteni adevărați. Și iarăși, sfinții se adună în rai și fac sinod, pentru a discuta cum să-i ajute pe creștini.

Estimp, Satana la rândul lui face ședință cu dracii în iad, cu scopul de a-i ajuta pe păgâni.

În deznodământ Vlad Țepeș, cu ajutorul Sf. Arhanghel Mihai bate oastea păgână, ajutată de Satan și o risipește. Țiganii capturează din întâmplare o parte din proviziile turcilor și Romica este readusă, prin metode vrăjitorești, înapoi în satră. Parpanghel face nuntă mare cu Romica și aici el povestește mesenilor peripețiile sale prin iad și rai. În final, cu burțile pline, Țiganii țin sfat asupra formei de guvernământ, pe care ar dori să o dea viitoarei lor țărișoare, dar de la dezbateri ajung la ceartă și apoi la o bătaie generalizată, soldată cu mulți morți și răniți, după care ei se împrăștie din nou în patru vânturi și rămân nomazi până în prezentul istoric contemporan naratorului.

Ceea ce pune în mișcare gloatele țigănești este o utopie politică, visul Țiganilor de a avea și ei o țară a lor, organizată în forme de guvernământ după cutume proprii, dar și o utopie economică comunist-primitivă, a bunăstării generale a tuturor, indiferent de rezultatele muncii fiecăruia. Utopia politică este una a egalității depline, a unui egalitarism fără margini. Ion Budai-Deleanu a fost contemporan cu un celebru revoluționar francez, Gracchus **Babeuf** (1760-1797), teoretician al unei forme de comunism utopic egalitarist, organizat subversiv ca o „conspirație a egalilor”¹¹.

Ideile radicale ale lui Babeuf au fost considerate primejdioase, iar autorul lor, dus la ghilotină, însă aspirația egalitarist utopică a oamenilor i-a supraviețuit.

La fel au stat lucrurile și în comunismul din secolul XX. Așa cum arăta și Ovidiu Pecican, tot în legătură cu *Țiganiada*, ideologia comunistă desființa în vorbe clasele sociale și „anula în mod ipocrit diferențele de clasă, rasă, etnie, confesiune, propunând o solidaritate în numele ideii de muncă”¹².

Tot așa se întâmplă și în epopeea lui Budai-Deleanu, nici aici Vlad Țepeș nu face diferențe după rasă, culoarea pielii, ierarhie socială, limbă sau nivel de cultură, cu condiția ca toți oamenii, inclusiv Țiganii, să lupte împotriva turcilor, ca toți să își asume ideea comună a eroismului. Ori, într-o monarhie absolutistă, structurată riguros ca piramidă socială, cu ranguri nobiliare multiple și osificate, ideea unei egalități generale, ideea tratării Țiganilor (citește: a românilor) ca egali cu celelalte naționalități „recepte” ale Imperiului nu se putea să nu apară ca subversivă.

¹¹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_No%C3%ABl_Babeuf

¹² Ovidiu Pecican, loc. cit., ibidem

De altfel, Budai-Deleanu scrie negru pe alb, cum nu se poate mai actual, cum că țiganii: „...acum de ocară / Sunt la noi; și noi l-alții-om fi doară / De nu vom băga samă de țară”¹³.

Apoi mai este și utopia unei societăți a abundenței, în care nici nu este nevoie să muncești, o lume pe care oamenii, țigani sau nu, caută să o pună în practică până în ziua de azi, un univers edenic unde oamenii pot mânca și bea cât vor, „fără osteneală”. Țiganii lui Budai-Deleanu îi mulțumesc lui Țepeș Vodă pentru moșia făgăduită, dar încă și „Mai vârtos pentru mălaiu și clisă”. Iară ca să meargă mai cu spor spre tabăra de război, „țiganele gloate / Au pus în frunte carele cu bucate”. Raiul evocat de Parpanghel este tărâmul biblic unde curge lapte și miere, visul utopic al unei etnii care a suferit de foame endemică timp de secole¹⁴. În raiul țăganilor: „Râuri de lapte dulce pă vale / Curg acolo și dă unt păraie / Țărmurile dă mămăligă moale / Dă pogace, pită și mălaie /... O ce sfântă și bună tocmeală / Mănânci cât vrei și bei fără osteneală”. Însăși îmbuibarea unor țigani ieșiți din foame este tot una de factură culinară, la care se adaugă mai nou și o îmbuibare de natură locativă (palatul cu turnulețe), urmarea tuturor privațiunilor și răzbunarea unei înfometări istorice.

3. Parodia și deconstrucția realității

Parodia, ca specie literară, constă în a prelua creații, teme sau mijloace de la alții și a le distorsiona voit, cu intenția de a obține anumite efecte comice. Există desigur și parodia neintenționată, a lucrului căznit, nechibzuit și neizbutit, a disproporției între prototip și rezultat, comparabilă cu umorul involuntar. Încă o dată, Ion Budai-Deleanu se vedește a fi în mod categoric un autor subversiv. Pe vremea sa, Principatul Transilvaniei făcea parte din Monarhia Habsburgică, o formă de guvernământ profund nedreaptă la adresa românilor majoritari în Ardeal – și cum putea fi discreditată mai tare ideea de monarhie, decât punându-o în gura țăganilor, punându-i adică pe țigani să pledeze în favoarea ei? În acest sens, *Țiganiada* autorului nostru este în același timp și parodie și ironie și critică distructivă și pamflet indirect – de toate laolaltă. Un pamflet de cea mai înaltă clasă europeană, comparabil poate cu *Elogiul nebuniei* al mai celebrului Erasmus.

¹³ Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ed. cit., p. 18.

¹⁴ Vezi și Marta Petreu, *Filosofii paralele*, Ed. Limes, Cluj, 2005.

După cum scria și G. Călinescu în magnifica sa *Istorie...*, „alegerea țiganilor ca instrument de parodiare a eroicului implică o valoare literară superioară [...], căci țiganii sunt de la sine o caricatură a societății umane. Țiganiada este de fapt un poem etnologic, în care efectele sunt obținute prin exces de documentație. Fanfaronada, milogeala, spiritul de hărmălaie și orbească înfuriere sunt aspecte tribale tipice, pe care poetul le-a condensat într-un limbaj de o țișanie maximă”¹⁵. La fel și **Nicolae Steinhardt**, un călugăr cu – totuși – simțul bunei cuviințe, îi descrie pe țigani la fel, sub constrângerea evidențelor: „Sunt mai ales certăreți, rostul vieții lor e gâlceavă, harță: gălăgioși; fără de larmă și tărașoi nu se poate; pângăritori, au un dar neîntrecut de a terfeli totul; mincinoși [...], își întăresc minciunile cu jurăminte grele: să-mi sară ochii, să-mi moară mama, să fiu nebun. Și nu le poți intra în voie. Oricât de frumos le vorbești: orice umilință sunt deopotrivă de inutile. Leneși, urâsc pe cine le cere un efort, o lene îndărătnică, violentă ca instinctul de conservare. Și nu pot bea în cârciumi, numai afară pe stradă, cu sticlele înșirate alături și puradeii roată; o maidanofilie, un exhibiționism, o nostalgie a bălciului; și un jind al ocării, țipetelor, poalelor date peste cap. Dracul sordid”¹⁶.

Om cu școală făcută la Viena, Budai-Deleanu cunoștea în esență teoriile politice ale lui Platon și Aristotel și, în același timp, era contemporan cu Revoluția Franceză și se vede că era la curent cu ideile care au animat acest eveniment de însemnătate universală. Prin urmare, el pune în gura țiganilor idei de-ale lui Platon și Aristotel, pretextând că țiganii înșiși citiseră pe Platon și că „erau procopsiți cărturari / Cari pe atunci nu erau rari” (ironie subțire!), ca în zilele noastre.

Aristotel este primul gânditor, care realizează o clasificare precisă și elaborată a formelor de guvernământ, respectiv a regimurilor politice¹⁷. Criteriul la Aristotel îl constituie numărul de oameni, care ajung să dețină puterea politică. Anume, avem trei forme adevărate și trei degenerate ale regimurilor politice. Cele trei adevărate sunt: (a) monarhia (regalitatea), (b) aristocrația și (c) democrația – iar formele degenerate sunt simetric tot trei,

¹⁵ G. Călinescu, op. cit., p. 82.

¹⁶ <https://www.scribd.com/document/42683459/Nicolae-Steinhardt-Jurnalul-fericirii-recenzie>

¹⁷ **Aristotel, Politică**. Traducere în limba română de Șt. Bezdechi, Ed. Cultura Națională, București, 1924.

câte una pentru fiecare din cele adevărate: (a') tirania, (b') oligarhia și (c') demagogia. Regimurile politice se deosebesc între ele cantitativ, în funcție de numărul conducătorilor, dar și calitativ, în funcție de respectul sau lipsa de respect a oamenilor față de lege.

Este adevărat, la început balanța înclină în favoarea democrației, în favoarea guvernării celor mulți.

Aristotel enumeră patru motive care justifică pretenția celor mulți de a conduce cetatea.

În primul rând, un număr mai mare de indivizi poate avea o valoare mai mare decât un număr mai restrâns, atunci când e vorba de a lua hotărâri. Este posibil ca în ceea ce privește muzica sau metafizica părerea celor mulți să nu aibă relevanță, aici să conteze numai părerile celor care se pricep, dar în chestiunile practice lucrurile pot să stea și altfel. Un comitet în ansamblu poate să fie mai înțelept decât un singur membru al său.

În al doilea rând, excluderea continuă a mulțimii de la funcțiile publice poate fi periculoasă, pentru că poate produce o nemulțumire generală.

În al treilea rând, conducătorii cetății trebuie să poată fi aleși și demiși de către cei care beneficiază, de pe urma actului de conducere, pentru că (spune Aristotel) cel care poartă sandaia știe, cel mai bine, unde aceasta îl strânge.

În fine, al patrulea argument sună astfel: individul poate uneori să fie stăpânit și orbit de patimă, dar este mai puțin probabil ca o mulțime să fie cuprinsă toată deodată de patimă.

După democrație, Aristotel ia în discuție, în mod amănunțit, și monarhia. El trece în revistă obiecțiile, care au fost aduse, cel mai frecvent, la adresa monarhiei. Că există, în mod firesc, tendința ca un rege să transmită puterea urmașilor săi, dar nu există nici o garanție că aceștia vor fi la fel de buni ca și el. Că un rege dispune de o armată, pe care o poate însă utiliza în mod abuziv etc. Problema principală rămâne însă aceeași: cine trebuie să fie mai presus, regele sau legea? Respectiv dacă monarhul poate fi izvor de drept sau nu? Aristotel caracterizează democrația prin comparație cu monarhia, arătând că Atena a fost ruinată de numărul mare de decrete date de către Adunarea poporului (ecclesia). Dar, arată el, nu ne putem pronunța în abstract care tip de guvernare ar fi mai potrivită pentru o cetate sau alta, ci trebuie să luăm în considerare natura particulară a fiecărei cetăți, anticipându-l în acest fel pe Montesquieu. Gânditorul francez a numit „spirit al legilor” exact această adecvare cu totul particulară a legilor la specificul unui popor, la teritoriul,

religia și obiceiurile locuitorilor. Legile trebuie să fie atât de potrivite la poporul pentru care au fost făcute, încât să nu se potrivească nicidecum și altor popoare.

Toate formele de guvernare se pot degenera, se pot perverti, prin nerespectarea legilor. De notat că o pervertire este cu atât mai gravă, cu cât respectiva formă de guvernare este mai bună în sine.

Cea mai bună formă de guvernare este monarhia, de unde rezultă că tirania, fiind pervertirea monarhiei, este și cea mai rea. Urmează oligarhia, care este o pervertire a aristocrației, apoi demagogia, care este o pervertire a democrației, demagogia fiind totuși cea mai tolerabilă și mai acceptabilă dintre toate cele trei forme de pervertire. Există și o democrație bună, în care cei mai buni conduc, fiind supuși controlului impus de alegerea populară. Dar, democrația degenerază ea însăși în demagogie, atunci când decretul tind să înlocuiască legea, iar adunările populare sunt influențate de către demagogi. Atunci democrația devine foarte asemănătoare tiraniei. Bun cunoscător al multor constituții ale antichității, Aristotel admite că există o tendință istorică de a trece de la o formă de guvernare la alta, anume de la monarhie, prin aristocrație, oligarhie și tiranie, la democrație, dar și tendința inversă ca, datorită dezavantajelor democrației, aceasta să dea naștere unui regim tiranic.

Formele patologice ale statului se instalează în virtutea pervertirilor enumerate mai sus. Explicația cauzală este, după el, simplă. Democrații cred că, datorită faptului că oamenii sunt egali, întrucât sunt liberi, ei ar trebui să fie și egali în mod absolut. Oligarhii cred că, deoarece oamenii sunt inegali în privința averilor, ei ar trebui să fie și inegali, în mod absolut. Formele de guvernare sunt trecătoare, iar cauzele decăderii lor sunt interne. Democrațiile sunt nimicite de excesele demagogilor. Oligarhiile sunt de asemenea distruse din interior, datorită revoltei maselor sau rivalităților dintre oligarhi.

Ei bine, acum să vedem ce zic ȝiganii noștri. Ca să decidă ce fel de formă de guvernământ vor alege pentru viitoarea Țară Țigănească, ei își fac mai întâi un fel de „Adunare Constituantă”. Inițial au vrut un soi de „democrație directă”, o adunare a tuturor, precum Ecclesia din Atena antică, dar acolo au ajuns să vorbească toți deodată și a ieșit o hărmălaie de nedescris. Din mulțimea sătulă de bucate și mai ales de beutură zicea fiecare câte ceva numai așa, ca să fie împotriva celorlalți și aceeași idee care „azi le plăcea / Măine toți o hulea” (Țiganiada, Cântul X).

Așa că s-au hotărât pentru o democrație reprezentativă, pentru un fel de Parlament: „Pentru aceasta bătrânii gândiră / Să facă o rânduială mai bună; (...) / Ca să nu se adune depreună / Toată gloata la obștescu sfat / Ci din toată ceata un delegat”.

În acest Divan ad-hoc, unul dintre delegați, Baroreu (numele venind desigur de la barosan: om mare, șef), a început să pledeze înflăcărat pentru monarhie, întrucât este legitimată de dreptul divin și să facă o critică acidă la adresa aristocrației și mai cu seamă a „neodihnitei” (agitatei) democrației, care dezbină societatea, intensifică luptele politice interne, favorizează corupția, rapacitatea, încălcarea legilor și finalmente anarhia.

Următorul vorbitor se numește Slobozan (de la slobozenie), care pledează pentru republică și face un aspru rechizitoriu la adresa monarhiei ereditare, pentru că nu avem nici o garanție că, după un monarh bun, „... urmașii lui toți / Vor fi ca dânsul buni patrioți” și că nu vor deveni călcători de lege sau trândavi, lăsând treburile țării pe mâna camarilei și a miniștrilor săi. În schimb, „În republică omul se ridică / La vrednicia sa cea deplină / Fie de viță mare sau mică / aibă avuție multă sau puțină”, care va să zică în republică promovarea se face pe bază de meritocrație. Prin contrast, monarhul se poate purta discreționar, când pune biruri sau acordă privilegii, „dându-le la boieri câte o moșie / Făcându-i nobili printr-o hârtie”. Vorbind pe înțeles, Slobodan zice că împărăția monarhicească se poate asemana cu o turmă de oi care pasc pe imaș. Monarhul este ca „un păcurariu / Ce șede la umbră supt un stăjariu”. Staulul este țara, strunga este locul unde se colectează dările, păcurarul „lacom și flămând” mulge și tunde oile, iar pe unii miei îi trimite la măcelărie, aluzie evidentă la luarea la oastea Împăratului și trimiterea în războaie a unora dintre feciorii satelor.

După stat și politică, vine și rândul Bisericii să fie judecată, cu aceeași vehemență (Cântul XI). Religiile scornesc legi noi și pun noi arhieriei, care îi învață pe oameni dogme, pe care nici o minte nu le cuprinde, însă nu-i învață „nici o știință adevărată / potrivită cu omeneasca fire”, îl învață pe om ca el „să nu vază / Când vede, să nu știe când știe”. Preoții, „temându-se ca nu cumva odată / Să li se vădească înșelăciune / Izgonesc întâi mintea curată”, încât „până la urmă nu să mai cunoaște / Ce-i de-a ținea și ce-i de-a crede”. Un alt ȋigan, Corcodel, este de părere că ar fi bine ca ȋiganii să aibă și ei o Biserică și un cler al lor, „patriarci”, vlădici, metropoliți, precum și preoți, care pe ȋigănește „Să ne boteze, paști să ne facă”.

Este de presupus că pentru călugărie ȝiganii nu se vor înghesui, pentru că nici unul nu va vrea „ca lăsându-și iubita soție / Și tot ce pe lume îi place / În chilie dă viu să să-ngroape”, dar candidați pentru vlădicie mai lesne s-ar găsi dintre ei, pentru că după cum se știe vlădica, „măcar că nici dânsul nu să-nsoară / Totuși nu zice nimeni nimică / Când își ține o soră sau nepoată / Ba și când se-nfruptă câteodată” (iarăși o aluzie a lui Budai la episcopul Ioan Bob, despre care se spunea că și-ar fi adus o pretinsă nepoată în mănăstire). La fel și ȝigani care să fie puși de preoți s-ar găsi cu ușurință, pentru că ei au preotese și în afară de asta „s-ospătă la botez și la nunte / La zaifături, cumândări și mese / Și pururea șezând ei la frunte / Blagoslovesc vin și mâncare / Luându-și tot partea ha mai mare”. Un altul, Ciuciu, îl contrazice imediat, zicând că de Biserică nu e nevoie, deoarece popii „cu o mână te blagoslovesc / Cu alta de averi te jecuiesc”. Această critică amplă și punctuală la adresa întregului statu quo al vremii, dezvoltată într-o retorică poetică avântată sună, cum s-a mai spus, a „Împărat și proletar” de șatră¹⁸.

În fine, Budai-Deleanu anticipează, prin vocea „deputatului” Janalău, problemele de legitimare a puterii politice, pe care le pun filosofii occidentali abia în secolul XX. Un Karl Jaspers, de exemplu, scrie că există două modalități principale de legitimare a deținerii puterii: legitimarea de drept divin și legitimarea prin vot, fiecare variantă prezentând avantaje și dezavantaje proprii. Legitimarea de drept divin prezintă avantajul stabilității politice pe perioade mai îndelungate, dar prezintă dezavantajul că în acest fel pot fi legitimați și cei imbecili sau lipsiți de caracter. În cazul legitimării prin vot, există pe moment o anumită satisfacție populară care drenează violența socială, dar dezavantajul este că votul poate fi neconcludent, poate fi efectul unei mari sugestii de masă¹⁹. Atunci ȝiganii, având în vedere avantajele fiecărei forme de guvernământ și vrând a evita dezavantajele, au hotărât să ia ce e bun din fiecare – și din democrație și din aristocrație și din monarhie – iară această alcătuire: „... demo-aristo-monarhicească / Să fie și așa să se numească” (ȝiganiada, cântul XI).

Dar, din păcate, dezbaterile „Parlamentului” ȝigănesc nu pot fi duse la bun sfârșit pentru că, la fel ca și în Scrisoarea pierdută avant la lettre, o ceată de bătauși înarmați cu bâte, condusă de ciurarul Cucavel, vine și împrăștie adunarea.

¹⁸ G. Călinescu, op. cit., p. 84

¹⁹ Karl Jaspers, *Texte filosofice*, Ed. Politică, București, 1986, pag. 270 și urm.

4. Tragedia și Profetia

Deși Ion Budai-Deleanu își subintitulează *Țiganiada* sa „poemation eroico-comico-satiric”, sfârșitul epopeii nu este comic și satiric, ci mai curând trist și tragic. Ca să poată fi vorba de o tragedie propriu-zisă, trebuie să fie întrunite anumite condiții. Una dintre notele definitorii ale tragediei este aceea că nu toate morțile sunt tragice, ci numai moartea unui om care este în același timp și o valoare potențială. Pacient tragic nu poate să fie cineva care face umbră pământului degeaba, ci persoana în cauză trebuie să reprezinte un anumit potențial valoric nerealizat încă. Și apoi, ceea ce este valabil pentru indivizi, poate fi extrapolat la scara comunităților.

În cazul *Țiganiadei*, avem în față moartea unui proiect, acela al unei organizări statale durabile a Țiganilor, care urma să fie apoi cadrul instituțional și de viață socială pentru posibile creații culturale, pentru actualizarea potențialului valoric al unei comunități etnice, pe un teritoriu determinat și într-un viitor nedeterminat. Proiect care nici măcar nu a apucat să fie început, proiect pe care Țiganii îl ratează din start, îl omoară din fașă, pentru că încep să se ucidă între ei. Cauzele încăierării sunt simple și din cele care țin de psihologia de gloată. Delegații din sobor stau la sfat, mulțimea rămasă pe dinafară îi suspectează că pun la cale ceva secret, peste capul ei și fără știrea ei, despre unii dintre delegați se bănuiește că ar avea ambiții să ajungă voievozi ai Țiganilor sau în felurite dregătorii – și aceștia sunt automat detestați. Între aceștia se vedea doară că „... Tandaler ce la domnie / De mult căsca gura și de jumătate / O și-mbucasă”. De la suspiciune se trece cu rapiditate la ură, iar de la ură la o încăierare generalizată nu mai este decât un pas.

De obicei un conflict tragic este gândit ca fiind cauzat de factori exteriori: de mersul implacabil al destinului (pentru grecii din vechime), sau de voința la fel de implacabilă a divinității sau, în ordinea de idei a modernității, de politică („*Politica, iată destinul*”! a spus Napoleon), de un război, de o catastrofă naturală, de o molimă, de un accident etc. Dar există și situații tragice cauzate din interior, de comportamentul irațional și sinucigaș al oamenilor. După cum timp de mii de ani, până la apariția Psihologiei, bolile psihice au fost explicate exclusiv prin posedare demonică, tot astfel și patologia socială până la apariția Sociologiei era explicată, ca în finalul *Țiganiadei*, prin intervenția efectivă, între oameni și în oameni, a unor forțe

malefice inerente, a relelor personificate. Zeul Războiului este anturat de slujitori în ipostazieri psiho-morale, precum: Urgia, Spaima, Frica, Pizma, Vrajba, Forța, Cruzimea, Jaful, Vrajmășia, Șugubina și mai la urmă de tot cumplita Moarte, un cortegiu sinistru, care se insinuează în tabăra ȝiganilor și, mai apoi, în mintea lor. Începe cu adevărat un *bellum omnium contra omnes* din ură gratuită, fără un motiv explicit, fără mize și fără tabere clar delimitate.

Într-o exegeză asupra scrierilor lui Ion Budai-Deleanu, mai exact cu referire la poemul neterminat *Trei viteji*, Iulian Boldea arată că acest text „configurează rătăcirile eroilor într-un spațiu al nebuniei, delimitat prin evaziunea din timp sau prin contradicția dintre erou și timpul în care trăiește”²⁰ și, am extinde noi, faptul este valabil și pentru sfârșitul *Țiganiadei*. Pentru că și aici este vorba de o veritabilă nebunie, de punerea în joc a unor forțe obscure iraționale și pentru că și Iraționalul își are partea sa de contribuție la mersul lumii și la modelarea marilor evenimente istorice.

Un istoric militar american, Barbara Tuchman a analizat în detaliu²¹ câteva momente de notorietate de-a lungul istoriei, în care conducătorii unor cetăți sau guvernele unor state au luat cele mai proaste hotărâri cu putință, au adoptat decizii complet iraționale și sinucigașe, contrare interesului propriu. În cazul războiului troian, regele Troiei și căpeteniile militare au introdus în cetate ciudatul cal de lemn, construit și aparent abandonat de către grecii inamici, fără să aibă înțelepciunea de a verifica interiorul acestuia, cu toate insistențele profetului Thyresias în acest sens, după care au organizat un banchet spre a celebra victoria și apoi s-au culcat liniștiți. În cazul Reformei lui Luther de la începutul sec. al XVI-lea, Papalitatea a refuzat cu încăpățănare să de curs cererilor de respectare a unor norme morale minimale, pierzând astfel aproximativ jumătate din Europa creștină. În perioada postbelică, SUA s-au angajat în Vietnam și în multe alte țări într-o serie de aventuri catastrofale, războaie soldate cu pierderi imense și practic fără nici un fel câștig. Concluzia istoricului american ar putea fi circumscrisă unui iluminism *à rebours*. Da, este adevărat că ideile joacă un rol important în istorie, dar nu ideile luminoase, progresiste, umaniste etc., ci mai curând cele iraționale, de-a dreptul demente. Acest lucru a fost făcut cu brio și de către personajele *Țiganiadei*.

²⁰ <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19378/pdf>

²¹ În: **Barbara Tuchman, *The March of Folly***, W.B., 1984.

În *Țiganiada* nu se află numai tragedia ratării întemeierii unei posibile țări a Țiganilor, ci și tragedia pierderii independenței unei țări creștine existente în realitate, a Țării Românești. Anume, o parte din boierii români trădători uneltesc la Istanbul, în virtutea principiului enunțat la începutul epopeii, cum că „*prin Țigani să înțăleg și alții, carii tocmai așa au făcut și fac ca și Țiganii*”, aceștia închină Țara turcilor și reușesc să îl scoată pe Vlad Țepeș de la domnie și să îl aducă în loc pe fratele său supus Porții, **Radu cel Frumos**.

Văzând că este vândut de către ai săi și că „*și oameni și ceriu îi sunt împotriva*”, Vlad Vodă pleacă în „urgie”, adică în pribegie, nu înainte însă ca Budai-Deleanu să nu îi rostească o profeție: „*Poate că va mai luci vo rază / Și țării tale, însă deopotrivă / Cum au lucit supt tine n-aștepte / De nu va vrea din somn să se deștepte*”. Și într-adevăr, de la Vlad Țepeș încocoace, am avut puține ceasuri ale Istoriei în care ne-am deșteptat din somn în sensul clamat mai mult degeaba în imnul național. Timp de secole am atârnat de Istanbul, apoi după ce am fost mai puțin de o sută de ani de sine stătători, am fost din nou supuși sub Moscova, pentru ca după aceea să ne închinăm de voie de nevoie la următoarele înalte porți occidentale și transatlantice.

Și nici personajelor principale ale *Țiganiadei* nu le merge altfel, acum la mai mult de două sute de ani de la izvodirea lor de către autorul epopeii. Tot fără o țară numai a lor, tot în anomie, tot unii în sărăcie cruntă și alții în îmbuibare sfidătoare (prin Țigani înțelegându-se desigur și alții), umplând porii societăților în care viețuiesc, în România sau aiurea, cu aceleași tare de ordin behaviouristic. Războaiele lor, ca și petrecerile, s-au mutat din șatre pe străzi, nu mai este vorba de războiul intern al unei etnii care a eșuat în făurirea unui stat propriu, ci de războiul extern al acesteia cu statele pe seama cărora se hrănesc. Nu s-a reușit atât o civilizare a Țiganilor, cât o Țigănizare a civilizațiilor în sânul cărora aceștia trăiesc.

BIBLIOGRAFIE:

1. **Aristotel**, *Politica*, traducere Șt. Bezdechi, Ed. Cultura Națională, București, 1924.
2. **Bârsan, Victor**, *Cine sunt „Țiganii” Țiganiadei?*,
<http://www.contributors.ro/cultura/cine-sunt-tigani-tiganiadei/>
3. **Boldea, Iulian**, în:
<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A19378/pdf>

4. **Budai-Deleanu, Ion, *Țiganiada***, Ed. Amarcord, 1999, (vezi și: <http://code.pediapress.com/>)
5. **Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent***, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941.
6. **Codrin, Șerban, *Țiganiada – un poem în proză***, Ed. Lucman, 2003.
7. **Jaspers, Karl, *Texte filosofice***, Ed. Politică, București, 1986
8. **Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române***, București, Editura Minerva, 1990.
9. **Pavel, Eugen, *Arheologia textului***, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2012
10. **Păcurariu, M., *Istoria Bisericii Ortodoxe Române***, vol. 2, Editura IBM al BOR, București, 1994
11. **Pecican, Ovidiu**, în: Postfață la **Traian Ștef, *Povestirea Țiganiadei, după Ioan Budai-Deleanu***, Ed. Paralela 45, 2010
12. **Petrescu, Ioana Em., *Ion Budai-Deleanu sau eposul comic***, Ed. Dacia, Cluj, 1974.
13. **Petreu, Marta, *Filosofii paralele***, Ed. Limes, Cluj, 2005.
14. **Steinhardt, *Jurnalul fericirii***, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991.
15. **Ștef, Traian, *Povestirea Țiganiadei, după Ioan Budai-Deleanu***, Editura Paralela 45, 2010.
16. **Tuchman, B., *The March of Folly***, W.B., 1984.
17. **Țugu, Grigore, *Ion –Budai Deleanu***, Ed. Institutul European, 2004.
18. **Urcan, Ion, *Contexte ale Țiganiadei***, Ed. Paralela 45, 2010.

Ionel NARIȚA

Universitatea de Vest din Timișoara

TEORIA METAFOREI LA LUCIAN BLAGA

Abstract:

For the Romanian thinker Lucian Blaga, the metaphor is an essential element of the human being. It emerged as the consequence of an ontological mutation given by the occurrence of man. Humans are the only beings able to grasp the presence of the Mystery, or hidden reality, and metaphor is the means to reveal the Mystery. Blaga distinguishes between two kinds of metaphors. Firstly, the plasticizing metaphors are substitutes of other terms having the role to adorn cultural works. They conserve the meaning of the replaced terms. Secondly, Blaga identifies the revealing metaphors which enrich the intension of the substituted terms. The revealing metaphors can be used to approach some aspects of the Mystery. In fact, it is impossible to reveal the Mystery, therefore, metaphor is just another obstacle for the attempt to understand the Absolute reality.

Keywords: *Lucian Blaga, metaphor, substitution theory, mystery*

Lucian Blaga respinge teza că metaforele sunt simple figuri de stil, așa cum le consideră *Retorica*, având doar rolul de podoabă. (Blaga 2011: 349). Principalul contraargument adus de Blaga este că metaforele au ele însele un anumit stil atât în ce privește forma cât și rolul cultural pe care îl joacă. Odată ce metaforele sunt modelate stilistic, înseamnă că ele nu sunt parte constitutivă a stilului, nu au doar rolul de a orna un stil. (Blaga 2011: 400).

Pentru Blaga, metafora are o dimensiune metafizică sau ontologică, fiind un mod de a exista sau de a fi.

Se disting trei tipuri de existență, sau „*tărâmurî*”, care pot fi identificate folosind o metodă des întâlnită la gânditorul român, cu ajutorul termenilor *plus-natura*, *zero-natura* și *minus-natura*, unde admitem drept criteriu relația lor cu lumea sau natura. (Blaga 2011: 30). *Plus-natura* reprezintă lumea propriu-zisă, ceea ce ne este accesibil, sau natura ca atare. *Minus-natura* este existența non-naturală, conținând acele lucruri care nu ar exista dacă lumea și-ar urma cursul firesc. De exemplu, oricât ar evolua, lumea nu ar genera un obiect precum o locomotivă. De asemenea, *zero-natura* reprezintă *Absolutul*, *Misterul* sau *Marele Anonim*. (Blaga 2013: 377).

Aici vorbim de *Absolut* în ordine ontologică, de *Mister* în parametri gnoseologici (Blaga 1996: 50) și *Marele Anonim* din perspectivă teologică. (Blaga 2013: 208). Acesta are rolul de a explica de ce, pe lângă lucrurile naturale, există și fapte non-naturale. Natura nu are nimic misterios, fenomenele naturale decurg după legi bine determinate. (Blaga 1996:105). În schimb, componenta non-naturală a existenței se caracterizează prin spontaneitate, este rodul unui proces numit „*creație*”, ori, de această dată, nu putem identifica legi ale creației, prin urmare, o creație nu poate fi redusă la ceea ce este dat și o anumită legitate, ci trebuie să admitem prezența unui factor inexplicabil, imposibil de circumscris, respectiv, misterios, incognoscibil. (Blaga 2011: 436).

Oamenii au acces la aceste zone existențiale cu ajutorul categoriilor. Pe de o parte, deosebim categoriile intelectului, puse în evidență de către **Immanuel Kant**. Acestea ordonează sau organizează datele simțurilor, ceea ce ne este dat, lumea, natura, generând cosmosul, adică, lumea organizată, sistematizată. Categoriile intelectului sunt conștientizate și folosite în mod conștient de către oameni, ele generează modul în care conștientizăm lumea, cu ajutorul lor, lumea este cunoscută.

Absolutul este acategorial, nu există vreun sistem de categorii care să îi corespundă. De aceea, *Absolutul* rămâne inaccesibil omului, nu poate fi cunoscut sau înțeles. Dacă avem în vedere perspectiva gnoseologică, *Absolutul* este imposibil de cunoscut, rămâne un mister, reprezintă *Misterul*, componenta ascunsă a existenței.

Minus-natura este rodul unui alt set de categorii, numite *abisale*. (Blaga 1996: 22). Acestea nu pot fi asimilate categoriilor kantiene deoarece, așa cum am văzut, creația nu are caracteristicile naturii, nu generează un cosmos, un întreg sau un sistem unitar. Dacă ar fi similare categoriilor intelectului,

atunci creația s-ar supune unor legi cum sunt legile naturii și ar genera o realitate care nu s-ar deosebi cu nimic de lumea naturală. De pildă, categoriile de spațiu și timp nu își găsesc aplicare în cazul creației, având de-a face cu alte categorii cum sunt orizontul spațial sau orizontul temporal. Acestea nu pot fi măsurate, nu pot fi cuantificate și nu putem defini funcții numerice de la una la alta; creația nu poate fi calculată sau anticipată. (Blaga 2011: 481).

Fiind diferite de categoriile kantiene, categoriile abisale nu sunt conștiente, nu putem dispune de ele, de aceea, trebuie să presupunem că se află în afara conștiinței, acțiunea lor este inconștientă sau peste voința creatorului. Autorul creează atunci când se supune categoriilor abisale, nicidecum atunci când urmează conștient un plan sau când procedează prin imitație, creația nu poate fi planificată, nu este urmarea unui proiect. (Blaga 1996: 104).

Rodul creației ghidate de categoriile abisale este reprezentat de plăsmuiri sau de opere, acestea au întotdeauna un autor care nu poate fi decât un om. (Blaga 2011: 465). Blaga susține teza specificului ființei umane, omul este nu numai urmarea unei mutații biologice, dar și a unei mutații ontologice deoarece, odată cu apariția omului deplin, a omului aflat sub imperiul categoriilor abisale, se naște o nouă realitate, și anume, realitatea creată. (Blaga 2011: 463).

Categoriile abisale acționează împreună sau în mănunchi, constituindu-se în *matrice*. Produsul unei matrice de categorii abisale nu este un cosmos deoarece, așa cum am văzut, cosmosul este specific categoriilor conștiente; suntem conștienți de prezența cosmosului, îl putem descifra și înțelege. Creația nu generează un sistem sau un întreg unitar, ci plăsmuiri care se aseamănă cu lumea sau cosmosul, numite de Blaga simili-lumi sau *cosmoide*. Întotdeauna într-un act creator participă atâtea categorii abisale câte sunt necesare pentru a da naștere unui cosmoid; vedem că, un cosmoid este urmarea acțiunii unei matrice. (Blaga 2011: 444).

Spre deosebire de cosmos, care este unic, cosmoidele sunt nenumărate deoarece există nelimitat de multe categorii abisale iar acestea se pot combina dând naștere la infinit de multe matrice. De bună seamă, cosmoidele se aseamănă între ele, dar se și deosebesc, iar parametrul care dă seama de diferențele dintre cosmoide este recunoscut de către Blaga ca fiind *stilul*, respectiv, fiecare cosmoid se caracterizează printr-un anumit stil.

Cosmosul și *Absolutul* nu se caracterizează prin stil, deoarece sunt unice, nu intră în relații de asemănare sau deosebire cu altceva. Matricele conduc la cosmoide din cadrul aceluiași stil sau din stiluri diferite după categoriile abisale care le compun. De aceea, două plăsmuiri pot fi considerate ca aparținând aceluiași stil în funcție de categoriile pe care le avem în vedere. Stilul este întotdeauna relativ, de aceea, fiecare ins are un stil propriu, termenul „*stil absolut*” este, așa cum remarcă Blaga, auto-contradictoriu. (Blaga 2011: 471).

Stilul reprezintă trăsătura fundamentală a unei opere, celelalte caracteristici ale sale fiind dependente de acesta. De pildă, valoarea unei opere este dependentă de stil. Un cal, bunăoară, este frumos după cum reprezintă cel mai bine specia sa. În schimb, reprezentarea unui cal într-o anumită operă este frumoasă dacă este conformă stilului acelei opere. La rândul ei, o ipoteză sau o teorie este adevărată doar în funcție de stil. Omul de știință consideră verosimil ceea ce corespunde stilului, și nu realității. (Blaga 2011: 429). De fapt, așa cum am văzut, realitatea ori Absolutul nici nu este accesibilă unei investigații științifice, cognitive. (Blaga 2011: 427).

Plăsmuirile, la rândul lor, sunt de două feluri, în unele sunt prezente metaforele, în altele nu. Acele plăsmuiri în care întâlnim metafore formează cultura, iar cele în care metafora nu joacă vreun rol, reprezintă civilizația. Blaga distinge metafizic cultura de civilizație. În acest fel, se opune atât tendinței de a le confunda, cât și tendinței de a vedea în civilizație o formă sau o etapă a culturii. Ambele sunt rezultatul categoriilor abisale sau stilistice, de aceea, se caracterizează prin stil, dar diferă prin componenta sau dimensiunea metaforică. (Blaga 2013: 178) O plăsmuire care, pe lângă stil, are conținut metaforic, aparține domeniului culturii, pe când, civilizația se caracterizează doar prin stil. (Blaga 2011: 407).

Cu toate acestea, doar stilul plăsmuirilor culturale este autentic sau primar, pe când, cel al realizărilor civilizației este derivat sau secundar. Civilizația urmează stilul unei anumite culturi, nu este creatoare de stil. (Blaga 2011: 407). De aceea, categoriile abisale generează un anume stil numai atunci când acționează prin intermediul metaforelor. Oamenii sunt, în primul rând, creatori de cultură, de aceea, omul este o ființă metaforizantă, o ființă care apelează la metafore. Folosirea metaforei nu este accidentală, nu ține de voința unuia sau altuia, ci reprezintă o trăsătură esențială a omului. (Blaga 1996: 41).

În viziunea lui Blaga, omul nu trăiește în lume, ci în orizontul *Misterului* și pentru revelarea acestuia. (Blaga 2011: 459).

Pe de o parte, oamenii sunt singurele viețuitoare care ajung la recunoașterea existenței *Misterului*, iar, pe de altă parte, ei încearcă să îl aducă la lumină, să îl reveleze. (Blaga 2011: 355).

De pildă, creațiile au, în afară de stil, o substanță. (Blaga 2011: 348). Substanța reprezintă materia sau elementul sensibil al creației. Prin urmare, în cazul unei plăsmuii culturale, substanța ajunge să îmbrace un stil. Dar, într-o asemenea situație, substanța nu stă pentru ea însăși, nu se exprimă pe sine, așa cum se întâmplă în cazul lucrurilor naturale, ci reprezintă suportul pentru un stil. Prin urmare, într-o operă, substanța are o funcție metaforică, utilizarea substanței este urmarea unui demers metaforic. (Ortony 1993: 2)

Absolutul, însă, este de nepătruns pentru că, așa cum am văzut, este acategorial sau supracategorial. Deoarece nu este atins de nicio categorie, rămâne în afara capacității omului de a-l înțelege sau exprima. Opera culturală nu poate fi considerată, așa cum propun idealistii, o expresie a *Absolutului*, deoarece nu avem la dispoziție mijloacele expresive necesare pentru a-l surprinde. (Blaga 2011: 474). Oamenii pot doar spera să se apropie de Absolut cu ajutorul metaforelor. Metafora este un mijloc de exprimare prin intermediul căruia putem depăși limitele convențiilor, dând impresia că, în acest fel, ne apropiem de tainele *Absolutului*. De fapt, metafora nu face decât să frâneze sau să oprească accesul la *Absolut*, care rămâne ascuns chiar în fața celui mai important mijloc expresiv aflat la dispoziția subiectului cunoscător.

Depart de a reprezenta o soluție la problema revelării, metafora este un instrument prin care oamenii sunt ținuti departe de *Marele Anonim*. Acesta a ridicat o barieră de netrecut în calea oricărei tentative a omului de a-l înțelege, cunoaște sau exprima, a impus o cenzură transcendentă. (Blaga 2011: 468).

Metafora reprezintă doar un instrument al interdicției ridicate de *Marele Anonim*. Totuși, din aceea că oamenii nu pot rezolva problema *Misterului*, derivă și nevoia de a relua la nesfârșit încercările de revelare, cu alte cuvinte, cenzura transcendentă lasă loc creației fără sfârșit, creației infinite. Nu putem întrevădea o limită a creației sau creativității, întotdeauna mai rămâne un rest, o imperfecțiune, o problemă care trebuie soluționată printr-un alt act de revelare, respectiv, printr-un alt act creator.

După funcția îndeplinită, metaforele pot fi plasticizante sau revelatoare. (Blaga 2011: 349). Metafora plasticizantă constă în substituirea unei expresii prin alta, cu scopul de a o plasticiza. Prin plasticizare, Blaga înțelege atât surprinderea unui sens complex, cât și producerea unui efect estetic. Unele sensuri sunt atât de bogate, încât, pentru a le exprima în mod direct sau convențional, am avea nevoie de un text amplu și, chiar așa, nu am putea pune în evidență sensul în totalitatea sa.

Metafora reușește să exprime asemenea sensuri cu mijloace mult mai economice. În alte situații, metafora plasticizantă are menirea ca, substituind expresii care par banale, obișnuite, să înobileze opera, să îi confere valențe estetice superioare. (Blaga 2011: 350).

Metafora revelatoare se deosebește de metafora plasticizantă prin aceea că exprimând un sens adaugă la acesta elemente noi, îmbogățește sensul. (Blaga 2011: 354). De aceea, metafora revelatoare este utilă atunci când urmărim să surprindem sensuri ascunse, care altfel nu pot fi pătrunse. Cu ajutorul unor asemenea metafore încercăm să facem *Misterul* inteligibil. Metafora revelatoare, pe lângă faptul că substituie o expresie sau un sens, îl îmbogățește sau îl potențează. (Black 1993: 21).

Blaga dă următoarele exemple: cicoarea ochilor / albastrul ochilor reprezintă o metaforă plasticizantă, (Blaga 2011: 350), în vreme ce a lumii mireasă / moartea este o metaforă revelatoare. (Blaga 2011: 354). În primul caz, metafora nu face decât să substituie expresia convențională pentru culoarea *albastru* cu o expresie metaforică, în vreme ce, în al doilea, substituția aduce după sine completarea sensului original cu alte sensuri, mai profunde, care ar rămâne nebănuite în absența metaforei. Asimilând-o cu o mireasă, moartea capătă alte dimensiuni, chiar alte conotații.

Metafora plasticizantă realizează o substituție simplă, de forma „a” exprimă metaforic „b” și $a = b$, respectiv, expresia „a” este folosită metaforic pentru același sens ca și expresia „b”. (Blaga 2011: 392). În schimb, în cazul metaforei revelatoare, relația dintre cele două sensuri este $a = b + x$, sau $b < a$. (Blaga 2011: 393). De această dată, folosind metaforic expresia „a” pentru sensul *b*, adăugăm acestuia noi elemente, dobândim un sens mai bogat, sensul *b* este doar o parte a sensului metaforic. Metafora revelatoare joacă, astfel, un important rol cognitiv pe lângă cel pur estetic. (Davidson 1981: 202). Metafora plasticizantă ne apare ca un sinonim pentru expresia substituită, pe când, metafora revelatoare este supraordinată termenului

substituit, conducând la o precizie mai mare a exprimării și la un conținut cognitiv mai bogat. (Blaga 1996: 79). După cum remarcă Blaga, în cazul metaforei plasticizante, este avută în vedere doar analogia sau asemănarea dintre două sensuri, partea lor comună, iar, pentru metafora revelatoare, analogia este trecută în plan secund, accentul căzând pe dizanalogie. (Blaga 2011: 393).

Mecanismul metaforei revelatoare este exemplificat de către Blaga prin teoria monadelor. Monada joacă rolul unei metafore revelatoare în raport cu lumea simțurilor sau cosmosul; ea nu este doar un substitut al cosmosului, ci adaugă ceva acestuia, ceva din afara lui. În acest fel, se încearcă revelarea Misterului, a existenței acatoriale din afara lumii. (Blaga 2011: 470). La fel se întâmplă în cazul altor metafore, cu un rol similar ca al monadei, cum sunt Brahman, Atman, entelehia, substanța etc. (Blaga 2013: 376). Metafora este mijlocul propice pentru tentativa de a revela misterul pentru că, la rândul ei, trece dincolo de limitele categoriale. (Blaga 2011: 394).

O altă distincție operată de Blaga este între metaforele prin paritate de drepturi și fără paritate de drepturi. În cazul metaforelor prin paritate de drepturi substituția are loc între termeni sau sensuri care nu se anihilează unul pe celălalt, pe când, pentru metafora fără paritate, termenul metaforic înlătură celălalt termen. Metafora cu paritate de drepturi este răspândită în cazul mitului sau al poeziei. Aici, amalgamarea are loc fără degradarea termenului substituit. De exemplu metafora „a lumii mireasă” nu afectează în nici un fel moartea, nu o modifică, nu îi schimbă ontologia. Avem de-a face cu o substituție mai mult la nivelul termenilor decât la cel al sensurilor. (Blaga 2011: 395).

Metafora fără paritate de drepturi are loc în interiorul științei. De această dată, nu numai că termenul metaforic substituie termenul convențional, dar îl decade din drepturile sale ontologice. Substituția are loc nu numai la nivelul termenilor, ci și la cel al sensurilor. De pildă, sunetele sunt substituite prin vibrații sau unde într-un mediu gazos. (Blaga 2011: 395). Prin această metaforă, sunetul încetează să mai existe ca atare, rămânând să existe doar vibrația, respectiv, doar substitutul. De această dată, metafora are consecințe cu privire la statutul ontologic sau metafizic al sunetului, care rămâne doar o aparență înșelătoare, adevărata realitate fiind undele. (Ortony 1993: 5).

Blaga este adeptul ipotezei substituției în ce privește metafora: operația metaforică reprezintă substituirea unui termen prin altul cu scopul de a

surprinde într-un mod mai adecvat un sens sau de a obține un anumit efect expresiv. (Ritchie, 2013: 25) Această perspectivă a fost inițiată de Aristotel. (Searle 1993: 90). Potrivit acestuia, „*Metafora e trecerea asupra unui obiect a unui nume care arată alt obiect, trecere fie de la gen la specie, fie de la specie la gen, fie de la specie la specie, fie după un raport de analogie*”. (Aristotel 1957: 68).

Pentru a ilustra substituțiile metaforice, Aristotel apelează la următoarele exemple: a) pentru trecerea de la gen la specie, „*corabia stă pe loc*”, înlocuind „*este ancorată*”. Aici, a staționa este gen față de ancorare (Aristotel 1957: 68); b) în cazul „*Ulise a săvârșit mii de fapte frumoase*”, este înlocuit „*multe*” care reprezintă gen față de „*mii*”, deoarece mii este o instanță a lui multe; c) „*secătuindu-i viața*” poate înlocui „*tăindu-i viața*”, ca trecere de la specie la specie; d) trecerea prin analogie este exemplificată prin cupă = scutul lui Dionysos. Metafora prin analogie are loc între doi termeni care se află în aceleași raporturi față de alții doi. (Aristotel 1957: 69). De pildă, cupa este în același raport cu Dionysos ca și scutul față de Ares (cupă : Dionysos) = (scut : Ares). Pentru a obține o metaforă pentru cupă se elimină termenul extrem „Ares” și se compun mezii ajungând la scutul lui Dionysos. (Aristotel 1957: 69). Dintr-o asemenea relație ar putea fi eliminat orice alt termen ajungând la exprimări metaforice. Bunăoară, Ares ar fi un Dionysos cu scut etc. (Ricoeur 2004: 13).

Totuși, nu este clar cum diferă cazurile (c) și (d), fiind vorba, de fiecare dată, de substituție între două specii. De exemplu, secătuind este în același raport cu putere ca și tăind față de viață, în așa fel încât, metafora „*secătuindu-i viața*” este una prin analogie. Vedem că, în ultimă instanță, pentru Aristotel, metafora se obține substituind între ele specii și genuri care se găsesc într-un raport de analogie. (Ritchie, 2013: 32).

Inclusiv din aceste exemple, constatăm că nu este vorba de a numi un obiect în locul altuia, așa cum ar rezulta din definiția de mai sus, deoarece speciile și genurile nu sunt obiecte, ci sensuri. Prin metaforă, expresia unui sens este substituită printr-o altă expresie care are un sens aflat într-o anumită relație cu sensul substituit.

Blaga recunoaște, așa cum am văzut, două cazuri de substituție, prin sinonimie, în cazul metaforelor plasticizante, și prin supraordinare, pentru metaforele revelatoare. De fiecare dată, sensul substituit este parte a sensului metaforic. De aceea, în nici o situație, metafora nu scade bogăția sensului,

putând să o conserve sau să o mărească, dovedindu-se un mijloc util în dobândirea de noi cunoștințe.

Ipoteza substituției ca procedeu care ar explica metafora nu se susține. Blaga remarca pe bună dreptate că există situații în care metafora este folosită pentru sensuri care ar necesita expresii infinite de lungi pentru a fi exprimate. (Blaga 2011: 350). Dar, nu pot exista expresii infinite, de aceea, nu putem considera asemenea situații ca reprezentând substituția unei expresii prin alta. Cel puțin în asemenea cazuri, metafora nu este o substituție pentru că lipsește expresia substituită, ci are rolul de a exprima un anumit sens în mod nemediat.

De asemenea, diviziunea lui Blaga între metafore plasticizante și metafore revelatoare nu are temei. Nu avem la dispoziție vreun criteriu prin care să putem clasifica metaforele în una dintre cele două clase, dacă ne aflăm în fața unei metafore, nu putem decide dacă este plasticizantă sau nu. Distincția între cele două tipuri de metafore ne apare mai degrabă ca servind unor scopuri urmărite de Blaga, cum ar fi, acela de a susține teza sa privind cele două tipuri de cunoaștere.

Exemplele oferite de către Blaga nu sunt edificatoare. Nu reiese de nicăieri că, în vreme ce, „a lumii mireasă” adaugă sens față de „moarte”, „cicoarea ochilor” ar fi doar sinonim cu termenul „albastrul ochilor”. De fapt, în ambele cazuri, termenul metaforic vine sau contribuie cu sensul propriu. Termenul „cicoare” aduce conținut suplimentar față de „albastru” atât în ce privește sensul cât și conotația, la fel cum se întâmplă cu termenul „mireasă” față de „moarte”. În exprimarea directă, „albastru” trimite doar spre o anumită culoare, pe când, dacă folosim „cicoare”, avem în vedere mai multe aspecte decât culoarea florii respective.

Blaga conferă termenului „metaforă” o extensiune prea largă, având tendința de a-l utiliza pentru orice figură semantică. Deosebirea pe care o face între metafore ca substituții care nu afectează dreptul termenilor substituți și substituții cu decădere de drepturi este posibilă numai printr-o folosire improprie a termenului „metaforă”. De pildă, nu putem considera termenul „vibrație” ca o metaforă pentru sunet deoarece, atunci când este folosit în Fizică, vibrația sau unda nu este sunet, ci rămâne cu sensul său propriu. Aici, nu avem de-a face cu un proces metaforic, ci doar cu utilizarea unui model care facilitează anumite raționamente, calcule, explicații și predicții.

La fel se întâmplă cu termenul „gaz ideal”. Chiar dacă îi spunem „gaz”, acesta nicidecum nu este un gaz nici direct nici metaforic, fiind doar o entitate imaginară sau contrafactuală care, în fapt, nici nu ar putea exista, având de-a face cu un termen auto-contradictoriu, unde moleculele sunt presupuse că se comportă de parcă nu ar fi molecule.

În același fel, Blaga include între metafore mijloace de exprimare precum materia, ritmul, rima sau sonoritatea, considerând că acestea contribuie la procesul de revelare. Numai că, asemenea mijloace de exprimare nu sunt întotdeauna metaforice, având anumite efecte prin ele însele.

De fapt, Blaga admite că aici nu avem de-a face cu metafore, atâta doar că identifică trăsături metaforice deoarece limbajul poetic ar avea funcții revelatoare, nu doar expresive. (Blaga 2011: 398).

Teoria metaforei la Lucian Blaga se bazează pe fantomaticul termen „Mister”, presupunând că ar exista o instanță dincolo de datele simțurilor, care nu poate fi accesată direct, ci doar prin intermediul metaforelor. Probabil că Blaga este influențat de evoluțiile din acea vreme din Fizică, unde perspectiva clasică, mecanicistă asupra lumii, era pusă la îndoială de teorii și ipoteze noi, cum ar fi teoria relativității și mecanica cuantică. Potrivit acestora, cunoașterea este limitată, fiind afectată atât de relativitate cât și de nedeterminare.

Pentru a vorbi de limitarea cunoașterii, trebuie să acceptăm că există o limită a ei, că este limitată de ceva care se situează în afara zonei cognoscibile, că există o realitate incognoscibilă, iar aceasta este Misterul. Oamenii nu pot accede la această realitate care, de fapt, reprezintă adevărul, iar ceea ce ne este dat este doar aparență. Misterul nu este la îndemâna categoriilor intelectului, singurele care, fiind conștiente, generează cunoaștere; Misterul rămâne acategorial.

Cu toate acestea, oamenii întreprind eforturi continue de a revela Misterului, fiind chiar menirea ființei umane. Tentativele de revelare a misterului nu pot fi puse pe seama categoriilor kantiene, ale intelectului, conștiente, deoarece acestea sunt componentă a experienței, fac posibilă experiența. Trebuie să existe alte categorii, cele abisale care, în acest fel, sunt inconștiente. Acestea se manifestă prin intermediul stilului, de aceea, încercările de revelare a Misterului, plăsmuirile, sunt impregnate de stil. Deoarece exprimarea directă surprinde lumea așa cum apare conștiinței, pentru a revela Misterul avem nevoie de exprimarea indirectă, metaforică.

De aceea, metafora reprezintă singura cale spre revelare, dar, metaforele fiind un mijloc indirect de exprimare, nu dezvăluie adevărul așa cum este el, contribuind, astfel, la ascunderea sau la potențarea *Misterului*.

Blaga, însă, sesizează că ipoteza *Misterului* atrage după sine contradicții. *Misterul* nu se arată în lumea obișnuită așa cum tind diferiți teoreticieni ai absolutului să susțină, ci numai în plăsmuirile omenești. Acestea sunt singurele existențe care indică *Misterul*.

În acest caz, plăsmuirile nu pot aparține lumii, ele nu sunt afectate de categoriile intelectului. Înseamnă că, plăsmuirile sunt în afară de spațiu și timp. Blaga încearcă să evite o asemenea consecință, postulând în cadrul matricei stilistice diferite forme ale orizontului spațial sau temporal, diferite de spațiul și timpul cosmice, deși nu este limpede prin ce sunt deosebite. Dar, în acest fel, ajungem la un paradox similar cu „*al treilea om*” deoarece, de pildă, orizontul temporal ar trebui să aibă ceva în comun cu timpul, dar ceea ce acestea au în comun, ar constitui o a treia formă de timp, ajungând la progresie la infinit, trebuind să admitem că există un șir nesfârșit de categorii temporale. De aceea, nu pot exista mai multe spații sau mai multe timpuri. (Blaga 2011: 73).

Ceea ce există trebuie să aibă loc în prezent deoarece trecutul nu mai există, iar viitorul încă nu există. Prin urmare, există doar starea în care se găsește subiectul la un moment dat, existențele sunt stările succesive ale subiectului, fiecărui moment corespunzându-i o stare și numai una. Stările subiectului sunt subiective, nu pot consta în obiecte; de aceea, ele se lasă analizate cu ajutorul sensurilor sau intensiunilor. Despre acele intensiuni care alcătuiesc starea subiectivă de la un moment dat spunem că se realizează la acel moment.

În acest fel, există numai ceea ce este dat, care este analizat cu ajutorul intensiunilor utilizând simțurile. Acestea nu reprezintă cunoștințe deoarece trebuie să existe un obiect al cunoașterii, iar subiectul nu este obiect. Datele simțurilor nu sunt cunoscute, ci sunt trăite.

Genurile nu se pot realiza deoarece orice gen conține mai multe specii și speciile sunt contrare între ele. Dacă s-ar realiza un gen, s-ar realiza toate speciile sale, respectiv, s-ar realiza simultan intensiuni contrare, ceea ce nu este posibil. Urmează că se pot realiza numai intensiunile care sunt specii dar nu sunt genuri, respectiv, numai speciile ultime, pe care Aristotel le numea „*substanțe prime*”.

Datorită faptului că genurile sunt irealizabile, înseamnă că, între intensiunile care se realizează nu pot exista relații de ordinare, ci asemenea intensiuni sunt sau independente sau contrare între ele. Negația unei intensiuni care se realizează nu se poate realiza pentru că ar constitui gen față de celelalte intensiuni și genurile, cum am văzut, nu se pot realiza. De pildă, pisica este specie față de animal. Negația non-pisica este gen față de toate speciile din afara pisicii. De aici rezultă că în realitate nu există intensiuni negative, prin urmare, asemenea intensiuni sunt rodul unor convenții de limbaj, ele apar doar datorită limbajului și convențiilor din cadrul acestuia.

Urmează că negația acționează numai asupra termenilor. Pe de altă parte, dacă un termen este negativul altui termen, acesta este negativul primului și, în același timp, oricărui termen îi corespunde un negativ. De aici rezultă că nu pot exista termeni decât pentru genuri, în limbaj putem exprima doar genurile, deci speciile care nu sunt genuri sau substanțele prime rămân inexprimabile. Ajungem la concluzia că realul, ceea ce există, nu poate fi exprimat, iar ceea ce exprimăm nu există. Genurile nu sunt date, nu au realitate, ci se nasc doar în procesul exprimării, în tentativa noastră de a exprima ceva, construim noi intensiuni, diferite de cele existente, și anume, genuri.

Oamenii nu pot exprima în mod direct ceea ce trăiesc sau ceea ce simt. De pildă, dacă cineva spune „*Eu văd verde*” cu siguranță că el nu vede verde pentru că nu există nimic verde. Intensiunea „*verde*” este un gen care are nenumărate specii și doar acelea care sunt ultimele sale specii se realizează. De fapt, subiectul nu vede verde, deoarece ar fi contradictoriu, ci vede o anumită nuanță de verde, o specie a genului verde care, însă, nu poate fi exprimată.

Metafora, la fel ca și celelalte figuri semantice, constituie, între altele, o tentativă de a exprima tocmai ceea ce este inexprimabil, de aceea, așa cum remarcă și Blaga, asemenea artificii eșuează, pentru că trăirile rămân în afara posibilităților noastre de expresie. (Davidson 1981: 201). Intensiunile care se realizează, substanțele prime sunt puse de către subiect, prin observație, pe seama unor obiecte, devin mijloace prin care este analizată starea obiectelor, în acest fel, sunt obiectivate. Prin urmare, singurele intensiuni care sunt cu îndreptățire obiectivate sunt substanțele prime. (Ricoeur 2004: 128).

Să încercăm să surprindem o substanță primă cu ajutorul comparației. Substanțele prime sunt intensiunile cele mai bogate, ele intră în relații de

ordinare cu alte intensiuni care sunt exprimabile. Să spunem că dorim să exprimăm o nuanță de verde. Aceasta este atribuită prin observație unui anumit obiect, *a* la momentul *t*. Putem folosi comparația „verde ca *a* la momentul *t*” pentru a indica faptul că avem în vedere tocmai nuanța de verde realizată la momentul *t* și atribuită obiectului *a*. Interlocutorul ar putea examina obiectul *a* și să constate ce fel de verde este *a* și, în acest mod, să identifice nuanța respectivă.

Cu toate acestea, nici măcar prin comparație nu putem exprima nuanța de verde dorită deoarece prezentul pentru doi interlocutori nu coincide, ci fiecare are prezentul său. De aceea, în vreme ce, un interlocutor atribuie obiectului *a* la momentul *t* o anumită nuanță de verde, celălalt interlocutor îi atribuie o altă nuanță, conform stării în care se află și relației sale față de *a*. Deși fiecare dintre ei au în vedere o singură nuanță de verde, aceasta nu este aceeași, prin urmare, „verde ca *a* la momentul *t*” are înțeles diferit de la un interlocutor la altul.

Comparațiile sunt folosite și pentru a surprinde părți ale unui sens, de pildă, prin „verde ca iarba” se are în vedere un sens mai vag decât o singură nuanță a culorii verde. Comparația are sensul mai bogat și mai precis decât al termenului inițial, de pildă, „verde ca iarba” este supraordinat față de verde, așa cum reiese și dacă avem în vedere legea raportului invers între intensiunea și extensiunea termenilor.

Metafora nu poate fi înțeleasă ca simplă substituție, așa cum am văzut, ci rolul ei este să exprime sensuri care nu pot fi exprimate prin mijloace convenționale sau, cel mult, exprimarea acestora ar fi dificilă. (Ricoeur 2004: 229) De pildă, nu ar avea rost să folosim expresia „cicoarea ochilor” dacă am avea în vedere doar culoarea albastru a ochilor cuiva și nu am dori să exprimăm un sens mai bogat sau mai rafinat decât albastru, cum ar fi, o anumită nuanță de albastru sau un efect produs de culoarea albastru a ochilor etc. Prin urmare, metafora are propriul înțeles, nu poate fi redus la înțelesul altor termeni, nu îi substituie pe aceștia. (Ritchie, 2013: 26).

De bună seamă, că metafora trebuie să folosească expresii convenționale pentru că numai în acest fel lasă posibilitatea interpretării. (Binkley 1981: 139). Nu putem folosi de fiecare dată termeni noi pentru a exprima un sens deoarece, pe de o parte, sensurile sunt infinite, iar expresiile sunt întotdeauna în număr finit, chiar dacă în orice moment putem construi noi expresii. Pe de altă parte, interpretarea este posibilă numai pornind de la expresii lingvistice

în uz, convenționale. Acest fapt reiese de acolo că, atunci când se folosesc metafore prea îndrăznețe sau prea depărtate de uzul obișnuit al expresiilor, interpretarea devine nedeterminată. Blaga are în vedere tocmai acest lucru atunci când aruncă o notă critică asupra artei abstracte sau a literaturii avangardiste. Într-adevăr, cum am putea înțelege o expresie precum „*înțelept dans martie*”? (Blaga 2011: 489).

Metaforele pot fi construite folosind comparații și eliminând un termen al comparației. Pornim de la un termen, „*f*”, care exprimă sensul *f*; acesta conține sensul *g* pe care îl regăsim în sensul altui termen „*h*”. Sensul *g* servește ca mediu între sensurile *f* și *h*. Pentru a exprima cum se realizează *g* în raport cu *f* putem apela la comparația „*f* este *g* ca *h*”, de unde eliminăm *g* și folosim *h* metaforic în locul său. Constatăm că nu este vorba de o simplă substituție, chiar dacă în final, un termen este folosit în locul altuia, dobândind înțeles metaforic. (Searle 1993: 89).

De exemplu, ochii sunt albaștri dar, de asemenea, cicoarea este albastră. Apelăm la analiza prin comparație: „*ochii sunt albaștri precum cicoarea*”. Eliminăm termenul mediu „*albastru*” și ajungem la metafora „*cicoarea ochilor*”. La fel, Luna este rotundă, la fel ca un disc. Eliminăm rotundă și ajungem la „*discul Lunii*”, unde „*disc*” este folosit metaforic etc. Constatăm că nu avem nevoie de o relație între patru termeni pentru a construi o metaforă, așa cum propune Aristotel în cazul metaforei prin analogie, ci sunt suficienți trei, respectiv, $f : g = h : g$, (raportul dintre *f* și *g* este analog raportului dintre *h* și *g*), de aici *h* poate fi folosit relativ la *f* în locul lui *g*.

Dacă revenim la exemplul de analogie a lui Aristotel, cupa și scutul au în comun că sunt posedate, una de către Dionysos, iar celălalt de către Ares. Modul în care cupa este în posesie este același cu modul în care scutul este în posesie, termenul mediu fiind posesia. Eliminându-l, putem folosi scutul metaforic pentru cupă și, deoarece nu este vorba despre orice cupă, ci de cupa lui Dionysos, ajungem la expresia metaforică „*scutul lui Dionysos*”.

Chiar dacă este introdusă doar pentru o componentă a sensului unui termen, metafora participă cu întregul său sens sau, în orice caz, adaugă alte nuanțe la sensul inițial. (Davidson 1981: 200). În acest fel, prin metaforă, sensul este îmbogățit sau, invers, putem folosi metafora pentru a exprima sensuri complexe. De exemplu, în metafora blagiană „*cicoarea ochilor*”, termenul metaforic „*cicoarea*” nu circumscrie doar o anumită culoare sau nuanță de culoare, ci participă și cu alte elemente ale sensului său. La fel se

întâmplă când moartea este exprimată metaforic drept mireasă, iar înmormântarea devine o nuntă. Aici, pe lângă sensurile avute în vedere strict de către metaforă, se adaugă alte sensuri, așa încât, exprimarea metaforică se dovedește a fi de o bogăție și precizie fără seamăn.

Metafora permite, așa cum am văzut, exprimarea unor sensuri complexe și bogate care, în alt mod, ar rămâne inaccesibile. (Davidson 1981: 201). Totuși, deși este cel mai puternic mijloc de exprimare din acest punct de vedere, metafora nu atinge intensiunile inexprimabile sau substanțele prime. Cu privire la acestea, nu avem nici o cale de a le exprima. În ciuda bogăției sensului său, metafora rămâne un gen, ei îi corespunde ca extensiune o clasă care doar prin accident este elementară; de aceea, metaforele nu se realizează, rămân ficțiuni ale limbajului. Inexprimabilul este, cum am menționat incognoscibil pentru că nu putem vorbi de cunoaștere în absența unui obiect. În schimb, inexprimabilul este trăit sau simțit. Prin urmare, singura cale spre trăirile noastre este metafora, deși este o cale fără finalitate. Sunt puține aspecte comune între Misterul blagian și domeniul intensiunilor inexprimabile, de aceea, nu putem considera că Blaga a avut în vedere tocmai acest aspect când vorbea despre rolul metafizic al metaforei și de prezența cenzurii transcendente, dacă nu cumva, discursul său este unul metaforic.

REFERINȚE:

1. **Aristotel.** (1957). „*Poetica*”. București: *Ed. Științifică*.
2. **Binkley T.** (1981). „*On the Truth and Probity of Metaphor*”. „*Philosophical Perspectives on Metaphor*”. Univ. of Minnesota Press
3. **Black M.** (1993). „*More about Metaphor*”. „*Metaphor and Thought*”. Cambridge: Cambridge U.P.
4. **Blaga L.** (1996). „*Artă și valoare*”. București: Humanitas.
5. **Blaga L.** (2011). „*Trilogia culturii*”. București: Humanitas.
6. **Blaga L.** (2013). „*Trilogia cunoașterii*”. București: Humanitas.
7. **Davidson D.** (1981). „*What Metaphors Mean*”. „*Philosophical Perspectives on Metaphor*”. Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.
8. **Ortony A.** (1993). „*Metaphor, Language, and Thought*”. „*Metaphor and Thought*”. Cambridge: Cambridge U.P.
9. **Ricoeur P.** (2004). „*The Rule of Metaphor*”. London: Routledge.
10. **Ritchie L. D.** (2013). „*Metaphor*”. Cambridge: Cambridge U.P.
- Searle J. R.** (1993). „*Metaphor*”. „*Metaphor and Thought*”. Cambridge: Cambridge U.P.

M E M E N T O

Zenovie CÂRLUGEA
Drobeta - Turnu Severin

ION MILOȘ - AMBASADOR AL CULTURII ROMÂNE

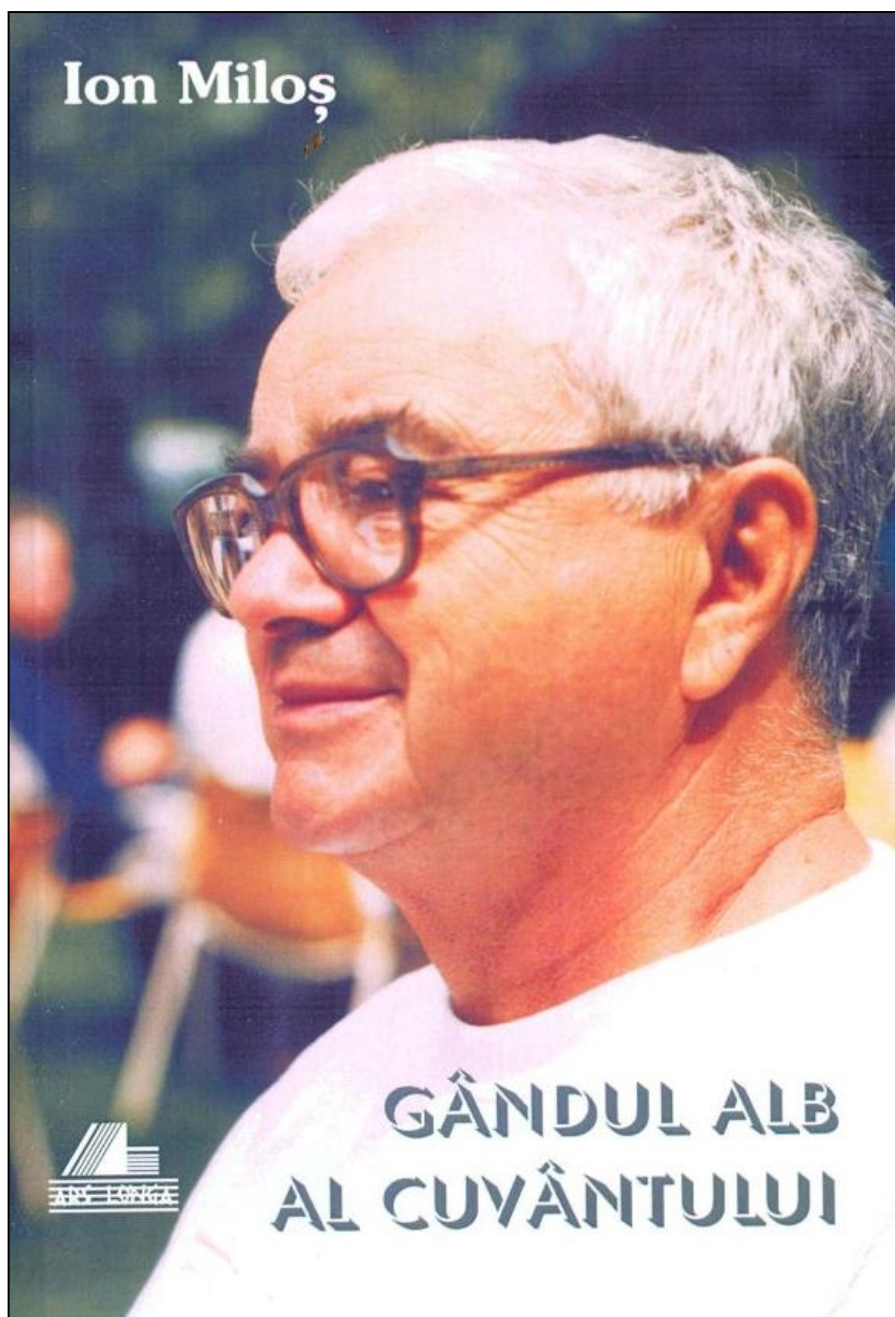
Născut la 16 februarie 1930 în Serbia occidentală (Banatul sârbesc) și stabilit din 1964 la Malmö, în Suedia, poetul **ION MILOȘ** s-a dovedit un *adevărat ambasador al culturii și literaturii române în spațiul scandinav*, și mai înainte de toate „o voce europeană” (**A. D. Rachieru**).

Nefiind învestit oficial în vreo demnitate de acest fel, scriitorul s-a dăruit pe sine, cu o vocație greu de egalat, actului de promovare a României culturale în lume, făcând servicii imense acesteia într-un moment când punțile cu Occidentul aproape că nu existau, cu atât legăturile cu lumea scandinavă.

Ion Miloș „stăpânește limba suedeză în mod suveran”, aprecia criticul **Hikan Möller**, fiind recunoscut, așadar, nu numai ca „un important poet în exil”, dar și ca „un semnificativ poet de limbă suedeză”, plasându-se „central și sigur în parnasul suedez” (**Mats Granberg**).

Autor a peste 25 de volume de poezii în limba română, Ion Miloș a publicat câteva cărți și în limba suedeză, apoi în macedoneană, engleză, persană. Impresionantă este, în același timp, opera de traducător, domniei-sale datorându-i-se transpunerea în suedeză a lui **Eminescu**, **Bacovia**, **Blaga**, **Arghezi**, **E. M. Cioran** (pe ultimul propunându-l chiar la *Premiul Nobel*, filosoful refuzând însă diligențele...).

A tradus în suedeză peste 200 de scriitori români, fie în antologii, fie în cărți separate (20 în total), apoi din franceză, sârbă, croată, slovenă și macedoneană.

Răsplătit cu diferite premii literare românești și internaționale (25) și distincții (8), scriitorul nu și-a adjudecat vreun avantaj material

De fiecare dată și-a plătit drumurile europene și hotelurile din buzunarul propriu (chiar distincția din 2002 de „*Cetățean de onoare al României*”, acordată prin decret prezidențial, neoferindu-i nicio favoare!).

Adăugându-se la acestea și unele neînțelegeri ori ingratitudini de breaslă, putem realiza o anumită stare de spirit mărturisită adesea de poet...

Revenirile poetului Ion Miloș – care își asumă mitul manolic, – în România au fost oarecum frecvente.

Personal, l-am întâlnit, vreme de vreo zece ani la rând, la *Festivalul Internațional „Lucian Blaga”* de la Sebeș-Alba, apoi, în mai 2007, ne-am revăzut la Târgu-Jiu, unde a fost onorat cu *Premiul pentru traducere*, în cadrul *Festivalului Național „Tudor Arghezi”*.

Prezent fie la Neptun, fie la *Colocviul Internațional „Emil Cioran”* de la Sibiu, Ion Miloș și-a atras și calificativul de „cel mai cioranian dintre poeții români” (M. Tomuș).

Încântat de bogăția spirituală a Gorjului și de spațiul mirific de sub geana Parângului, poetul și-a exprimat dorința de a aduce un omagiu de suflet Marelui Brâncuși, încredințându-ne spre tipărire volumul de poezii intitulat „*Coloana Infinitului*”, care – cu sprijinul *Primăriei Municipiului Târgu-Jiu*, personal al **dlui Florin Cârciumaru** – a văzut lumina tiparului în anul 2007 la Editura „*Măiastra*”, cu o postfață de subsemnatul.

Credința lui Ion Miloș este că a adus „ceva nou în poezie”, lucru care nu s-ar observa din cauza unor îmbâcsiri modiste și idei preconcepute.

„*Poezia mea nu e flecăreală de vorbe frumoase – ne declarase poetul într-un interviu publicat în „Portal-MĂIASTRA”, anul III, nr. 2/11, 2007, pp. 26-28 – ci o poezie a simplității profunde, grave, chiar tragice. Poezia se scrie cu cuvinte, dar se face cu sufletul. Observați asta în versurile mele și veți avea o clarificare, o idee lămuritoare.*”

Din cauza „manierei” universaliste, globalizante, a „modurilor poetice”, ca în literaturile anglo-saxone sau neolatine, originalitatea nu mai transpare...

Cine scrie cum scriu alții, zice Ion Miloș, acela nu face poezie, ci modă. Adevăratul scriitor scrie cum nimeni până la el nu a scris:

„*Eu mi-am dat seama de această mare capcană, m-am ferit de maniere, curente și mode. Cred că, ferindu-mă de aceste pericole, mi-am dobândit un stil aparte, care probabil e greu de acceptat de gustul reducionista al modei și manierelor.*”

Azi, poezia a devenit fie o compoziție sofisticată împiedicată în propriul ei limbaj, fie o încurcătură inutilă de podoabe din care nu mai rămân decât... podoabele. Modă, mimesis, mărci, canon...

Postmodernii au fugit de canoane și au nimerit în propriul lor canon, și nici nu vor să-l depășească, persistă cu încăpățănare:

„Unde e sufletul, profunzimea, gravitatea, care vin, vă repet, nu din prețiozități și sofisticări așa-zis textualiste, ci din acea comunicare directă, din acea simplitate care ea însăși, vorba lui Brâncuși, este o complexitate asumată. Poezia care rămâne la nivelul cuvintelor și care nu ajunge la suflet nu spune nimic. Trebuie să scriem cu mintea ferindu-ne de cuvinte, nu să facem poezie din cuvinte înzorzonate care nu ajung la suflet. Poezia se gândește mai întâi și apoi se scrie, gândul își alege cuvintele în funcție de ideea sau sentimentul pe care vrei să-l comunici. Dacă nu există profunzime a gândului poetic, nu există nici poezie, oricât efort ar consuma cel obișnuit să scrie după mode, maniere, curente. Mimetismul acesta duce la o poezie de suprafață și, ca orice modă, este supus perisabilității...”

Ion Miloș la Casa memorială „Lucian Blaga” de la Lancrăm

Netăgăduind că în poezia sa există o etică a cuvântului poetic, dar și una a gândirii filosofice, Ion Miloș accentuează: „- *Da, fiindcă eu cred că fără etică nu există estetică. Etica ridică esența ființei, îi dă profunzime. Când zic etică, nu mă refer la sensul moralizator, îngust, pragmatic. Mă refer la sensul înalt al eticii, la cel filosofic. Talentul ține de o înzestrare naturală (și se vede asta în arte ca muzica, pictura). Însă la poezie trebuie cultură, fiindcă poezia nu rămâne la nivelul cuvântului, îl transcede. Poezia trebuie, așadar, să fie dincolo de cuvinte și metafore sclipitoare, dincolo de podoabe, în sfera noțiunilor, ideilor, adică în zona gândirii. Talentul fără logos înseamnă poezie fără aripi.*” Și încă: „*Eu nu scriu cu talentul, ci cu logusul. Toți marii poeți ai omenirii există, dincolo de talent, în lumina marilor idei. Nu există poezie mare fără idei, fără viziuni, fără metafizică. Asta ridică poezia în universalitate. Gândirea este universală, talentul este un dat particular. Toate invențiile lumii sunt rod al gândirii. Cu cât gândirea e mai profundă cu atât sentimentul e mai tare. Asta se verifică și în iubire – dar, din păcate, acest înalt sentiment omenesc rămâne în poezia unora la nivel de sex, epidermic și hormonal...Poezia adevărată nu o face moda, nici curentul, ci ideile, gândirea înaltă. Poezia mare e o poezie gândită, dar o face poetul! Uitați-vă la teoreticienii unor curente, școli literare etc. Suprarealismul, spre exemplu. Breton rămâne, prin manifestul său, ca teoretician, iar Paul Eluard și Louis Aragon au scris în duhul suprem al propriei ardente spirituale. A scrie după modă e un fenomen de mimetism cultural. Cade moda, cazi și tu!*”

Pornind deseori de la observația cotidiană, de la faptul banal, poetul deschide sumare dar dense reflecții, acolade de problematizare a existenței, a lumii și vieții...

Poetul surprinde deopotrivă tipicul, dar și arhetipalul din lucruri, revalorizând dimensiunile existenței prin divulgarea unor prejudecăți și tab-uri privind socialul, erosul, credința, politicianismul veros, consumismul, globalizarea galopantă, falsitățile dogmatice...

Poetul vede în existențialitatea consumistă acele amenințări de *Apocalipsis cum figuris*, vizând o arie vastă de probleme socio-morale și culturale, cu o lucidă stare de grație, dar în notele cele mai îndurerate și grave prin care adie o detașare ideatică întreținută de ironii sarcastice.

Poemele lui Ion Miloș înaintează pe o abia schițată canava silogistică, atât de originală în dicție și felul de a pune problema, – de aici aerul lor de

glose și apoftegme paradoxistice, de radiografiere est-etic-istă, de disconfort sancționatoriu, de gravă modernitate inefabilă, de conștiință în decantările regăsirii de sine.

Acolo unde ochiul comun vede obișnuința și „normalitate”, poetul își permite să întoarcă sensurile, să revalorizeze mituri, credințe, idei, cutume. De aici un oarecare optimism, destul de reținut însă, din unele poeme, dar mai ales încrederea în gândurile și ipostazele neperversitate de tot felul de ideologii. Iubirea poate fi trăită plenar, viața poate fi cu adevărat frumoasă, Dumnezeu poate fi permanent în preajma omului, – dacă lumea s-ar curăța de măștile ipocriziei, de prejudecăți și inerții, și dacă lumea și-ar regăsi sensul fundamental al existenței, rostul nefalsificat al viețuirii sale într-o lume în care „**Omul-Om nu mai contează.**”

Mesajul acestei grave poezii este urgent și umanitarist, invitând la redescoperirea omului în substanța sa autentică, în curăția năzuinței, în eliberarea de sub tirania dogmelor și prejudecăților.

„**Gândul alb al cuvântului**”, dar și Coloana Infinitului ce poate fi altceva decât un ideal de puritate, verticalitate și frumusețe, de detașare sublimă și înălțare, de amendament spiritual adus complexității existențiale în societatea de consum (a se vedea poezia iubirii, cu întregul evantai „coloristic”). Să reținem, la nivel expresiv-stilistic, finalul poemelor care cade deseori ca o ghilotină pe ceafa groasă a silogismului confortabil, ba chiar acele sintagme folclorizante șfichiuitoare ca un bici etic...

Există în poezia lui Ion Miloș o plină disponibilitate de reflecție socio-etică, marile adevăruri fiind enunțate în puține cuvinte, în propoziții aparent banale, dar de adânci ecouri metafizice. Poetul trece dincolo de circumstanțial și reține esențialitatea, de aici generalitatea valabilă a ideilor exprimate și a sentimentelor trăite. Ion Miloș este, mai întâi de toate, nu atât un reflexiv cioranian, cât un gânditor sapiențial, un observator fin al faptelor de viață din care reține ideea, tipicitatea. Tonul poeziei este temeinic și așezat în cadre aproape sentențiale. Lirica aceasta, deloc dezinvoltă și febricitară, exprimă o împăcare de sine, o străluminare a unei înțelegeri largi și lăuntrice. E o poezie a decantărilor de conștiință și spirit, nelipsită de observația incitantă și de un așa-zis eticism sophianic, ridicate la rang de idee, de revalorizare vizionară a lumii...

Toate aceste idei, teme, motive sunt, după cum ușor se poate deduce, sunt rodul unor îndelungi și acute observații, al unei profunde reflecții, al

unor trăiri și experiențe proprii. Se adaugă la toate acestea o cultură aleasă, o viziune ideatică și un spirit european al percepției valorilor.

În ciuda amarei și îndelungatei experiențe de apatrid, desigur că țara din sufletul lui Ion Miloș – în atâtea rânduri *poeta laureatus* – este România, iar versurile sale, gândite și scrise în limba română (cum altfel!), au o rezonanță și un impact aparte.

O spune atât de transparent și frumos în ciclul testimonial „**Țara și limba mea**” (amintindu-ne de horatianul: *indignatio versus fecit*), încât orice comentariu rămâne doar un semn de ancilară recunoaștere, de sinceră prețuire și vie admirație:

*„Care este țara mea
Acea în care întâmplător m-am născut
Acea pe care singur mi-am ales-o
Sau aceea unde se vorbește limba mea
Lucruri oarbe trec pe lângă mine
Se bat cu pumnii în piept
Nu mă primesc în hora lor
Țara mea
Este limba care m-a născut
Româna
Nu voi pleca niciodată din ea”.*

(„**Țara mea**”)

E timpul așezării într-o mai dreaptă lumină a contribuției culturale și literare a unuia dintre cei mai vrednici și talentați scriitori români din spațiul european.

Dr. Catinca AGACHE

ION MILOȘ SAU OVIDIU LA LEKATTENS

În inima orașului Malmö, din frumoasa regiune Skåne, se află *Trygghetsboende Lekattens*, parte a unui un concept admirabil de **Locuințe protejate** aparținând Primăriei: apartamente (cu una-două-trei camere) destinate persoanelor de peste 60 ani care nu se mai pot îngriji singure, din varii motive, necesită îngrijiri speciale.

Loc liniștit, cu o curte interioară plină de flori și verdeță, cu spații de popas și reflecție, el îți creează totuși un sentiment de mare izolare de lume. Uneori se însufletește cu jocurile copiilor de la grădinița aflată în aceeași curte, sau cu trifulul păsărilor ce se plimbă printre aceștia. Dar, în rest, e o tăcere sfâșietoare.

Clădire cu doar două nivele, ea are un număr redus de „chiriași”, dar și de personal. Între cadrele sanitare de aici se află și **Marianne**, o româncă din București care a emigrat înainte de 1989 în Suedia, devenită cetățean suedez, dar care nu și-a uitat țara natală. De altfel puține dintre asistente (**Lisbeth** ș.a.) sunt suedeze prin naștere, celelalte fiind emigrante (Muntenegru, Albania, China etc.) dar cu cetățenie suedeză, pe timp de vară, lor adăugându-se studenți de la *Facultățile de Asistență Socială din Malmö*.

În acest centru, se află acum poetul și traducătorul Ion Miloș, uitat de toți foștii prieteni, colegi, pentru care și-a pierdut ani buni din viață spre a-i traduce și promova în Suedia. Aici au hotărât cei doi copii ai săi, **Peter** și **Lotta**, să îl aducă, după ce tatăl lor a suferit un grav accident neurologic,

cauzat de o cădere pe o stradă din apropierea fostei sale locuințe din Malmö, în ajunul Anului Nou 2013, dar și de supărare, de singurătate, de neînțelegere cu cei din jur. L-au adus aici pentru că așa se procedează în Suedia cu cei în vârstă și pentru că divorțul de soția sa (mama copiilor), dorit de aceasta, a săpat adânc în relația dintre ei toți.

Pe bună dreptate, Marianne întreabă contrariată: *„Dl Miloș nu a avut prieteni? Cum de nimeni nu-l sună, nimeni nu-l caută?”*

Întrebare retorică pusă de un om care nu l-a cunoscut pe Ion Miloș decât după „cazarea” sa în acest complex. A avut. Probabil. Dar l-au uitat, sau nu i-a avut niciodată. S-au declarat prieteni cât i-a invitat, găzduit, promovat și tradus în suedeză, făcându-i cunoscuți, atât cât a putut prin forțele proprii.

Apoi, când n-a mai putut face toate astea, când a sărăcit, au uitat de dânsul.

De adevărul ăsta dur e coștient și el când se întreabă unde sunt toți cei care-l linguseau spre a-i traduce, promova (*„Eu sunt pe moarte. Dacă nimeni nu mă ajută, nu mă încurajează, mor. Numai câți scriitori am făcut... Am făcut din mici mari, traducându-i. Unde-s acum?! Mă sună vreounul? Acuma văd cât de păcălit am fost în viața mea.”*).

Da, e o fire dificilă, spun unii. Dar **Emil Cioran** cum era? Nimeni nu iubește mai mult decât Ion Miloș oamenii, nimeni nu știe ca el să se bucure de lucrurile simple, dar și să se înfurie în fața injusteții.

A trecut toate prin filtrul său filosofic, a observat și cântărit pe talerul înțelepciunii cele mai neînsemnate lucruri aparent, dar din care a scos idei de mare substanță și profunzime, perle ale gândirii. Căci Ion Miloș nu este numai poet și traducător, ci și un filosof, un eseist, cu un foarte original mod de gândire și de expresie.

Este membru al *Uniunii Scriitorilor din România*, dar cine a scris măcar un rând despre situația disperată în care se află? Cine ar putea / ar vrea să-i îndeplinească singura, ultimă dorință-țipăt: *„măcar mort să fiu înmormântat în pământ românesc !*

O dorință exprimată de un român minoritar născut și trăind toată viața în afara țării, dar care s-a înverșunat să-și scrie opera majoră în limba română, care s-a zbatut pentru promovarea imaginii, culturii și literaturii române, trudind decenii în șir la traducerea acesteia în suedeză. Cine ar fi continuat să facă asta în condițiile în care a fost atacat, criticat tocmai pentru aceste uriaș efort intelectual și financiar?

La Stockholm funcționează de ani buni o secție a ICR, dar cine a scris pe site-ul instituției cel puțin o frază despre situația actuală de disperată singurătate și uitare a celui care a tradus în suedeză „*cât un Institut*” (înainte ca ICR să se fi înființat, iar traducătorii să fie plătiți de statul român), care a durat punți culturale între nordul scandinav și spațiul românesc sau cel ex-iugoslav în ani foarte grei? Nimeni.

Numai Marianne citește în continuare din lirica lui, din minunatele poeme de iubire, de dragoste pentru limba și țara sa istorică, de sfredelitoare întrebări privind rostul și viitorul lumii, de ironice sau ludice abordări a realului și se minunează: cum de nu l-a cunoscut, cum de este el, un reputat traducător, atât de puțin tradus, cum de este așa de singur? Și e convinsă că va rămâne în posteritate ca o mare personalitate.

Prietenii săi, Cioran (din timpul studiilor sale sorboneze), **Vasko Popa**, Lundkvist (și alți mari scriitori suedezi), ori **Șerban Cioculescu**, **Marin Sorescu**, **Fănuș Neagu**, **Romul Munteanu** (mulți alți scriitori români) au trecut în lumea de dincolo, unii, mai în vârstă, precum **D. R. Popescu**, au problemele lor, alții, mai tineri, l-au uitat, tratându-l cu ucigătoare indiferență, sau, mai rău, minimalizându-l.

Nu s-a găsit un loc pentru primirea sa în *Academia Română*, deși ar fi meritat cu prisosință pentru serviciile enorme aduse culturii române. Dar cine să-l fi propus?!

Ca urmare, poetul e din ce în ce mai retras în lumea lui, din ce în ce mai convins că pământul românesc nu-l va primi nici după moarte.

Din ce în ce mai departe de lume. Soarta lui Ovidiu - spune el cu glasul din ce în ce mai stins (deși nu-și scrie „*Tristele*” ca acesta, ci șlefuiește, atât cât mai poate, la cugetările-aforismele sale pe care le dorește publicate).

E și titlul simbolic, predestinat, al unui volum al său - „*Ovidiu pe ghețar*” -, tradus în limba sârbă de **Adam Puslojić**. Numai că ghețarul pe care stă acum Ion Miloș pare să-l devoreze.

Păsările și copiii din curtea căminului sunt singurele pâlpâiri de lumină, căci drama sa profundă e că nu mai poate scrie, că se simte condamnat, iar luminița de la capătul tunelului nu se mai zărește. „*Prea mult am cântat, prea mult am tradus din limbă în limbă, prea mult m-am documentat, mi-am obosit creierul și... gata!*” - se-aude glasul lui pierdut, tunător altădată.

Nu are cu cine vorbi și asta îl deprimă total, până la strigăt („*Vorbesc cu mine însumi, că n-am cu cine să vorbesc!*”), luciditatea apropierei morții,

morții intelectuale mai ales, fiind copleșitoare („Tare mi-e frică, mi-e frică că sunt terminat. Nu mai am entuziasm. Simt moartea.”).

Urăște căruciorul la care a fost condamnat să apeleze spre a se putea deplasa prin curtea centrului, drept care s-a întors cu spatele spre lume („Asta e cea mai mare nefericire a vieții mele: căruciorul. Gata, m-a distrus căderea.”). De aceea își dorește moartea, dar se și teme de ea („Eu, am să mor. Vreau să mor, dar așa dintrodată, să nu mă mai ridic și să trec, așa, Dincolo”), somnul fiind pentru el un altfel de moarte („Culcatu-l iau ca moartea. Mi-e frică să mă culc.”). Numai că și moartea are socotelile ei cu dânsul („Când vezi că tot ce-ai construit se dărâmă... Eu sufăr fundamental. Nu mă înțelege nimeni. Numai moartea.”).

Gândurile se îndreaptă spre lucruri la care nu s-a gândit până acum („Ce fac cu **casa viței** de la Sutjeska? Din satul meu natal Sârcia căci asta e, **casa viței**. Și bunicul, și străbunicul, toți sunt de acolo. **Sutjeska pentru mine-i totul...; Mormântul...** Eu nu m-am ocupat de asta până acum. M-am lăsat în voia Domnului.”), dar mai ales spre copii și cei patru nepoți ai săi pe care i-a iubit mai presus de orice și la simpla pronunțare a numelui căroră lăcrimează. Dar cel mai mult îl neliniștește posteritatea sa („Cine va scrie adevărul despre viața mea? Cine să scrie după moartea mea despre mine?”), deși, ca orice creator autentic, este convins de durabilitatea operei lui („eu par acum mare și tot mai mare o să fiu.”).

Pentru destinul literaturii române din Banatul sârbesc, în spațiul căreia a debutat, are o sensibilitate aparte, așa cum sufletul său rămâne definitiv legat de locul nașterii, satul de români minoritari, Sârcia (Sutjeska).

E timp de purtat „războaie” între noi, de a nu încăpea în haine din cauza orgoliului nemăsurat, de a pune etichete și a ne lansa în fel de fel de texte speculative, dar n-avem vreme să fim atenți cu cei ce se mai află printre noi și care au făcut ceva concret pentru cultura și literatura română.

Ion Miloș este un astfel de scriitor, care a iubit și iubește România („Dar eu iubesc România și o voi iubi!”), patria sa spirituală. Deși nu a locuit niciodată în ea, ci doar a purtat-o în suflet cu nostalgie, a fost mereu atent la ceea ce se-ntâmplă, intervenind atunci când s-a încercat denigrarea poetului național („Eminescu este simbol. Un simbol de apă vie al sufletului nostru românesc”) și sancționând cu verbul său lipsa de respect a unora pentru valorile naționale („N-ai voie să fii poet național în România.”; „În România nu-i voie să cânti România.”). Dar prețuiește și celelate două țări ale sale,

Serbia, în care s-a născut ca român minoritar și Suedia, în care s-a stabilit încă din anul 1959. Pentru toate trei a creat punți culturale într-o perioadă foarte grea, când erau despărțite de cortina roșie.

„*Țara mea este Limba română. Nu voi pleca niciodată din ea*” - este crezul adânc al poetului care mereu și-a căutat un loc al său și care acum ce se află uitat de toți **într-un cămin de bătrâni din Lekattens**.

Deși a scris în patru limbi și a tradus din una în alta, trăiește în limba maternă („*Eu, un nenăscut în România, am fost predestinat să scriu în limba română oriunde am trăit - Yugoslavia, Franța, Suedia -, pentru păstrarea identității, care este ursita.*”).

O personalitate uriașă, un ambasador al culturii române, față de care manifestăm indiferență, căci istoria pare că se repetă în ceea ce privește respectul și prețuirea datorate celor ce înseamnă ceva pentru istoria literaturii și culturii acestui neam. Un poet de mare dramatism, hyperlucid, grav sau ironic, ori cu seninătăți uluitoare și înalt umanism, cu purități ale iubirii spiritualizate și cu expresivități aforistice și de mare forță.

Scepticismul exprimat în eseurile sale („*A fi minoritar și străin înseamnă să fii un nimic. Mereu suspect și prigonit: omul nimănui.*”) pare, din păcate, a se adevăra și în cazul său, căci singurătatea și disperarea în care se zbate îi arată doar o singură ieșire („*Eu merg pe drumul care duce spre Soare-Apune.*”).

Să nu regretăm că nu am răpit un minut din timpul ce curge nemilos pentru toți, spre a-i arăta că nu e singur în această foarte grea și dureroasă etapă a vieții, spre a-i spune că, da, poemele sale ne sună în urechi cu acorduri de mare sensibilitate și originalitate („*Nu mai îndrăznești să privești îndărătul / Nu mai vezi nimic înainte / Cuiburi goale în jurul tău/ Auzi lupii zădărniceii cum urlă / Să ai de toate și să nu fii nimic/ Vrei să fugi de tine/ De lume/ De frunze / Nu mai poti / Esti singur .*”; „*Ar trebui făcută nunta / la despartire, nu la masa cu dar*”).

Marianne, Lisbeth, Yani, inimoasele asistente de la Lekattens, cucerite de poemele lui (în română sau în suedeză, engleză), sunt foarte impresionate de destinul nedrept, ca și directorul acestui centru. Cu toții se minunează că un poet de talia lui Ion Miloș este uitat în Lekattens.

(Revista „Portal-MĂIASTRA”, nr 4 / 2015)

Adrian Dinu RACHIERU
Timișoara - ROMÂNIA

ION MILOȘ SAU DRAMA IDENTITĂȚII

S-a stins, la începutul lui decembrie 2015, departe de lume, aproape uitat de amicii literari, „cazat” la *Căminul de bătrâni din Lekattens* (Malmö), poetul și traducătorul Ion Miloș. Simțind moartea, cu gândul la *casa vișei* de la Sutjeska (Sărcia), acolo unde a văzut lumina zilei și exprimându-și, repetat, *dorința-țipăt*: cea de a fi îngropat în pământ românesc.

Prizat ca un poet sceptic (**Romul Munteanu**, 1978), înstrunând coarda meditativă în registrul unei aparente simplități și privind „*cu ochi noi*” spectacolul existențial, mereu proaspăt și multicolor, Ion Miloș (1930-2015), românul plecat din Sărcia (Serbia) să cucerească lumea, a stârnit – prin operă și prin traseul biografic, spectaculos și accidentat – comentarii bogate.

În pofida tânguierilor, aprecierile critice n-au lipsit.

Despre poet și truda sa rodnică de tălmăcitor în câteva limbi s-au rostit voci importante, începând cu **Șerban Cioculescu**, de pildă. Să amintim, în treacăt, că acest „*idealist incurabil*” (cum l-a văzut **Virgil Mihaiu**) se dovedește un „*martor caustic*”, propunând, de fapt, un comentariu liric, coborând în concret cu o dezinvoltură cvasiepică (**Petru Poantă**).

Să fie aceste exerciții de luciditate, filtrând existența, argumentele unui vitalist?

Punem mai degrabă sub semnul întrebării o astfel de afirmație. Dar nu putem să nu-i dăm dreptate lui **Ioan Holban** care, undeva, nota sec că Ion Miloș își așteaptă răbdător exegeții.

Și că, pornit în căutarea identității pe suportul meditației morale, lansând aspre rechizitorii, el se dovedește mereu bătaios, robust, clamându-și *însingurarea* ca un disperat strigăt existențial, fără a capitula însă.

Într-adevăr, despre „suedez” nu s-au scris vorbele meritate. Risipim superlative pentru inițiative mult sub cota reușitelor sale, împlinind un bilanț impresionant. De ce am fost zgârciți cu Ion Miloș? De ce uităm că poetul, debutând la Vârșeț cu volumul „**Muguri**” (1953), a refuzat poezia „*de dictat*”, de rețetă stalinistă și a fost obligat să aleagă calea exilului?

„**Anii de muguri**” și de cântec s-au preschimbat în tristețe și singurătate. Acele „*fragede manifestări*” erau lăudate de un **Virgil Birou** în „*Scrisul bănațean*”; dar „*vremea lui Ionel Miloș*”, cel care, inevitabil, era „*de partea tinerilor*”, a fost marcată de eseul său „**Ce-i de făcut?**”, găzduit în „*Lumina*” (nr. 6/1957; nr. 1/1958), strecurat acolo prin bunăvoința lui **Traian Doban**, se pare. Poetul mărturisea: „**sunt tânăr, neastâmpărat ca vântul**”. În consecință, va blama absența criticii, mafiotismul literar, gașca jdanovistă, tutela bătrânilor ideologi în frunte cu „*atotputernicul*” **Radu Flora**, încercând a risipi, într-o cruciadă de ecou, negurile dogmatismului. Sinceritatea, firește, l-a costat.

Au urmat bârfele exilului, calvarul suedez, zidul suspiciunilor și, în fine, în 1968, prima vizită în România pentru cel care scria: „**Din embrion, cred, am vrut să vin în România**”.

Într-adevăr, acest *om-instituție* nu s-a lepădat de românitate. „**Nu pleca din grai**” ar fi deviza urmată cu sfințenie. Dar poezia sa, *gândită*, „*de meditație*” (**Ulf Malmquist**) nu putea accepta idilizarea. În „**Trei țări**”, Ion Miloș constata cu luciditate dureroasă: „*Eu am trei țări / Iugoslavia e moartă / România zace la spital / Suedia șchiopătează. / Eu deschid ferestrele în larg*”. Sau contemplând anti-blagian satul agonizant: „*Eternitatea nu mai trăiește în satul meu natal*”. Ca și: „*tinerețea a plecat peste hotare / bătrânețea se retrage în cimitire*”. Bineînțeles, consecvent acestei viziuni, și erosul devine sarcastic (cf. **C. Dram**), vânând o „*fericire programată*”.

Deși Miloș rupsese orice legătură cu literatura română din Voivodina, el trăia, cum frumos mărturisea într-un interviu (1989), cu „*cugetul spre casă*”.

Și iată, fixat în Suedia, după o căsătorie sterilă, editorialicește vorbind (1959-1977), după acest lung boicot, după scurtele înseninări, iscate de apariția unor volume sau de obținerea unor importante premii, poetul cu sufletul rănit pare a fi supus unui nou exil. Cum să explicăm, altfel, absența

sa din cartea lui **Ștefan N. Popa**, cercetând oaza românească din Voivodina cu un vigilant „*ochi din afară*”, sub pavăza „*principiului de obiectivitate*” – cum suntem preveniți? Fiindcă, „*O istorie a literaturii române din Voivodina*” (Editura „*Libertatea*”, 1997) pur și simplu îl ignoră, săvârșind o strigătoare nedreptate. Încât, poetul și omul Ion Miloș, tensionat de această ecuație dilematică (om sau număr), poate scrie mâhnit, în conflict cu soarta, retras „*pentru a plânge*”, fugind de sine și regăsindu-se, decepționat, amenințat de pierderea identității și revigorat brusc, reizbucnind cu încăpățânarea pietrei: „*să ai de toate și să nu fii nimic*”.

Pericolul depersonalizării, scufundarea în anonimat, invazia culturii media (obligându-l să „*respire pe Internet*”) nu sunt doar amenințări latente. Iar sfaturile (inutile, între noi fie vorba), venite din firescul și concretul ce năvălesc în poezia sa, tinzând totuși spre „*puritate gnostică*” (cum bine observa **Mircea Martin**), îndemnând la o trăire „*potolită*” ori la jocuri duplicitare, date fiind vicleniile vieții, par covârșite de spectacolul firii, purificator. Și cheamă în sprijin, corectiv, în lupta contra timpului, refugiul în trecut, doritor a fixa clipa cotropită de beatitudine, tocmai iubirea: „*Ce-ar fi viața / Dacă iubirea nu e*”.

Există – ne previne Ion Miloș, la atâția ani de la debut – și „*toamne cu muguri*”. Dincolo de „*cearta cu amintirile*”, dincolo de luminile și umbrele care i-au năpădit existența, poetul e confiscat de o himeră, invocând „*femeia visului din mine*”. Și tristețea pânditoare, și pustiul din jur („*apele curg spre singurătate*”, cum notează într-un loc) estompează chiotul vitalist. Un eros întomnat, înțelept, tânjitor, surdinizând violențele carnale, ne reamintește că „*timpul e sufletul, / Însă sufletul e la spital*”. Totuși „*paharul dragostei trebuie băut, / Nu umplut cu duh de catedrală*”. Femeia-idee, smulsă din „*coasta visului*”, dezleagă „*muzica curcubeului*”, aprinzând razele sufletului și ne învață „*limba raiului*”. Ea ne preumblă printr-o „*grădină parfumată cu vise*”, acolo unde deslușim „*o melodie albă de vioară*”.

Invocând numele-rugăciune, acea iubire crescătoare, ținând „*până va apune timpul*” (devenită o „*floare cosmică*”), Ion Miloș află în eros un refugiu. Se poate opune, astfel, răutății din jur, nimicului care – amenințător – se cascadează instalând vidul afectiv, în fine, poate lupta cu singurătatea (care probează că „*viața e rece*”) și cu ispita arginților zornăitori, întreținând demonica poftă achizitivă. „*Bolnav de dragoste*”, poetul, trecut prin experiențe răvășitoare, deplânge acest „*soare de minciună*”, întins peste o

lume de oameni-obiecte, în care singurătatea sângerează. În care, iată, cuvintele amăgitoare ghilotinează visătoarea, iar spiritul tranzacțional pustiește sufletele. „*Banii – observă Ion Miloș – lucesc în loc de soare*”; iar de poezie „*doar naivii se mai ocupă*”.

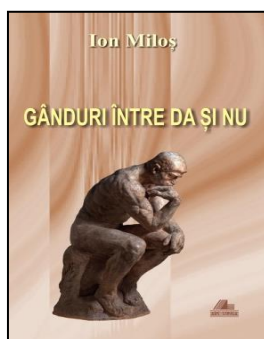
Să fie Ion Miloș, confruntat cu „*frigul suedez*”, un naiv? Nici vorbă. Poezia sa, de altitudine filozofică, sub aparența simplității, enunță adevăruri fundamentale. Și o face, parcă, în joacă. La vârsta când „*iubirile fug și muzica tace*”, simțindu-se străin pretutindeni (dar mai cu seamă în „*patria spirituală*”, România), poetul nu dezertează; nu este un capitular, deși, în câteva ocazii, mărturisea lehametisit: „*cu destinul nimeni nu se poate bate*”. Cel care „*în trei limbi*” s-a bătut cu destinul a trăit o dramă existențială și intelectuală; străin de regia culiselor, bucurându-se, în schimb, de obișnuita (la noi) ingratitudine a contemporanilor, Ion Miloș nu este un învins. Răbdătorul poet a tot sperat: că fără a face război pe seama dizidenței va obține cetățenia română, că va fi apreciat acasă, că, realizând un tur de forță, va poposi în librării cu alte titluri. N-ar fi trebuit, credem, să lăsăm pe seama celor care vin, tropăind nerăbdători la porțile literaturii, puțința unui gest reparator. Dar, în fond, ce-ar putea face un nealiniat, înarmat doar cu răbdare și har? Să scrie, neapărat, spunând „*vorbele pe față*”, știind prea bine că, din păcate, nici ura nu obosește, iar „*măcinarea*” elitelor, hărțuielile de grup și războaiele de mahala se poartă cu o iresponsabilă voioșie la meridianul balcanic. Și nici nu vor conțeni curând / vreodată.

Până atunci să observăm că alții n-au ezitat să-i recunoască meritele. Tommy Olofsson descoperea în cărțile lui Miloș o „*poezie veritabilă*”, urcând în Parnasul suedez (cum profetea **Mats Grangerg**). Cel care a învățat limba suedeză „din mânie” (mărturisea într-un interviu) a stăpânit-o suveran (K. Möller) și, prin mobilitatea stărilor sufletești, prin mulțimea traducerilor și, îndeosebi, prin concepția asupra vieții, izbitor-diferită, „împinge granițele” (**Kurt Bladh**). În fine, să mai amintim că tragismul cotidian, tras într-o „*filozofie subtilă*” (**Jim Burnes**), cu iz aforistic, îl îndreptățește pe Ion Miloș să propună volumul selectiv *Prin urechile acului* (Forest Books, 1990), din care John Agard a reținut pentru *Antologia poeziei Universale* (1995) faimoasa de-acum *Dont's ask me (Nu mă întreba)*, o poezie migratoare, prezentă și în manualele suedeze.

Iar Miloș este acolo unicul reprezentant al spațiului central și est-european.

De la ivirea volumului „*Eterna auroră*” (Editura Univers, 1977), primul lui titlu la noi, au trecut ceva ani. Harnicul Miloș a tradus peste două sute de poeți români și a adus „servicii enorme”, anonime aproape, să recunoaștem cu jenă, culturii noastre. Dar statura sa poetică crește.

Încercând să împace „*Nordul*” și „*Sufletul*”, poetul, provocând destinul, a urmat o traiectorie zbuciumată.

Miloș și-a asumat condiția de exilat ca marcă ontologică, valorizând-o pozitiv (**M. Cimpoi**), „*prin fapte*”. Dar fondul tragic rămâne și, deseori, el hrănește o poezie lamentativă, vorbind despre o identitate frustrată, cultivând laconismul sub aparența ludismului.

Ca om revoltat, ca „*martor caustic*”, poetul blamează lumea în care trăiește (mincinoasă, rapace etc.), asigurându-ne că o altă lume a visat.

Dar nu acceptă filozofia resemnării. Bătăios, cum spuneam, Ion Miloș este un priceput regizor al propriului destin și, în pofida unui vers emblematic („*Toată viața mea / N-a fost decât un șir de speranțe frânte*”), izbânda sa poetică, certificată într-un spațiu plurilingv, nu poate fi pusă la îndoială. Chiar dacă poetul Ion Miloș trăiește (încă) în umbra traducătorului.

Trudind pentru gloria altora, împovărându-se cu sarcina de eficient ambasador cultural, cel plecat în lume, văzut ca „*un agent fără câpătâi*” (v. „*Gura lumii*”), urmează a fi descoperit și prețuit. Fiindcă, cercetând nepărtinitor – cât se poate – peisajul literar, ar trebui să observăm că poetul Ion Miloș, regretabil, figurează pe lista scriitorilor subevaluati.

Vinovat este chiar poetul, cel care ani în șir și-a neglijat producția lirică, traducând cu hărnicie. Dar nu numai el. Însinguratul din Malmö nu agreea „*gândirea de grup*” și, rămas în afara găștilor „*cimentate*”, suportă consecințele. Ele, deseori, rănesc dacă nu cad în păcatul killerismului cultural.

Așadar, mai puțin cunoscut acasă, neglijat și de „*furioșii*” neo-revizioniști (încropind alte clasamente, vai, mincinoase), el a împărțit soarta unui ins „*împărțit*”, tânjitor, crezând că „*lumea ar trebui trăită cu inima*”. Încât poezia sa, aliniată doar biologiceste șazecismului și glisând spre metafizic, se oferă efortului recuperator. Ea se vadește a fi o lungă autobiografie, cu pulsati nucleu erotic, „*împăcând*” visătoarea cu ironia și sarcasmul, vitriolând consumerismul fără frontiere. Dacă la debut, comentând volumul „*Muguri*”, Radu Flora [vezi „*Literatura românească din Voivodina, Panorama unui sfert de veac (1946-1970)*”, Editura „*Libertatea*”, Panciova, 1971] îl trecea pe Ionel (pe-atunci) Miloș pe lista celor cu „*încercări poetice sporadice*”, evidențiind discursivismul, ermetismul imagistic, „*răsunetul eufonic*”, surprinzător, și „*implicațiile narcisiste*”, confirmate ulterior (exemplificând cu: „*Să fiu poet și să-nfior / inimă, simțuri, minte, tot – / aceasta vreau să pot!*”), în timp, lirica lui I. Miloș s-a decantat și rafinat. Curios, plonjând în cotidianul tragic și gâlgâind de concretitudine, ea se încarcă cu energie morală; pofta epicizării se resoarbe, previzibil, în aforistică.

Observator atent, necruțător, caustic pe alocuri, poetul asistă la spectacolul lumii și propune exerciții de meditație gravă, vitriolând – cu „*simplitate orbitoare*” (nota **Marian Barbu**) – *utopia prosperității*. „*Banii trag lumea spre soare-apune*” (v. *Acum și aici*), „*fleacurile tutelare*” ne năpădesc, lumea – suntem avertizați – „*seamănă cu un bar*” (v. „*E rece inelul*”), în fine, „*ura nu e vindecată / Și bate toba în saloane*” (v. „*Viitorul fără viitor*”). Sunt vechile teme (obsesive), reluate într-o orchestrare ingenioasă; încât volumele din urmă evidențiază o falsă „*Poetica nova*” (cum e botezat un ciclu), de fapt.

Poetul nu s-a schimbat și nici nu putea să se schimbe. Și nici nu era cazul, de vreme ce și-a aflat (demult) matca. Ascultând „*Cântecul timpului*”, el contemplă, mâhnit, „*lumea de piață*”, știe că cititorii au dezertat și „*iubirile nu se mai întâlnesc*” (v. „*E frig în lume*”). Mai mult, întristat, pare a regreta chiar truda de o viață pusă în slujba culturii române: „*Cui îi mai pasă / De Biserica culturii române / Ce-am ridicat-o în Suedia*” (v. „*Zburând prin viață*”). Cine are îndoieli să citească articolul „*Durerea literaturii române*”, cules în „*Lumina*” (vezi nr. 1/2006, p. 7-10). Acolo Ion Miloș deplânge soarta unui neam care nu are „*sentimentul actului obștesc*”, care își hulește valorile, iluzionându-se că e cunoscut în lume. Sau să răsfoiască volumul „*Durerea de a fi român*” (2010), un lung interviu în care, provocat, poetul din Malmö se destăinuia. E oare o întâmplare că Eminescu, în volum, apărea pe meleaguri

suedeze abia în 1989, cu prilejul secolului scurs de la moartea poetului? Firește, în tălmăcirea lui Ion Miloș, iute blamat apoi pentru serviciile aduse „culturii ceaușiste”. N-ar fi potrivit să insistăm aici asupra acestor dureroase chestiuni. Dar e momentul să afirmăm răspicat că avem de-a face, în cazul poetului Ion Miloș, cu *o voce europeană*.

Poet cioranian (zicea **Mircea Tomuș**), de explicit tâlc moralizator, știind totuși că „*nu există gândire mai frumoasă / Decât lumina ce surâde*”, harnic traducător (a tradus, observa **I. Cristofor**, „*cât un institut*”), înviind odată cu „**Rădăcinile focului**” (1994) și considerându-se un produs al spiritualității românești, bătaiosul Ion Miloș „*a lărgit granițele*”; poezia sa, dialogală, filozofardă, raționalistă, îmbrățișând laconismul ideilor și tinzând spre gnomism, este însă un strigăt de durere. Din păcate, mare colecționar de premii și diplome, scoțându-și volumele la edituri fără vizibilitate, în tiraje confidențiale, Ion Miloș, temperând egoismul creatorului prin osârdia traducătorului, a fost *un poet fără impact*.

Posteritatea va repara, sperăm, această nedreptate, redescoperindu-l.

P.S. Am încercat, în volumul de convorbiri cu Ion Miloș („**Durerea de a fi român**”, Editura „**Semne**”, 2010), apărut sub auspiciile *Ligii culturale pentru unitatea românilor de pretutindeni*, prin generoasa strădanie a d-lui **Victor Crăciun** (sperând într-o „*reconsiderare vie*”) și cu sprijinul *Consiliului județean Alba*, să-l omagiem, la cei 80 de ani, pe Ion Miloș, evidențiind bătăliile sale pentru susținerea românității. O carte, din păcate, fără ecou! Ar fi binevenită, credem, o reeditare. Cine s-ar încumeta să o finanțeze ?

Ion MILOȘ – ultimele poezii - Texte comunicate de Dr. Catinca AGACHE

POETUL DIN LEKATTENS

*„Doar umbra
Se mai ține de mine
Și copilaria”*

(Ion Miloș)

(CASA DE BĂTRÂNI)

În *Lekattens*,
din inima marinului Malmö,
stă singur, uitat în amurg,
Poetul -
rătăcit în nordic meleag;
Străinul fără de vatră,
fără de poartă,
ce a mers îndărăt după
rădăcini,
ca Melcul.
Stă singur, uitat de lume,
de soartă.
Cineva i-a închis apele,
fântânile:
negre în ochiul pământului
curg.
Și așa,
suspendat între trei zări,
trei mări,
Omul nimănu.
e acum Poetul.

(UITAT)

Nu contează
că a legat mal lângă mal
cu punți de curcubee,
acum, uitat e.
Nimeni nu-i ciocăne-n ușă;
Nimeni nu-l întreabă
de Platon și Cetatea lui
în care nu sunt primiți poeții
ce cântă precum păsările;
Nimeni nu-i mai
cerșește-un cuvânt
de-nălțare în alte limbi.
Căci, singur, poetul,
în azilul de bătrâni,
nu mai e de folos nimănu.
Stă și se-ntreabă,
în limba lui maternă
pe care-n cânt a înălțat-o:
„A fi sau a nu fi?”.
Dar singurătatea e mută,
e surdă,
niciun răspuns.
Doar cântecul păsării-zâne
din balcon, seară de seară.

(POETUL ȘI ȚĂRCUȘELE)

Stă singur
și-ngândurat
în curtea casei de bătrâni.

În jur, păsările țărçușe
zboară și cântă neîntrerupt;
Se joacă prin iarba proaspăt
tăiată,
țopăind dinspre copii spre el
și invers;
Refăcând drumul de la vârsta
dintâi
spre cea pe care,
tot mai dorindu-și moartea,
o duce.

Stă și se gândește
la ce-ar fi trebuit să facă
și nu a făcut,
la ce-ar fi trebuit să nu facă
și a făcut,
la cei pentru care punți de
cuvinte
a țesut.

Stă și-n gând
naște aforism după aforism
ce-n aer zboară.

Din când în când,
Păsările-zâne *Lekattens*
le prind din zbor
și le fac curcubeu.

(INSULA LEKATTENS)

Singur,
în curtea *Lekattens*,
privește pierdut spre țărçușele
ce vin zi de zi
să-i dea binețe
să-i aline tristețea,
nelecuita tristețe-țipăt
rostită-
amalgam în trei limbi:
Dorul de cele trei țări ale sale
ce l-au uitat.

Inima sa
nu mai ține pasul cu apele
repezi...

Singur cu visele sale,
privește pierdut înspre ele;
Și nu mai știe
de păsările-s păsări,
ce zboară sus, tot mai sus,
spre copilărie,
sau zâne,
blondele zâne-surori
din insula *Lekattens*.

(SINGUR POETUL)

Țărcușele
din curtea căminului *Lekattens*
în care stă, uitat de lume,
Poetul,
sunt singurele viețuitoare
ce se văd, ce se-aud,
zi și noapte,
îngânând visele lui stinse.
În rest, nicio mișcare,
nici-o voce care să-ntrebe
de sufletul său bolnav,
de umbra sa
și zborul tot mai greu în
cuvinte.
Lumini aprinse-n noapte
la ferestre fără de storuri,
Lumini stinse în zori...
Dar nicio mișcare.
niciun om,
niciun plânset de copil;
Totul, pustiu!
Numai apa ce curge mereu
în rostul lumii.
Singur, Poetul
privește pierdut spre luna
ce-i inundă balconul
în noaptea ce doare:
Poate cineva va ieși
din casele cu lumini aprinse;
Poate un câine va lătra;
Poate vor răsări iarăși
diminețile sale cu cocoși.
Poate, mai sigur,
oameni și case,

păsări și zâne se vor topi
în Noaptea cea albă
ca sufletul său, ruină.

NOPTI ALBE-N LEKATTENS

Aici,
Noaptea nu-i noapte
cerul e alb, sihastru,
cu nori rătăciți ce coboară
pe case,
pe-olane, pe suflet, pe vise.
Aici,
Păsările - zâne *Lekattens*,
Albastrele păsări,
se plimbă agale,
intersectându-se prin înalturi,
contopindu-se,
pierzându-și conturul
în mii și mii de figuri
balașiene,
luând ceruri în asalturi.
Aici, la *Lekattens*,
noapte și zi sunt împreună.
Nu mai știi
când se termină una
și-ncepe alta;
Nu mai știi când e
Soare sau Lună.
Singur, Poetul ascultă
cântecul zânelor-păsări
care -i fac semn
să urce pe Arca nopții-
Necuprinsă Cunună.

(ZÂNELE-PĂSĂRI)

În *Lekattens*,
Casa de lecuit suflete
din inima bătrânului Malmö,
locuiesc
cei ce nu mai vor să vorbească
cu lumea
ce i-a rănit,
cei pe care nu-i așteaptă
nici soțiile,
nici copiii,
nici nepoții,
nici prietenii,
Nimeni.

Aici locuiesc
cei uitați de semeni,
de soartă.

Între ei:
Zânele-păsări *Lekattens*,
care, zi de zi,
poartă pe aripi
o rază din soare,
ori, noapte de noapte,
Visul din lună.

Și cântu-i pierdut demult,
Pe chipul Poetului,
brăzdat de nelecuite răni,
nerostite istorii,
neauzite șoapte,
e-n tăcerea sferelor
Clipă-descântec.

(CÂNTEC FRÂNT)

El se joacă,
Mângâie din nou cuvintele.

Dar nu mai nasc,
ca altădată,
minunatele poeme de dragoste
a căror regină-i Maria.

Căci cuvintele
pierdute-s
în golul din spații,
iar inima sa secată e
de-atâta frig în pat și-n cunună.

Demult, cineva i-a furat
Vioara-femeie din suflet,
pe care
A-nlănțuit-o-n poemele sale.
Demult.

Acum,
de-atâta zbor,
aripile-i sunt sub aripă,
frânte.

Inima sa nu mai bate-n
tic-tacul lumii.

Acum,
numai copiii și păsările,
Zânele-paseri *Lekattens*,
mai aud cântecul arcușului
sufletului său pustiit.

(PODUL ORESUND)

Podul – tunel *Oresund* e
Punte de zbor.

C-un picior în *Zealand*,
cu celălalt,
în albastra și frumoasa *Skane*.

Leagă nevăzute cărări,
c-un picior în cer,
cu celălalt pe inimi de țărni,
Leagă cerul de mare.

Pe podul-tunel *Oresund*
trec rar, tot mai rar, nestinsele
doruri dinspre Poetul
închis în *Lekattens*
spre celelalte două țări-
două viori - ale sale.

Și Calul din vis zboară și
zboară,
arc peste timp înălțând,
așteptându-l la scară.

(VEGHE)

Luna s-a oprit
chiar în curtea
Căminului de bătrâni,
pe iarbă.
Se joacă cu țărnușele,
cu țărnușele-pui
Și țărnușele-perechi
ce noapte și zi cântă.
Totu-mprejur doarme.

Numai Poetul vede
cum razele lunii
se fac aripi și
aripile, hlamide de
argint;
Cum din înalturi coboară
Zânele-paseri *Lekattens*
ce vin să-i vegheze
pâlpâitul de lumânare.
„*Nimic n-a mai rămas,*
nimic, decât Umbra-călare.”

(LISBETH)

Zi de zi,
Lisbeth are întâlnire
cu țărnușele
din curtea căminului
Lekattens,
în care uitat e Poetul.
Vine cu sacoșa plină
de boabe
și le hrănește cu grijă.
Iar cântul lor e
joc neîntrerupt de sfere.
Nimeni nu știe însă
că, noapte de noapte,
Lisbeth și țărnușele
zboară pe aripi de lună.
Doar Poetul, sau umbra lui,
din balconul agățat de cer,
vede cum se-ntorc iar în curte,
în cântec, în șoapte,
cu boabe de aur și rouă
prinse-n cunună.

(MARIANNE)

Marianne trece agale
pe *Podul Oresund*.

A ieșit din mare.

Mașini la stânga,
mașini la dreapta,
dar nimeni nu vede decât
Pasărea mare, albă,
cum își scutură aripile de
picături,
la soare...

Marianne
are zi de zi întâlnire cu
Poetul uitat din *Lekattens*;
Ascultă poemele lunii
ce-i amintesc de zările aspre,
de uitata-pierdută cărare;
Zilnic reface drumul
spre poetul cu versul-rană,
adormit în bibliotecile lumii.
Pe aripile-i alb-violet
purtând Secunda-
din Ceasul de mare.

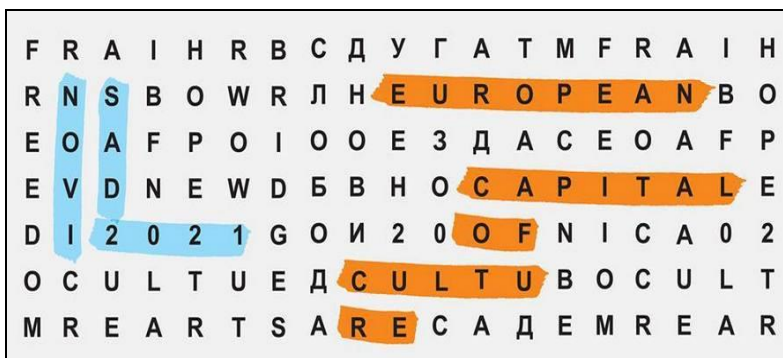
Căminul de bătrâni de la Lekatten – Malmö, SUECIA

Podul Oresund face legătura între Danemarca și Suedia prin strâmtoarea Oresund

ORAȘUL NOVI SAD – CAPITALĂ EUROPEANĂ A CULTURII 2021

Lucian MARINA

TÂRGUL DE CARTE DIN ATENA SÂRBEASCĂ

Anul acesta, Târgul Internațional de Carte din Novi Sad a fost organizat pentru a 26-a oară, în perioada 3 - 9 martie 2020. În același timp, la Târgul Novi Sad au fost organizate și alte evenimente tradiționale, precum ***Târgul Educației*** și ***Expoziția Internațională de Artă ART EXPO***.

Cu ocazia organizării celui de-al 26-lea ***Târg Internațional de Carte din Novi Sad*** și a celei de a 24-a ***Expoziție Internațională de Artă „ART EXPO”***, care se organizează între doi ani importanți, adică 2019, când Novi Sad era ***Capitala Tineretului din Europa*** și 2021, când ar trebui să fie ***Capitala Europeană a Culturii***, Aleksandar Petrović, adjunctul primarului Orașului Novi Sad a subliniat: „Numărul de 175 de expozanți, adică cu 15% mai mult decât anul trecut, vorbește de la sine. Este o mare plăcere faptul că acest târg îl va găzdui pe scriitorul britanico-american Tracy Chevalier”.

Realmente, va fi câte ceva pentru toată lumea, de la comunicarea deținătorilor de anul acesta a Premiului „***Laza Kostić***”, pentru cea mai bună operă literară, scrisă între două manifestări, până la diverse promoții de carte.

Astfel, juriul internațional a acordat Premiul literar „*Laza Kostić*”, pentru cea mai bună carte publicată între cele două târguri, lui **Miloš Latinović**, pentru romanul „*Etapele nopții*”, publicat de „*Vulkan Publishing*”.

Au existat, de asemenea, întâlniri tradiționale ale editorilor, scriitorilor, criticilor și publicului, apoi ***Zilele bibliotecilor și ale bibliotecarilor***, cu numeroase programe și promoții, prilej cu care, au fost popularizate numeroase publicații, succese ale editorilor...

La Târgul din Novi Sad, la 4 și 5 martie 2020, a fost organizat **Târgul Educației** supranumit „**PUTOKAZI**” în cadrul căruia a fost prezentată o imagine generală a profilurilor educaționale ale învățământului secundar și superior din Serbia, care a fost completată și de o ofertă din străinătate.

Mai precis, Târgul educațional a reunit 80 de instituții care au prezentat aproximativ 500 de profiluri educaționale, inclusiv oferta instituțiilor secundare și academice din Italia, Slovacia, Franța, Rusia, Canada, Slovenia și Croația. Un program suplimentar atractiv al Târgului educațional a fost Cupa Târgului educațional pentru liceeni la baschet, 3 la 3, care a fost organizată pe 5 martie 2020.

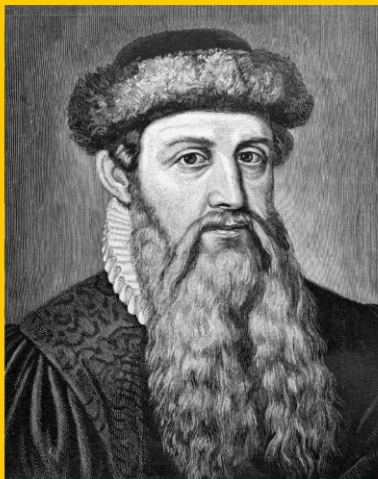
În paralel cu **Târgul Internațional de Carte**, la Târgul de la Novi Sad, pe lângă **Târgul Educațional „PUTOKAZI”** („**INDICATOARELE**”), a avut loc **Expoziția Internațională de Artă „ART EXPO”**, care a adunat un număr mare de artiști, a permis prezentarea de galerii și persoane fizice.

Anul acesta, la **Expoziția Internațională de Artă „ART EXPO”**, **Premiul „Sava Šumanović”** pentru realizări deosebite în artele plastice a fost acordat lui **Milenko Prvački**, un pictor distins de origine, care trăiește și creează în Singapore de câteva decenii.

Impresia generală este că în acest an, evenimentele dedicate cuvântului scris, culturii, artei și educației au fost extrem de bine organizate și vizitate.

**SOCIETATEA CULTURALĂ
„CONSTANTIN BRÂNCUȘI”
TIMIȘOARA - ROMÂNIA**

acordă

**PREMIUL „GUTENBERG”
Domnului LUCIAN MARINA**

autorul „MONOGRAFIEI 70 de ani de activitate a Redacției
Române a Postului de Radio Novi Sad” operă capitală care, la
Vârșet, de ZIUA CULTURII ROMÂNE”, a fost proclamată
„CARTEA ANULUI 2019”

Aurel Matei BANCU, secretar Horia CIOCĂRLIE, președinte

NOVI SAD, 6 martie 2020, Târgul Internațional de Carte

 TÂRGUL INTERNAȚIONAL DE CARTE NOVI SAD, SERBIA
Societatea de Limba Română din Voivodina, Serbia
Revista „Studii de Știință și Cultură” Arad, România

 Acordă

**Premiul internațional de Poezie
METAFORA LUMINII**

Poetei **Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici)**

pentru volumul de poezii *Albastru - Infinit / Blue - Infinite*, ediție bilingvă română-engleză,
Editura Gutenberg Univers, Arad, România, 2019.
Volum tradus în limbile franceză, germană, sârbă și engleză, prezentat la
Universitatea Sorbona Paris 3 Franța și Institutul de Romanistică al Universității din Viena.

Președintele
Societății de Limba Română,
Voivodina, Serbia,
Lucian MARINA

Novi Sad, Serbia,
6 martie 2020

Director executiv fondator
al revistei „Studii de Știință și Cultură”
Arad, România
Vasile MAN

Andrei Matei BANCU
Timișoara - ROMÂNIA

TÂRGUL INTERNAȚIONAL DE CARTE DIN NOVI SAD

După un început de an cu activități culturale promițătoare, acum ne amintim poate despre ultima manifestare la care am luat parte anul acesta, datorită situației internaționale determinată de criza virusului Corona...

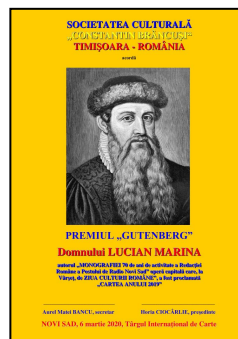
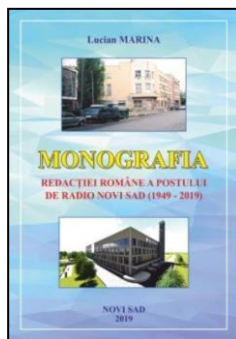
Se cuvine totuși să nu trecem cu vederea, faptul că la începutul lunii martie, mai exact pe 6 martie 2020, am avut onoarea și plăcerea de a reprezenta cartea românească la *Târgul Internațional de Carte*, care a fost organizat în capitala Voivodinei. Pentru a doua oară am fost invitații de onoare ai *Societății de Limba Română din Voivodina*, prin președintele său *Fratele de Cruce Lucian Marina*, un mare român sufletist, foarte asemănător nu doar la înfățișare, dar și la caracter și acțiune cu alt *Frate de Cruce* al nostru, poetul *Adrian Păunescu*.

Dr. Romanța Iovanovici, Lucian Marina, președintele S.L.R. și Aurel Bancu

Societatea de Limba Română și noi în calitate de oaspeți ne-am prezentat la Standul Secretariatului pentru Cultură al Guvernului Voivodinei.

La fel ca și anul trecut, am format o echipă din câțiva membri reprezentativi ai *Asociației Culturale „CONSTANTIN BRÂNCUȘI” Timișoara*, dar și membri ai *Asociației Culturale „NICOLAE URSU” din Șanovița*, fiecare dintre participanți prezentând la acest Salon Internațional, fie o carte din cele lansate în ultimul an, fie o comunicare legată de eveniment și desigur nu a lipsit și un moment liric național prezentat pe această scena a Târgului. Momentele inedite au trezit concurența delegației ruse, care se derula pe o scenă alăturată, spre deliciul participanților la salon, care nu mai știau la un moment dat pe cine să aplaude mai furtunos.

Cu această ocazie, *Asociația Culturală „CONSTANTIN BRÂNCUȘI”* a conferit „**PREMIUL GUTENBERG**” președintelui Societății de Limba Română, domnului **LUCIAN MARINA**, autorul unei lucrări deosebite de peste 500 de pagini „**MONOGRAFIA – 70 DE ANI DE ACTIVITATE A REDACȚIEI ÎN LIMBA ROMÂNĂ A POSTULUI DE RADIO NOVI SAD**”, lucrare care a fost declarată de „*Ziua Culturii Române*” la Vârșeț, drept „**CARTEA ANULUI 2019**”, lucrare la a cărei tipărire și asociația noastră a contribuit substanțial.

La Târg, *Asociația Culturală „NICOLAE URSU” Șanovița*, a semnat un protocol de înfrățire și colaborare culturală cu *Societatea de Limba Română din Voivodina*, prin care cei doi președinți au consfințit o colaborare deja existentă, pentru un viitor mai rodnic pe toate planurile culturii.

De altfel, grație bravului român, Lucian Marina, Societatea de Limba Română din Voivodina s-a prezentat cu o producție editorial deosebit de bogată a **Editurii S.L.R.** Au fost prezentate cele main oi monografii tipărite, precum și revistele plurilingve „*Novi most-Puntea cea Nouă*” și „**LOGOS**”.

E S E U

Cosmin LOTREANU

București-ROMÂNIA – Trieste-ITALIA

SISTEMUL EDUCATIV ÎN ALGERIA FRANCEZĂ DE LA O CONSTANTĂ A ASIMILĂRII LA O TARDIVĂ INTEGRARE

„Domnilor, trebuie să vorbim mai convingător și mai puternic! Trebuie spus deschis că rasele superioare au un drept față de rasele inferioare.

*Repet, pentru rasele superioare un drept dar și o datorie. Au datoria să civilizeze rasele inferioare.*¹

Jules Ferry, discurs, Camera Deputaților, 28 iulie 1885

„Scriu în franceză pentru a spune francezilor că nu sunt francez”

Kateb Yacine²

„Acela care deschide poarta unei școli închide o închisoare”

Victor Hugo

Educația a reprezentat și reprezintă, fără îndoială, o constantă a politicilor guvernamentale de ieri și astăzi.

Chiar dacă, în istorie, de la politica declarativă la cea realmente înfăptuită a fost întotdeauna o distanță, politica educațională a avut importanța ei deosebită în ceea ce înseamnă profilul unei societăți, unei lumi în ansamblul său.

¹ Soukehal Rabah, „La France, l’Algérie et le français”. „Entre passé tumultueux et présent flou”, „Les Cahiers de l’Orient”, 2011/3 no. 103, pag. 47

² Idem, pag. 50

Președintele fondator al Turciei, **Mustafa Kemal Atatürk** afirma că „*Türkiye Cumhuriyeti temelidir kulturdur*”³, referința fiind la tot ceea ce reprezintă conceptul de cultură, în primul rând educația, cel puțin în acest ultim caz o necesitate stringentă a proiecției identitare, naționale a noului stat turc născut la finalul primei conflagrații mondiale a secolului XX.

Algeria Franceză este un concept ce definește de fapt cucerirea acestui spațiu de către Franța monarhică (a debutat în anul 1830 prin debarcarea trupelor metropolitane în golful Sidi-Ferrouch și s-a încheiat în 1847 prin semnarea tratatului de la Tafna ce a pus capăt rezistenței indigenilor și conflictului în matricea sa clasică).

Sistemul educativ în Algeria timpului respectiv (aproximativ secolul al XIX - prima jumătate a secolului al XX-lea) a fost unul divers. Pe de o parte, un sistem pre-colonial și, pe de altă parte, succesiv, un sistem colonial, de inspirație franceză, ce s-a caracterizat printr-o constantă politică de asimilare prin educație, cel puțin până în perioada interbelică.

Asimilarea respectiv integrarea sunt concepte ce necesită o definire mai aprofundată. Prin urmare asimilarea este „*adeziunea deplină a imigranților la normele societății primitoare, expresia identității lor și specificitatea socio-culturală originară fiind redusă strict la sfera privată*.”⁴

Integrarea reprezintă „*o dinamică a schimbului, în care fiecare acceptă să devină parte a unui întreg ce formează regulile de funcționare și valorile societății primitoare, în sensul în care respectul a tot ceea ce alcătuiește unitatea și integritatea comunității nu interzice menținerea diferențelor*.”⁵

Înainte însă de a parcurge, pe scurt, principalele aspecte ale politicii educaționale în Algeria Franceză⁶, câteva idei privind școlarizarea în Algeria pre-colonială sunt binevenite.

Educația în Algeria dinaintea cuceririi franceze a fost în întregime asigurată de cler. Utilitatea învățării cititului era consacrată „*deslușirii esenței Coranului*.”⁷ Școlile erau de inspirație religioasă (coranică),

³ În traducere „*Cultura este fundamentul Republicii Turcia*” (apare în multiple surse bibliografice, n.a.)

⁴ **Toril Myreng**, „*Le système scolaire en Algérie coloniale: L'Ecole primaire, une institution assimilatrice?*”, decembrie 2013, Université d'Oslo, pag.8

⁵ Idem, pag.8

⁶ Denumirea Algeriei colonizate (1830-1962), utilizată cu precădere de istoriografia franceză. (n.a.)

⁷ **Marcel Emerit**, „*L'Etat intellectuel et moral de l'Algérie en 1830*”, în „*Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*”, vol. 1, nr. 3, iulie-septembrie 1954, pag. 4

organizate pe lângă moschei. Învățământul nu a fost înființat, subvenționat sau structurat de către stat așa cum este perceput acesta astăzi. Am în vedere atât specificul spațiului algerian (în acel timp parte a Imperiului Otoman, lipsit astfel de o organizare statală clasică) cât și al societății sale. Persoanele pioase sau înalții funcționari ce căutau fidelizarea propriilor comunități sau pur și simplu popularitate puneau la dispoziție una din proprietăți pentru a fi utilizată ca spațiu pentru învățământ religios, acestea fiind denumite „*habous*.”⁸ Este adevărat că această proprietate, practic o instituție în devenire, prin specificul activității sale, era una „*sacră*.”⁹ Astfel conducătorul otoman local (pașă) era obligat să respecte orice așezământ de acest tip dedicat aprofundării studierii Coranului. Școlarizarea se adresa de regulă copiilor de sex masculin, învățătorul denumit „*mouadeb*”¹⁰ era plătit de părinți, iar școlile primare numite „*mektib*”¹¹ erau organizate pe lângă o moschee, în interiorul așa-numitelor *habous*. Învățătorul a cumulat cel mai adesea și funcția de cititor al Coranului sau „*muezin*.”¹² Școlarizarea în Algeria pre-colonială s-a adresat însă la un nivel destul de însemnat dacă luăm în calcul că, în anul 1837, în orașul Constantine, erau un număr de „86 de școli primare și un total de 1350 de copii.”¹³ Activitatea didactică se concentra asupra învățării citirii Coranului și însușirii altor aspecte religioase. (practici de cult, precepte religioase, reguli etc)

Un aspect foarte important este existența unor trepte de școlarizare echivalente aproximativ cu ceea ce numim astăzi nivel secundar și superior. În acest sens menționez existența educației secundare, organizată de asemenea pe lângă moschee, diferența fiind constituită atât de tipul de profesor (denumit „*mouades*”¹⁴ și nominalizat de către bei-ul otoman) cât și de materiile studiate, cu precădere gramatica și elemente de comentariu al Coranului. În fiecare provincie din Algeria pre-colonială „numărul elevilor a fost de aproximativ 2-3000.”¹⁵ La finalul studiilor elevul devenea „*taleb*”¹⁶

⁸ Idem, pag. 4

⁹ Ibidem, pag. 4

¹⁰ Ibidem, pag. 6

¹¹ Ibidem, pag. 6

¹² „*musulman însărcinat să anunțe din minaret ora fiecăreia dintre cele cinci rugăciuni zilnice*”, cf. dexonline.ro

¹³ Marcel Emerit, loc. cit., pag. 6

¹⁴ Idem, pag. 7

¹⁵ Idem, pag. 8

¹⁶ Ibidem, pag. 8

(apt să citească din Coran în moschee) și putea redacta documente („*khodja*”¹⁷) Nu a existat o separare între învățământul secundar și cel superior ci doar o aprofundare a studiilor, acest fenomen fiind întâlnit pe lângă marile moschei din Algeria. (moscheea din Tlemcen, Ben-Mahieddin din Alger, Sidi l’Akhdar din Constantine¹⁸) Erau predate materii precum sintaxa („*nahou*”¹⁹), drept religios și elemente de jurisprudență civilă („*fiqh*”²⁰), teologie („*tafsir*”²¹), aritmetică („*uilm el hisab*”²²), astronomie („*uilm el falak*”²³), aspecte din viața Profetului („*hadith*”²⁴)

Parcursul tipului și nivelurilor de educație ca și persistența acestui tip de școlarizare și în perioada colonială franceză reliefează importanța aproape exclusivă a educației religioase a mai multor generații de algerieni ca și permanentizarea „*influenței spirituale a Islamului*,”²⁵ aspect foarte important în clivajul permanent între europeni și indigeni, pe parcursul întregii prezențe franceze în acest spațiu. (1830-1962)

Articolul nu își propune să prezinte, cu atât mai puțin să insiste asupra aspectelor politico-militare ale cuceririi respectiv dominației franceze a Algeriei (începută la 1830 și încheiată urmare războiului de independență din anii 1954-1962, dată la care Algeria devine un stat independent) ci să sublinieze importanța politicilor conexe, cuprinse în aspectele sus-menționate. Este vorba mai degrabă, privind retrospectiv semnificația Algeriei Franceze, de o politică de esență colonială nu numai militară, politică și economică, ci mai ales una identitară. Se poate afirma că s-a produs și s-a menținut un „*conflict identitar*.”²⁶ Decidenți militari francezi vorbeau de „*cucerirea instrucțiunii publice*”²⁷ (**generalul Marie-Alphonse Bedeau**) iar **ducele d’Aumale** de „*asigurarea unei direcții de formare spirituală*”²⁸ Cu siguranță referința era de instrumentalizare a limbii și culturii franceze, de impunere a normelor Franței metropolitane, de

¹⁷ Ibidem, pag. 8

¹⁸ Ibidem, pag. 8

¹⁹ Ibidem, pag. 8

²⁰ Ibidem, pag. 8

²¹ Ibidem, pag. 8

²² Ibidem, pag. 8

²³ Ibidem, pag. 8

²⁴ Ibidem, pag. 8

²⁵ Ibidem, pag. 10

²⁶ **Soukehal Rabah**, „*La France, l’Algérie et le français*”, op. cit, pag. 49

²⁷ Idem, pag. 49

²⁸ Ibidem, pag. 49

diferențiere între europeni și indigeni. Subiectul devine cu atât mai interesant cu cât spațiul algerian este unul multi-lingvistic, coexistând limba arabă dialectală, limba franceză respectiv cea berberă.²⁹ Tripla formație lingvistică a algerianului este ilustrată de conținutul discursului pronunțat de scriitorul **Assia Djebar**, cu ocazia primirii acestuia în Academia Franceză: „Scriu deci în franceză, limba vechiului colonizator ce a devenit în mod ireversibil cea a gândirii proprii, în timp ce continui să iubesc, să sufăr, să mă rog din când în când în arabă, limba mea maternă. Cred în egală măsură că limba mea nativă este cea a întregului Maghreb, cea berberă, această limbă pe care nu pot să o uit.”³⁰

Educația în Algeria pre-colonială a fost, după cum am afirmat, una de sorginte religioasă, în care aspectul secundar și superior a fost exercitat pe lângă marile moschei. O Universitate nu a existat în Algeria, cea de la Tlemcen (înființată de sultanul Abu El-Hassan Ali la 1347) încetându-și de mult existența. Activitatea culturală era deosebit de intensă la Alger (marea moschee din Alger), aici fiind studiate „12 științe predate de profesorii cei mai capabili și cei mai autorizați. Cursurile cele mai urmărite erau filosofia, fidelă doctrinelor lui Ibn Sinna și Ibn Rochd, literatura, medicina, gramatica, dreptul musulman, astronomia și astrologia.”³¹ De asemenea foarte important era profilul Algeriei otomane, caracterizat prin lipsa unei administrații centrale, în care ordinea publică și colectarea impozitelor cădeau în sarcina unor triburi locale numite „*makhzen*.”³² Nu a existat un aparat de stat propriu-zis, o gestiune a afacerilor publice³³ în termeni moderni iar sistemul educativ tradițional nu avea cum să iasă din acești parametri. În fapt, încă de la început, aspectul religios al educației algeriene a adus cu sine, în mod natural, o rezervă majoră față de școala franceză. În acest teritoriu, dominat de Poarta otomană și cu un sistem de învățământ religios, cu o organizare administrativă rudimentară dar funcțională, își face

²⁹ Populație numită „*amazigh*” sau „*imazighen*”, descendenții locuitorilor din nordul Africii prezenți în acest spațiu înainte de popoarele arabe. Locuiesc în comunități în Algeria, Maroc, Tunisia, Niger, Mali, Mauritania. Vorbesc o limbă arhaică, din familia limbilor afro-asiatice, având ca origine limba veche egipteană. Constituie un procent de aproximativ 20-25% din populația Algeriei. (conform britannica.com)

³⁰ Ibidem, pag. 55

³¹ **Kateb Kamel**, „*Les séparations scolaires dans l’Algérie coloniale*”, *Revue algérienne d’anthropologie et de sciences sociales*, no. 25/26, 2004, pag. 7.

³² Idem, pag. 8

³³ Ibidem, pag. 8

apariția la un moment dat factorul european occidental, în speță francez, cu toate calitățile și defectele sale. Pentru mai mult de 130 de ani, Algeria și Franța, poate Orientul și Occidentul, vor pendula între acceptare și antagonizare, între asimilare și integrare, între coexistență și separare. Politica educațională franceză nu va reuși nici să asimileze și nici să integreze musulmanul indigen. Sistemul educațional în Algeria Franceză (sau Algeria colonială) a cunoscut mai multe momente importante, în funcție de tipul de regim politic al metropolei (Franța) dar caracteristic a fost imobilismul, slaba dezvoltare în termeni reali a școlarizării copiilor algerieni.

Primul normativ a fost legea ministrului instrucțiunii publice din Franța (1833, regimul denumit „*Monarhia din Iulie*”³⁴) **Francois Guizot** prin care era decretată „școlarizarea obligatorie a băieților și crearea în fiecare comună a unei școli primare.”³⁵ Este vorba de școli primare cu predare exclusivă în limba franceză. Aspectul prezentat a fost încurajat de decretarea, la 1848, a Algeriei drept „o parte integrantă a teritoriului francez.”³⁶ Aceste decizii au făcut ca segregarea educațională să se dezvolte, coexistând două sisteme paralele, unul oficial francez și celălalt oarecum neoficial, indigen, marcat de amprenta religioasă.

Împăratul Napoleon III a încercat, prin înființarea așa-numitelor „școli arabe franceze” să apropie comunitățile, printr-un început al unui proces de școlarizare comună. Instrucția a devenit una bilingvă, cu un procent mai mult decât majoritar al copiilor europeni (este vorba de preeminența limbii franceze dar și de studiul la nivel modest și exclusiv primar al limbii arabe literare). Scopul a fost crearea unei forțe de muncă indigene cu un nivel minim de școlarizare (la nivel primar), pentru a face posibilă o comunicare mai ușoară între lucrătorul musulman și, în cele mai multe cazuri, angajatorul european colonizator. (francez)

Regimul politic francez al celei de a-III-a Republici³⁷ a purtat amprenta politicii coloniale simbolizate de **Jules Ferry**³⁸. Partizan înfocat al

³⁴ Este vorba de mișcarea revoluționară numită „*Les Trois Glorieuses*”, anul 1830, în urma căreia rege al Franței devine **Ludovic Filip de Orleans**. **Carol X** a pierdut tronul iar regimul numit „*A Doua Restaurație*” a luat sfârșit. Perioada 1830-1848 a fost cunoscută sub numele de „*Monarhia din Iulie*.” (n.a., multiple surse)

³⁵ **Toril Myreng**, op. cit., pag. 12

³⁶ Idem, pag. 12

³⁷ După războiul franco-prusac și dezastrul militar francez de la Sedan, Napoleon III a pierdut puterea și, urmare mișcărilor revoluționar-contestatare (*Comuna din Paris* și nu numai) a luat ființă regimul republican (a-III-a Republică). n.a., multiple surse

colonizării, pe care o vede și ca un simbol al grandorii Franței dar și ca un deșeu față de pierderea Alsaciei și Lorenei în urma conflictului franco-prusac din 1870/1871, a luat inițiativa înființării unor „*scoli speciale pentru indigeni*”³⁹. Astfel a dispărut bilingvismul (și așa modest până la acea dată) dar s-a accentuat fenomenul de segregare. Pentru Jules Ferry coloniile „*înainte de toate sunt în serviciul Franței*.”⁴⁰ Educația copiilor algerieni urma să fie una destinată exclusiv ciclului primar și nevoilor economice ale patronatului. Nivelul școlarizării indigenilor era oricum foarte slab, de numai 2%, la nivelul anului 1889.⁴¹

S-au făcut remarcate două curente de gândire, în ultima parte a secolului XIX, la nivelul decidenților francezi din metropolă și Algeria, față de necesitatea sau non-necesitatea educării copiilor algerieni. Pe de o parte grupurile de presiune coloniale s-au opus școlarizării indigenilor iar pe de altă parte au existat voci care au subliniat pericolul separării, segregării, adâncirii faliei dintre indigeni și coloniști. Definitorii pentru situațiile prezentate sunt rezoluția congresului primarilor din Algeria din anul 1908 (“Considerând că educația indigenilor aduce cu sine Algeriei un veritabil pericol, atât din punct de vedere economic cât și al populației franceze, primarii din Algeria doresc ca instruirea primară a indigenilor să fie suprimată”⁴²) dar și cuvintele lui **Paul Leroy-Beaulieu**⁴³. (“*Ezităările nu mai sunt permise. Trebuie, și o spun de 20 de ani, să aducem arabii de partea noastră cât încă mai este timp*.”⁴⁴) Situația este cu atât mai serioasă, mai gravă, cu cât recensământul din anul 1876 a reliefat creșterea demografică exponențială a populației musulmane autohtone, fapt ce, în termeni reali, a anulat practic orice progres în materie de școlarizare.

În anul 1913 guvernul francez a instituit serviciul militar obligatoriu pentru indigenii din Algeria, decizie de mare însemnătate pentru istoria ulterioară a acestui spațiu la nivel politic, economic, social etc. Instrucția militară va accelera procesul de cunoaștere din interior de către algerieni a societății franceze, iar prin importul de forță de muncă datorat efortului de

³⁸ Om politic francez, ministru al instrucțiunii publice, primar al Parisului, președinte al *Consiliului de Miniștri*, partizan ardent al politicii de colonizare.

³⁹ **Toril Myreng**, op.cit., pag. 13

⁴⁰ Idem, pag. 14

⁴¹ Ibidem, pag. 14

⁴² Ibidem, pag. 15

⁴³ Om politic francez, eseist, partizan al colonizării (n.a.), multiple surse

⁴⁴ **Toril Myreng**, op.cit., pag. 15

război va crește și importanța de sine dar și conștientizarea rolului acestora în societate. Musulmanul va participa nemijlocit în primul război mondial ca soldat al “*Armatei de Africa*.”⁴⁵

Un efect paradoxal l-a constituit creșterea interesului indigenilor pentru școala franceză, în anii premergători dar și imediat ulteriori primei conflagrații mondiale a secolului XX datorită posibilității de emigrare temporară în metropolă pentru activități lucrative. În paralel însă procentul majoritar al algerienilor a rămas ostil școlarizării în limba franceză pentru că aceasta reprezenta “*o dublă capcană, religioasă și națională*.”⁴⁶ Printr-un decret republican din anul 1883 legile școlare franceze se aplică și în Algeria acest fapt însemnând și că funcționarea acestora (a școlilor) trebuia finanțată de administrațiile locale. Prin urmare ostilitatea coloniștilor a fost alimentată și de acest aspect adică de refuzul de a finanța școli destinate musulmanilor. Eventualul ajutor de stat nu putea depăși 60% din cheltuielile totale.⁴⁷ Atitudinea ostilă s-a făcut simțită și în ceea ce privește Parlamentul de la Paris, creditele destinate politicilor educaționale din Algeria fiind blocate sau cel puțin reduse. (de la 400 mii franci în anul 1894 la 265 mii franci în anul 1896.⁴⁸) Astfel se poate desprinde o concluzie logică anume că atitudinea coloniștilor a constituit rațiunea eșecului oricăror planuri de școlarizare a indigenilor cu atât mai mult cu cât politica educațională a fost una a asimilării, a preeminenței limbii franceze. De abia din anul 1885 limba arabă este studiată ca “*limbă vie străină*”⁴⁹, învățată doar de studenții europeni ce urmau să devină învățători. Manualele sunt identice cu cele metropolitane, Franța fiind un model de țară ideală, cu un rol eminamente civilizator, progresist, “*menit a dezvolta un pământ exotic*.”⁵⁰

Definitorii în ceea ce privește starea de spirit a elevilor algerieni în primele decenii ale secolului XX sunt cuvintele lui **Sadek Hadjeres**, elev la școala din Tizi-Ouzzou: “*Din 1800 până astăzi istoria se rezumă astfel:*

⁴⁵ Corp expediționar format din maghrebini (marocani, algerieni, tunisieni), ce a luptat pe fronturile primului război mondial, inclusiv în bătăliile de la Marna. (n.a.), multiple surse

⁴⁶ **Desvages Hubert** “*La scolarisation des musulmans en Algérie (1882-1962) dans l’enseignement primaire public français. Etude statistique*.” In “*Cahiers de la Méditerranée*”, no. 4,1,1972, pag. 6 (www.persee.fr/doc/camed_0395-9317_1972_num_4_1_1678)

⁴⁷ Idem, pag. 5

⁴⁸ Ibidem, pag. 5

⁴⁹ **Gilles Manceron et Hassan Remaoun** “*D’une rive a l’autre*”, ed. Syros, Paris, 1993, pag.4 (histoirecoloniale.net/l’enseignement-primaire-en-Algerie-coloniale)

⁵⁰ Idem, pag. 5

*Barbaria și fanatismul ne aparțin, eroismul și umanitatea numai nou-veniților și a sistemului lor. Simțim în același timp rușine și iritare, dezamăgire și furie.*⁵¹

Perioada interbelică a adus cu sine schimbări, cu precădere în ceea ce privește afirmarea pe deplin a propriei identități politic-instituționale a algerienilor, dar și continuarea unei conduite pe care nu trebuie să ne ferim în a o cataloga drept sinucigașă a decidenților politici francezi. Proiectele de reformă sau vocile ce au încercat să avertizeze asupra iminenței inevitabilului nu au reușit să se impună, imobilismul fiind în continuare aspectul dominant al politicii franceze față de colonii. Îmi îngădui a evoca figura lui **Maurice Violette**⁵² și studiul său cu un titlu absolut premonitoriu (*„L’Algerie, vivra-t-elle?”*). În anul 1928 acesta a depus un proiect de lege în Parlamentul francez în care a propus anumite măsuri precum *„crearea de școli și spitale cu prilejul centenarului”*⁵³, egalitate a serviciului militar, participarea delegaților financiari algerieni la alegerea președintelui, delegațiilor, reprezentare parlamentară electivă pentru toți aleșii musulmanilor algerieni.⁵⁴ Proiectul depus de **Maurice Violette** a fost boicotat, respins de mai multe ori, prin opoziția constantă a guvernelor franceze interbelice, multe dintre acestea conduse de **Albert Pierre Sarraut**, nu întâmplător fost ministru al Coloniilor și guvernator general al Indochinei Franceze.⁵⁵ Astfel perioada dintre cele două conflagrații mondiale ale secolului XX, caracterizată de o *„ignoranță voluntară”*⁵⁶ a autorităților franceze a adus cu sine, în mod logic, recrudescența mișcărilor naționaliste.

În programul *„Steiei Nord-Africane”*⁵⁷, era menționată *„instrucția obligatorie în limba arabă, crearea de noi școli arabe”*.⁵⁸ În anul 1943 militantul algerian **Ferhat Abbas** a publicat *“Manifeste du peuple algérien”* în care unul din punctele programatice era *„școlarizarea tinerilor musulmani*

⁵¹ Ibidem, pag. 5

⁵² Om politic francez, guvernator general al Algeriei în perioada 1925-1927, deputat. (n.a.), multiple surse

⁵³ Referința este centenarul Algeriei Franceze, o suită de manifestări ce a culminat cu *Expoziția Colonială*, organizată la Paris în 1930, 100 de ani după începutul cuceririi Algeriei, la 1830. (n.a.)

⁵⁴ **Toril Myreng**, op. cit., pag. 16

⁵⁵ Idem, pag. 17

⁵⁶ Ibidem, pag. 17

⁵⁷ Mișcare revoluționară algeriană înființată de militantul algerian **Messali Hadj** în 1926. (n.a.), multiple surse

⁵⁸ **Toril Myreng**, op.cit., pag. 17

în același sistem educativ precum tineretul francez, cu libertatea de a învăța în limba arabă.”⁵⁹ De abia în anul 1948 un decret ministerial „a suprimat separarea școlară între europeni și indigeni”⁶⁰ iar în programa educațională s-a decis „introducerea în curriculum de istorie și geografie a lecțiilor referitoare la Africa de Nord.”⁶¹

Pentru prima dată, la 118 ani de la începutul cuceririi Algeriei și la debutul perioadei postbelice, a fost predată în școlile din Algeria istoria acestui spațiu. A fost primul pas concret de trecere de la asimilare la integrare, învățământul devenind „un schimb cultural”⁶² nu o preluare *ad-litteram* a modelului istoric al Franței metropolitane. Cu o întârziere mult prea mare s-au făcut primii pași spre renunțarea la o cultură dominantă și acceptarea unui specific cultural regional identitar.

„Creșterea naționalismului algerian”⁶³ a fost poate factorul determinant în aprecierea gravității problemei școlarizării indigenilor. Guvernele franceze postbelice au alocat de această dată bugete considerabile pentru finanțarea construcțiilor școlare (sumele destinate educării indigenilor erau de 860 milioane franci francezi în timp ce pentru europeni erau de 510 milioane franci francezi.⁶⁴) Nu în ultimul rând un decret din 5 mai 1949 a unificat învățământul european și musulman, astfel eliminându-se și orice formă de discriminare bugetară. Rezultatul, limitat și acesta de creșterea demografică, a fost totuși demn de semnalat anume triplarea numărului de copii algerieni cuprinși în procesul educativ, de la 108 mii în 1944 la 306 mii în 1954.⁶⁵

Rezumând, cauzele slabei școlarizări a algerienilor au fost mai multe. Se pot enumera câteva dintre acestea anume opoziția constantă a europenilor, rezerva și ostilitatea musulmanilor pământeni, naționalismul algerian, creșterea demografică a acestora din urmă, evenimentele istorice ale primei jumătăți de secol XX (cele două conflagrații mondiale) și profundele mutații aduse de acestea, adoptarea mult prea târzie a unei politici de reformă școlară respectiv abandonarea unei asimilări nereușite în favoarea unui timid început de integrare, presiunea opiniei publice mondiale și lipsa de susținere externă de către noile mari puteri (SUA în primul rând) a politicilor de colonizare și

⁵⁹ Idem, pag. 19

⁶⁰ Idem, pag. 25

⁶¹ Ibidem, pag. 25

⁶² Ibidem, pag. 25

⁶³ Hubert Desvages, op.cit, pag. 10

⁶⁴ Idem, pag. 11

⁶⁵ Ibidem, pag. 11

a existenței coloniilor. Încercările guvernelor franceze postbelice de a schimba o politică educațional-socială de profund imobilism și opacitate cu una a integrării (menționez aici două instituții cu certe realizări în progresul societății rurale algeriene cum ar fi SAS adică „*Secțiunea Administrativă Specializată*” și CSE adică „*Centrul Social Educativ*”) s-au dovedit a fi tardive și nu au reușit să oprească o consecință istorică legitimă anume aspirația spre independență. Pe de o parte așa-numitele “SAS” asigurau servicii sociale, școlare și medicale iar pe de altă parte „CSE” elemente de educație de bază a populației rurale. (alfabetizare, dispensar, secretariat social etc.)⁶⁶ Trebuie subliniat și un alt aspect important anume procentul foarte redus al cadrelor algeriene formate la școala franceză, chestiune ce a contribuit foarte mult la atitudinea generală de ostilitate și separare între cele două comunități.

Ilustrativ este faptul că studenții indigeni studiau în mod majoritar științe ce le asigurau o independență relativă față de administrația centrală. (avocatură, medicină).

În rest, atitudinea majoritară în Algeria față de școala franceză a fost aceea în care „*bătrânul se resemnă nu fără a supraveghea progresele îngrijorătoare ale instrucției, neîncetând să recomande cu afecțiune: Nu învăța nimic, nu asculta nimic din ceea ce îți va spune profesorul, este școala diavolului. Vor să te determine să îți uiți rădăcinile, rasa.*”⁶⁷

Procesul educativ s-a dovedit a fi, chiar dacă ne gândim la palierul oficial (asimilant respectiv integrator tardiv și nereușit) francez sau la cel tradițional musulman algerian, creatorul „*unei contradicții insurmontabile.*”⁶⁸

Pe de o parte o încercare de a aduce cu sine aculturație și integrare dar, în același timp, susceptibilă de a crea o „*trezire a propriei conștiințe.*”⁶⁹

În mod inevitabil tânărul algerian își va pune întrebări asupra lipsei de justete a propriului statut social și, subsecvent, național. Într-o perioadă de timp foarte îndelungată (1830-1954) numai două instituții, sus-amintitele *Secțiuni Administrative Specializate* (SAS) și *Centrele Sociale Educative* (CSE), cu o pondere educațională preponderent social-medicală nu didactică prin excelență, au reușit să se adapteze la specificul musulman.

⁶⁶ Toril Myreng, op.cit, pag. 28

⁶⁷ Idem, pag. 40

⁶⁸ Ibidem, pag. 48

⁶⁹ Ibidem, pag. 48

Întârzierea extremă a reformelor necesare și imobilismul colonial constant au făcut însă să asistăm, cu puțin timp înainte de izbucnirea insurecției și războiului de independență (1 noiembrie 1954) la „*eșecul total al unei coexistențe pașnice*.”⁷⁰

Deseori am reflectat la importanța simbolurilor, la puterea exemplului sau la complexul joc al hazardului pe care îl oferă istoria.

Consider că acest articol poate să ne determine să reflectăm și asupra erorilor decidenților statali, generatoare de consecințe uneori dramatice pentru istoria națiunilor dar mai cu seamă asupra dificultății extreme de identificare și promovare a reconcilierii, a privirii critice dar echilibrate asupra trecutului, deseori mult mai comun decât am putea crede.

Faptul că în mod simbolic, primele și ultimele victime ale războiului din Algeria (1954-1962, încheiat cu acordurile de la Evian și recunoașterea independenței noului stat algerian) au fost exponenții educației (profesori) nu este deloc întâmplător. Conflictul a început prin insurecția de la 1 noiembrie 1954, în care primul atac a avut loc asupra unui autobuz, victima fiind profesorul francez **Guy Monnerot** și s-a încheiat prin uciderea, la 15 martie 1962, de către un comando al OAS⁷¹, a unui număr de 6 inspectori școlari. (**Marcel Basset, Robert Eymard, Mouloud Ferraoun, Ali Hammoutene, Max Marchand, Salah Ould Aoudia**), aflați într-o reuniune de lucru. Aceasta este de fapt consecința tragică a asasinării educației, culturii, a unei „*fraternități imposibile*”⁷², a unei continue separări.

Algeria Franceză sau Algeria Colonială a fost, până la urmă, simbolul imposibilității unei „*duble culturi concomitente*.”⁷³

În acest sens cred că, în încheiere, putem medita la cele afirmate odinioară de scriitorul francez **Albert Camus**, născut de altfel în Algeria: „*Suferința unui copil nu este revoltătoare ea însăși, ci faptul că această suferință nu este justificată. Suferința epuizează speranța și credința*.”⁷⁴

⁷⁰ Ibidem, pag. 49

⁷¹ „*Organisation Armée Secrète*”, a grupat militanți radicali și partizani ai Algeriei Franceze. Prin atentate teroriste s-a opus secesiunii Algeriei. (n.a.), multiple surse.

⁷² **Toril Myreng**, op. cit, pag. 37

⁷³ Idem, pag. 38

⁷⁴ Scriitor francez, citat din romanul „*L’Homme révolté*”, Paris, Editura **Gallimard**, 1951, pag. 27 (disponibil în mai multe surse bibliografice)

BIBLIOGRAFIE:

- 1) Soukehal Rabah, *“La France, l’Algérie et le français”. “Entre passé tumultueux et présent flou”, “Les Cahiers de l’Orient”, 2011/3 no. 103*
- 2) Toril Myreng, *“Le système scolaire en Algérie coloniale: L’Ecole primaire, une institution assimilatrice?”*, décembre 2013, Université d’Oslo
- 3) Marcel Emerit, *“L’Etat intellectuel et moral de l’Algérie en 1830”, “Revue d’Histoire Moderne et Contemporaine”, vol.1, nr.3, iulie-septembrie 1954*
- 4) Kateb Kamel, *“Les séparations scolaires dans l’Algérie coloniale”, Revue algérienne d’anthropologie et de sciences sociales”, no.25/26, 2004*
- 5) Desvages Hubert, *“La scolarisation des musulmans en Algérie (1882-1962) dans l’enseignement primaire public français. Etude statistique”, “Cahiers de la Méditerranée”, no.4,1,1972*
- 6) Gilles Manceron et Hassan Remaoun, *“D’une rive à l’autre”, Editura Syros, Paris, 1993*
- 7) Benjamin Stora, *“Histoire de l’Algérie coloniale” (1830-1954), Editura La Découverte, 2004*

Mirian CALORETTI CASTILLO
Lima – PERU – AMERICA LATINA

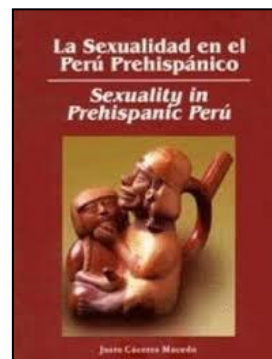
EL EROTISMO EN LAS CULTURAS LATINOAMERICANAS

Mi amado es para mí un manojito de mirra, que reposa entre mis pechos... nos dice la Santa Biblia en el *Cantar de los Cantares*, esas son frases preñadas de ternura, juego lúdico, dinámica sutil de las palabras. Oh cuando leemos en sus primeras líneas: *¡Oh, si él me besará con besos de su boca! [...] porque mejores son tus amores que el vino.*

La erótica es eso: magia del decir y conmover, desde la profundidad de quien lo escribe, directo como una flecha a la esencia humana, para quien lo escucha o lee. Este arte siempre estuvo presente en la literatura, en su más alta expresión: la poesía; dado que el escritor trabaja con todo aquello que percibe y siente, no en vano el nobel de literatura, Octavio Paz decía en el “Arco y la lira” *que hasta el silencio dice algo*, porque *él está preñado de signos.*

Octavio Paz: „Arco y la lira”

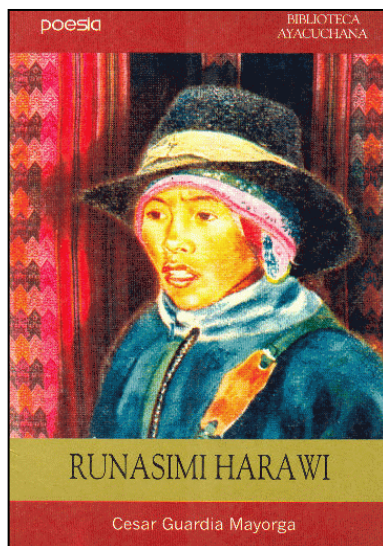
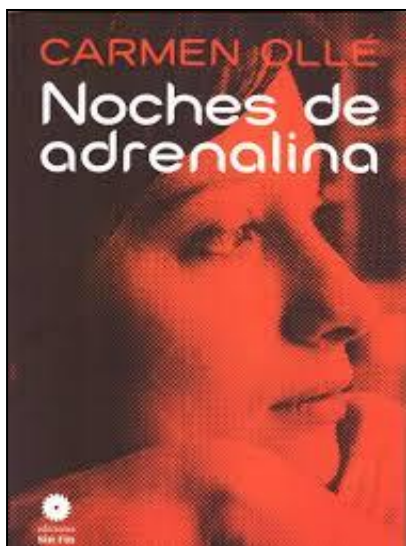

Justo Cáceres Macedo „Sexuality...”

En el Perú, especialmente en nuestras culturas originarias, como los Moches, la mujer estuvo presente en las escenas eróticas de sus huacos y esculturas. Su lenguaje y forma de comunicación era simbólica, multidimensional, ellos no escribieron, pero narraban y contaba con las cosas con dulzura y técnica (quipus). Los elementos de la naturaleza servían para expresar sus emociones y vivencias, ellos eran y se sentían naturaleza.

El investigador peruano, Justo Cáceres Macedo (2007) en su libro *Sexuality in Prehispanic Perú*, indica que: “las escenas más corrientes de copulación entre la divinidad llamada AI-APAEC y las mujeres comunes, están representadas en bellos relieves”. Incluso hay figuras femeninas con piernas abiertas mostrando la vulva desmesurada. Ellas representan la fecundidad de la tierra, nuestra existencia, de ahí el rol mágico religioso que tenían las mujeres como divinidades, pues entendían que solo ellas podían trasuntar o cruzar el mundo de los vivos y de los muertos, sus “humanidades”; por ello, la erótica era consustancial a su arte.

En el trabajo de César Guardia Mayorga, “RUNASIMI HARAWI”, refleja la ternura quechua (dialecto ancestral peruano) cuando versa así: “Te esta resumando el amor, Sin que lo sospeches siquiera; Te está enredando el cariño sin que tú lo sepas”.

En quechua se dice así:

Waylluymi mismichkasunki,
Mana musiasqayki;

Kuyaymi arwichkasunki,
Mana yachasqayki.

En el 2016, el prestigiado escritor Maynor Freyre, me prologó mi libro *Eroticus*, ahí dice que en el Perú las poetas con mayor reconocimiento, en esta línea literaria de trabajo, fueron María Emilia Cornejo (quien se suicidará) y Carmen Ollé con sus “Noches de Adrenalina”. Mientras estas autoras le cantan a su cuerpo en *Eroticus* dice Maynor “...le canta a la vida y al goce carnal y al amor, sin reticencias, ni dobleces...”.

María Emilia Cornejo

Maynor Freyre

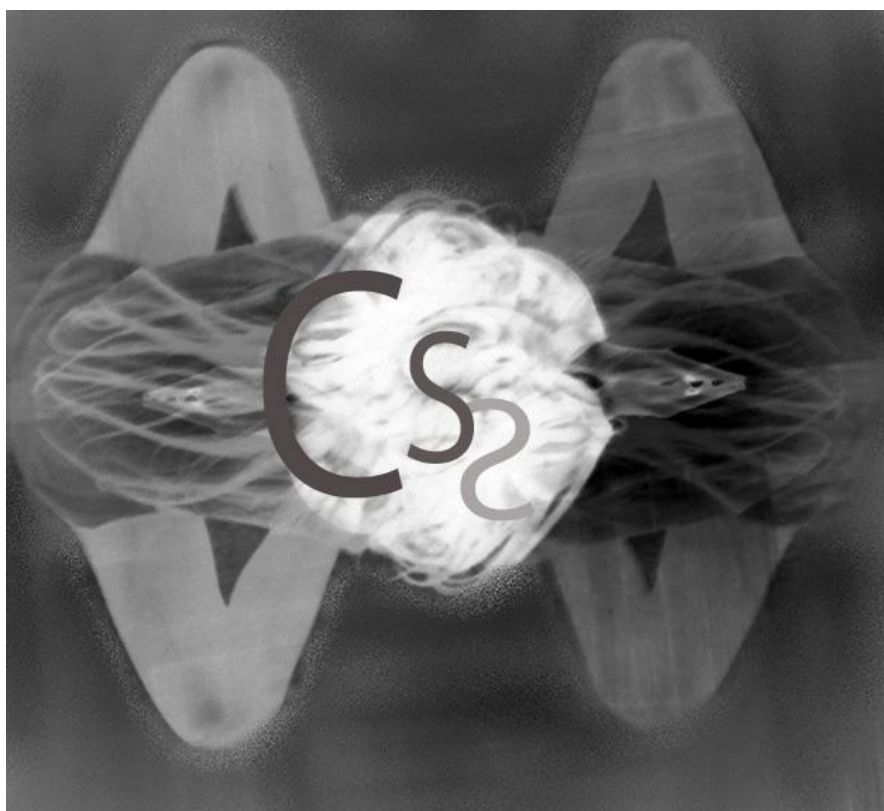
Efectivamente, de eso se trata en la poesía erótica de asumir la libertad de decir y crear con las palabras, sin mediar censuras y estereotipos que nos limiten, conjugando estéticamente nuestras emociones más íntimas. Cosa diferente a decir bruscamente las cosas o con vulgaridad, sin arte ni belleza, visto de este modo se convierte en banalidad.

Por ello, la poesía exige mucha sutileza y trabajo, especialmente en el manejo técnico de entre líneas, de decirlo sin decir, porque, lo que está escrito es una dimensión de la lectura, pero lo que se quiere decir y no se ha escrito, es otra dimensión, diferente a la primera. Nosotros llamamos a eso insinuar, es como un enamoramiento que a veces no es bien entendido, hasta que se siente.

También, cuando se lee por primera vez un trabajo erótico y luego una segunda vez, ya no es lo mismo, porque el pensamiento es el movimiento más infinito que existe en nuestra conciencia y emociones.

Mirian Caloretti Castillo – was born in Lima, Peru. Poet and writer, essayist and reviewer. She holds a PhD in Education and a Master's Degree in Research and University Teaching. As a journalist she works at the National University of Callao, Peru. Published in the Brazilian Union of Writers (UBE) and RenovarTE Magazine, as well as in the Ibero-American Portal of News – El Hispano. She has written a number of poetry collections such as “Rose Blush Therapy” (2011), Feathers on the Roof (2013), Eroticus (2016) and Quebrantos (2017), she has also published "Writers for Democracy" (2018), "University Literary Boom" (2019); Mirian has coordinated the book "Extramuros de la Latina Manzana" published in Romanian; she participated in more than 30 national and international anthologies. Her poetry has been translated into Portuguese and Romanian. Mirian Caloretti has organized and participated in various national and international literature competitions in Ecuador, Mexico, Colombia, Argentina, Brazil, Romania and Chile. She is currently the leader of the National Association Antenor Samaniego, where she promotes literary competitions for Peruvian youth and adults.

STUDII COMPARATIVE

Prof. DRAGAN STOJANJELOVIĆ

Novi Sad – SRBIJA

RAJSKO BRVNO SIMBOL PRELASKA U DRUGI SVET

Pored *Kosmičke planine*, *Drveta života* i *Nebeskih lestvica*, *Rajsko brvno* jeste jedan od mitskih motiva i simbola, živo prisutno u tradicijskoj kulturi homoljskih Rumuna, a koje takođe predstavljaju razrađene mitske formule *axis mundi* i kao takvo revalorizovano i prilagođavano različitim šamanskim ideologijama i koje predstavljaju „tipično šamansko” obeležje (Elijade, 1990, p. 282).

Ovde je reč pre svega o mitološkom kompleksu mosta koji korelira i koincidira sa simbolizmom „paradoksalnog prolaza” i simbolizmom „uspenja”, a koji su kao motivi prisutni u magijsko-religijskoj praksi i u ekstatičkim iskustvima misticno-transnih licnosti.

Suvišno je reći da je pomenuti motiv univerzalno prisutan u skoro svim delovima sveta, kao što je smrt i vera u uspinjanje i prelazak duše iz ovog u večni život prisutna, gde god da je čovek ostavio trag svog postojanja na ovoj planeti.

Cilj rada nije da sastavimo obiman dosije koji svedoči o prisutnosti ovog simbolizma u drugim civilizacijama i religijama, i još manje da ih iscrpno objasnimo, međutim, na onim mestima gde je uočena upadljiva sličnost sa verovanjima evidentiranim u ispitanim homoljskim naseljima, biće navedena verovanja drugih naroda, vezana za pomenuti mitološki motiv.

Mitološka slika mosta koja koincidira sa simbolizmom „paradoksalnog prolaza” (most „uzak kao dlaka”, klizav ili načinjen od noževa i mačeva)

proteže se od mitoloških predstava naroda Skandinavije sve do pogrebnih i inicijatičkih motiva Maora sa Novog Zelanda i od drevnih religija i civilizacija koje su nicale u oblasti *Plodnog polumeseca*, istočnog basena Mediterana i južne Azije, sve do hrišćanskih i islamskih apokaliptičkih vizija. Bez obzira kojoj tradiciji pripadala i na kom meridijanu naše planete da je evidentirana, ova mitološka slika skoro uvek predstavlja trag sećanja na illo tempore, na rasjko vreme veoma lake i ljudima dostupne komunikacije sa Nebom.

Od momenta pada, opisanog u kratkoj mitološkoj priči homoljskih Rumuna, kada se Nebo udaljilo od Zemlje toliko da ga niko od običnih ljudi više nije mogao dodirnuti, zbog oholosti i nemarnosti „one babe“, tim putom i mostom su prelazile samo duše pokojnika i mistično-transnih ličnosti. Prvi se tog puta nikada nisu vraćali ili su se prema narodnom verovanju samo neki „na koje još nije došao red“, odnosno oni „koji imaju dane“ vratili sa „onog sveta“¹.

Međutim, trans-mistične ličnosti imaju tu privilegiju da se nakon svakog svog ekstatičkog putovanja (stanja veoma blisko smrti), prelaska „rajskog brvna“, obilaska „onog sveta“ i susreta sa entitetima duhovnog sveta, uvek vraćali sa tog puta, bogatiji za jedno novo saznanje i religijsko iskustvo. Koji je zapravo smisao „opasnog prolaza“, odnosno simplegada?

Odgovor na pitanje daje nam Elijade care ne explică că syimplegade „ne arată natura paradoxală a trecerii dincolo sau, mai exact, a transferului din

¹ Među starijim žiteljima Homolja još su uvek živa predanja o ljudima koji su „greškom“ umrli i vratili se sa onog sveta. Od padalice Jana Janković zabeležili smo jedan primer koji je čula prilikom dugih zimskih večeri u seoskim kućama Magudice kada su se žene sastajale kod jednog od domaćina na mobama ili na sedeljicama koje su se u Homolju u svom tradicionalnom obliku održale sve do kraja osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog veka. Muškarci su obično pored svojih „muških“ priča često ovaj skup uveseljavali svirkom iz tradicionalnih instrumenata. Pored uobičajenih priča o poljskim radovima, uzgoju stoke, seoskim dešavanjima, neretko su se čule priče sa tradicijskim sadržajem, među kojima i doživljaji onostranog: Am fuost la șădătoare și ne am luvă la zbur, până toarșem. Și vorbesc ieși c- a murit vrun uom și ieși l- a sprimit să- l îngroape. Și ieși învie. Și ieși îl întrabo: Da cum c- ai învia. Că noi n- am sprimit să ce îngropăm? Șcă: N-am fuost io la rând. Ali ustvari [dar de fapt], ieși a greșat și m- a luvă pră miște, și io darându am proâmbat și darându am fuost. Șcă, grămieđ, grămieđ, grămieđ dă pomiește darându, la copii ai miș băașcă. La copii ai miș luopt [minge], să zoacă. A la oamiñ, oamiñ cu oamiñ, muieri cu muieri. Tot nat pazăășce gramada alui dă pomana. (17 august 1997 la Milanovac)

lumea aceasta într-o lume transcendentă” (...) „toate aceste imagini mitice și motive populare ale trecerii periculoase, precum și transferul paradoxal exprimă necesitatea unei schimbări a modului de existență pentru a face posibil accesul la lumea spiritului” (Eliade, 1995, p. 83).

U folklornoj građi nailazimo na uverenja ljudi, da skoro sva saznanja o onom svetu, onostranoj topografiji i drami ljudske duše na njenom putu do rajskih polja dugujemo zapravo osobama koje su pomenute oblasti nebeskih svetova videle, sve to iskuse i svoje iskustvo u momentu transa ispričale, baš kao laponski ili zauralski šamani.

Treba reći da se pogrebna geografija u iskustvima trans-mističnih ličnosti u potpunosti poklapa sa tradicionalnim religijskim predstavama onostranog kod homoljskih Rumuna.

Ova činjenica bi mogla da nas navede na zaključak da su mnogobrojni podaci i teme iz onostrane geografije koje srećemo u narodnom predanju, ustvari produkt ekstatičkih putovanja trans-mističnih ličnosti.

Naš zaključak potkrepljujemo i folklornim tekstom koji sledi :

Dragan: (Dân povăstuitu a batrânilorî cum îe făcut raiu? Că dăse că îeastă punce, că îeastă cîchiaru? Cum îe făcută casă lu Dumhedeau?)

Mileva: [...] Mie mi a spus babă, c-a fuost și ia la ai căduț. Da am audăt și io când cade, până să omoare, până să roagă. Îeastă care nu trieše în rai. Îeastă care piere cu dăle, îeal îe încă aiș. Aăla nu să dușe în rai [...] Mușeri (care cad- n.m., D.S.) dăc așa, că aăla care îe đirjept îeal trieše pră punce în rai, și nu cade în apă.

Dragan: (Cum îe făcută punce aia?)

Mileva: Puncea îe poleită. Îe poleită cu ghiață. Vară iarnă, ia îe cu ghiață. Și care îe đirjept, îeal trieše aișa în rai, da care îe strâmb îeal cade. Cade acolo în ap-aia și acolo îl așaptă șăarpî și se îeastă în apă, așe. Îl mănâncă, îeal nu poace să fie, să miă, să triacă în rai, să să ducă la pomieșe, la șașe, la vesălii, la care se a dat. Da. Aăla n-are se a făcut răau.

[...] Care îe păcatos îeal cade în apă cu șărpî și cu bruoșci. Da care îe cîstăt îeal trieše pistă o punce. Și punce aia îe cu zlată [cu aur] poleită și de soare îe lușită. Îe poșeșită ca cu ghieață și să lușica care îe păcătuoș, da care îe đirjept îeal să dușe în rai. Iadu să măi dăș și viru al păcătuoș. Și acolo al păcătos îe nacajăt, cât îe suđit. Nușe îeal doveka (de vecie) acolo. Când odușășe aia se îe dătuor îeal să dușe în rai.) (Mileva, 11 august 1990 în Žagubica)

Potrebno je da se ukratko osvrnemo na religijske predstave motiva „opasnog mosta“ koji predstavlja definitivni prelaz duše na mesto njenog večnog prebivališta. Pomenuti univerzalni simbolizam pogrebnog mosta kao „paradoksalnog prolaza“ veoma je česta mitska slika kako u religijskim predstavama i ekstatičkim iskustvima, tako i u bogatoj i još uvek živoj obrednoj praksi vezanoj za kult mrtvih. Opasnost ovog prelaza preko hada koji je razjapio svoje čeljusti, čekajući da proguta svaku gresima „tešku“ dušu, u religijskim predstavama i ekstatičkim iskustvima, ogleda se u tome što je pogrebni most *suptârică ca vatraiu cu  e tr   j  aghiu, ca ie  nalt   i supt re, ca un fir  el d  s rm  sau c  pun e a a  e cu zlat  [cu aur] po eit   i de soare  e lu it .  e po eit  ca cu gh ea  . Prema religijskom shvatanju naroda ovog kraja, „rajski most“ prelaze du e pokojnik koje nisu činile teške moralne prestupe za vreme svog zemaljskog života. Ovaj most pored toga što je prolaz za du e pokojnika, on predstavlja prolaz za trans- mistične ličnosti u trenutku njihovog transa. Poput du e pravednika Arada Viraza koja prelazi most   invat u iranskoj pun i ic  supt ric  ca vatraiu cu  e tr   j  aghiu. Dac  ie uom   iriept, ieal c nd pa  a  e cu pi oru pe pun a, pun e a a s  rasfir  a a c t palm , c t s  triac  uomu, c t s  pa  asc  pogrebnoj mitologiji i u slučaju ekstati kog iskustva Stanije Stojanjelovi ².*

U „Petrecaturi” iz Melnice, Majka Bo  a je ta koja pomaže du i pokojnika koja je *iut napuoi c  m   tr    a,     a  i suspina,  i d n gura a  am str  a*: „Cum s  fac s  tr  ec pr    a, c   e  nalt   i supt re, ca un fir  eal d  s rm , d  unde-  prind  nu s  m       e, a  calca, s  va fr    a, r  au m 

² Prilikom komparacije folklornog materijala, uočena je izuzetna sličnost između predstava puta du e post mortem homoljskih Rumuna i persijskih predstava o mostu   invat u Knjizi I Ardu Virazu. Sličnost u verovanjima o zagrobnom putu du e i njenom prelasku preko mosta, evidentirana je i kod Oseta sa Kavkaza, naroda koji takođe pripadaju iranskoj grupi indoevropskih naroda. Kao i kod Rumuna isto ne Srbije i kod pripadnika ovog kavkaskog naroda postoji verovanje da du a pokojnika „sti e do jedne reke preko koje je, kao most, prebačena samo jedna greda [...] Pod nogama pravdenika ili pre istinoljubivog, greda se širi, učvršćuje i postaje most [...] (Dum zil, 1989, pp. 220- 221). Dum zil izvodi zaključak koji se odnosi na mazdaisti ko poreklo onostranog mosta, a koji se u religijskim predstavama Jermena javlja kao „tesni most”, dok je kod Gruzina ovaj „most od dlake”. Ne samo izgled, već i način funkcionisanja koji objašnjava pomenuti naučnik, skoro su ident ni sa religijskim shvatanjima stanovništva Homolja: „Sve te grede, dlake itd. imaju svojstvo da se pred du om pravednika šire, a pred du om grešnika sužavaju i postaju kao oštrica ma a” (idem, p. 202).

ćem cǎ m-oi ńeca [...] Sńnta Marie ańunńa, dǎ mńńica cǎ-l luva, řń dńn gura ańa-i strńga: Aida, maico sǎ će triec, nu će ćieme, nu će ńec, cǎ multǎ lumie io am trecut, io am trecut, nu ře am ńecat“. řl luvǎǎ řń-l mǎi treńa, treńa punća raiului. Da řń punća cńnd treńa, anńiři cǎ l-ańcepta, l-ańcepta řń-l sprińońa [...]

U ovim stihovima nailazimo na deo petrecǎture koji predstavlja noviji supstrat u religijskim stratumima pomenute obredne pesme.

Reć je o entitetima koji pripadaju hrińćanskoj tradiciji (Majka Bońđa i anđeli), koji u ovom slucaju predstavljaју pomoćnike duńama umrlih prilikom njihovog prelaska preko „opasnog“ prolaza ispod koga se nalazi apa adńncǎ care suflećeje manńncǎ.

U ranovaćkoj verziji „Petrecature” takode nailazimo na opis „opasnog mosta” ispod koga se nalazi dubok had u vidu velike bare. I ovde je Majka Bońđa glavni pomoćnik duńama pokojnika prilikom njihovog prelaska preko rajskog brvna. Naińavŗi na brvno, umrli uńasnut vapi: *„Lǎlǎ, Doamńe, vaj dǎ mińe, Dǎ cńn-muńca m-a facut, řo pr-ańs n-a mǎi trecut. Nu mi locu cunoscut, ańa punće n-am vańut, mult ře-naltǎ minunatǎ, a supt řa ře mare baltǎ. řń ře lungǎ, suptńricǎ, ca un fir dǎ sńrmińicǎ“ Sńnta Marińa řl veńa, da řń punća ř-o lańa-re.*

U starijim predanjima homoljskih Rumuna, pokojnik na ovom delu svog puta najćeńće nema svog pomoćnika, odnosno psihopomosa. Njegova duńa sama prelazi preko „rajskog brvna” i sama mora da prokrći sebi put do raja.

Istrańivać tradicionalne kulture Rumuna istoćne Srbije, koji řivu veru i obrednu praksu ovog naroda posmatra kroz prizmu komparativne istorije religije, biva fasciniran analogizmima u verovanjima i religijskim predstavama koje pripadaju prostorno, vremenski i kulturno udaljenim tradicijama, a koje su ińćezele joŗ pre par hiljada godina.

Ovde se ponovo vraćamo na mitolońke motive i religijske slike staroiranske religije i mosta Ćinvat koji povezuje svet řivih i svet mrtvih. Ovaj most ćini dlaka, koja premońćuje duboku provaliju, koja zapravo prdstavlja podrućje Arimana, boga zla i tame, řto bi odgovaralo rumunskoj predstavi jada, carstvu Tartora velikog i njegove vojske.

Ćinvat je poput rumunskog *Punća raiului*, morala da pređe svaka ljudska duńa na putu ka Ahur Mazdi, vrhovnom bońanstvu zoroastrizma. Uloga psihopomposa je pripadala Sroaŗi i Arudu, koji su ljudima uzimali duńe i prevodili ih na onaj svet do provalije, gde su je ćekale sudije.

Ovakav paralelizam sa staroiranskim predstavama o drugom svetu, fascinirala su i srpskog etnologa Zečevića. Prilikom izraživanja samrtnih rituala i nekih oblika kulta mrtvih kod Rumuna u Krajini i Ključu, ovo verovanje o prelasku pokojnikove duše preko brvna, pomenuti etnolog je evidentirao i kod Srba koji žive na ovom prostoru, a koji pripadaju kosovskoj migratornoj struji. U pokušaju da utvrdi provenijenciju ovog mitološkog motiva, Zečević je konstatovao ovo verovanje i kod nekih pripadnika crnogorskog plemena Kuči, ali i u podunavskom delu Bugarske.³ U postavljanju hipoteza o staroiranskim kulturnim uticajima na Balkanu, pošao je od pitanja, od kud ovo verovanje kod nekih balkanskih naroda „kada se zna da su predstave o drugom svetu kod Slovena, Helena, Rimljana i drugih naroda koji su dominirali Balkanom bile drukčije” (Zečević, 1968, pag. 50).⁴

³ Identično verovanje o prelasku pokojnika u raj preko provalije premošćene dlakom zabeleženo je kod stanovnika sela Kosanica u severnoj Crnoj Gori (vidi Tatomir Vukanović, „Verovanja u drugi svet kod Crnogoraca u Kosanici”, *Glasnik Etnografskog muzeja*” X, Beograd, 1935, pp. 127- 128). Kod crnogorskog plemena Kuči je takođe zapisano verovanje da put duše na onaj svet i njen prelazak preko dlake traje 70 dana, dok kod pripadnika ovog plemena koji ispovedaju islam, postoji verovanje da duša na putu do dženeta mora preći preko neke tanke oštrice (vidi Stevan Dučić, „Život i običaji plemena Kuča”, *Srpski etnografski zbornik* XLVIII, Beograd, 1931, pp. 303- 305). Zečević, takođe navodi da su ovakva verovanja o prelasku duše na drugi svet preko dlake ili tankog brvna zabeležena i u podunavskim selima Bugarske (vidi Cvetana Vranska, „Apokrifite za Bogorodica i blgarskata narodna pesen”, Sofia, 1940, pp. 179. 181), napominjući da ova verovanja kod slovenskog stanovništva mogu predstavljati produkt religijskih kalkova i uticaja u kontaktu sa starosedelačkim stanovništvom Balkana (vidi Zečević, 1968, pp. 48- 50).

⁴ Kao prvu hipotezu postojanja ovog verovanja, Zečević navodi mogućnost da je ovo verovanje preneto iz indoevropske prapostojbine, gde su daleki preci današnjih Iranaca, Albanaca i Slovena, pripadajući istoj satem jezičkoj grupi, živeli prostorno blizu. Drugu hipotezu zasniva na mogućnost posrednog prenošenja ovog verovanja preko Anta, koji su dugo vremena živeli u susedstvu Iranaca, da bi u prvim vekovima nove ere migrirali i osnovali svoju državu koja je obuhvatala i oblasti donjeg Dunava. Treću mogućnost vidi u posrednom prenošenju ovih religioznih ideja preko vojnika antičkih imperija koji su bili iranskog porekla, ali i preko persijskih robinja koje bi mogle biti potencijalni „misionari” iranske religije i kultova, kao što je kult boga Mitre (vidi ibidem). U svakom slučaju, postojanje ovog drevnog verovanja i motiva je evidentirano samo kod malog procenta južnoslovenskih naroda i to u onim oblastima koje predstavljaju limitrofnu zonu sa starosedelačkim narodima Balkana, kao što je to slučaj sa Kučima koji se nalaze u neposrednom susedstvu sa Albancima ili slovenskom etničkom supstratu koji u srpskom i bugarskom Podunavlju

Kad pređe most, pokojnika čeka još jedna prepreka, još jedan „paradoksalni prolaz“ koji mora preći, a to je *ćichiaru đes, canguđe tufarišu, grieu de trecut*, koju treba da poseče nožićem kojim mu je stavljen u pogrebnu torbu, kako bi sebi napravio putanju do vrata raja. Ovim „*rajskim mostom*“, kao što je rečeno, pored duša umrlih članova zajednice, prolaze mistično-transe osobe u trenutku dok se nalaze u kataleptičkom transu.

Imaginea nr. 1: *Conform explicației informatorului Dragomir Milojković din Žagubica, bățul subțire pe care e cusută o pânză albă simbolizează puncea rajului,* (Foto Dragan Stojanjelović, Žagubica, 12 iulie 2008)

Elijade u svom izlaganju o simbolizmu mosta kao spona između dva sveta, zaključuje da ovim „opasnim“ prolazom pored umrlih, jedino šaman može da prođe, čime „*pokazuje da je on 'duh', da više nije ljudsko biće, a, s druge strane, nastoji da vaspostavi 'vezu' koja je in illo tempore postojala između ovog sveta i Neba; naime, ono što šamani danas ostvaruju u ekstazi, nekada, u osvit veremena, sva ljudska bića bila su kadra da ostvare in concreto: penjala se na Nebo i silazila dole odozgo ne pribegavajući transu*” (Elijade, 1990, p. 344).

koegzistiraju sa rumunskim stanovništvom, vekovima u nazad. Ova konstatacija nameće zaključak da je ovde reč o religijskim kalkovima i uticajima starosedelačkog balkanskog substrata, s obzirom da ovakva verovanja nisu zabeležena u drugim područjima naseljenim južnoslovenskim stanovništvom.

Potrebno je napomenuti da na ovaj naziv nailazimo i u obredu „oslobađanja“ vode, gde se voda koja se iz vedrice, prilikom namenjivanja pokojnicima, obavezno izliva na belo platno⁵, zašiveno na tanak prutić koji se naziva „most“. Dajući kratku deskripciju obrednog „oslobađanja“ vode, Dragomir Milojković napominje da ovaj prutić zapravo simboliše rajsko brvno preko koga prelaze pokojnici, ali i mistično-transne ličnosti u transu.

Imaginea nr. 2: *Slobođātu troși pe apă, în timpul „eliberării” rituale a apei morților. Se crede că „atâta timp cât lumânările ard în timp ce troacă se pierge pe apă, atât de mult defunctul în viața de apoi va avea apă”.*

U folklornom materijalu koji sledi, videćemo detaljnu deskripciju posmrtno topografije i puta duše do raja. Naracija je bazirana na ekstatičkom iskustvu dve osobe.

Prvo kazivanje predstavlja jedno od prvih putovanja na „onaj svet“ koje je Stanija Stojanjelović imala u svom detinjstvu: *Stanija: [...] O sară a veñit,*

⁵ Belo platno simboliše put na onaj svet, pri čemu izlivanje vode na belo platno izražava želju članova porodice da voda, najskuplja potrebština u raju, stigne do pokonika kojima se namenjuje što bistrija i čistija. Iz tih razloga se u jednom uglu belog platna crvenim koncem ušiva novčić, kako bi se platio put vode do pokojnika u raju.

m-a luvat de sup mâna ș-am zburat cu ieale pe șer. Zbor, zbor, zbor în sus cu ieale, trîșem de supra de nuveri. Așa cum am durmit zgârșită, pișoariți mi a fost zgârșice, da ieale m-a luvat di sup' mâni că nu pot să mîerg cu pișoare.

Așa am durmit. Doa m-a țin, da a mai cînă ră miearze înaincea noastră. Dăse, aia se miearze înainca noastră:

Acuș ți arătăm pe tată-tu în raj. Că tată-mîu a perit în ratu [război] al di-ntân. Am rămas săracă de trej ani.

Șică: O să vîed pe ai muort. Acuș ți arătăm.

Când, am azuns la un puod îngust, o punčísică supțârică ca vatraju cu se traž jâaghju. Dacă je uom diriept, jeal când pașiașce cu pișuoru pe punca, punce aia s-a rasfiră așa cât palmă, cât să triacă uomu, cât să pășască. Care je păcatos, azunze la mijloc și cade în iad. Am văduț, am văduț di sup puncea iadu ca un lac. Je făcut canguđe vro baltă vîeade, plina de șâarpi, de bruoșc. Acolo-s lupădaț ai păcătuoș. Da jeastă și baltă vîearde, baltă ruoșâje, baltă galbina. Vîed, aia je iadu.

Noi trecuram. Io se am avut dăase ah. Fată, se păcat am putut să fac io.

Când am trecut, puncea, am dat pista un cîchiar, o tufă deasă. Nu poț să trîeș cât je de deasă. De aia pun la al muort brșag în trastă când îl trâmjet pe lumje aia, să poată să taje cîchiar-ola. Noi cum am mîers, cîchiar-ola să culcat înaincea noastră, s-avîem luoc să trieasem. Da noi tot zburăm, zburăm. Când înaincea noastră pojana maaare, mare, plină de fluori, copii, fîace, cîneri, ai bătrâni, tuoț stau acolo. Ard humanări, pomjehe încînșe, țoale. (20 iulie 1989 în Žagubica)

Drugi tekst predstavlja takodje informacije koje se zasnivaju na eksaltičnim iskustvima i na putovanjima u onostrano žene padalice Jane Janković: *Dragan: (Cum je acolo pră lumje aia? Dar jeastă pojană?)*

Jana: Pojană. Pojană. Pa la copii ai miș jeastă lopciță [minge] așa ahinaće în sus, s-a slobuod, pa să radică, pa copii să zoacă.

Dragan: (Jeastă punce?)

Jana: Jeastă maico punce. Punce aia supțârică prăstă ap-ja, da apa aia să chiamă iad. Șci, care je greșan [păcătos] jeal nu trîeasē pră punce, ma cade în apa- ja vîearde și pră jeal ași-l maâncă șâarpi, broașciți. Cât guđe jeal je căznit [pedepsit], jeal je așia în apa-ja vîearde.

Dragan: (Da care trîeșe?)

Jana: Care nuje greșan [păcătos] jeal trîeasē șă să dușe la Buog [la Dumnezeu].

Dragan: (Cum ie facuta lumie aia?)

Jana: Ieastă iarbă vîearde, frumoasă iarbă vîearde, și tot nat la gramîedâli alui pră iarbă-ia vîearde [...] (17 august 1997 la Milanovac)

Kada je reč o simbolizmu ovog folklornog motiva, kao i u slučaju merdevina, među obrednim hlebovima *trebujeļiļi*, *zacoaņe*, odnosno *sococeaļiļi*, u svim rumunskim naseljima u Homolju, kao obavezan obredni hleb namenjuje se punča. Ni jedan pomanski obred ne može da se izvede bez pomenutih obrednih hlebova, a samim tim i bez brvna uz pomoć koga pokojnik, kao preko mosta Činvat u iranskoj tradiciji, transcendentira granice između svetova.

Ovi obredni kolači, predstavljaju ne samo sakralne hlebove, već i sakralno pismo kojima Rumuni istočne Srbije komuniciraju sa sakralnim.

Iz izveštaja Dragomira Milojkovića iz Žagubice, saznajemo o smislu i funkciji nekih od obrednih hlebova.

Pored toga što „*trebujeļiļi sǎ fac la a noaștre pomîeņe, și s- a dǎǎ obavezno [obligatoriu] la tot capu đî pomanǎ, cǎ sǎ trîacǎ pomana aia, sǎ fie mai biņe, sǎ trîacǎ în raj la muorto- la [...] scara aia și punce sǎ dau, cao sǎ trîacǎ al muort în raj.*”

Trebujeaļe, su obredni hlebovi i više od toga.

To je sakralno pismo Rumuna istočne Srbije, njihov pasoš koji omogućava prelazak svih carina na njihovom putu za raj⁶.

U empirijskoj građi koja sledi, videćemo kako se u skladu sa narodnim verovanjima i predanjem objašnjava simbolika i funkcija obrednih kolača:

Dragan: (Spuņe-m dǎ zacoaņe. La noj sǎ fac trebueaļe. Dǎ še sǎ fac, dǎ še sǎ pun trebueaļe?)

Dragomir: Uvek [întotdeauna]sǎ fac patrusprǎașe trebueaļe la a noaștre pomîeņe, și s-a dǎǎ obavezno [obligatoriu] la tot capu đî pomanǎ, cǎ sǎ trîacǎ pomana aia, sǎ fie mai biņe sǎ trîacǎ în raj la muorto-la.

Cât ȳo șciu, m-am și cam zuiat, ali [dar] sǎ fașe colacu đî Sânta Mariņe, și sǎ fașe colacu đî Aranzelu, și sǎ fașe đî patruđășiļi, și sǎ fașe scara, și sǎ fașe șupita, și învaļita, și đizvaļita, și ȳimba. Ieaļe-s patrusprǎașe, ȳo acuma

⁶ Funkcija obrednih hlebova *trebueaļe*, podsećaju na verovanja i tradiciju kavkaskih inoevropljana Oseta, čija kultura i tradicija sadrži mnogobrojne mitološke i religiozne kalkove Sarmata, naroda koji takođe pripadaju iranskoj grani Indoevropljana. Duša pokojnika se kod Oseta penje na konju, ali ubrzo na putu ka večnom prebivalištu nailazi na razne stražare koje moraju da daruju sa po nekoliko kolačića, sa kojima su sahranjeni (vezi Dumézil, 1989, pp. 220- 221).

nu-m va da în gând toace pe rând, ali [dar] jo pomjenili când am dat la aji mjei, jo hiš când n-am mai dat fara trebujeali āla.

Că jo uvek [întotdeauna] cried că jeastă din aia, când aji mjei batrâni atâta așa a vođit raćunu [a ținut cont]. Și jei hišcând viherja n-a facut di pomana, că đac, că nuje bun viherja să facă di pomana.

Dragan: (Da dă še s- a dâă patruđăšili?)

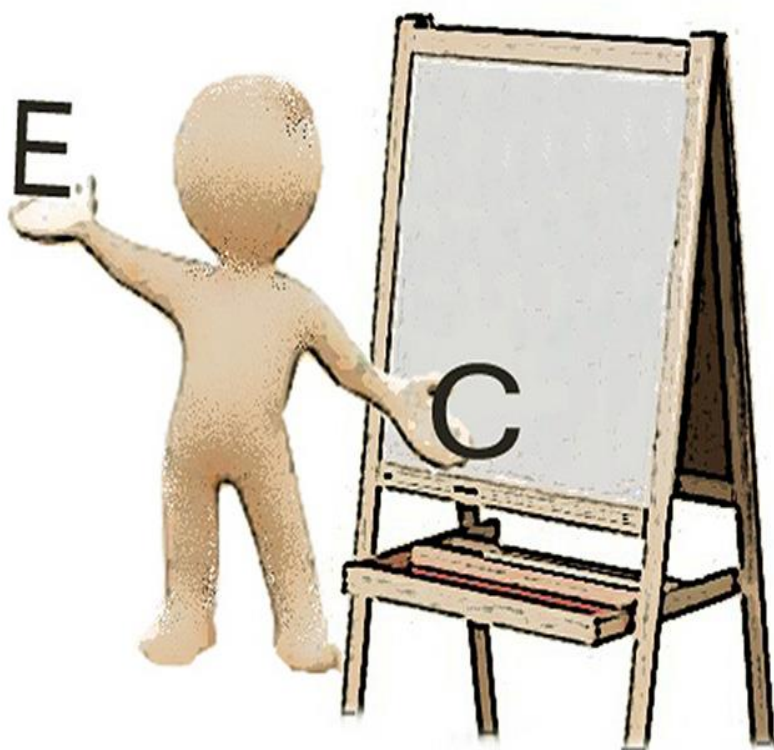
Dragomir: Colacu di patruđăšili să faše di toace praznišili care nu le šćim noi și nu šćim care să dâam, să dâă la aje patruđăš și patru di prazniši še s pe anu de đâle, să sloboadă pomana la al muort [...]

Pa Luna și Soariši isto [la fel] să i trjacă, ca și cum s-a faše aia di marturie. Isto [la fel] una și Soariši jeałe să-l sloboadă pe aāla la pomana, la care s-a dă. Soariši je marturie, și-l sloboadă pi aāla la pomana, și i dă pomana[...] (27 octombrie 2001 în Žagubica).

BIBLIOGRAFIA:

- 1) Dučić, Stevan, „Život i običaji plemena Kuča” [”Viața și obiceiurile tribului Kuči”], *Srpski etnografski zbornik XLVIII*, Beograd, 1931.
- 2) Dumézil, Georges, *Le livre des héros. Légendes sur les Nartes*, Gallimard & UNESCO, Paris, 1989.
- 3) Eliade, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, Humanitas, București, 1995.
- 4) Elijade, Mirča, *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze* [Šamanismul și tehnicile arhaicile ale extazului], Sremski Karlovci, 1990.
- 5) Vranska, Cvetana, *Apokrifite za Bogorodica i blgarskata narodna pesen* [Apocrifi Presfântei Născătoare de Dumnezeu și cântecul popular bulgarian], Sofia, 1940.
- 6) Vukanović, Tatomir, „Verovanja o drugi svet kod Crnogoraca u Kosanici” [„Credințe despre lumea de dincolo la muntenegreni din Kosanica”], *Glasnik Etnografskog muzeja X*, Beograd, 1935.
- 7) Зечевић, Слободан, „Самртни ритуали и неки облици култа мртвих у становништву влашког говорног језика Крајине и Кључа” [„Obiceiurile funerare și unele forme ale cultului morților la populația vorbitorilor limbi românești din zona Krajina și Ključ”, *Гласник Етнографског музеја 30*, Београд, 1968.

EDUCAȚIE ȘI COMUNICARE

Dr. Romanța IOVANOVIĆ
Novi Sad - SERBIA

CONSIDERAȚII ASUPRA ÎNSUȘIRII LIMBII ROMÂNE CU ELEMENTE ALE CULTURII NAȚIONALE ÎN ȘCOLILE DIN VOIVODINA

Abstract: *Însușirea limbii române în școli este de importanță deosebită pentru etnia noastră. Un număr tot mai mare de elevi români, din diferite motive, frecventează cursurile în limba sârbă. Lor le este oferită posibilitatea de a învăța limba română literară la orele de Limba română cu elemente ale culturii naționale. În lucrare se dezbate posibilitățile de avansare a predării și învățării conținuturilor destinate acestor elevi, care vor contribui la promovarea limbii și culturii române, cu intenția de a se păstra identitatea națională a acestei categorii de elevi.*

Cuvinte cheie: *limba română, școală, manual, elev*

În procesul de învățământ care se desfășoară în școlile din Voivodina un loc deosebit trebuie să îl aibă disciplina școlară Limba română cu elemente ale culturii naționale. Această disciplină școlară este destinată elevilor români, care din diferite motive – obiective sau subiective – nu frecventează cursurile în limba lor maternă – limba română. De aceea se cuvine ca această materie să fie studiată cu o insistență deosebită, în mod aparte prin faptul că pe lângă limbă, aici se însușesc și conținuturi ce țin de identitatea culturală și națională a poporului român.

Deși Ministerul Învățământului din Republica Serbia a hotărât ca această disciplină să fie opțională – fapt care ar fi trebuit pus în discuție la cele mai înalte foruri educaționale europene – asupra acesteia trebuie insistat în mod aparte, având în vedere împrejurările specifice în care se găsesc vorbitorii de limba română în partea Banatului din cadrul Provinciei Autonome Voivodina. Este binecunoscut faptul că mediul în care trăim modelează semnificativ modul de viață, gândire și dezvoltare a românilor de pe aceste meleaguri, lăsând totodată și o amprentă adâncă asupra limbii vorbite de această etnie în comunicarea cotidiană. Evident că asupra limbii influențează o serie de factori de natură lingvistică, dar și numeroși factori extralingvisti care canalizează evoluția limbii române, atât la nivel dialectal, cât și la nivelul limbii române literare vorbite în Voivodina.

Făcând abstracție de faptul că românii din Voivodina comunică în varianta dialectală a limbii, mai precis în cea care în dialectologia românească este denumită „subdialect bănățean”, în cele ce urmează ne vom axa pe limba română literară însușită în școlile în care învățământul nu se desfășoară în limba română. Un număr semnificativ de elevi de etnie română frecventează cursurile în limba sârbă. Potrivit legislației școlare, lor li se oferă posibilitatea să însușească limba română cu elemente ale culturii naționale. Menționăm faptul că acești elevi trăiesc în mediul lingvistic în care predomină varianta dialectală a limbii române, care se distanțează foarte mult de limba română literară printr-o sumedenie de particularități fonetice și în mod aparte printr-un lexic foarte specific, în care se întrepătrund elemente lexicale bănățene și împrumuturi din limba sârbă, care exercită o influență puternică asupra vocabularului vorbitorilor români din Voivodina.

Privind din acest punct de vedere, elevii de etnie română care frecventează cursurile în limba sârbă comunică „în grai” în toate situațiile și împrejurările, cu excepția orelor de la școală. În majoritate, ei comunică „în grai” chiar și la școală, în timpul pauzelor, în contactul cu colegii care frecventează cursurile în limba română. În schimb, factorul de natură lingvistică, generator al distanțării tot mai mari a acestor elevi de etnie română de varianta literară a limbii române este frecventarea cursurilor în limba sârbă. Această influență este amplificată nu numai prin contactul direct dintre populația română și sârbă, îndeosebi în mediile etnice eterogene, ci și prin poziționarea limbii sârbe ca limbă a mijloacelor de informare – presă, radio și, în mod aparte, televiziune.

Acționarea celor doi factori lingvistici amintiți mai sus este intensificată și de un factor extralingvistic deosebit de important – factorul geografic. Românii din Voivodina nu au contact direct cu limba română vorbită în România datorită obstacolului teritorial-administrativ impus de frontiera dintre cele două state, distanțarea de limba română standard fiind cu atât mai mare, dacă știm că centrul lingvistic de inovații este Muntenia, respectiv Bucureștiul.

Acest ansamblu de împrejurări au avut drept consecință cunoașterea insuficientă a limbii române literare de către vorbitorii de naționalitate română, atât de elevii care frecventează cursurile în limba română, cât și de cei care urmăresc procesul educațional în limba sârbă. Din această cauză orele de limba română în general, și în mod aparte cele de limba română cu elemente ale culturii naționale au o importanță sporită.

Este de asemenea important de subliniat faptul că în procesul de învățământ care se desfășoară în condiții binecunoscute de noi, manualele școlare reprezintă unicul instrument de însușire a cunoștințelor de care trebuie să dispună elevii. Pentru însușirea cunoștințelor de limba română, Institutul de manuale a editat an de an manuale de limba română și cultura exprimării pentru elevii care învață limba română ca limbă maternă. În acest scop, noțiunile de gramatică se însușesc din clasa I fie că sunt incorporate în aparatul didactico-metodic din cărțile de citire, fie că sunt elaborate în caiete de exerciții, instrumente didactice care servesc la exersarea noțiunilor de gramatică însușite și la verificarea cunoștințelor.

Bineînțeles că învățarea gramaticii nu trebuie să se reducă la însușirea cunoștințelor teoretice și că un rol deosebit îl au exercițiile, nu numai cele care se referă la noțiunile și normele gramaticale, ci și la comunicarea corectă în limba română, asupra căreia se insistă în manualele de limba română, la compartimentul intitulat Cultura exprimării. În acest sens un rol primordial îl au exercițiile destinate însușirii acestor conținuturi.

Manualul școlar reprezintă un instrument indispensabil în organizarea și buna desfășurare a muncii didactice, iar acest fapt se evidențiază în mod aparte când este vorba despre însușirea conținuturilor la disciplina școlară Limba română cu elemente ale culturii naționale. Însușirea limbii române de către elevii care frecventează cursurile în limba sârbă pune în fața profesorilor multe semne de întrebare referitoare la metodologia însușirii limbii de către acești elevi.

Profesorii se confruntă cu o serie de dificultăți în organizarea cursurilor și predarea materiei în primul rând datorită faptului că la această disciplină școlară, în aceeași clasă, deci de aceeași vârstă, sunt elevi care nu cunosc deloc limba română, unii o cunosc puțin, alții mai bine, dar numai la nivel dialectal etc. Această diversitate în nivelul de cunoștințe de limba română cu care vin elevii de aceeași vârstă reprezintă un impediment destul de greu de depășit. Din această cauză, dar și datorită faptului că un număr tot mai mare de elevi de etnie română însușesc limba română doar la orele acestei discipline opționale, ar trebui ca în viitor să i se acorde o atenție tot mai mare.

Schimbările deosebit de importante în sistemul de învățământ, impuse prin reforma școlară trebuie să creeze condiții cât mai bune pentru buna funcționare a sistemului instructiv, inclusiv când este vorba despre elaborarea și editarea noilor manualelor școlare, de care trebuie să beneficiem în viitor. De asemenea, aceasta este o premisă bună pentru cultivarea limbii române și a interculturalității în societatea noastră.

Pentru a depăși problemele cu care ne-am confruntat până în prezent și a crea condiții cât mai bune de instruire a elevilor noștri, fie că învață limba română ca limbă maternă, sau ca limbă cu elemente ale culturii naționale, este necesar ca toți profesorii care sunt implicați în sistemul de învățământ să-și dea contribuția maximă la asigurarea condițiilor optime pentru buna desfășurarea a cursurilor. Referitor la editarea manualelor, este necesar ca în cel mai scurt timp să se asigure manuale, dar să insistăm ca, pe lângă manualele de limba română, elevii să fie aprovizionați și cu alte cărți și materiale didactic, care le va ajuta să-și însușească limba română literară - îndreptare ortografică, dicționare explicative, dicționare bilingve și alte îndreptare și îndrumătoare.

Ținând cont de factorii care influențează în permanență asupra conturării limbii române vorbite în Voivodina, expuși în această lucrare, și care se fac tot mai mult simțiți, este necesar un efort susținut și al părinților, al altor instituții, cum ar fi mass-media în limba română care trebuie să aibă sarcina de a realiza emisiuni de radio și televiziune pentru elevi, respectiv de a publica ziare și reviste. Un moment important în susținerea ideii de însușire a limbii române și a elementelor de cultură națională este participarea elevilor la evenimentele și manifestările organizate de asociațiile românești din Banatul sârbesc etc.

În final, ne exprimăm certitudinea că perioada care stă în fața noastră ne va oferi posibilități de modernizare a procesului de învățământ și că elevii noștri vor avea ocazia să însușească varianta literară a limbii materne cu o ușurință mai mare decât până în prezent, ceea ce le va deschide drumuri noi în școlarizarea de viitor.

BIBLIOGRAFIE:

*** *Manualele de limba română și cultura exprimării*, clasele I – VIII, Zavod za udžbenike, Beograd.

*** *Programa de predare și învățare* pentru disciplinele școlare *Limba română și Limba română cu elemente ale culturii naționale*, Prosvetni glasnik, Beograd.

Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Polirom, Iași, 2004.

Matilda Caragiu et al., *Dialectologie română*, Editura didactică și pedagogică, București, 1977.

Mihaela LAZOVIĆ, PhD
The College of Hotel Management,
Belgrade, SERBIA

INTERCULTURAL COMMUNICATION IN TOURISM AND HOSPITALITY

Abstract

As a result of globalization, the hospitality industry and tourism are no longer considered domestic, but rather global, international or cross-border. Consequently, hospitality employees are involved in cross-cultural interactions almost every day, thus they must be familiar with various cultures, customs and traditions, especially since foreign guests may have different expectations. However, misunderstandings between different members of the hotel staff, as well as between the staff and guests could occur as a result of cultural diversity. Communicating effectively in an international organization can be a challenge, and sometimes miscommunication and misunderstandings are inevitable due to different languages, different cultural backgrounds, traditions and values. Therefore, developing conflict management skills and intercultural communication skills is crucial for a successful hotel business.

Key words: *intercultural communication, managers, employees, guests, hospitality industry, education*

INTERKULTURALNA KOMUNIKACIJA U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU

Kao rezultat globalizacije, turizam i ugostiteljstvo se više ne smatraju domaćim, već globalnim, međunarodnim ili prekograničnim granama privrede. Shodno tome, zaposleni u ugostiteljstvu svakodnevno su uključeni

u interkulturalnu komunikaciju, pa moraju biti upoznati sa različitim kulturama, običajima i tradicijama, pogotovo iz razloga što strani gosti mogu imati različita očekivanja. Međutim, nesporazumi između različitih članova hotelskog osoblja, kao i između osoblja i gostiju mogu se pojaviti kao rezultat kulturne raznolikosti. Učinkovita komunikacija u međunarodnoj organizaciji može biti izazov, a ponekad su pogrešno komuniciranje i nesporazumi neizbežni zbog različitih jezika, različitog kulturnog porekla, tradicije i vrednosti. Stoga je razvijanje veština upravljanja sukobom i veština interkulturalne komunikacije presudno za uspešno poslovanje hotela.

Ključne reči: *interkulturalna komunikacija, menadžeri, zaposleni, gosti, ugostiteljska grana privrede, obrazovanje*

COMUNICAREA INTERCULTURALĂ ÎN TURISM ȘI OSPITALITATE

Rezumat

Ca urmare a globalizării, industria ospitalității și turismul nu mai sunt considerate interne, ci mai degrabă globale, internaționale sau transfrontaliere. În consecință, angajații în domeniul turismului și ospitalității sunt implicați în comunicarea interculturală aproape în fiecare zi, astfel că trebuie să fie familiarizați cu diverse culturi, obiceiuri și tradiții, mai ales că oaspeții străini pot avea așteptări diferite. Cu toate acestea, ar putea apărea neînțelegeri între diferiți membri ai personalului hotelului, precum și între personal și oaspeți ca urmare a diversității culturale. Comunicarea eficientă într-o organizație internațională poate fi o provocare, iar uneori comunicarea greșită și neînțelegerile sunt inevitabile din cauza diferitelor limbi, a diferitelor contexte culturale, tradiții și valori. Prin urmare, dezvoltarea abilităților de gestionare a conflictelor și de comunicare interculturală este crucială pentru o afacere hotelieră de succes.

Cuvinte cheie: *comunicare interculturală, manageri, angajați, oaspeți, industria ospitalității, educație*

INTRODUCTION

Due to the global i.e. international nature of the hospitality industry, cultural awareness and intercultural communication have become crucial when it comes to interaction with hotel guests as well as interaction between the hotel staff.

Cultural awareness and understanding of cultural differences is vital for a successful hotel business.

In the modern world, hotel employees and managers must interact and efficiently cooperate with people from different cultural backgrounds.

Nevertheless, problems may arise when people from different cultural backgrounds misunderstand each other, which results not only from language barriers, but can also be caused by cultural differences. Therefore, in the hotel business, it is important not only to speak foreign languages, but also to be aware of cultural differences which exist in different countries.

Misunderstandings and miscommunication can arise from intercultural communication between managers and hotel staff as well as between the staff and hotel guests. For that reason, some of the important issues are discussed in this paper with the aim to raise cultural awareness and facilitate intercultural communications in the tourism and hotel industry.

This paper identifies some of the challenges the hospitality industry is faced with in the light of multicultural diversity. It also points out a few managerial skills and abilities required to effectively manage multicultural hotel staff and guests. Furthermore, the paper deals with the question of how can the university and college curricula contribute to the development of cultural awareness and intercultural competence of students in order to effectively interact and communicate in a multicultural environment.

CULTURE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION – DEFINITIONS

Culture

The term *culture* is used and studied in many scientific fields. Therefore, it can have different meanings in different contexts. Generally, the term refers to beliefs, way of life and customs which are shared and accepted by people in a given society. Culture brings people awareness of their identity, roots, historical background, giving also a sense of belonging to a certain community (Luka et al. 2013:3).

Furthermore, according to Hall culture is represented by “*the means and values which arise among distinctive social groups and classes, on the basis of their given historical conditions and relationship*” (Hall, 1959:100).

Another definition focuses on culture as a set of values and attributes of a given group, as well as the individual’s acquisition of those values and

attributes or as Hofstede put it: “*the collective programming of the mind*” (Hofstede, 2001:6).

Intercultural Communication

The term *intercultural communication* was coined by the American anthropologist Edward T. Hall, who first used it in his book *The Silent Language* in 1959.

Hall’s main elements of intercultural communication are:

- a) systematic empirical study and the classification of non-verbal communication (defined as communication that does not involve the exchange of words)
- b) emphasis, especially in non-verbal communication, on the out-of-conscious level of information exchange
- c) a non-judgmental view toward others and acceptance of cultural differences (Hall, 1959:50).

At first intercultural communication was not considered a theory, instead it was used purely for applied purposes. Training was the main issue.

Intercultural communication can also be defined as a form of communication with the aim to share information across different cultures and social groups.

The term is also used to denote communication processes and problems that usually appear within a business organization which consists of people from different cultures, religious, social and ethnic backgrounds. It can be argued that culture determines how individuals encode and decode messages.

Based on the relevant literature in this field, it can be concluded that intercultural communication refers to situations where people from different cultural backgrounds interact.

Apart from language, intercultural communication focuses on non-verbal communication which entails different social attributes, customs, traditions, beliefs of different groups of people. In other words, it involves understanding different cultures, languages and customs.

Intercultural communication is studied in many scientific fields such as social sciences, anthropology, cultural studies, linguistics, psychology and communication studies.

Needless to say that intercultural communication is of vital importance and represents the basis of a successful international hotel business.

THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION FOR THE HOSPITALITY INDUSTRY AND TOURISM

There are many reasons which support the claim that hotel managers and staff as well as tourism professionals have to be aware of cultural differences and should be competent to successfully engage in intercultural communication.

First of all, one of the basic reasons for traveling is to experience different cultures and far lands. In time, tourism has developed into one of the fastest growing economic sectors on the planet.

Tourists have different nationalities and socio-cultural backgrounds. Since the number of foreign tourist arrivals is constantly growing, it is evident that interpersonal communication between people of different nationalities and cultures will be more frequent. In order to do their jobs successfully, hospitality professionals need not only to understand the language of people from different cultural backgrounds but they must be able to take into account the cultural differences and even some customs with the aim to have a fruitful conversation with foreign tourists without unintentionally insulting them.

Furthermore, many hotel chains are expanding their business opportunities to overseas markets. There are many international hotel chains which operate globally and have hotels in many major cities and capitals all over the world. Consequently, when working for such an international or even global hotel corporation, it is possible for a staff member to be transferred to a different country.

On the other hand, a manager from a foreign country can be transferred to work in your hotel.

Thus, in the modern world, with the global expansion of tourism and hospitality, hotel managers and staff must be aware of the fact that other employees may not share their language or cultural background.

Finally, one of the results or better yet consequences of globalization is the cultural diversity of people working in the hospitality industry. Consequently, employees of different cultural backgrounds have to work together and communicate every day in order to perform their duties. Therefore, intercultural competence is very important for a successful communication between people from different cultures, not only on the verbal level, but on non-verbal level as well. This means that the hotel staff

must be able to see and understand differences between diverse cultures and countries, and to accept other people and react accordingly in both conversation and behavior.

Along these lines, it can be argued that intercultural communication affects the whole hospitality working force. Thus, both hotel managers and their staff must be well prepared when interacting with each other and with guests of different cultural backgrounds.

Managers

We all know that dealing with people is one of the biggest challenges a manager has to face and communication is often one of the most difficult areas. Miscommunication may strongly influence business effectiveness, including the loss of prestige, credibility which can ultimately lead to financial and other business problems.

Culture and communication are strongly interconnected. In the face of the diversity of the hospitality workforce from various ethnic, generational, socioeconomic and educational backgrounds, the main barriers in effective communication can be created by cultural and language differences that exist in the industry. This is why a hotel manager must always be clear when giving assignments to his or her employees as well as be aware of the cultural diversity of the hotel staff.

Managers should also take into account that successful interactions between guests and employees from different cultures may potentially influence customer service experience and customer satisfaction.

Education

Globalization affected Serbia as well. There are more and more foreign tourists visiting our country, our big cities and the capital.

Furthermore, given the growth of the hotel industry, more and more hotel chains are expanding their business in Serbia, which consequently brings more foreign managers and other hotel staff to our country. Therefore, our hospitality professionals have to be prepared for communicating and collaborating with foreigners i.e. people from different cultural background. This is where our educational system plays a very important role.

Students' intercultural competence development is of great importance.

Moreover, students have to be well prepared for dealing with intercultural situations they may encounter in their work place. University tourism and hospitality programs must provide curricula that aim to reinforce students' intercultural competence.

Accordingly, intercultural and interpersonal communication should be included in tourism and hospitality courses, language courses and students' practical training. Such educational approach will give our students an opportunity to gain and develop cultural knowledge, experience and awareness which are all strongly required to communicate and work effectively across cultures.

During their studies, students should have a possibility to learn about different countries, traditions, cultural values, traditional cuisines, religions and business. As well as discuss issues connected to different cultures.

In order to do so, professors should use various teaching methods and approaches such as case studies, group and team work, pair work, project work, etc.

Additionally, professors should enforce interactions between students from different cultures during such learning activities especially in cooperation and in development of communication skills.

Needless to say that practical training offers a great opportunity to interact and cooperate with people from different countries and nationalities which is essential for the development of students' intercultural competence.

After their practical training, students should gain a better understanding of their future jobs and careers.

Students of tourism and hospitality management programs should have an opportunity to take an internship abroad and/or in a transnational corporation gaining intercultural experience through meeting and interacting with people from different national and cultural backgrounds and learning from social interactions with them.

CONCLUSION

This paper presented how jobs in tourism and hospitality industry can have cross-cultural nature in the sense that employees experience cross-cultural interactions with people almost every day. Consequently, they must be familiar with a wide range of different cultures and customs. Also, hotel guests from various social and cultural backgrounds can contribute to

communication problems and other misunderstandings, especially since foreign guests may have different preferences and expectations of the hotel staff and may perceive hotel services in a different manner.

In order to be successful in the hospitality business, hotel managers should be up to date with the global nature of the hospitality industry. Having that in mind, we may point out that culture-oriented managerial practices are very important in creating competitive advantages based on different cultural background of the employees whose performance significantly influences the guests' hospitality experience.

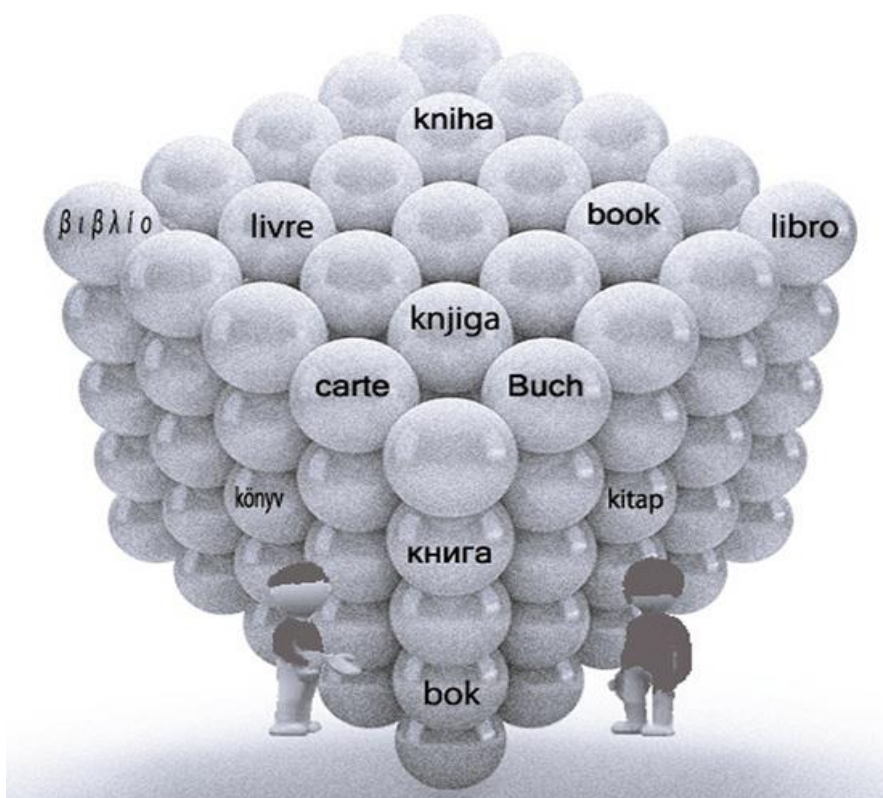
We also argued that cultural awareness of hotel managers and staff should start at the beginning of their college or university education. Based on that fact, we offered some suggestions on how to add a few topics into the university or college curricula with the aim to teach students about different cultures and customer expectations and to raise students' intercultural awareness in order to avoid cultural misunderstandings and insults. In this light, hospitality and tourism students should be exposed to people of different nationalities and cultures from the beginning of their studies. Social experience can be gained through communication and interaction with people from different countries, or through participation in student exchange programs (like Erasmus), cooperation with foreign partner educational institutions, and international professional training. Furthermore, professors should create real possibilities for students to gain experience in international environments with diverse cultures and traditions.

LITERATURE:

1. **Brownell J.** (2003). „*Applied Research in Managerial Communication*”: *The Critical Link between Knowledge and Practice*. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 44 (2), 39–49.
2. Hall, E.T. (1959). *The silent language*. New York: Anchor Books
3. Hall, E.T. (1989). *Beyond culture*. New York: Anchor Books
4. Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences, comparing values, behaviours, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks CA: Sage Publications
5. Hofstede, G. (1997). *Cultures and organizations: software of the mind*. London: McGraw-Hill, cop.

6. Lolli J.C. (2013). Interpersonal communication skills and the young hospitality leader: Are they prepared? *International Journal of Hospitality Management*, 32, 295–298.
7. Luka I., Vaidesvarans S., Vinklere D. (2013), Educating Tourism Students for Work in a Multicultural Environment, *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, 13(1), 1–29.
8. Nicholls R. (2011). Customer-to-customer interaction (CCI): a cross-cultural perspective. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(2), 209–223.
9. Poprawski M. (2009). Leadership. An Intercultural Approach. *Journal of Intercultural Management*, 1(1), 28–41.
10. Scott-Halsell S., Blum S.C., Huffmann L. (2011). From school desks to front desks: A comparison of emotional intelligence levels of hospitality undergraduate students to hospitality industry professionals. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 10(2), 3–13.
11. Sizoo S., Iskat W., Plank R., Serrie H. (2003), Cross-Cultural Service Encounters in the Hospitality Industry and the Effect of Intercultural Sensitivity on Employee Performance, *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 4(2), 61–77.

LIMBAJ, CONTEXT, MULTICULTURALITATE

Melania RUSU CARAGIOIU
ROMÂNIA - CANADA

O POVESTE CU ȘIR

A fost odată și va mai fi și trăi, un Făt Frumos.

El era harnic, bun, bogat și drept și înțelept, făcând totul ca să nu piară el și ai lui de pe fața pământului.

L-au pândit, l-au prădat, l-au înșelat, l-au făcut mercenar gratuit în folosul lor. L-au disprețuit, vorbindu-l de rău, apoi, i-au ascuns meritele, istoria lui adevărată, obligându-l și pe el să spună că este de aceeași părere cu minciuna sfruntată, cu minciuna despre micimea lui, deși mărirea lui era evidentă.

Erau hrăpăreți și invidioși. El căuta pacea fiindcă nu voia să periclitizeze viața celor dragi lui și nici viața lui, păstrându-se nemuritor.

Atunci a început prigonirea urmașilor lui buni, geniali și puternici, ca el. Au fost cosiți ca fânul ars de soare, generații după generații, dar ei tot răsăreau....

Apoi, El a fost legat la ochi, dar el tot vedea, dar tăcea înghițindu-și durerea. Apoi a fost legat de mâini cu funie verde, cu funii roșii, bătut, și i-au scos dinții și unghiile.

Au pus, după el și ai lui, vâtafi sângeroși, ca să nu crâcnească; câte trei vâtafi, după fiecare ins. Toți feroce și îmbuibăți. El era lipsit de tot ce este omenesc pentru a trăi... Și n-a murit.

Cu buzele sângerânde, orbit, schilodit, era obligat sub amenințarea cu moartea pentru ei și ai lui, să poarte „samarul” ca un animal de povară.

Au încercat să-l facă să-i fie rușine de originea lui vitează, de minunile pe care le-au descoperit fii lui, și toate acuzele spuse apăsător cu perfidie și interes -final bănesc- pentru buzunarul lor.

Apoi au început să-l prezinte lumii pe el și pe ai lui ca bicisnici.

Furii au scormonit și în măruntaiele pământului lui, scoțând seva din el și minunându-se de cele ce strămoșii ingenioși ai lui Făt Frumos au știut să facă împreună cu harul divin. Și ca să țină totul pentru ei, au sigilat și au pus pază, socotind „acele bunuri” ca fiind tot ale lor. Dar tăceau, fiecare mușcând cât putea mai mult.

Sub atâtea asupriri și prigoană urmașii lui Făt Frumos și-au vărsat de multe ori sângele, dar tot le-a mai rămas.

Atunci în fânul cosit au răsărit buruieni otrăvite, care plăceau celor ce-l asupreau. Acei tâlhari le ocroteau pe buruieni și cu ajutorul lor murdar, răsărit monstruos din neamul lui - scăpătații de la Dumnezeu - îl chinuiau pe acest Făt frumos și pe cei dreți ai lui.

Perfidia lor era din ce în ce mai adâncă și mai puternică, ajungând să-i fure identitatea, țărâna scumpă din vatră... sufletul, dar tot i-a mai rămas, fiindcă era nemuritor.

Atunci i-au îmbrobodit mintea, dar el tot gândea, dar micuții, crescuți hidos, începeau să nu mai priceapă, deși sufletelul lor avea scânteia divină...

Dascălilor te era teamă, sub amenințare cu moartea, sau temnița grea și schinguitoare, să zică adevărul despre satrapi.

Prin marii furăcioși, cu lefuri grase, au desfințat grădinița, biblioteca, căminul cultural, biserica, chiar școala, cu scopul de a folosi acei bani pentru lefurile lor mărite. Ei erau slujbașii acelor satrapi. Ei jupuiau pentru aceia, păstrându-și zeciuiala lor în hambarul, care dădea pe dinafară de plin ce era.

Făt Frumos tăcea ca să nu-i fie ucis neamul. Plângea când vedea năpasta crescândă, dar nu putea nici mușca, nici zgâria și... am aflat de ce.

Toate se ruinau în jurul lui Făt Frumos, toate decădeau, dar creșteau Invidia, ura, cruzimea, răutatea, parvenitismul, desfrâul, îmbuibarea satrapilor care priveau disprețuitor la Făt Frimos și la ai lui, zicându-le în loc de nume „prostovani”.

I-au ciopârțit mereu pământul, sufletul, graiul, reducându-l la neputință fizică și strângând corzile roșii.

Dar el încă era același în sinea lui și șoptea inviorător alor lui, cu speranță: „vremea bună vine iară!”

Unii, din ai lui, care au reușit, au zburat mai departe de prăpăd, mulți au fost decimați, vânați, mutilați. Acolo au trăit și trăiesc într-o sclavie, dar fără frica de exterminare... De acolo încearcă, precum pot, să-i susțină pe oropsiții lor frați de lângă Făt frumos. Dar tâlharii îi urmăresc pe aceștia și pe acolo, și când vreunul zice adevărul îl decapitează fizic sau prin spălare de creier, șantaj, sau alte mijloace moderne sofisticate.

Bietul Făt frumos, încolțit și cu colții săi smulși, mocnește de constrângere, disperare, suportând greu disprețul și nimicnicia unor pervertiți, chiar din neamul său.

Unii pervertiți au întocmit clanuri care dirijează prin teroarea locului gândirea și voința colocalnicilor săi. Au inventat tot felul de mijloace de propagarea minciunii, falșității, hoției, arătând-o ca pe o năstrapă curată și spălată.

Făt Frumos se mai burzuluiește câte odată, dar imediat vine asupra lui o asuprire și mai mare și suferința sufletului său crește, crește...

Ba l-au declarat și laș...

Cum poți fi laș când te gândești să aperi „glia și nevoile și neamul”, nutrind speranța în vremuri mai bune, când tiranii se vor îneca în propria avuție furată... și se vor sătura de a mai asculta pe la ferestrele celor care gândesc drept și încearcă chiar printr-o scânteie să aprindă lumânarea și iluminarea fiilor lui Făt Frumos...

Virginia POPOVIĆ
Novi Sad - SERBIA

PRIMELE JURNALE DE CĂLĂTORIE ÎN LITERATURA DIN VOIVODINA

Jurnalul de călătorie este un subiect foarte rar cercetat în literatura din Voivodina, în afară de câteva consemnări în unele istorii literare de la noi unde sunt prezentate doar pe linie diacronică apariția acestor lucrări: Ionela Mengher, *Lumina 1947-1997*, Panciova, Editura „Libertatea”, 2000; Costa Roșu, „*Scrieri despre noi. Românii de pretutindeni*”, Zrenianin, Editura ICRV, 2013.

Primele încercări de scriere a reportajelor au fost mai mult îndreptate pe linie tradiționalistă, scriitorii provenind din mediul rural ceea se poate vedea prin lexic, topică, onomastica personajelor și prin influența limbii sârbe asupra limbii vorbite în Voivodina. Reconstituirea mediului evocat în jurnalul de călătorie de expresie românească din Voivodina, „la nivel lingvistic, se face prin clasicul apel la un limbaj regional, aparținând dialectului bănățean în primul rând, dar se identifică un număr destul de mare de contaminări cu limbile mediului, în special cu sârba” [5].

Călătoria (voluntară sau involuntară) este definită ca o mișcare recurentă pe schema *home – abroad – home*, sau *home – abroad* (în situația exilului) ceea ce presupune transformări ale identității călătorului și o negociere între două spații și culturi (una cunoscută, familiară, cealaltă străină ce urmează a fi explorată, înțeleasă).

Călătoria, parcurgerea unor locuri geografice și spații culturale, este asociată cu dobândirea cunoașterii. Dacă luăm în considerare discuția dintre

călător și turist, atunci putem să definim călătorul ca un produs al modernității ce caută să-și îmbunătățească nivelul cunoașterii prin metode morale și spirituale, să exploreze științific teritorii noi, în timp ce turistul este o emblemă a postmodern-ismului, un produs al globalizării, un hedonist, amator, consumator de plăceri și observator al ceea ce a fost deja descoperit.

Literatura de călătorie, un gen hibrid ce cuprinde mai multe genuri și subgenuri literare, este văzută ca subspecie a narațiunii autobiografice (Paul Fussell), ca o scriere etnografică (Patrick Holland) ce diferă ca metodă și audiență, definită pe mai multe axe – ficțiune/ non-ficțiune, subiect/ obiect, formă literară (poezie, memorii, eseu etc.), strategii narative, tipuri de călătorie (externă sau internă), metafore (dislocare, exil, nomadism, turism). Astfel, după o selecție și cercetare a termenilor critici, concluzia este că literatura de călătorie poate fi privită ca un „salad bowl” unde genuri și subgenuri literare se amestecă, păstrându-și caracteristicile specifice și împrumutând din trăsăturile celorlalte pentru o reprezentare a ceea ce se dorește a fi reprezentat.

Deseori literatură de călătorie se plasează la confluența studiilor culturale și a traductologiei (*translation studies*), urmărind numitorii comuni ai celor două discipline și conexiunile lor cu acest gen literar hibrid.

În literatura din Voivodina, primele impresii, note de drum și reportaje apar în revista *Lumina* din Panciova al cărui prim număr apare la Vârșeț în 12 ianuarie 1947.

În aproape șapte decenii de apariție, aceste specii literare au primit un număr considerabil de pagini în această revistă.

Aceste note de drum erau scrise încă de la început de scriitori de expresie românească din Voivodina, precum și scriitori și ziariști români și sârbi.

Fragmentele din jurnalele de călătorie prezente în paginile revistei *Lumina* oferă informații bogate și vii și constituie niște reprezentări tipice ale realității pe care autorul lor le „descoperă în viața obișnuită, dar care sunt așternute pe hârtie în intenția să lase asupra cititorului impresia că pătrunde într-un univers imediat” (Mengher 2000: 237).

Așa cum putem observa în articolul *Opinii despre reportajul românesc*, publicat în revista *Lumina*, nr. 4 din 1976, reportajul românesc poate fi clasificat în: reportaj-monografie, reportaj-eseu, reportaj-portret, reportaj anchetă, reportaj-evocare, reportaj-dialog. În literatura din Voivodina sunt prezente doar unele specii dintre cele menționate.

Un text cu caracter teoretic despre reportaj publică Maria Georgescu care apreciază că „reportajul literar constă în relatarea imediată și exactă a celor văzute personal de autor sau asupra cărora s-au cules informații la fața locului și față de care autorul își arată punctul său de vedere căutând să ne convingă printr-o argumentare amplă și să deștepte idei și sentimente prin comentariu liric și realizare artistică” (Georgescu 1961: 327-328)¹

În paginile revistei *Lumina* mai rar s-au publicat reportaje, însă atunci când au fost publicate au stârnit cititorului un interes aparte datorită varietății conținutului lor și limbii literar-artistice folosite de autor la redarea impresiilor și informațiilor despre locurile pe care le-a vizitat.

Seria reportajelor de drum publicate în unica revistă de cultură din Voivodina, *Lumina* începe cu titlul *Popasuri veneto-florentine* („Lumina”, nr. 5, 1955, pag. 232-238) scrise de Ana Flora, precum și un amplu reportaj despre România semnat de Șandor Bogdanfi.

Pentru prima dată, în Voivodina apare un reportaj-articol despre construirea *Hidrocentralei „Porțile de Fier”*, semnat de Florin Ursulescu, care a mai publicat și alte note de drum în săptămânalul „Libertatea”, precum: *Novi Sad, pe Dunăre*, în nr. 39 (2005) respectiv nr. 41 (2005), *Drumuri și popasuri: reportaje și note de călătorie*, volum publicat la Editura „Libertatea” în 2006, precum și un articolul *Măreția și ruinele Alhambrei*, text inclus în volum amintit mai sus și publicat mai apoi în ziarul „Libertatea”, nr. 14, 2008, pag. 8.

Despre locuri și oameni întâlniți în Voivodina, în reviste din Serbia au publicat și o seamă de scriitori din România, precum Anghel Dumbrăveanu, *Memorial dalmatin*, publicat în *Lumina*, nr.11 din 1977; Ana Blandiana, *Duminică în timp*, reportaj publicat în *Lumina*, nr. 3 din 1978; Adrian Marino, *Zece zile în Iugoslavia*, în *Lumina*, nr. 11-12, 1985.

Reportajele scrise de scriitorii din Voivodina nu au întotdeauna o greutate artistică însă ele în cultura română din Voivodina au meritul de a fi dus scriitura românească din această parte a Europei, mai departe, aducând un aer exotic, mireasma și conținutul altor culturi în universul literar românesc. Acest lucru este foarte important pentru literatura română din Voivodina, ferind-o de dimensiune localistă, conservatoare, excesivă.

¹ GEORGESCU, Maria (1961). *Reportajul literar*. Extras din culegerea „*Limba și literatura*”, Vol. V, București, apud Ionela Mengher, *Lumina 1947-2007*, Panciova, Editura *Libertatea*, 2000, pag. 239.

Ținuturile iugoslave, mai târziu sârbești și românești din Banatul sârbesc, oamenii care locuiesc aici, apoi ținuturile pitorești și vetrele vechilor civilizații au îmbogățit proza românească din Voivodina și și-au îndeplinit misiunea de transpunere a cititorului în lumea de obiecte și ființe de pe alte meleaguri, ele hrănesc curiozitatea cititorului, îi îmbogățeste cunoștințele și reprezentările, dorința de a le vedea pe viu.

Descrierile parcurg un drum ascendent – de la imaginile șocante la trăiri calme și meditative a realității naturale și umane care năvălesc prin toate simțurile și se constituie, prin decantare meditativă, în simboluri ce poartă încărcătura de conținut a unei existențe reale. Astfel apar paginile de un lirism profund cu care autoarii jurnalelor de călătorie și reportajelor vor aureola descrierea diferitelor colțuri ale lume. Diferite locuri, muzee, monumente, râuri și mări, chiar și soarele și oceanul devin zeități parcă încercând mereu să comunice cu oamenii. Aceași umanizare se pare că dobândesc peisajele împădurite cu diferite specii de arbori, dar și viețuitoarele care aproape formează o comuniune cu oamenii. Cititorul plonjează într-un spațiu în care, chiar dacă natura a creat fabuloase forme, uneori destul de șocante pentru vizitator, totul pare să existe și să conviețuiască în deplină armonie și echilibru.

Pe lângă descrierile de finețe și de mare rafinament artistic datorite peisajului geologic, autorii voivodineni vor „capta” în memoria proprie și a timpului numeroase aspecte din viața, activitatea și comportamentul oamenilor, din tradițiile ancestrale ale băștinașilor români, sârbi dar și ale populației europene, asiatice, africane, americane. Ochiul atent, dar mai ales sufletul autorilor nu vor scăpa nimic din ceea ce este nou și specific locului. Ei vor investiga în amănunt tot ceea ce oferă viața și natura în ținuturile unde au călătorit, făcând un adevărat „pelerinaj” prin parcurile și rezervațiile naturale cu plante și păsări exotice, ruinele, saunele și piscinele cu ape termale la mare căutare pentru sănătatea oamenilor, dar mai ales prin lăcașurile de cult, biblioteci și școli publice pentru a descoperi comorile spirituale ale popoarelor europene și bagajele culturale care susțin viața spirituală a lor.

Un număr însemnat de reportaje literare și note de drum au fost publicate în revistele „Lumina”, „Tinerețea”, „Floare de Latinitate”, „Tradiția” și ziarul „Libertatea” începând cu anii șaptezeci și optzeci ai secolului trecut și până în zilele noastre. La fel, o parte din jurnalele de călătorie scrise de

scriitorii din Voivodina au apărut la Editura „*Libertatea*” din Panciova, iar unele în România.

Jurnalele de călătorie din Voivodina sunt o serie de întâmplări reale, cu personaje reale, redată din perspectiva scriitorilor cu cunoștințe temeinice despre scrierea reportajului. Textele lor nu conțin absolut deloc ficțiune, toate faptele relatate fiind exact așa cum s-au întâmplat. Călătoriile descrise în jurnal vor trece prin sute de orașe și teritorii fascinante ale lumii și printr-o serie de întâmplări haioase dar și serioase, bazate pe prietenie, aventură, lucru în echipă, disperare dar și fericire. Călătoria este fizică și pe alocuri brusc schimbătoare, la fel cum a fost și experiența autorilor.

Împreună cu autorii notelor de drum, aceste texte au tendința de a stârni iubire sau ură față de acele locuri, fericire, curiozitate, frustrare și uimire din cauza frumuseților diferitelor națiuni fascinante și controversate.

În jurnalele de călătorie din Voivodina numărul personajelor devine din ce în ce mai mare, ritmul de povestire devine din ce în ce mai alert – lucrurile se complică, locația se schimbă, iar la fiecare sfârșit de zi sau săptămână cititorii sunt invitați să viziteze o nouă locație, mai exotică, mai bogată sau mai săracă, cu o climă diferită de suportat.

Unul dintre puținii scriitori de reportaje și note din călătorie este Costa Roșu.

Aceste jurnale de călătorie sunt scrise în urma numeroaselor drumuri organizate în funcția cercetărilor de teren prin țările europene (mai precis ex-iugoslave) și nu numai, în căutarea urmelor românilor de altădată și care au trăit pe aceste meleaguri.

Numeroasele note de drum și reportaje literare au fost publicate în ziare și reviste în Serbia și România.

Mai întâi sunt publicate în ziarul „*Libertatea*” iar apoi apar modificate în volume separate la Editura „*Libertatea*” din Panciova: *Călătorii din amintiri* I (2011) și *Călătorii din amintiri* II (2014), *Călătorii din amintiri* III (2017).

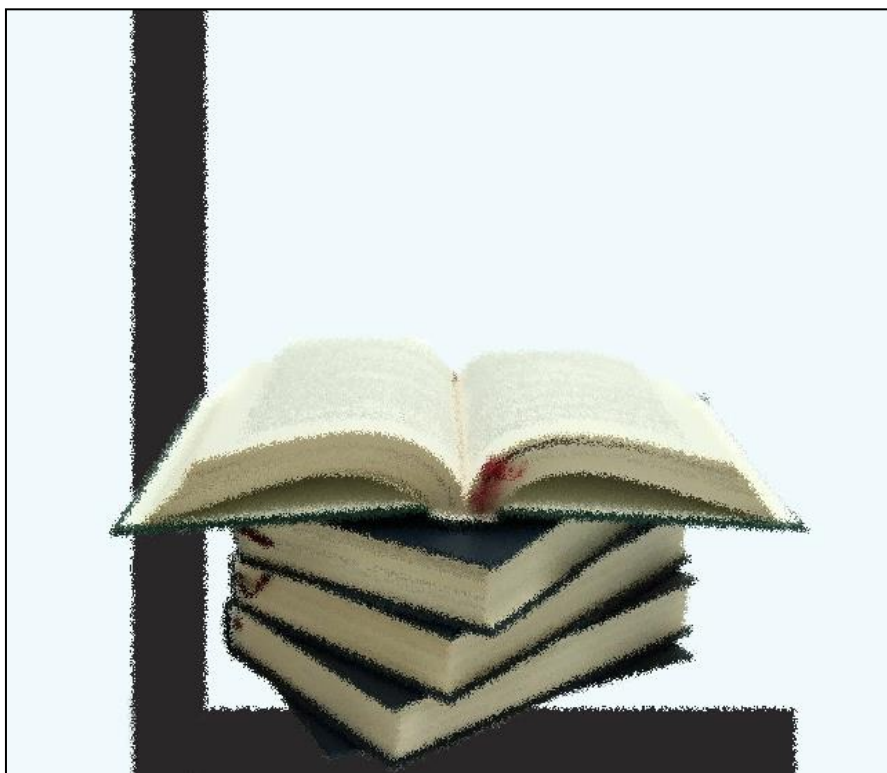
Aceste volume de reportaje sunt scrise pentru a ne face cunoscute locuri și oameni, în timp și spațiu, „*cu aglomerare de amănunte și explicații*” din cele mai varii domenii, care ne fac să admirăm și să cercetăm locurile văzute de el, devenind „*participanți activi la starea sa de spirit și la impresiile sale stârnite de contactul cu locurile și frumusețile vizitate*” (Barbu 2014: V).

Chiar dacă nu sunt multe, reportajele publicate la noi sunt adevărate perle ale literaturii din Voivodina.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. **Agache, Catinca** (2010). *Literatura română din Voivodina*. Panciova: Editura „Libertatea”.
2. **Barbu, Vasa** (2014). Prefață la *Călătorii din amintiri II*. Panciova: Editura „Libertatea”.
3. **Dărăbuș, Carmen & Popović, Virginia** (2012). *Literatura de limba română din Serbia și antropologia culturală*. Cluj-Napoca/ Novi Sad, Ed. Risoprint/ Fond Europa.
4. **Georgescu, Maria** (1961). *Reportajul literar*. Extras din culegerea *Limba și literatura*, Vol. V, București, apud Ionela Mengher, „Lumina” 1947-2007, Panciova, Editura „Libertatea”, 2000, p. 239.
5. **Mengher, Ionela** (2000). *Lumina. 1947-2007*. Panciova: Editura „Libertatea”.
6. **Popović, Virginia** (2016). *Opinii și reflecții. Studii asupra prozei românești din Voivodina*. Panciova: Editura „Libertatea”.
7. **Roșu, Costa** (2013). *Scrieri despre noi românii de pretutindeni*. Zrenianin, Editura ICRV.
8. **Roșu, Costa** (2011). *Călătorii din amintiri I*. Panciova: Editura „Libertatea”.
9. **Roșu, Costa** (2014). *Călătorii din amintiri II*. Panciova: Editura „Libertatea”.
10. **Roșu, Costa** (2014). *Scrieri despre noi românii de pretutindeni*, Vol. II, Cărți și publicații românești din Serbia, Zrenianin: Editura ICRV; Timișoara: Editura Eurostampa

LIMBĂ, TRANSCULTURALITATE

Nicu CIOBANU

Sân Mihai - SERBIA

LITERATURA DE REFERINȚĂ NU SE NAȘTE NEAPĂRAT DOAR ÎN MARILE CENTRE

Este oare necesară antologia liricii a două minorități etnice? Această posibilă întrebare, printre multe altele care ni se impun la primul contact – și e bine că dilema s-a iscat la începutul, nu la finalul cărții noastre – ține de faptul dacă „*Antologia liricii româno-sârbe din Serbia/România*” își mai are rostul. Putem susține că despre aceste două literaturi se știe totul, s-au scris sute de pagini de istorie literară, avem scriitori consacrați etc. Dar, ne întrebăm, oare chiar se știe totul sau îndeajuns? Adevărul este că cele două literaturi, pe o arie extinsă, sunt prea puțin cunoscute. Abia în ultimii 10-15 ani literaturile noastre se impun mai pregnant în atenția unor cercetători pe măsura în care ele însele sunt interesate de a fi văzute și nu invers. Să nu ne înșelăm, creația noastră literară este ușor marginalizată chiar și în cadrul propriei comunități etnice. Oricum, trebuie să știm că prin „*Antologia liricii româno-sârbe din Serbia/România*” ne aflăm în fața primei antologii de acest gen. Ea aduce, pe cât posibil – prin ordinea cronologică a autorilor: începuturile, care astăzi rezistă unor evaluări critice; treptele evolutive ale genului; vom cunoaște perioadele prin care se afirmă și se confirmă; vom putea constata că prin valorile estetice, conținutul acestei antologii ar putea fi și punct de reper într-un spațiu literar care depășește cadrul etnic minoritar,

chiar dacă multă vreme acestei poezii i-a fost menit atributul „minoritar” – „literatură minoritară”, „poezie minoritară” etc. – firesc, nu cu intenția de „a ne flata”, ci de a promova acel concept că marile opere pot să apară doar în marile centre, niciodată la periferia sau în afara spațiului indigen – lingvistic, literar, cultural – fiind mereu ținută la o distanță umilitoare.

Prin *Antologia liricii româno-sârbe din Serbia/România* cititorul avizat își va îmbogăți memoria, iar cel neinițiat va avea ocazia să descopere, în cei 53 de poeți, o adevărată galerie de ipostaze ale imaginarului, modele, vibrații poetice, o diversitate a spiritului creator, exemple demne de toată admirația. Firesc, antologia se putea face și cu 15 poeți, dar era altceva, precum chipul uman după un accident vascular cerebral, o desfigurare a realității noastre. Intenția acestei antologii este tocmai de a aduce frumusețea rostirii poetice, prin diversitatea ei, prilejul unei incursiuni în timp, la modul succint – să ne cufundăm în apele cristaline ale poeziei care, aici, curge continuu de peste un secol; putem să cunoaștem evoluția liricii noastre, să indicăm asupra unor personalități merituoase în crearea acestui miracol al etnicului minoritar numit literatură. Indiferent care ar mai fi șirul de argumente, esențial este că cele două poezii merită gestul antologatorilor! Asta o pot confirma cei care au trăit fiecare fază în evoluția scrisului nostru literar, fiecare carte editată, fiecare eșec și fiecare succes în interiorul și în afara spațiului literar și etnic.

Am citit poeziile confrăților sârbi, am înțeles evoluția liricii lor, iar prin versurile acestei antologii am trăit angoasele, revelațiile, întreaga lumină care transpare din puterea nemărginită, uimitoare, a cuvântului; am recitat poeziile confrăților români, am înțeles mai profund zbuciumul, traiectoria, măreția, momentele strălucite de care această poezie s-a bucurat, iar pe undeva, astăzi, văd și declinul acestei literaturi. Și în cazul literaturii române vorbim de o lume care se dăruiește înfinit actului de creație, dar care, din păcate, a cunoscut și încă mai cunoaște – poate că astăzi, cu siguranță, cu mult mai mult – calvarul nașterii cărții, revistelor de literatură, în spațiile unei realități nu întotdeauna favorabile, vitrege, ostile. De multe ori fenomenele literare au fost foarte anevoios cercetate, în perioade în care literatura românului etnic minoritar avea nevoie de recunoaștere, de un impuls. Și totuși, grație și eforturilor noastre, cunoaștem dăruirea acelor „*doctori fără de arginți*” precum **Ion Deaconescu, Ștefan N. Popa, Catinca Agache, Florian**

Copcea și cam atât, care au promovat fenomenul literar românesc la modul cel mai onest, cel mai concret, scriind, în volume distincte, despre poezia noastră, aducând pagini de istorie literară, lucrări capitale, promovând și valorificând scrierile românilor din Banatul sârbesc.

Pentru mulți, literatura română din Voivodina este, din păcate, un capitol mai puțin cunoscut – atât pentru românii care trăiesc aci, dar și pentru alții care doar tangențial au avut unele contacte cu spațiul literar românesc. De regulă, literatura română din Voivodina este amplasată într-un cadru postbelic, începuturile acestei literaturi sunt fixate după anul 1945 – fără a se greși deoarece chiar dacă unele indicii referitoare la această literatură ne duc și-n alte vremuri. Totuși ea este în strânsă corelație cu mișcarea literară din jurul revistei „**Lumina**” și care, așa cum bine știm, a luat ființă în anul 1947.

Oricum, deși nu putem vorbi de o literatură propriu-zisă, totuși, fiori de cultură și creație, de promovare a cuvântului scris, apar acum câteva secole. Mai întâi, nu trebuie să-l uităm pe **Paul Iorgovici** (1766-1808) care a desfășurat o activitate semnificativă la Gimnaziul din Vârșeț și care prin școlarizarea sa la Pesta, Bratislava și Viena a adus și-n părțile noastre spiritul cultural european al vremii. **Nicolae Tincu Velea** (1814-1867) care a trăit la Vârșeț, tentat de frumusețea folclorului, culege, dar și prelucrează creații folclorice literare, însă în „**Foaia pentru minte, inimă și literatură**” mai publică și un grupaj de versuri scrise în spiritul timpului. Tot în acea perioadă, **Vioara Magdu** din Ecica publică (la 1894) volumul de versuri „**Frunze și frunzulite**”. N-avem iluzia că literatura, respectiv poezia scrisă în această perioadă ar avea vreo valoare literară mai deosebită, însă ea a fost importantă într-un context general privind spiritualitatea românească din Banatul sârbesc de astăzi. Aici mai pot fi amintite și alte nume precum: **Aurora Baicu, Costa Țarină, Lazăr Cirișan, Romulus Roman, George Bulic, Vichentie Avram, Teodor I. Cipu, Traian Lagea, Viorel Broștean** etc., care ne atrag atenția prin pagini de poezie, proză, teatru sau traduceri, dar care rămân, totuși, în sfera primelor încercări și a perioadei primelor începuturi. O imagine considerabil diferită de cea creată de generațiile precedente o vom întâlni după anul 1945.

Am amintit mai sus importanța *Cercului Literar* „**Lumina**” (mai ales a revistei „**Lumina**”).

Generația tinerilor literați de atunci: **Vasko (Vasile) Popa, Radu Flora, Mihai Avramescu, Ion Bălan, Florica Ștefan, Ion Marcovician, Traian Doban** etc. inițiază la Coștei (11 august 1945) *Cercul Literar „Lumina”*, care va da naștere (la 12 ianuarie 1947) revistei de literatură „**Lumina**”, care se va dovedi a fi de importanță covârșitoare în promovarea literaturii române, fapt care a fost confirmat de atâtea ori pe parcursul celor peste 70 de ani de apariție a acesteia. Probabil că rolul lui Vasile Popa trebuie înțeles drept unul decisiv, hotărâtor, de a „*pune temelie*” literaturii române de astăzi, fapt care reiese și din manifestul revistei, promovat tocmai de Vasko în „**Drumul literaturii noastre**” și publicat în primul număr al revistei. Din această primă generație, Vasko Popa a luat calea literaturii sârbe, la fel și **Florica Ștefan**, care a debutat în limba română. **Mihai Avramescu, Radu Flora și Ion Bălan** în anul 1947 își publică primele volume de versuri. Desigur că prima decadă a poeziei (literaturii) române nu s-a impus decât printr-o poezie fără prea mari pretenții, tradiționalistă, festivistă, influențată de lecturile din poezia română interbelică. Oricum, poeții amintiți mai sus au evoluat pe parcurs, versul lor încercând să se adapteze unor noi forme, dar mai ales să evolueze în pas cu poezia timpului, mai mult chiar – Radu Flora în ultimii ani de viață a încercat, cu mai mult sau mai puțin succes, să aplice și unele experimente, căutări pe linia unui modernism uneori forțat, dar asupra cărora critica literară abia urmează să revină. Acestei generații aparțin și poeții **Simion Drăguța, Ion Marcovician, Iulian Bugariu, Mihai Condali, Cornel Bălică, Miodrag Miloș**.

Un caz aparte al acestei generații este poetul **Ion Miloș**. A debutat destul de modest, dar mereu căutând să evolueze și părăsind spațiul iugoslav a încercat (și a reușit) să-și ducă creația poetică spre valori incontestabile, publicându-și aproape întreaga operă poetică în România, în spațiul poetic voivodinean revenind destul de tardiv – în anii '90.

Abia generația de mijloc, care debutează cu **Slavco Almăjan**, fiind urmat de **Felicia Marina Munteanu, Ioan Flora, Petru Cârdu**, este cea care promovează noi drumuri în literatura română. Este generația care a depășit cadrele unei literaturi minoritare – mai întâi în cazul lui **Slavco Almăjan**, care în contextul literaturii române din Voivodina, din mai multe aspecte, este un poet modern, primul poet modern. Pe lângă o poezie de factură modernă, cultivă cu deosebită imaginație o proză („**Noaptea de hârtie**”,

„*Pianul cu păianjeni*”, „*Picnic de ziua unui înger*”) extrem de inventivă și nu mai puțin originală, astfel că nu vom greși dacă îi atribuim meritul celui care (pe la sfârșitul anilor '60) a produs o cotitură în literatura română. **Ioan Flora**, precum Almăjan, la fel s-a impus prin originalitate, oferind literaturii române noi valori care rezistă în fața criticii literare, astăzi poetul făcând parte din valoroșii poeți de limbă română, iar poezia pe care a scris-o este însoțită de înalte aprecieri critice.

Din generația poezilor amintiți mai sus, cronologic fac parte: **Olimpiu Baloș, Eugenia Bălțeanu, Ileana Ursu, Mărioara Baba Vojnović, Ioan Baba, Aurora Rotariu Planjanin**, fiecare cultivând o voce lirică aparte, fiecare reprezentând un gen de poezie specifică propriului condei.

O a treia generație, din care fac parte **Pavel Gătăianțu, Nicu Ciobanu, Mariana Dan, Vasa Barbu, Vasile Barbu, Valentin Mic, Mariana Stratulat...**, este generația tentată de capcanele postmodernismului, a căutării noilor forme de exprimare poetică, fiecare evoluând (cu mai mult sau mai puțin succes) pe linie proprie.

Să nu uităm că nicio carte, din cele aproape 1000 de titluri apărute în limba română, pe parcursul a 75 de ani, nu era posibilă fără sprijinul *Casei de Presă și Editură „Libertatea”*, respectiv Editurii „*Libertatea*”, care și astăzi reprezintă focarul de spiritualitate și creație românească din Serbia. Este aceeași instituție care în anii de grele încercări editează, în volume aparte, sau în revista sa de literatură, scriitorii care în România erau interziși sau „*trecuți la dosar*”. Casa de Presă și Editură „*Libertatea*” a inițiat și editarea antologiei noastre, prin proiectul „*Dialogul intercultural, impuls al creației și noilor valori*”, susținut de *Ministerul pentru Administrația de Stat și Autogovernarea Locală din Serbia*.

Proiectul fiind îmbrățișat și de colegii și prietenii sârbi din România, ne-a adus în fața unei realizări comune – această valoroasă antologie.

Două minorități etnice – română și sârbă – care își păstrează limba, iar scriitorii lor se manifestă printr-o creație autentică, știu să-și articuleze visele și sunt similare prin statutul lor politic – și în mileniul trei sunt, totuși, minorități, iar asta de multe ori a însemnat un rău necesar, un copil nedorit, dar care trebuia legănat, minorități care au avut un drum distinct, iar literatura dovedește că nu cunoaște decât limitele creației. Perenitatea creației este dovada că ea poate supraviețui tuturor sistemelor și regimurilor politice.

Dacă Argumentul l-am început cu o întrebare, în final aş vrea să constat că *„Antologia liricii româno-sârbe din Serbia/România”* îşi are rostul pentru că, dacă noi nu iniţiem, nimeni pentru noi şi în numele nostru nu va aduce nici cea mai mică bucată de cărămidă întru zidirea trupului nostru identitar, creaţia literară fiind esenţială în receptarea diversităţii fiinţei naţionale. E un firicel de lumină cu care alungăm întunericul, el în vremurile din urmă fiind cu mult mai negru decât în alte vremuri tot atât de negre. Dacă lumea ar fi îndreptată spre artă, spre creaţie, ea ar fi un loc mult mai fericit pentru viaţa de zi cu zi.

LECTURĂ ȘI CRITICĂ LITERARĂ

\

Zenovie CÂRLUGEA
Târgu Jiu - ROMÂNIA

**FLORIAN COPCEA: „VIRGINIA POPOVICI
sau «paralaxele» criticii românești din Serbia”
(Editura Grafix, Craiova, 2020, 190 p.)**

Virginia POPOVICI (n. 8 iunie 1975, Seleuș - Voievodina, Serbia) este cadru didactic la *Facultatea de Filosofie a Universității din Novi Sad, Departamentul de Limba și Literatură Română*, unde, ca asistent (2003) și apoi lector (2012), a ținut ore de seminar la cursurile *Literatură română, Introducere în românistică, Metodica predării limbii și literaturii române*.

După un masterat cu o temă despre „*Naturalismul în literatura română*”, și-a susținut doctoratul cu teza „*Poesis și mathesis în poezia lui Ion Barbu*”, lucrare publicată în 2013 și inclusă în baza de date a *Centrului Internațional de Cercetări și Studii Transdisciplinare / CIREC* din Paris (coordonator: **Basarab Nicolescu**).

În 2012, în colaborare cu **conf. univ. dr. Carmen Dărăbuș**, editează la Novi Sad lucrarea „*Literatură de limbă română din Serbia și antropologia culturală*”, apoi în 2013 coordonează volumul „*Inovații în metodică predării limbii române*”, apărut în editura facultății, și semnează lucrarea de critică literară „*Opinii și reflecții. Lirica românească din Voievodina*” (I, 2013), căreia îi urmează, în 2016, vol. II, *Proza românească din Voievodina*”.

În 2015 îi apare la editura *Universității „Vasile Goldiș” din Arad* monografia „*Cultura (a)română din Serbia în context european*”.

Este membră în diferite consilii științifice ale unor reviste, asociații, societăți și universități, profesor visiting la Universitatea din Alba Iulia, traducător, cooptată în *Grupul de Cercetări Multidisciplinare de Istoria Științei* din cadrul *Academiei Române* (2014) și unul din coordonatorii secțiunii rezervată literaturii române din Voievodina a *„Enciclopediei Banatului”*, editată de Academia Română – Filiala Timișoara.

Pentru prodigioasa sa activitate pusă în slujba păstrării și promovării limbii și literaturii române, a patrimoniului cultural și identitar din Banatul Sârbesc a fost răsplătită cu diplome și premii atât de autorități din Voievodina cât și din România, între care amintim **Premiul „Eminescu” pentru critică literară** la *Festivalul Internațional de Literatură „Mihai Eminescu”* (2017), președintele juriului fiind **acad. Mihai Cimpoi**.

* * * *

Lucrarea dlui Florian Copcea, *„VIRGINIA POPOVICI sau «paralaxe» criticii românești din Serbia”* (Editura Grafix, Craiova, 2019,

190 p.) este rezultatul legăturilor mai vechi pe care autorul le are cu scriitorii români din Serbia, mai exact din Banatul de dincolo de Dunăre, unde s-a dezvoltat și consolidat un fenomen cultural demn de interes, evoluând de-a lungul timpurilor de la forme tradiționale și clasice la deceniile postmodernismului de până în zilele noastre, în care au apărut valori literare incontestabile.

„Cartea lui Florian Copcea – menționează în *Prefață* **prof. dr. Carmen Dărăbuș** – *extrem de generoasă privind preocupările critice asupra literaturii de limbă română din Voievodina, analizează și sintetizează activitatea Virginiei Popovici, cadru didactic universitar la Universitatea din Novi Sad, critic literar interesat mai ales de fenomenul literar voievodinean de limbă română (dar și sârbă), cu preocupări proteice în domeniul activităților culturale.*”

Autorul identifică acea particularitate a demersului hermeneutic prin care Virginia Popovici sondează „miezul textului”, lumea interioară a operei, pentru a plasa apoi fenomenul literar respectiv într-un „context” mai larg, paradigma de referință a comentatoarei fiind aceea dintre „estetic” și „cultural”.

Este vorba de literatura unei comunități „minoritare”, purtătoare deopotrivă atât a unor valori istorice dar și estetice. Literatura din Voievodina, relativ tânără, a cunoscut o evoluție destul de interesantă, recuperând rapid anumite etape și înfățișându-ni-se azi prin „realizări de vârf”, dimensiuni valorice ce-i dau dreptul de a intra în dialog confratern nu numai cu literatura așa-zis matricială, din România de azi, dar și cu „experimentele literaturii universale”.

„Paralel cu latura creativă, – menționează **prof. univ. dr. Carmen Dărăbuș** – *s-a creat și una de receptare, o latură critică cu rol de seismograf, de susținere, dar și de decelare a valorilor.*” Așadar, de la faza de pionierat heliadică „*Scrieți, băieți, scrieți!*”, pe care a cunoscut-o și literatura română în epoca pașoptistă, s-a trecut la acea etapă a maturității și conștiinței de sine, când evaluarea critică vine să discearnă valorile, să valideze anumite reușite, să igienizeze climatul cultural într-o dezvoltare cât mai normală a vieții literare, parte a fenomenului cultural centrată pe dimensiunea axiologică.

În acest sens, personalitatea Virginiei Popovici, atât de prezentă în peisajul cultural-artistic și filologic, este o garanție a recuperării, în sens

critic, „a literaturii de limba română din Banatul de dincolo de Dunăre, rol deloc ușor, arată prefațatoarea, pe care ea și-l asumă cu mult curaj”, exersând „un demers disciplinat și constant, fără pretenția de a stabili ierarhii, ci fiind mai curând, preocupată de a stabili direcția literară, mișcările și curentele literare în care se înscriu operele abordate.”

Florian Copcea arată tranșant că, urmând programul de „decanonizare a culturiștilor” (culturaliștilor, n.n.), Virginia Popovici „pune în mișcare un proces de înlocuire a iluziilor și improvizațiilor cu valori intelectuale veritabile, împrejurare care solicită o evaluare realistă a operelor literare.”

Metoda critică a tinerei exegete este nu una rigid-structuralistă ci aceea a impresionismului critic călinescian, de mai larg orizont cultural-artistic, foarte potrivită nu numai „contextului cultural-artistic” dar și „naturii doamnei Virginia Popovici.”

Bună cunoscătoare a fenomenului cultural din Voievodina, d-sa poate decripta din interior „arheologia multiculturală a mediului”, „mecanismele acestor multiple fațete și influențe”, în care scriitorii s-au ivit, apoi au evoluat și s-au afirmat, fiecare cu viziunea și stilul său propriu, ca o varietate de „voci” într-un ansamblu cultural identitar asigurând atât concurența valorilor cât și mai larga lor promovare în spațiul românesc și universal.

„**Exponent al criticii românești din Serbia**”, Virginia Popovici este, în viziunea autorului Florian Copcea, un spirit echilibrat, înzestrat cu intuiție și un acut simț al percepției, cu o viziune estetică „axată pe echilibru, și cu o logică axiomatică a postmodernismului”, ilustrând acea „vocație europeană” de care vorbea **A. Marino** și vizând noicianul „model cultural european”...

Căutând, asemenea lui **Roland Barthes**, „libertățile și plăcerile textului”, dar înarmată cu „un sistem de concepte moderne”, aceasta ne-ar propune o analiză „anatomică” a literaturii române din Voievodina, descifrând prin analize aplicate „particularitățile fundamentale ale scrisului românesc voivodinean.”

E, într-un fel, o hașurare destul de consistentă a unei istorii a literaturii spațiului minoritar românesc din Serbia de Vest, aptă „să rivalizeze” cu cea european-românească, înlăturând astfel *mutatis mutandis* acea grea anatemă cioraniană de „neant valah” pentru cultura românească din Carpați și de la Dunărea de Jos.

Lucrarea „*distinsei profesoare*” trebuie privită din perspectiva confruntării „culturalului” cu „esteticul”, adjuccându-și riscul „de a

aprofunda sensul literarității textului în defavoarea unei căi epistemice de justificare a «morții autorului», propovăduită de același Roland Barthes”.

În viziunea autoarei, „critica literară este totuna cu judecata de valoare”. De aceea în operele comentate ea caută „semnificații și coduri”, dintr-un „pluriperspectivism” cu mai largi tâlcuri și deschideri. Textele cercetate dețin acea „pluralitate” care îl includ și pe autor, opera – supusă unui sistem lectural funcțional - rămânând totuși „autonomă”, într-un „sens existențial” mai larg.

„Literatura însăși – scria exegeta în teza de doctorat – este un joc al timpului și al spațiului, al mișcării epice semnificative, al epocilor și al modelelor.”

Dincolo de orice intenție de „ierarhizare”, cercetătoarea fenomenului cultural-artistic din Voievodina sesizează unele aspecte de antropologie culturală referitoare la acesta, propunând o „disertație” asupra modernismului și postmodernismului literar din acest areal bănățean transdanubian, cu raportări la modelele estetice impuse, într-un spirit critic ce amintește de „incomodul” Radu Flora (1922-1989), inițiatorul unor dialoguri critice cu operele literare ale congenerilor săi, considerat „primul promotor al criticii literare românești în Voievodina”.

Este vorba de o acțiune curajoasă de „detabuizare”, de denunțare a unor idoli falși, impunându-se un sistem critic validat axiologic, abilitatea cercetătoarei venind destul de argumentat și dinspre psihologie și semantică.

Lucrările Virginiei Popovici constituie, din acest punct al „revizuirilor” axiologice prin cumpătare rațională și echilibru critic, o veritabilă „monografie” a literaturii românești din Voievodina („**Canon și autoritate în critica literară practică de Virginia Popovici**”).

În legătură cu „paradoxurile” resuscitării actului critic la cercetătoarea din Voievodina, dl Florian Copcea vorbește de o „sinusoidă logică a dinamismului actului critic”, autoarea fiind interesată „de arheologia textului, nelăsându-se pradă aproximărilor”. „Excesul său interpretativ” susținut de simțul axiologic ar ordona „haosul” literar ale cărui margini, pascalian vorbind, „sunt pretutindeni, iar centrul nicăieri”! Altfel zis, cercetătoarea „recunoaște normele de valoare ale poeziei românești din Serbia, integrată într-un sistem normativ-estetic vitalizant pentru literatură”.

„Ceea ce a făcut Virginia Popovici în acest domeniu – scrie **Florian Copcea** – este un posibil răspuns la o criză a criticii în Voievodina literară,

devenită **stricto-sensu** neîndoieľnic model de literatură (...) V. P. reface, ca din piese de domino, o panoramă a valorilor literare românești, aflate mereu în dialog intercultural și multicultural cu literatura universală (...) Cu alte cuvinte, V. P. îi este proprie o deschidere a literaturii române din Voievodina, către lume, aceasta producându-se ca o reflexie a demersului deja sugerat”, acela de a „deprovincializa” literatura română din Serbia...

Căci, în pofida tuturor constrângerilor și mai ales a „ostilului proces de asimilare”, cultura românească din Voievodina s-a impus „în rândul culturii est-europene de rezistență și a reușit să creeze un drum unic, fără conformisme și alte **-isme!**, aparținând modelelor preluate din Occident, în multe cazuri fracturate de ceea ce exegeta numește „tradiție”. Dar, dincolo de plăcerea „taxonomică” a lecturii și investigarea textelor în afara autorilor, există și un impediment de ordin „oficial” despre care **Virginia Popovici** scrie destul de clar: „Poziția intelectualului, mai precis a poetului voivodean în societate, poate ridica dificultăți oricărei încercări de analiză nepărtinitoare, cu atât mai mult cu cât identitatea socială a acestui personaj se configurează prin raportare la «**celălalt**», ipostaziat în forma puterii oficiale și a sistemului de valori promovate de acesta.” („**Paradoxurile**” **resuscitării actului critic la Virginia Popovici**).

Considerând critica românească din Serbia „dincolo de mit și arhetip”, dl **Florian Copcea** observă că diagnozele critice ale **Virginiei Popovici** sunt „suficient motivate”, exegeta, rezumându-l pe **Bloom**, „urmează **canonul occidental** și propune o corectă viziune de limbaj asupra «principiului revizuirii». ” De la „dulcele stil clasic” al romantismului la noua paradigmă literară marcată odată cu publicarea la Vârșeț, în 1947, a volumul de poezii „**Drum prin noapte și prin zi**”, al lui **Radu Flora**, este un întreg itinerariu, care trece prin modernismul interbelic, marcând sincronizarea cu lumea modernă, pregătind astfel apariția după război a „modelului poetic al neomodernismului”, cu observația că „literatura postbelică din Voievodina a evoluat pe cont propriu”, într-o „izolare” dictată de condițiile istorice ale provinciei, ruptă din Banatul românesc. Renașterea spiritului voivodinean avea să se producă în timpul „reciclării valorilor sacre și a regăsirii sacrului” de către **Vasko Popa**, limbajul său profetic marcând „o ruptură de avangardă”.

În jurul lui **Vasko Popa** („deschizător de drumuri”) aveau să ucenicească „mai toți poeții (chiar și cei de azi) de expresie românească din

Serbia, a căror misiune asumată a devenit reinventarea poeziei și valorizarea, preluând insurgența avangardistă, dinamismul unui experimentalism semantic și stilistic depărtat de curente clasice.” Profilul acestui „poet rebel” ar fi meritat, observă dl Copcea, o detaliere ilustrativă, căci acum are loc adevărata renaștere a conștiinței poetice la poeții care i-au urmat în Serbia.

Sustras canonului identitar, poetul neomodernist este cel care a inițiat o nouă „mitologie” a poeziei române din ex-Yugoslavia, numele lui **Slavco Almăjan** fiind legat și el de ideea „unui nou început în literatura română din Voievodina”, prin limbajul „abstract, perifrastic, aluziv care descoperă cele mai obscure zone ale realului”, demers poetic „întoars spre postmodernism”, cum apreciază exegeta. Din seria „spărgătorilor de tipare” mai fac parte: **Eugenia Bălteanu, Mărioara Baba, Olimpiu Baloș, Petru Cârdu** ș.a. (*„Critica literară românească din Serbia dincolo de mit și arhetip”*).

Ultimul capitol/ secțiune, intitulată „*Stil și expresivitate în literatura românească din Serbia*”, pune în evidență faptul că, în ciuda unui spațiu „minoritar” și al unei limbi „de circulație redusă”, poeții, totuși, au reușit „să se impună prin versul lor”, devenind „voci lirice” inconfundabile.

Începând cu anii optzeci al secolului trecut, poezia din Voievodina „trece printr-o transformare substanțială, fenomenul poetic început de optzeciști descoperind noi modificări la nivelul frazei și aducând o nouă viață limbii și literaturii române din Voievodina”.

Fenomenul postmodernist din Serbia a avut „apartenență” la mișcarea de idei *paratactică* și *deconstrucționistă* (**Ihab Hassan**) de (re)ontologizare a discursului poetic.

O poezie „sincronizată la postmodernism” ar scrie **Ioan Baba, Vasa Barbu, Pavel Gătăianțu, Nicu Ciobanu** și **Valentin Mic**, un peisaj poetic „deja saturat estetic de poezie” ca la **Ioan Baba**, de pildă, în opera căruia „imaginile se opun haosului cotidian prin imaginar, neliniște și halucinații”, o poezie „depoetizantă” a imagisticii, sugerând „ritmul rapid al existenței, dinamismul vieții cotidiene”: „Tendința poetului este de a reproduce natura în mod descriptiv, cu numeroase detalii, opusă atât stilizării, cât și idealismului sau simbolismului, având influențe asupra unor curente moderniste.” Reținem și această observație de mare actualitate a dlui **Copcea** pe marginea celor afirmate de exegetă privind poezia din Voievodina: „În creația «douămiiștilor» se identifică o unitate holistică, de mare efect poetic,

lucru care ne face să ne gândim că nichitastănescismul încă va mai fi un magnet pentru viitoarele generații.” Acel **Nichita Stănescu** fascinant, mirobolant și transfrontalier atât de iubit de mișcarea „clocotristă” în frunte cu **Adam Puslojić**, **Srba Ignjatović** și alții.

În genere, poezia din Voievodina, începând cu optzeciștii, își schimbă mersul, încercând să țină drumul paralel „cu ce se întâmplă în poezia din România, dar, pe cât e posibil, să rămână, totuși, legată de literatura popoarelor iugoslave.”

În acest fel, având influențe din două părți, poezia românească din Voievodina ține pasul cu literatura europeană.” (**Prof. univ. dr. Carmen Dărbuș**, *Postfață* la vol. „**Opinii și reflecții**”).

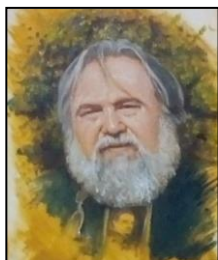
Următoarea sută de pagini constituie un *fragmentarium* extras din volumul amintit, cu referințe la poezia lui **Nicu Ciobanu**, **Ioan Baba**, **Ioan Flora**, **Pavel Gătăianțu**, **Petru Cârdu**, **Slavco Almăjan** și **Vasko Popa**. Plus articolul „**Postmodernismul românesc din Voievodina**”...

Nu putem uita contribuția revistei de literatură, artă și cultură transfrontalieră, „**LUMINA**” de la Novi Sad, inițiată de **Vasco Popa** și păstorită azi de valorosul poet **Ioan Baba**, la promovarea literaturii române din acest areal bănățean, atât în spațiul Serbiei cât și în străinătate, (**Virginia Popovici**, „**Postmodernismul românesc în Voievodina**”).

În încheierea comentariului nostru, sugerăm dlui Florian Copcea să completeze această frumoasă încercare monografică și cu abordarea volumului *al II-lea dedicat PROZEI* de către aceeași vrednică cercetătoare a fenomenului literar românesc din Voievodina.

Să recunoaștem că de astfel de cărți avem mare nevoie, azi (câți scriitori din Banatul sârbesc nu sunt îndreptățiți!) pentru mai buna cunoaștere a literaturii și culturii făcute de frații noștri de dincolo de Dunăre (dar și din Republica Moldova și Ucraina), ceea ce ar trebui să constituie priorități în activitatea ICR-ului, care cheltuiește foarte mulți bani aiurea, pe alte meridiane, fără rezonanță, fără impact și într-o veselie păguboasă de „*mari înfăptuiri*” propagandistice!

Valorificarea fenomenelor cultural-literare transfrontaliere menționate este un imperativ național, nu un moft „*provincial*”, de „*enclavă*”, de unde și necesitatea (imperioasă și inevitabilă) de a recupera și întregi acea *Tablou național de valori*, prin care România se recomandă lumii, universalității creatoare, printr-o specificitate integrală și diferențiere organicistă...

Lucian MARINA
Novi Sad - SERBIA

O NOUĂ ANTOLOGIE A CREAȚIEI POETICE A LUI RADU FLORA

Editura Academiei Române, înființată în anul 1948, este o instituție subordonată Academiei Române, și care a continuat activitatea de publicarea de cărți și reviste începută în anul 1868 de înaltul for științific și cultural academic român.

Recent, la această prestigioasă editură, a văzut lumina tiparului volumul **Radu Flora**, „*O sută și una de poezii*”, o antologie, prefatăată și cu o selecție a reperelor critice de **Florian Copcea** și o bio-bibliografie semnată de **Nicu Ciobanu**.

Pentru o apreciere la adevărata valoare a însemnătății apariției acestei antologii, merită să fie prezentat un scurt istoric al tipăririi unor antologii similare a poezilor români de renume.

Astfel, dacă în anul 2007, la *Editura Academiei Române*, a văzut lumina zilei doar placheta lui **Petre Stoica**, „*Ultimul spectacol, 101 poeme*”, în anii ce urmează publicul cititor s-a bucurat de tipărirea unui volum consacrat **Ileanăi Mălăncioiu**, precum și a antologiilor de poezii ale lui **Grigore Vieru**, **Radu Stanca**, **A. E. Baconsky**, **Ștefan Aug. Doinaș**, **Ion Gheorghe**, **Gabriela Melinescu**, **Ion Horea**, **Ion Brad**, precum și din opera poetică a lui **Nichita Stănescu**, **Zaharia Stancu**, **Ioan Alexandru**, **Anghel Dumbrăveanu** și **Mihai Beniuc**.

În anul 2017, la Editura Academiei Române a văzut lumina tipărului și o selecție a poeziilor lui **Mihai Eminescu**, cu un studiu introductiv, schiță biografică și notă asupra ediției de **Teodor Codreanu**, respectiv o selecție de poezii din opera lui **Camil Petrescu** și o antologie de poezii semnate de **Ion Miloș**, cu prefață și selecția reperelor critice de **Cornel Ungureanu**.

La aceiași prestigioasă editură au fost tipărire și antologiile consacrate operei lui **Ion Creangă**, **Arcadie Suceveanu**, **Ion Luca Caragiale**, **Nicolae Tăutu**, precum și a creației literare a lui **Vasile Tărâțeanu**, **Nicolae Dan Fruntelată**, **Florin Mugur**, **Ion Vinea**, **Victor Teleucă**, **Vasile Dâncu**, **Romulus Guga**, **Negoită Irimie**, respectiv și antologii ale poeziilor lui **Leo Butnaru**, **Mihai Morăraș**, **George Bacovia**, **George Alboiu**, dar și a lui **Cezar Baltag**, **Emil Isac**, **Liubița Raichici**, **Emil Botta**, **Rodica Braga**, și **Rodica Marian**.

Prof. dr. **Florian COPCEA** în *Prefața* antologiei „**O sută și una de poezii**” ale lui **Radu Flora**, semnează, de fapt, un studiu în care este analizată creația poetică a renumitului poet, prozator, dramaturg, istoric și critic literar, dar este pusă în focar și resuscitarea estetică a poeziei românești din Serbia. Astfel, renumitul critic literar din Drobeta-Turnu Severin, de altfel, un excelent cunoscător al creației literare a românilor din Voivodina, de la bun început a ținut să sublinieze că, „*Fenomenul cel mai relevant în literatura de expresie românească din Serbia este detașarea tematică de restricțiile cultural-ideologice și de falsele valori estetice, opace, impuse de regimul instaurat după Al Doilea Război Mondial. Un moment de referință, memorabil, îl reprezintă manifestul-eseu Drumul literaturii noastre, semnat de Vasile (Vasko) Popa, care șarja pe marginea disensiunilor/disputelor tradiționalism – modernism, propunând noi direcții de relevare a sensurilor și mesajelor, mai ales, ale creației poetice. Refuzul politicii literare a vremii de a promova ideea regăsirii, dincolo de complexe și inhibiții, a identității creatoare, libere și lucide, exagerat cantonate în jurul unor „paralaxe” poetice matriciale consacrate, a produs, totuși, în rândul unor trubaduri ai realismului socialist, o adevărată schismă, generatoare a unei resurecții autentice în cultura românească minoritară din acest spațiu multicultural balcanic. Saturația de formule fade, dogmatice, demodate, festiviste, nu numai că a solicitat, la nivelul formelor și fondurilor cultural-spirituale, deconstrucția/demitizarea acestora, dar a și orientat creatorii (o parte dintre ei) spre o scriitură post-modernă, care respingea constrângerile*”.

Justificând opinia privind rolul decisiv pe care l-a avut Radu Flora în procesul de „declanșare a mișcării de revitalizare a culturii care tindea să se sustragă de sub tutela înghețului titoist și să-și îndrepte pașii pe calea de exprimare/afirmare a unor libertăți spirituale”, prof. dr. Florian Copcea a subliniat că, „Printre arhitecții **„stilului realist”** al literaturii române din ex-Iugoslavia, îl așezăm, pe primul loc, pe Radu Flora, cel care avea să susțină introducerea unor **„abordări moderne în procedeul artistic-expresiv”** de elaborare a operelor literare, desigur, fără să fie abandonate modelele clasicilor români și sârbi. În ce măsură aceștia au determinat formarea poetică a lui Radu Flora, nu e greu de presupus: prin multe dintre poemele sale, se simt trecând duhurile lui **Mihai Eminescu, George Coșbuc, George Bacovia, Tudor Arghezi și, mai târziu, Ion Barbu, Lucian Blaga, Zaharia Stancu și Nichita Stănescu**, fapt care explică multe dintre **„conexiunile extratextuale”** (I.M. Lotman, **„Lecții de poetică structurală!”**, Editura „Univers, București, 1970), ale acestui **„scriitor inventiv”**, dezvăluindu-i astfel întreaga concepție despre poetică, despre lume, despre realitățile ei imprevizibile”.

Criticul literar pe bună dreptate constată și o realitate iminentă. „Conștient că nu poate avea șanse de supraviețuire literară într-o paradigmă nesincronizată la curențele culturale occidentale, Radu Flora își îndreaptă, intuitiv și energic, spiritul spre desubstanțializarea retoricii, a contrarității și a hazardului apocaliptic, (...) Așadar, poetul începe să concilieze realitatea cu textul și, exploatând la maximum reminiscențele unui anacronism deșănțat, aplică propriei creații insolitări exacerbate ludic. Această detașare demonstrează vastitatea nemărginirii intelectuale a lui Radu Flora, întâiul stătător al liricii românești moderne din Iugoslavia, continuu situat sub semnul înțelegerii mitice a creației literare”, subliniază Copcea.

Din Prefața semnată de Florian Copcea referitor la meditația creatorului asupra condiției sale de filozof, decis să devieze de la convenții și reguli impuse, consemnăm „modul de antrenare în câmpul izotopic al textului poetic, al semnificației cuvintelor”. Astfel, în opinia criticului literar, „Radu Flora, **„poet cu aștri-n frunte și cu spini bătuți în palmă”**, cum singur se definește, în pofida etichetei ce i-o pusese confratele Ioan Flora, de **„practicant al unei poezii neoveriste”**, dar și al simbolurilor ancestrale „conservate” clar în substraturile fondului său genetic, s-a dovedit a fi un

căutător asiduu, vizionar, al luminișurilor misterioase ale expresiei poetice. În nenumărate compoziții, poetul atinge firescul unei vibrante stări de fantezie creatoare, lucru care ne obligă să recunoaștem că linia sa poetică concordă cu sensul poetic metaforic revelatoriu al curentului liric modern.”

În consecință, pentru poet, explorarea de spații ideatice și modalități de expresie, a devenit rațiunea supremă, cognoscibilă, de a-și ordona universul poetic și de a imprima, deloc egocentric, lucrurilor simple o imagine poetică durabilă, astfel încât sacral, asociat uitării de sine a ființei, să poată fi recuperat într-un etos originar: *„Vin așa clipe cu găuri imense/ lărgite lungite lățite lăbărțate/ Orice substanță Orice miez orice măduvă/ își pierd sensul Chipul rămâne-n scoarță// Vidul fără creier Un gol mat/ stăpânește hârtia albă virgin/ Trupul a devenit aer eter nimic/ Nu simt// Nu văd// Nu aud// Fericirea pruncului nou-născut// Nu dezolarea pierdutului paradis” („Vid”).*

Având în vedere toate argumentele expuse, renumitul critic literar profesorul dr. Florian Copcea a menționat: *„Radu Flora, un nonconformist al generației sale, prin combinarea multitudinii de stiluri poetice moderne și de jocuri de limbaj și formule retorice, considerate noutate absolută, a reușit să aducă mutații fundamentale în spațiul literaturii de expresie românească din actuala Serbie. (...)*

În concluzie, aceasta *„a însemnat înnobilarea literaturii românești din Serbia cu miracolul unui limbaj plin de simboluri și modele est-europene, de „o avalanșă de metafore și hiperbolizări” („Poezia în micro și macro plan”).*

Bucură faptul că, pe lângă antologia *„O sută și una de poezii”* ale lui **Radu Flora**, conform informațiilor disponibile, la Editura Academiei Române în curs de apariție se găsește și cartea **Ioan Baba „101 de poezii – Spirala cercului”** prefăcută tot de **prof. dr. Florian Copcea**.

Prof. dr. Nicolae MAGIAR

Colegiul Național „Mircea Eliade” din Reșița

Recenzie de carte

BRÂNDUȘA JUICĂ: „PRIVIND SPRE COPILĂRIE”

Editura *Libertatea* din Panciova a publicat în 2018 o carte semnată de Brândușa Juică. Este un volum care, din start, abordează un subiect aproape inedit: copilărie-copii. Afirmăm acest lucru pentru că rar se mai găsește cineva să scrie despre copii și copilăria lor. În plus, volumul este redactat într-o manieră aparte: o combinație de literatură – critică literară – antologie. Toate acestea însă, sunt transcrise sub semnul permanent al unei nostalgii care se observă discret printre rândurile cărții. Este nostalgia pentru copilărie, pentru anii aceia fericiți și plini de inocența vârstei, pentru că, fiecare dintre noi ne mai considerăm tot copii atâta vreme cât ne mai trăiesc părinții.

Cartea este structurată în două părți distincte:

- *Literatura pentru copii și tineret, scrisă în limba română în Voivodina, Republica Serbia;*
- *Autobiografie, ficțiune și dor de copilărie în opera scriitorilor români din Voivodina.*

La începutul primei părți, autoarea aduce argumente și convinge în totalitate că ce s-a publicat în ultimii ani în Serbia cu referire la universul copiilor, nu mai poate fi catalogată ca o literatură de mână a doua, respectiv *literatură minoră, paraliterară sau subliterară, adică un fel de cenușăreasă a mării literaturii...*

Ce s-a publicat în spațiul cultural românesc și sârbesc din Voivodina referitor la literatura pentru copii și tineret a împrumutat din modelul literaturii universale, adică o combinație fericită între literatura pentru adulți paralel cu crearea unui sistem propriu de norme deontologice bazate direct pe *considerente de ordin moral, pedagogic, estetic*.

Profesoara Brândușa Juică (autoare a mai multor studii și lucrări dedicate copiilor) reușește să aducă argumente pertinente că literatura pentru copii și tineret este realmente o parte integrantă a literaturii române din Serbia. Acest fapt s-a produs mai ales după anul 1946, semnalul fiind dat de către publicația *Libertatea literară*.

Coordonatele contextului cultural în care a apărut și mai ales a evoluat literatura în limba română în Serbia și apoi în Iugoslavia este prezentat în mod profesionist printr-o incursiune sintetică în perioada interbelică (1918-1945) și chiar înainte de Primul Război Mondial. Este de remarcat faptul că sunt menționate legăturile autorilor români pentru tineret și copii din spațiul sârbesc și iugoslav cu literatura și autorii români din România, cu predilecție cei bănățeni (Paul Iorgovici, Nicolae Tincu-Velea, Andrei Vasici). Aici sunt trecuți și acei autori români, oameni de cultură în general (Petru Bizerea, Gheorghe Bulic, Ion Niță Secoșan, Nicolae Țințariu), care s-au stabilit în perioada interbelică în România, în Banat. O mențiune specială merită făcută pentru Alexandru Țințariu (născut în Petrovasâla) deoarece acesta a reprezentat cercul Panciova ca delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Faptul că sunt trecuți autori născuți în România, precum Mihai Avramescu (născut la Felnac) și Teodor Șandru (născut la Seleuș, lângă Arad) dovedește, cel puțin pentru mine (ca istoric) că este percepția istorică, teritorială, culturală a unui singur ținut cu numele de *Banat*, chiar dacă ființează în două țări vecine.

Autoarea menționează scriitorii și realizările lor literare inclusiv din perioada anilor grei din al Doilea Război Mondial (1941-1945).

Pasaje, rânduri și cuvinte deosebite sunt dedicate revistei înființate în anul 1946, respectiv *Bucuria pionierilor* (1946) – *Bucuria copiilor* (1956) pentru că vreme de un sfert de veac această revistă a asigurat cu profesionalism evoluția pozitivă a creațiilor literare pentru copii. De menționat bibliografia citată, cu autori din zone diferite de creație (scriitori, poeți, istorici, jurnaliști) dar toți definiți ca oameni de cultură, precum Rodica Almăjan, Mircea Măran, Gligor Popi, Costa Roșu și alții.

Al doilea capitol (*Autobiografie, ficțiune și dor de copilărie în opera scriitorilor români din Voivodina*) cuprinde comentarii, opinii și clasificări cu privire la amintirile din copilărie ale unor scriitori. Sunt de fapt, sinteze despre opere în care scriitorii își evocă propria copilărie.

Se începe cu marele om de cultură Radu Flora. Opera vastă a acestuia pe multiple planuri culturale, cuprinde și volumul „*Copilăria din amintiri, proză pentru copii și despre copii*”. Este atât de vizibilă intenția de a readuce la realitatea zilelor de peste ani, acea lume a satului copilăriei, cu inerenta nostalgie pentru anii copilăriei fericite, fără griji și cu fascinația inocentă a jocurilor copiilor, a imaginii care nu s-a șters niciodată - a bunicilor.

Sunt menționați ceilalți autori grupați pe subcapitole precum:

- *Amintiri din copilărie și copilărie din amintiri;*
- *Alte povestiri despre copii și copilărie;*
- *Poeți de ieri și de azi privind spre copilărie;*
- *Poezii și povestiri despre viață;*
- *Despre creații literare dedicate tinerilor.*

Este meritoriu faptul că se menționează un subcapitol dedicat cărților de citire ca o modalitate de promovare a literaturii române pentru copii și tineretul școlar, scrisă în Voivodina, Republica Serbia. Este foarte important ca toate creațiile pentru copii și tineret să ajungă în mâinile acestora pentru a fi lecturate cu plăcere.

Abundența lucrărilor dedicate copiilor și tinerilor în general dovedește că învățătorii din școli își fac datoria ca îndrumători primari ai copiilor din primii ani de școală.

Volumul semnat de Brândușa Juică se termină cu o listă a cărților pentru copii și tineretul școlar publicate în limba română (cu 42 de titluri) și cu o meritorie *Sugestie de lectură*, ce cuprinde fragmente semnificative din operele scriitorilor care au publicat cărți pentru copii și tineretul școlar. Sunt menționați 14 autori cu fragmente din creațiile lor.

Profesoara Brândușa Juică, o bănățeancă autentică (născută în România, la Plugova, Caraș-Severin în 1961 și stabilită în Serbia din 1981) adaugă la publicațiile numeroase semnate pe parcursul anilor de studii și cercetări și acest volum de referință în literatura de specialitate. Este un demers care merită toată laudele nu numai din partea noastră dar și de la cei interesați de literatura pentru copii și tineret.

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ
Facultatea de Filozofie din Novi Sad

ȘAPTE DECENII DE BELETRISTICĂ LA EDITURA „LIBERTATEA”

Vasa BARBU, Nicu CIOBANU, *Șapte decenii de beletristică. Mic dicționar de cărți și autori (1945-2018)*, Paciova, Editura Libertatea, 2018, 287 pag.

Încă de la primele începuturi ale literaturii române din Voivodina, în deceniul cinci al secolului trecut, promotorii ei s-au impus, în primul rând cu cărți de beletristică și apoi cu cărți de alte genuri (istorii literare, critică literară, dicționare etc.). Până în zilele de astăzi au apărut sute de cărți de literatură artistică de diferite genuri, predominând poezia și romanul, însă cu apariții insolite de cărți monografice și antologii care rotunjesc un fenomen literar rar, unic și specific al unei literaturi minoritare românești, literatura română din Voivodina. Această literatură, cu ajutorul unor nume ilustre a intrat în circuitul literar românesc și european, pulsând în același ritm cu multe alte literaturi minoritare din Voivodina și cu literatura poporului majoritar, influențându-se și îmbogățindu-se reciproc. O mărturie a existenței, a creșterii unei literaturi artistice, este cartea apărută la sfârșitul anului trecut, „Șapte decenii de beletristică” la Editura Libertatea, semnată de Vasa Barbu și Nicu Ciobanu.

Editura „Libertatea”, deschisă încă de la început spre universalitate, a fost unica editură românească din fosta Iugoslavie care a publicat cărți fără o

profilare concretă pe categorii și colecții de carte, abia mai târziu au fost întemeiate diferite biblioteci, colecții sau ediții noi, care s-au evidențiat printr-un diferit conținut de ceea ce înseamnă beletristică.

Au trecut mai mult de șapte decenii de afirmare a creației literare originale în limba română și în limba sârbă, dar și publicistice și de alte genuri, precum și a traducerilor din limba sârbă și din alte limbi în limba română și invers. Autorii au subîntitulat această carte, „Mic dicționar de cărți și autori (1945-2018)” cu intenția a ne pune la dispoziție aproape toate informațiile necesare cu privire la autorii și cărțile lor apărute la Editura „Libertatea” din anul 1945 până în ziua de astăzi, împărțite pe capitole: I *Tablou editorial „Libertatea”. Cărțile publicate în perioada 1945-2018*; II *Consemnări, impresii și opinii. Beletristica originală în limba română (1945-2018)*; III *Primul CD interactiv în limba română. 3000 de pagini pentru mileniul trei*; IV *Premiul „Cartea Anului Editorial”*; V *Autorii români din Voivodina ai cărților de beletristică originală*; VI *Autori români din Voivodina ai cărților de critică literară*.

În primii ani de activitate, Editura Libertatea publica literatură cu infiltrații politice, pe lângă cărțile de beletristică ale autorilor români și străini și traducerile operelor lor în limba română sau sârbă. Urmează publicarea operelor scriitorilor iugoslavi, clasici și contemporani, a cărților de copii și tineret și a operelor scriitorilor români clasici: a operelor de seamă din literatura universală, dicționarilor și manualelor școlare. În privința beletristicii, începând cu anii optzeci ai secolului trecut, apar *Operele alese* ale scriitorilor noștri și diferite antologii de poezie sau proză. Din lista de opere și scriitori incluse de autori în această carte, putem vedea că cea mai productivă perioadă era în antre anii 1950 și 1960, când au apărut și 40 de titluri pe an, ceea ce nu se poate compara cu perioada de după anii 1980-1990 și până astăzi.

Ceea ce e important de a scoate în evidență este faptul că Editura „Libertatea”, încă de la început a întreprins eforturi de a apropia cartea de cititorii pasionați de carte, fiind aceasta o cale perfectă pentru cunoașterea operelor scriitorilor clasici și universali, dar și o bună cale pentru afirmarea autorilor noștri care scriu literatură originală, debutând editorial sub sigla acestei case. Autorii cărții dedicate celor șaptezeci de ani de beletristică la Editura Libertatea au împărțit fiecare capitol în patru categorii: I *Beletristica*

originală în limba română; II Beletristica originală în limba sârbă; III Beletristică tradusă și IV Alte genuri.

Scriitorii cunoscuți la noi scriu *poezie* (Mihai Avramescu, Cornel Bălică, Iulian Bugariu, Olimpiu Baloș, Miodrag Miloș, Ileana Ursu, Mărioara Baba, Felicia Marina Munteanu, Pavel Gătăianțu, Ioan Baba, Ioan Flora, Slavco Almăjan, Vasa Barbu, Vasile Barbu, Eugenia Bălțeanu, Ana Niculina Ursulescu, Ionela Mengher, Valentin Mic, Mărioara Sfera etc.), *schite* (Ion Marcoviceanu), *nuvele* (Ion Bălan), *romane* (Mihai Avramescu, Miodrag Miloș, Traian Doban, Radu Flora, Slavco Almăjan, Eugenia Bălțeanu, Mărioara Stojanović), *reportajul și jurnalul de călătorie* (Florin Ursulescu, Costa Roșu, Ana Niculina Ursulescu), au deja un loc determinat în istoriile literare de la noi. Prozatorii voivodineni au reușit să abordeze schița, nuvela, romanul, uneori parcă fotografiate, ceea ce înseamnă că observația socială și pictura moravurilor sunt elementele constitutive ale operelor de artă. În ultimul deceniu de scriere românească în Voivodina, proză publică trei generații de romancieri; prima, este cea a „tradiționaliștilor”, cu intenții realiste și perspectivă narativă omniscientă, al cărei principal reprezentant a fost Mihai Avramescu, Ion Marcoviceanu, etc.; cea de-a doua, este analitică, intelectualistă și rafinată, avându-i ca exponenți pe Radu Flora, Ion Bălan, Miodrag Miloș, etc.; în paralel și de multe ori cu întrepătrunderi, care fac analiza dificilă s-a constituit un al treilea model, cu premise postmoderniste, cu aspect mai pronunțat experimental, predispus la comutări de perspective și jocuri textuale, ai cărui reprezentanți sunt Slavco Almăjan, Pavel Gătăianțu, Florin Ursulescu, Eugenia Bălțeanu, Ana Niculina Ursulescu, Mariana Stratulat, Mărioara Stojanović, etc.

În următorul capitol, *Consemnări, impresii și opinii. Beletristica originală în limba română (1945-2018)*, sunt redată, impresiile și opiniile autorilor despre fiecare carte de beletristică în parte, prezentate pe linie cronologică în dependență de anul apariției. Preluând rolul de critici literari, autorii volumului analizează clar și concis cărțile de beletristică, fiind scoase în evidență informațiile privind autorul cărții, subiectul operei și prezentarea cărții din punct de vedere al celor mai importante idei și motive literare aferente operei analizate.

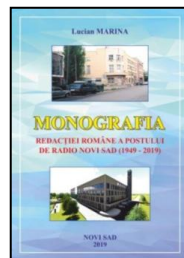
Capitolul *Autorii români din Voivodina ai cărților de beletristică originală*, este un adevărat dicționar privind viața și activitatea autorilor care au publicat la Edtura Libertatea, cu accentul pe tilurile cărților de beletristică,

anii apariției și cele mai importante momente biografice care, în mare măsură, au influențat opera scriitorilor români din Voivodina.

Autorii volumului de față, *Șapte decenii de beletristică*, Vasa Barbu și Nicu Ciobanu, au reușit să prezinte importanța și rolul publicării cărților de beletristică în Voivodina. Aceasta este, în primul rând, păstrarea exprimării în limba română literară. În prefață autorii consemnează următoarele: „Este o literatură care dispune de poeți prozatori, dar mai puțin de autori de opere dramatice, o literatură care se adresează cititorilor de diferite vârste (...)...o literatură izvorâtă din mediul nostru, din tradiția și memoria noastră colectivă și individuală” (Vasa Barbu, Nicu Ciobanu, p.8). Volumul de față fiind o carte foarte importantă pentru viitoarele cercetări asupra literaturii române din Voivodina, fiind o carte de referință, fără care nu se pot concepe în niciun caz viitoarele istorii literare.

Mariana STRATULAT
Vârșeț - SERBIA

„MONOGRAFIA – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019)” de Lucian Marina

Monografia Redacției române a Postului de Radio Novi Sad (1949-2019) reprezintă rezultatul impresionant al unui efort asiduu și îndelungat depus de-a lungul anilor de neobositul activist cultural **Lucian Marina**, care a considerat că are o obligație morală ca după cei 40 de ani petrecuți în domeniul jurnalistic la Radio-Televiziunea Novi Sad, să immortalizeze pe 520 de pagini tot ceea ce s-a petrecut la RTV.

Astfel autorul de fapt prezintă istoricul programului în limba română al Postului de Radio Novi Sad, care anul trecut a aniversat 70 de ani de existență și activitate neîntreruptă.

Cu mult elan și multă dăruire de sine, domnul **Lucian Marina** a scris, a cercetat și a introdus între copertele acestei cărți deosebit de valoroase pentru noi, informații, documente, fotografii și evocări privind istoricul radioului în Iugoslavia și în Voivodina, și a Postului de Radio Novi Sad, cu accentul pe programul în limba română.

Prin capitolul: „*Istoria radioului în lume*”, în mod indirect autorul ne-a atras atenția asupra artei radiofonice care este aproape la fel de veche precum radioul însuși. Și totuși, ca gen artistic este prea puțin cunoscută.

Despre comunicarea sonoră prin unde vorbește cu mare respect. Radioului i se adresează cu: „*Majestatea Sa*”.

„*Invenția radioului a constituit un mare pas în istoria omenirii, în drumul necunoscut, dar totuși s-a mers înainte*”, menționează autorul.

Cu lux de amănunte și cu o emoție aparte, ne descrie **„Începutul activității postului de Radio Novi Sad”**.

„Pregătirea și transmiterea programului Radio și TV în limba română poate fi socotit drept o revoluție spirituală. Mulți nici nu au fost conștineți sau nici nu s-au gândit la acest aspect, ci doar la cel informativ și de păstrare a identității naționale. Dar, crearea condițiilor de informare în limba maternă a deschis noi orizonturi”, afirmă autorul.

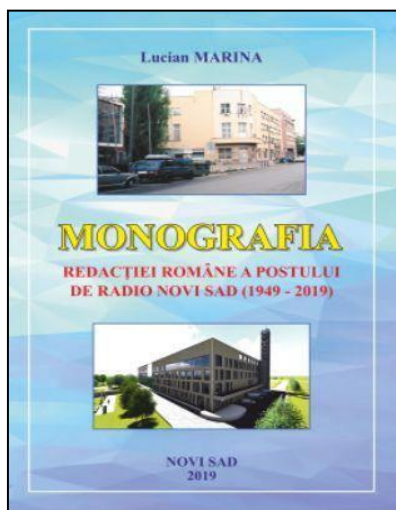
Autorul folosește un limbaj clar și accesibil, ceea ce permite o înțelegere completă și adecvată a subiectelor abordate. Modul de analiză și sinteză a realității, a ideilor și opiniilor îndeamnă la reflecție asupra subiectelor prezentate, transformând cititorul dintr-un simplu receptor de informație într-un adevărat cugetător: *„Doresc să rămân cu convingere că am reușit să evoc unele fânturi din viața acelor oameni care, la fel ca și mine și cu prețul vieții, au ținut neapărat să-și îndeplinească misiunea, fără să se gândească că lucrul acesta va fi apreciat. Nici nu ne-am așteptat la aceasta, dar sunt conștient că, inevitabil, turnesolul adevărului va fi aplicat pentru evenimentele care s-au derulat departe de forfota zilei și ochii publicului”*, este o constatare nostalgică, amestecată cu optimism a autorului.

Despre munca enormă depusă la realizarea cercetării vorbește destul de relevant voluminoasa listă cu indice de nume la finele monografiei, precum și bibliografia.

Cartea (după cum puteți vedea) este masivă, impresionantă. Este o lucrare vastă, detaliată și plină de informații interesante, apărută în condiții grafice deosebite. Monografia se remarcă printr-o viziune complexă, subiectul fiind abordat din diferite perspective, care unește trecutul și prezentul, și face apel la conștiința noastră să privim cu optimism spre viitor.

Este o carte de referință, o carte utilă și necesară, o lucrare a cărei lectură, consultare periodică este obligatorie pentru oricine dorește să dețină o imagine clară și competentă, asupra unui fenomen denumit Radio Novi Sad, actualmente Voivodina, ce se indentifică ca un simbol al identității noastre pe aceste meleaguri.

Și nu în ultimul rând, **„MONOGRAFIA – 70 de ani de program în limba română la Radio Novi Sad (1949-2019)”** a autorului Lucian Marina, este o carte-document, care a meritat să fie proclamată **„Cartea anului editorial 2019”** al Editurii S.L.R. a Societății de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia.

Juriul Literar Internațional a decis ca Premiul „CARTEA ANULUI” pentru anul editorial 2019 să fie conferit jurnalistului Lucian MARINA, autor al „Monografiei 70 de ani ai Redacției Române a Postului de Radio Novi Sad”

ARTE PLASTICE

Dr. Daniela BARBULOV POPOV
Vârșeț - SERBIA

„UMBRA ȘI LUMINA” PICTORULUI CORNELIU BABA

Pe lângă numeroase picturi, desene, schițe, Corneliu Baba a lansat o cantitate impresionantă de manuscrise – confesiuni, jurnale, însemnări - din care se poate reface întregul său parcurs biografic și artistic în contextul istoriei foarte frământate pe care a traversat-o. Este de remarcă felul în care reflectează asupra actului său creator, a scris pe parcursul întregii sale vieți în subsidiarul activității de creație plastică însoțind atât schița cât și pictura.

Familia artistului

În anul 1906 - la 18 noiembrie s-a născut la Craiova – România, Corneliu Baba, fiu al pictorului Gheorghe Baba și al Matildei Ciortus – ambii părinți refugiați din Banat, provincie aflată la acea dată sub dominația Imperiului Austro-Ungar.

Primele lecții de desen le ia de la tatăl sau, cum menționează în Confesiuni și jurnale: *„Cele mai vechi și estomplate aduceri aminte ale copilăriei sunt legate de atelierul de pictură al tatălui meu din orașul Craiova, strada Severinului Nr. 5 bis, unde am deprins încă înainte de a învăța să scriu și să citesc alfabetul și gramatica elementară a desenului și picturii.”* (...) *„Mi se pare ca tot aici am pictat primul meu peisaj. E vorba de o casă cu un plop ... aveam trei sau patru ani. S-a făcut multă vreme caz în familie de această operă a mea.”*(...)

„În consecință, înainte de a fi împlinit șase ani, m-am văzut instalat la un șevalet propriu la care desenam zilnic folosind figuri de gips, învățând după metode clasice să observ și să proporționez, să valoriz și în plus „să colorez” în alb și negru cu o bucată de cărbune.”

Încă de la vârsta fragedă, Corneliu Baba desenează și ia lecții de vioară.

În anul 1920 la vârsta de 14 ani, pe scena Teatrului din Craiova îl vede pentru prima oară pe George Enescu al cărui chip și interpretare îl impresionează profund. Menționează: *„Intuiția mea de pictor, pe care o posedam se pare de-atunci, mi-a oprit privirea în primele momente asupra contrastului de culoare și de dimensiune între statura masivă înveșmântată în fracul negru și sclipirea fascinantă a viorii...”*

Portret, 1917
Colecția artistului

Mama artistului, 1927
Colecția artistului

Tatăl artistului, 1934
Colecția artistului

Pavel Șușară, în monografie despre pictorul Corneliu Baba¹ scrie:

¹ **Pavel Șușară** este autorul unei monografii importante despre opera pictorului Corneliu Baba

Întrucât desenul, cu logica și cu raționalismul lui, reprezintă unul dintre punctele tari ale academismului, dar și pentru că Baba este structural un desenator, interesul său merge ferm, încă din această perioadă timpurie a formării sale, către portret (...)

În anul 1921, familia Baba părăsește Craiova și se stabilește la Caransebeș, orașul natal al tatălui său. Studiile liceale le termină la Caransebeș, unde susține examenul de bacalaureat în anul 1926. În anul 1927 a fost admis la Academia de Belle Arte din București, dar nu a obținut nici o diplomă. În paralel cu *Academia de Belle Arte la București* frecventează cursurile *Facultății de Litere și Filozofie* care în anul 1930 o termină.

Prima expoziție publică a sa a avut loc în 1934 la Băile Herculane unde a expus împreună cu tatăl său. „*În 1934, spre toamnă, s-a întâmplat în viața mea un mare eveniment de unde de fapt începe prima perioadă a carierei mele, perioadă mediocră, dar care mă pregătea totuși pentru mai târziu.*”

Lucrările artistului expuse la Băile Herculane nu au lăsat talentul său neobservat astfel anul următor și-a continuat studiile cu ajutorul lui Nicolae Tonitza, primind o diplomă în Arte Frumoase la Academia de Arte în 1938 la Iași, iar în anul 1939 a fost numit asistent la catedra de pictură a acestei academii.

Din anul 1940 Corneliu Baba începe să participe la saloanele de artă regionale la Iași și București, precum și la expoziții de grup.

În luna martie a anului 1944, la ordinal autorităților Iașiul își evacuează instituțiile. Pictorul împreună cu soția se refugiază la Făget. În luna august al anului 1945 se întoarce la Iași. Devine profesor de pictură la Academia de Arte din Iași și directorul Pinacotecii în anul 1946.

În anul 1948 pictează una dintre lucrările sale celebre, *Jucătorul de șah*. Puțin după debutul său oficial în anul 1948 la prima Expoziție de Stat, care înlocuiește vechiul Salon oficial din București cu pictura *Jucătorul de șah*, a fost arestat și închis pentru scurtă vreme la închisoarea Galata din Iași. Anul următor a fost suspendat fără explicații din postul său de la facultate.

Începe să picteze *Intrarea în gospodăria colectivă* lucrare care va fi dur criticată pentru tratarea necorespunzătoare a momentului. În anul 1950 părăsește Iașiul și se stabilește la București.

În anul 1951 -1952 lucrează la ilustrațiile romanului al lui Mihail Sadoveanu „*Mitrea Cocor*”.

Artistul menționează: „Țărani-Tema m-a preocupat de mulți ani. Pornisem altădată cu ideea veche a lui 1907. Chiar tripticul din 1952, partea centrală reprezenta un grup de țărani care merg; merg tăcuți și gravi așa cum merg oamenii aceștia de-a lungul vremii.” (...) “Un vechi model din Iași care mi-a pozat timp îndelungat și din care am creat un „tip” ce revine în multe din lucrările mele dintre 1938-1958, un fel de leitmotiv al țăranului meu. L-am folosit pentru compozițiile legate de 1907, pentru popasurile mele, pentru cele câteva „Cine” pe care nu mă grăbesc niciodată să le socotesc un subiect epuizat.”

În anul 1958, a fost invitat să fie din nou profesor, de data aceasta, la *Institutul „Nicolae Grigorescu” din București*.

În anul 1988, pictorul s-a rănit grav într-o căzătură în atelierul lui și a fost imobilizat mai multe luni.

Jucătorul de șah, 1948
Muzeul Național de Artă
al României București

Portret Mihai Sadoveanu
Muzeul Național de Artă
al României București
/Premiul de stat/

Odihna la Câmp, 1954
Muzeul Național de Artă
al României București
/Premiul de stat/

Deși ultimii ani ai săi nu au fost printre cei mai productivi ai carierei sale, totuși calibrul operei sale rămâne ridicat. Cu puțin timp înainte de moartea sa în 1997, Baba și-a publicat memoriile sale, *Notele unui artist din Europa de est*. A primit, postum, premiul de excelență al Fundației Culturale Române.

Pictând aproape întreaga viață Corneliu Baba a lăsat în urmă o operă impresionantă. Opera pictorului include: grafică teme: portrete, autoportrete, peisaj, natură statică, scene de gen, schițe și imagini șarjate în tehnica - bețiș, cărbune, creion, guașe și tempera, pastel de ulei, tuș și teme pictură: portrete, autoportrete, peisaj, natură statică, scene de gen, schițe și studiu în tehnica - ulei pensule și cuțit.

Corneliu Baba este cel mai mare portretist roman. În portretele sale a acordat o atenție deosebită mâinilor, ca element cheie în caracterizarea personalității umane, exact ca Rembrandt și marii portretiști din școala

olandeză. Își pregătea portretele, pe urmele maestrului său Rembrandt, printr-un număr uriaș de schițe ale mâinilor sau ochilor.

“Portretul este un summum. Obligă. descompus... compus... n-are importanță. Uitați-vă la cei mari, la Botticelli, la Piero, la Giotto. Găsești la ei tot: stil, prezență, culoare. Tot Portretele trebuie să te facă să tresari și să nu le uiți multă vreme, să te urmărească întruna. Dacă nu reușești să faci privitorul să tacă un moment în fața lor și să viseze renunțând pentru o clipă la teoriile sale, înseamnă că nu ai reușit prea mult.”

Portretul de țăran edifică de fapt întreaga lume rurală. Și dacă țăranii și oțelarii lui Baba ne interesează și astăzi, dacă portretele lui spun ceva dincolo de anecdotică este tocmai pentru că pictorul a știut să așeze asupra lor o surdină atemporală, un dram de inactualitate. Chiar dacă anumite opere ale sale arată o influență impresionistă puternică, cele mai bune opere amintesc de marii maeștri Spanioli. A fost de asemenea fascinat de peisajele venețiene și spaniole. Pavel Șușară vede în lucrările lui Corneliu Baba reprezentările unor drame universale. O universalitate care îl scoate dintr-o estetică a Estului. Portretele și scenele de grup aparțin în majoritate ciclurilor *Spaime*, *Pieta*. Între șaptezeci și optzeci de ani, Baba a realizat o serie extensivă de tablouri de Arlechini și Regi Nebuni, rămânând în colecția sa privată până la moarte.

Ciclurile *Arlechinilor* și *Regele nebun* sunt complementare, ambele reprezintă meditații asupra condiției umane și nu pot fi înțelese pe de-a-ntregul una fără cealaltă. Din nou, se observă o analogie cu perioada ultimă a lui Goya dar și cu pictura expresionismului german.

A expus la principalele manifestări din țară și la expoziții internaționale, printre care Bienala de la Veneția (1954, 1956), expoziția „Arta non-abstractă” din Tokio (1964), Berlin (1964), New York (1970), București (1978); Moscova, Viena, Leningrad (1979).

I sa acordat Premiul de Stat (în 1953 pentru *Portretul lui Mihail Sadoveanu* și în 1954 pentru *Odiha la câmp*), Medalia de Aur la Expoziția Internațională de la Varșovia (1955), Medalia de Aur la Expoziția Internațională de ilustrație de carte - Leipzig (1960), Premiul pentru portret la Trienala de artă - Sofia (1973).

Titluri: Maestru emerit al Artei (1958), Membru de onoare al Academiei de Artă a URSS (1968), Artist al poporului, România (1962), Membru corespondent al Academiei Române (1963), Membru corespondent al

Academiei de Artă din Berlin (1964), Membru al Academiei Tommaso Campanella din Roma (1970), și altele. În anul 1971 - primește distincția Steaua Republicii.

În cel mai bun album monografic dedicat lui Corneliu Baba, autorul Pavel Șușară susține că *„Baba poate fi considerat fără nicio rezervă, și nu doar în sensul optimist și senin al cuvântului, așa cum expresia sugerează implicit, un pictor al omului, dar al unui Om deplin, în care coexistă viața și moartea, victoria și înfrângerea, încrederea și deznădejdea, frumusețea forței și expresia grotescă a neputinței”*. Iar Andrei Pleșu menționează: *„Într-o lume – cea a secolului XX – în care „a fi actual” înseamnă, uneori, a întârzia la nesfârșit printre probleme generale și indiferente, a discuta totul în termenii unei fade „obiectivități”, Corneliu Baba cere, cu o „inactuală” răbdare, recuperarea scării umane a istoriei, reabilitarea interiorității umane, cu miracolele ei și cu delirurile ei. Se pune, totuși, întrebarea cum pot conviețui, în hotarele aceleiași personalități, coșmarul și bucuria, speranța și deznădejdea, conștiința tragică și senzualitatea? Cum pot sta alături Jupiter și Saturn? Numai marii senzuali sunt capabili de abisalitate.*

Autoportret

Muzeul Colecțiilor
Donația C. Baba

„Mă interesează că pictura merge într-o direcție sau alta; dar pictura mea este pictura mea cu riscul de-a rămâne un fenomen izolat, urmează calea complexității mele spirituale. Am fost o vreme etichetat în mod peiorativ de pictor psiholog, la fel cum mi se reproșa că întrebuițez o paletă renașcentistă. Chinuit de contrastele înseși ale caracterului și psihicului meu, petele mari de închis și lumina mi-au dat emoții și mi-au oferit posibilitatea de-a transmite emoții. Am detestat și detest „efectele”. Am pledat și pledez contra lor. Exprimările simple, lapidare mă cuceresc... dar umbra și lumina sunt eu! Sunt eu, cel plin de contraste, de inegalități, suntem noi toți e însăși viața din jurul nostru. Ceea ce doresc foarte mult este ca până la sfârșit să rămân „Eu”, mare sau mic, indiferent cum...”

BIBLIOGRAFIE:

1. **Corneliu Baba - Confesiuni și Jurnale 1944 - 1965** / Muzeul Național de Artă al României /2018/ Ediție îngrijită de **Maria Albani**, executorul testamentar al pictorului.
2. <http://corneliu-baba.org/>
3. **Corneliu Baba - Însemnările unui artist din Est** / Fundația Culturală Română / Ediție îngrijită de **Maria Muscalu Albani**
4. **Pavel Șușară „Corneliu Baba – Un pictor din Est** / Editura Monitorul Oficial, București/ Ediție îngrijită de **Maria Muscalu Albani**
5. **Andrei Pleșu / Saturn și Jupiter** (Revista „Arta”, 8/1986)
6. **Aurel Chiriac „O luptă permanentă cu lumina”**/ Muzeul orașului Vârșeț, Catalog expoziție, 2019

FAMILIA, GASTRONOMIE

Conf. univ. dr. Virginia POPOVIĆ

TENTAȚII GASTRONOMICE ÎN ROSTIREA LIRICĂ VOIVODINEANĂ ¹

Poezia din Voivodina s-a dezvoltat, începând cu anii '50 ai secolului trecut, mergând pe linia tradiționalismului, cunoscând metamorfoze până în zilele de azi, acum considerându-se a fi parte dintr-o literatură postmodernă care depășește granițele literaturii românești minoritare, cu tendințe de încadrare în circuitul balcanic sau mondial.

De la primele poezii scrise în limba română pe teritoriul Voivodinei, se poate întâlni o anumită influență a folclorului, chiar și în poezia primilor scriitori tradiționaliști. Chiar dacă articolele vizând relațiile dintre literatură și gastronomie s-au înmulțit în ultimii ani, transformându-se în adevărată modă, despre gastronomia tradițională și (post)modernă în poezia din Voivodina nu s-a scris deloc.

Poezia românească din Voivodina, înconjurată de literatura sârbă și de literatura minorităților care conviețuiesc pe acest teritoriu, a primit o anumită influență străină – și când este vorba de poezie, dar și când este vorba de gastronomia transpusă în vers.

Prin poezia scriitorilor tradiționaliști, putem cunoaște cultura, folclorul, psihologia, chiar și mentalitățile minorității naționale voivodinene.

¹ Lucrarea de față este un fragment din lucrarea „*Tentația gastronomică în rostirea lirică voivodineană*”, inclusă în volumul: **Virginia Popović, „Opinii și reflecții”**

Vom ști dacă poetul provine dintr-un sat de codru sau dintr-un sat de pustă, vom afla dacă satul natal i-a descoperit o nostalgie în suflet, amintiri frumoase din trecut, poezie „festivistă (în primii ani postbelici) sau reflexivă, cu iz folcloric ori poezie de dragoste” (Agache 2010: 50).

Gastronomie tradițională putem întâlni la poeți încă de pe copertele volumelor lor de poezii: Simion Drăguța, în volumul *Gutuiul din inimă*, apărut la Editura Libertatea din Panciova în 1978; o poezie de dragoste față de satul natal, față de prima dragoste, unde primul sărut e reprezentat prin schimb de bomboane „Pe Joichița am sărutat-o la joimărele,/ schimbând din gură-n gură o bomboană” (Drăguța 1978: 4), care sugerează un moment de mare intimitate, bomboana, încă din cele mai vechi timpuri simbolizând sănătatea, fericirea, viața lungă și fertilitatea ².

Grâul, făina și pâinea sunt termeni des întâlniți la partea mare a poezilor tradiționaliști: „Din făina cea fără de seamăn/ străbunica făcea tălănițe moi” (Drăguța 1978: 6) sau „Se scurg clipele ca gornicia fluierată-n briceag/ Cu amintiri dospitea în scoarță de tălăniță goală” (Drăguța 1986: 7) sau „Ne-am depărtat și nu știu de e aceeași vatră/ Unde ținuta-i candidă și pâinea îi era sacră” (Marcoviceanu 1987: 13). Importanța grâului în alimentație, vechimea lui între plantele cultivate „constituie factorii care au creat în jurul grâului o atmosferă de religiozitate și misticism” (Bumb 2007: 53).

Grâul, cereala prețioasă din punct de vedere energetic și economic, a fost acela care desemnează marile valențe ale imaginarului creativ, magic și religios: „Mi-a zis Romu că din acest an va semăna/ numai porumb și grâu de soi,/ dar nici cu celelalte nu va rămâne mai pe jos” (Drăguța 1986: 14).

„Semințele de grâu trebuie distruse prin măcinare, adică reduse la starea de pulbere fină (făină) [...]. Obținerea făinei prin măcinare, frământarea aluatului prin presare și frământare sunt alte similitudini pe care creștinii le-au evocat adesea în comunicarea și experimentarea emoției hristice.

² <http://www.magicmoment.com.ro/marturii.html>

Iar operațiile aratului, semănatului și mai ales ale seceratului gramințelor au totdeauna rituri și ceremonii, sărbători și practici ce împletesc entuziasmul cu ludicul și eroticul cu sacrul. Pâinea se poate face și din altceva decât grâu.

Poetul Simion Drăguța își amintește cu nostalgie de tălănița făcută de bunici, de „mălaiul dospit” (Drăguța 1978: 29) și de rețeta plăcintei: „aluatul învârtoșat se bate cu mărul palmelor/ și se face bucă plină care se tutuie cu jarul buzelor” (Drăguța 1986: 19). Teodor Șandru scrie pasteluri care au ca tematică glia, munca câmpului, încât pastelurile lui descoperă lumea de la sat cu obiceiurile legate de seceriș și de recolta grâului care va da „pâne albă lumii muncitoare” (Șandru 1997: 20).

La fel, **Iulian Bugariu**, cu un sentiment de nostalgie și de iubire față de glia strămoșească, cântă odă Voivodinei și plaiurilor natale: „*Mă ispitește dorul de dode răscapte și de vișine pomăite, de caș bine stors*” (Bugariu 1986: 20). Poetul este chemat „*de geamătul tainic al sălciilor și al plopilor*” lângă Tisa sau Beghei și de „*zâmbetul sfios și cuminte [...] al bunilor paori*” care „*prin boaba de sămânță și prin firul de grâu*” îi amintesc de zilele frumoase petrecute în copilărie (ibidem).

Poezia lui Mihai Avramescu de asemenea merge pe linie tradiționalistă, vorbind despre curgerea ireversibilă a timpului, anotimpurile anului se scurg repede, „*și purcedem/ mereu, ne stingem, ca să retrăim/ sub alte forme tot aceeași viață/ și tot aceeași moarte*” (Avramescu 1970: 41). Pentru poet, toamna este un anotimp când putem să „*luăm în palme boabele de grâu,/ sau strugurele tescuit în cramă./ Sorbim rubinul adunat în cupe,/ Sau frângem pâinea albă, aburindă,/ cu gesturi ritualice*” (ibidem: 36).

În scurgerea neîntreruptă a timpului, tinerețea fiind asemănată cu o rază de lumină, Ana Niculina Sârbu-Ursulescu spune că „*timpul aleargă la braț cu mine/ mi-a pus în mâini ciorchini de struguri/ simt un izvor în palmă/ și soarele în gene*” (Sârbu 1982: 30). Un semn de nostalgie față de anii tinereții și ai copilăriei se poate întâlni și în poezia *Luna o puteam tăia felii*, unde Ana Niculina Sârbu-Ursulescu vorbește despre visele și dorințele ei împlinite și neîmplinite: „*voiam luna s-o tăiem felii/ pentru ca să o împărțim/ așa cum împărțeam pâinea cu unt/ așa cum împărțeam pe din două amurgul/ și prunele verzi furate [...]/ azi număr în gând zilele când aveam voie să/ mâncăm înghețată*”.

În copilărie s-a putut totul realiza, pentru poetă și luna se putea „*tăia felii/ ca marmelada cumpărată de mama/ la oraș*”.

Pâinea și grâul sunt cele două simboluri care se găsesc între cer și pământ. Pământul simte cum crește grâul, iar poeta este transformată în „*miros de pâine coaptă*” care se împrăștie în lumină până la cer, mirosul de pâine fiind legătura ei cu lumea înconjurătoare, ea dorind să-și găsească singură locul sub soare, într-un loc unde toată lumea este presărată de lumină: „*Eu/ simt cum crește în mine cântecul/ și vreau să fiu miros de pâine coaptă*” (ibidem: 8).

Amintirile frumoase din tinerețea poezilor sunt deseori elogiuate în versuri pline de nostalgie, dar și de regret: „*asa cum împărțeam pâinea cu unt/ [...] și prunele verzi furate/ de prin vecini*”.

Florica Ștefan, poeta care caută obsedant originea, rădăcina sa, în poezia *Secerișul* descoperă „*ethosul românesc specific misterioasei câmpii a Banatului*” (Agache 2010). „*Din grâul de statura cosașului, valuri de căldură./ Mâna bunicii întinsă și gust de pâine-n gură*” (Ștefan 1975: 26).

Despre enogastronomie și despre vinurile bune și berea rece, poeții din Voivodina vorbesc cu simpatie și cu ajutorul memoriei scriu cele mai frumoase poezii tradiționaliste autohtone din Voivodina. Simion Drăguța, în poezia *Pivnițele Mesiciului*, descoperă un belșug care se ascunde în pivnițele satului de lângă poalele Vârșetului. Vinul bun se păstrează în „butoi de șase sute de litri”, vin care provine de pe podgoriile Mesiciului în a cărui pivnițe se pot găsi „policere cu pâini coapte/ care se mănâncă cu cârnat pus în untură și udate/ cu vin ostoit din olcuțe și ploști cu numele gazdelor”, dar și „lăzi cu grâu pentru măciniș”. În poezia *În soba mare, la tata*, Simion Drăguța vorbește despre alimentele tradiționale și de belșugul caselor de țărani.

Niciodată nu va lipsi de pe mesele lor pâinea, slămina, cârnatul, ouăle și pâinea de casă: „-Ai venit? – mi-a zis el, molfăind pâine în gură - / Știi că fără tine-mi sunt zilele ca mărul-pădureț./ Vrei un pahar de vin?... Vrei ouă prăjite-n unsoare?/ Avem și cârnat uscat pe coș, și slănină rândurată,/ Îți pregătim și-un pui, să-l mănânci cu salată”.

Poezia din Voivodina, începând cu deceniul opt al secolului trecut, își schimbă mersul, încercând să meargă paralel cu ceea ce se întâmplă în poezia din România, dar pe cât e posibil să rămână, totuși, legată de literatura popoarelor iugoslave. Având influențe din două părți, poezia românească din Voivodina ține pasul cu literatura europeană. Unii poeți, din dorința de a crea și de a se adresa unui public larg și nu cercului îngust minoritar, au început să scrie literatură în limba sârbă, devenind cei mai înfocați apărători ai poezilor tineri și ale noilor orientări literare din spațiul literaturii iugoslave.

Scriitorii voivodinieni au rămas să descopere marile teme ale scrierii lor: dragostea, patriotismul, plaiul natal, natura în genere, labirintul orașului, tristețea, moartea, efemeritatea vieții, sacrificiul ș.a.

Scrierile lor sunt pline de armonie și frumusețe, spirit de sacrificiu sau loc de refugiu, maternitate și fecunditate, cuprindere a lumii sau numai a meleagurilor natale. Iubirea și efemeritatea vieții sunt teme centrale așezate în centrul universului literar ca forțe motrice ale vieții.

Literatura din Voivodina, prin intrarea în noul mileniu, descoperă o întoarcere spre o altă sferă, a lumii moderne, a elitei, a poeziei postmoderne, de data aceasta fugind pe de o parte de influența mare a literaturii sârbe, pe de altă parte – de cea a literaturii române, poeții din Voivodina au reușit să aducă viziuni inedite și să se impună în spațiul liric voivodinean cu propriile lor programe estetice.

Gastronomia (post)modernă este tot mai des întâlnită nu doar în poezie, ci și în proza din Voivodina. Poeții care scriu o asemenea poezie sunt influențați de mass-media, dar și de folosirea internetului.

În ultimul timp, reclama este cea care învinge toate gusturile pentru gastronomie autohtonă și tradițională; întoarcerea poezilor postmoderni în trecut, folosind memoria, este tot mai des întâlnită. Astfel, versul primește originalitate, șochează prin inedit și stârnește interesul tot mai mare al cititorilor, care îl interpretează de multe ori greșit (elementele de gastronomie la unii stârnesc forme de umor ironic, neînțelegând sensul întrebuintării lor).

Cercetările din ultimul timp (Izabella Krizsanovszki în *Fascinația enogastronomică în literatura română*, Iași, Tipo Moldova, 2010) descoperă o filozofie a alimentației, a mânca este un ritual, un act de civilizație. Aceasta nu înseamnă doar a abolii foamea, ci se echivalează cu transgresarea biologicului, cu depășirea condiției de animal.

Pe lângă gastronomie, în ultimul timp se folosește și termenul de *enogastronomie* (folosirea de hrană și băutură, artă a bunei bucătăрии îmbinate cu vinurile potrivite). Poezia din Voivodina este puternic influențată de

enogastronomie, dar putem să spunem că în sens invers decât cel potrivit gastronomia este aici doar o metodă de a apropia poezia de viața de zi cu zi și de a se apropia cât mai mult de tineretul de aici, folosind cuvintele des întâlnite în jurul lor, familiaritatea lor.

Din poezia tradiționaliștilor se poate întrevădea un început de orientare spre inedit, spre gastronomia care tot mai des invadează piața cotidiană, culturile apusene ne sunt impuse și nouă. Aceste culturi, tradiții și ritualuri mondene sunt descoperite aproape la toți poeții din Voivodina, încercând să se apropie de cititor, descoperind o lume aproape lor, ei întrebuintează elemente de gastronomie americană, franceză; trăind „în acest loc strâmt”, niciodată n-au uitat originile lor, păstrând firul autohton, prin amestecul de tradițional și modern, începând cu limbă, cultură, gust. De aceea, poetul tradiționalist Ion Marcoviceanu niciodată nu va uita de unde provine, scriind o poezie plină de nostalgie față de anii trecuți: „Nici să sară de bucurie când mama scoate lipia din cuptor. / Ei știi de Coca, Pepsi – de-astea oricât ar bea/ Nu-i răcoritoare ca apa de cișmea” (Marcoviceanu 1987: 13).

În poezia *Babel*, poetul Radu Flora, deja intrând în perioada a doua de creație, orientată spre modernism, descoperă o gastronomie impusă de civilizația apuseană unui popor până acum orientat spre tradițiile gastronomice autohtone: „*Grill. Snack-bar./ [...] Servim capucino – caffè „Imperial”/ [...] un pahar de maraschino./ [...] Specialități culinare. Hot-dog. / [...] Ice Cream [...] Coca-Cola*” (Almăjan 1987: 75).

Exoticul din poezia lui Ioan Flora *Pantalon verde, cămașa mov* amintește de ținuturile lui natale: „Plăcintă caldă cu brânză, [...] grătar, [...] cu dovleci lunguiți/ în plase,/ lingura plutind la suprafața uleiului fierbinte și ars./ Arnăutul coboară de pe măgar sacii cu arpagic, castane/ și semințe prăjite...” (Almăjan 1987: 75).

Cu vatra strămoșească în suflet, Ioan Flora descoperă o lume asemănătoare lui, o lume din ținutul Balcanilor, călătorind cu Balcan-Expresul în țări exotice, unde se mănâncă și se bea la fel ca în Banat: „*bere, biscuiți, răcoritoare, șuncă mucegăită, plăcintă și vinuri/ franțuzești...*” (Ibidem).

Ioan Flora, poet care „cultivă o poezie a citadinului, exoticului și ezotericului”, nu uită mirosul de „gutui, mari ca niște dovleci turcești”, în poezie aducând „o viziune cu totul originală în peisajul liricii românești din Voivodina” (Agache 2010: 219).

Poezia lui Pavel Gătăianțu, poet „de o originalitate absolută” (Agache 2010: 282), un experimentator de tehnici postmoderne radiografiază o umanitate pe care o vede aflată în pragul catastrofei. Prin elementele de gastronomie folosite în cele mai inacceptabile versuri care șochează, Gătăianțu are dorința de a descoperi cititorului o lume hipnotizată de reclama de televiziune unde „Coca-Cola curge pe ecran cu ajutorul Alianței Nord Atlantice”. În volumul *Made in Banat*, citim astfel de versuri: „un camion/ de mazăre/ vărsat/ pe trupurile/ însuflețite/ și nude” sau niște „roșii obscene/ tăiate/ de-a curmezișul [...]/ tăietura/ se vindecă/ cu o cusătură/ verde de ață/ de pătrunjel/ liniște/ cu parfum/ de pătlăgele”, sau „Sucul roșiatic/ se scurge agale/ din pepenele/ verde castrat/ se seminte...”, sau „Banana marchiza/ a ieșit/ la ora cinci fix/ la o întâlnire [...] cu cele două prune spinoase”. Prin astfel de versuri, scrise cu tehnica aleatorie, Gătăianțu deschide un nou drum, spre „o poezie a neoavangardismului, spre o poezie a viitorului, o poezie care neagă tot ce s-a scris până acum pe aceste meleaguri” (Popović 2004: 6). Iată o poezie care este o negație a întregii literaturi scrise până acum în Voivodina, poezia *The tiger juice*: „Negrul, asiaticul și curva/ strâng cioburile/ dintr-o cameră goală/ în fața operatorului tv/ pregătindu-se apoi pentru/ acțiunea clipului video/ în care beauwhisky/ din butelie și juice/ de morcovi, castraveți și/ fasole verde. Stop, it’s the U.S.A.” (Gătăianțu 1998: 171). Combinația de gastronomie autohtonă și postmodernă aduce o confuzie în înțelegerea sau dezlegarea versului său, adesea neînțelegându-se sensul poeziei, dar, dacă luăm în considerare că poezia lui este asimilată cu tehnica așa-numită a colajului, atunci ne dăm seama că poezia lui Gătăianțu întâlnește o sinteză a

genurilor literare. Apelează la modele cinematografice, la tehnica reclamei luminoase, la tot ce stârnește în ochii cititorului o deviere de la șablon. Poezia lui aduce o permanentă opoziție dintre noutate și tradiție, ordine și aventură, clasic și modern: „Sub umbra/ de piersic/ ating fructul/ din pom// iar în spațiul/ decupat/ va avea loc/ constituirea/ unei noi/ identități// a fructelor/ și merindelor/ *fruit of the loom*” sau versurile: „Gulașul/ de găscă/ ca la mășână/ gătit/ la trăieratul/ grâului/ în Banat”; „pozăm lângă ceașca de de cafea/ pâinea prăjită, marmelada/ ori iaurtul dintrun pahar” (Ibidem 1999: 20). Pentru poet, „stelele cad împrejur/ precum smochinele coapte/ toamna” (Ibidem 37), în fărfaia lui „mirosea a prăjituri de ciocolată” (ibidem: 43).

Pentru poezii postmoderni, la fel ca pentru cei tradiționaliști, elementele de gastronomie devin sursa de inspirație pentru denumirea titlului volumului sau ciclului de poezii. Astfel, Petru Cârdu a denumit volumul de poezii *Căpșuna din capcană*, apărut la Editura Libertatea în 1988, iar Pavel Gătăianțu publică volumul *Anarhie cu pauză de ceai* la Editura Fondul Europa în 2011. Petru Cârdu, al cărui vers este „paradigmatic, versificația uneori forțată și incomodă, încărcată de artificii și de un ritm mecanic” (Almăjan 1987: 17) descoperă „de ce se taie cântecul cu lama precum bucata de pâine” (Cârdu 2007: 59).

Pavel Gătăianțu, iubitor de mâncăruri gustoase și sănătoase cum este el însuși, scrie deseori versuri care asimilează lumea marilor consumatori de produse nesănătoase, impuse de producători nu pentru a îmbunătăți viața oamenilor, ci pentru a figura pe rafturile megamarketurilor profitabile. Pavel Gătăianțu promovează indirect și ironic mâncarea sănătoasă biologică, produse gastronomice pentru toți cei care iubesc ceea ce este deosebit din punct de vedere culinar: „Eu îmi întingeam/ cu cuțitul familial, uzat,/ marmelada pe feliuța de pâine/ că unt nu aveam.” (Gătăianțu 1998: 186) sau „El bea iaurt Danone” (Ibidem 2006: 10). Poezia postmodernă, prin Gătăianțu se apropie de un amestec de film erotic, *thriller*, social sau politic: „capul lui Moțoc împodobit/ cu pătrunjel tocat/ răsturnat pe un platou/ servit împreună/ cu sosul de zmeură” (Gătăianțu 2001: 10) sau „Usturoiul pisat puțin amorezat/ [...] alunecă din acest poem/ cu tot cu orezul fiert/ de la prânzul de duminică”. Tocana de ciuperci cu smântână îi amintește de mirosul „doamnei în alb”, care „de o săptămână/ cu pantofii de caramel/ (i se) mixează în nări” (Ibidem: 54). Poezia care amintește de culoarea neagră a cafelei doar prin titlu, *Black cat*, este pentru poet o metaforă prin care cafeaua este cea care întregește tot

ce se produce în bucătărie. Cafeaua, în visul lui Gătăianțu desemnează nevoia de încurajare pe care poetul o cere pentru a traversa lucrurile malefice: „Bucătăria/ Ah! Bucătăria// Unde a dispărut/ bucătăria împreună/ cu visele mele/ de cafea”. În poezia *Monumentul meu*, Pavel Gătăianțu vorbește tot despre gastronomie, „Am mâncat în viața mea/ două sute de porci cu tot cu capete/ cu două sute de inimi și de cozi./ Am mâncat cinci sute de kilograme/ de mărar și pătrunjel tocat./ douăzeci de vagoane de mere/ și alte fructe”.

Toate elementele de gastronomie întâlnite în poezia din Voivodina descoperă un mod de viață a etniei românești pe aceste meleaguri, cu nevoile, datinile, superstițiile și visele lor, cu contaminările gastronomice recente, generate de globalizare. Gastronomia arată stilul de viață al oamenilor, comportamentul lor, starea socială și nu de puține ori proveniența lor. Poeții din Voivodina provin din mediul bănățean preponderent rural, unde se face pomana porcului cel puțin o dată în an, unde se mănâncă slănină și cârnați oricând în decursul zilei, la micul dejun ori la cină – obiceiuri ce pot părea stranii pentru alte etnii. Plăcinta, cozonacul, tălănița și pâinea de la cuptor, mâncată atunci când e fierbinte, sunt cele mai bune. În ultimul timp, datorită vieții computerizate, a vieții tot mai agitate, gastronomia bănățeană este tot mai mult influențată de bucătăria americană, rapidă, destul de bogată în calorii și nu întotdeauna sănătoasă, servită în afara casei în timpul unei pauze scurte la servicii. Prin poezia poezilor români din Voivodina descoperim toate schimbările din societate de la sfârșitul secolului trecut și începutul noului mileniu. Cu ajutorul gastronomiei putem reconstitui o parte a istoriei culturii și psihologiei poporului român din Voivodina iar lirica românească din acest spațiu este o adevărată oglindă a vieții acestui popor.

BIBLIOGRAFIE:

[1.] **Agache, Catinca** (2001). *Repere ale literaturii române din Voivodina*, „Cronica”, nr. 4, aprilie 2001, Iași, pag. 28.

[2.] **Almăjan, Slavco** (1987). *Versiunea posibilă*. Antologia poeziei românești din Iugoslavia 1947-1987. Panciova: Libertatea.

[3.] **Avramescu, Mihai** (1974). *Vârstele anului*. Panciova: Editura Libertatea.

[4.] **Baba, Ioan** (1986). *Pe șevalerul orizontului*. Uzdin: Căminul cultural Doina.

[5.] **Bugariu, Iulian** (1986). *Ispășire*. Panciova: Editura Libertatea.

- [6.] **Bumb, Emilia** (2007). *Studii Etnologice*. Cluj-Napoca: Editura Eikon.
- [7.] **Caraion, Ion** (1967). *Astra*, nr. 3, apud Catinca Agache, *Literatura română din Voivodina*, Editura Libertatea, Panciova, 2010.
- [8.] **Cârd, Petru** (2007). *Complicitate*. Panciova: Editura Libertatea.
- [9.] **Drăguța, Simion** (1978). *Gutuul din inimă*. Panciova: Editura Libertatea.
- [10.] **Drăguța, Simion** (1986). *Vară obișnuită*. Panciova: Editura Libertatea.
- [11.] **Gătăianțu, Pavel** (2006). *Din țara lui Shaban*. Novi Sad: Floare de Latinitate.
- [12.] **Gătăianțu, Pavel** (2002). *Made in Banat*. Panciova: Editura Libertatea.
- [13.] **Gătăianțu, Pavel** (2011). *Anarhie cu pauză de ceai*. Novi Sad: Editura Fond Europa.
- [14.] **Gătăianțu, Pavel** (1999). *Noaptea din Cairo*. Timișoara: Editura Augusta.
- [15.] **Gătăianțu, Pavel** (1998). *Europoeme*. Iași: Editura I.N.S.C.R.
- [16.] **Gătăianțu, Pavel** (2001). *Umărul lui Sisif*. Timișoara: Editura Augusta.
- [17.] **Krizsanovszki, Izabella** (2010). *Fascinația enogastronomică în literatura română*. Iași: Tipo Moldova.
- [18.] **Lăzăreanu, Simeon, Octav Păun** (1995). *Intrarea în casă. Antologia poeziei românești din Iugoslavia*. București: Editura Fundației Culturale Române
- [19.] **Marcoviceanu, Ion** (1987). *Nostalgie*. *Lumina*, nr. 8/ 1987.
- [20.] **Popa, Ștefan, N.** (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*. Panciova: Libertatea.
- [21.] **Popović, Virginia** (2004). *Pavel Gătăianțu. Contribuții la monografie*. Novi Sad: Editura Ined Co. Și Departamentul de Limbă și Literatură Română, Facultatea de Filozofie.
- [22.] **Sârbu, Ana Niculina** (1982). *Soare cu dinți*. Panciova: Editura Libertatea.
- [23.] **Ștefan, Florica** (1975). *Rădăcina*. Panciova: Editura Libertatea.

MENTO MORI

„Memor esto quoniam mors non tardat”

„Amintiți-vă că moartea nu este lentă”

„Запамтите да смрт није спора”

Lucian MARINA

IN MEMORIAM

GHEORGHE PINTOR ÎN DRUM SPRE STELELE CERULUI

Concertmaestrul **Gheorghe Pintor** unul dintre marii virtuozii români interpreți la vioară, incontestabil, „*cel mai instruit instrumentist de pe meleagurile noastre*” (**Petru Popa**), s-a născut la 9 februarie 1964, la Vârșeț.

A debutat încă în anul 1974 pe scena *Școlii elementare „Isidor Bajić”* din Novi Sad, ca elev al profesoarei **Ružica Kovač** iar, apoi a înscris și *Școala medie de muzică „Isidor Bajić”* din Novi Sad, Secția instrumente – vioară, unde l-a avut de profesor pe **Jovan Marušević**.

La toți cei care l-au cunoscut, admirat sau iubit pe Gheorghe Pintor, pe lângă trăirile emoționale de la concertele urmărite în direct, le rămân spre ascultare și vizionare înregistrările audio și în special înregistrările video, care au fost realizate pentru *Redacția programului în limba română a Televiziunii Novi Sad*, respectiv cele înregistrate în anul 1985, în Studioul „M”, când a fost acompaniat de *Orchestra de muzică populară* a Postului de Radio Novi Sad, dirijată de concertmaestrul **Lucian Ștefan Petrovici**.

Meritul, incontestabil revine și renumitului redactor muzical și producător **Petru Popa** care, melodiile înregistrate le-a depozitat în *Fonoteca Postului de Radio Novi Sad* ca o inestimabilă valoare a patrimoniului nostru cultural.

Suntem convinși că aproape că nu există o persoană care a rămas indiferentă când a auzit cu câtă virtuozitate interpreta maestrul Gheorghe Pintor „*Căruța poștei*” (lui **I. Banu**) și „*Hora mărțișorului*” (lui **Grigoraș Dinicu**), în aranjamentul lui **Constantin Arvinte**, „*Hora staccato*”, etc.

De fiecare dată când m-am întâlnit cu concertmaestrul Gheorghe Pintor, am avut ocazia să mă conving, odată în plus, cât de modest a fost acest muzician care a dus faima culturii românilor de pe meleagurile noastre pe varii meridiane ale lumii fiind aplaudat de publicul select care a admirat rafinamentul artistic, virtuozitatea și expresivitatea, competența și finețea interpretării.

Evident, odată ce a ajuns la o treaptă muzical-artistică foarte înaltă în ceea ce privește muzicalitatea, stilul, omogenitatea sonoră, a permis acestui muzician ca pe lângă interpretarea cu exactitate a notelor, să demonstreze și un stil specific din care s-a simțit voința vie de expresie și de remodelare pe moment a materiei muzicale pe care o stăpânea la perfecție. Iar, repertoriul remarcabilului violinist, Gheorghe Pintor, l-au constituit atât piesele de muzică clasică cât și muzica concertantă, respectiv muzica românească, respectată „cu sfințenie” astfel că s-a prezentat pe întreg spațiul ex-iugoslav, precum și peste hotare, în România și nu numai, purtând cu sine și muzica valoroasă din Banat și Voivodina. Misiunea pe care și-a asumat-o renumitul muzician, a înfăptuit-o din fragedă copilărie, de la vârsta de 12 ani, când s-a prezentat, ce-i drept, la început în special la concursurile din domeniul muzicii culte organizate la Sombor (în 1976), Novi Sad (în 1977 și 1979) dar și la Liubliana (în 1979), la Saraievo (în 1979 și 1981) și Zagreb (în 1984 și 1985). La aceste manifestări, tânărul muzician Gheorghe Pintor a înregistrat și rezultate remarcabile. Astfel, la vârsta de 20 de ani deja s-a putut mândri cu **Premiul întâi** pe care l-a cucerit în anul 1979, atât la competițiile organizate la Novi Sad cât și Liubliana, precum și **Premiul doi** cucerit la Sarajevo (1981) și la *Concursul de vioară* organizat la Zagreb (1982). În anul 1982 și-a dat concursul, cu brio, la *Festivalul „George Enescu” din București* iar, în același an a concertat și la *Liceul „Ion Vidu” din Timișoara*. În anul 1983, s-a prezentat cu succes și la manifestarea muzicală „**Markneukirchen**” din Germania, precum și la festivitatea care are loc la Portogruaro din Italia (1986).

Am subliniat deja că, acest renumit muzician român de pe meleagurile noastre a fost deosebit de instruit. Trebuie precizat că, Gheorghe Pintor a absolvit și *Academia de Arte din Novi Sad* pentru ca, apoi, să înscrie *Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București*, unde s-a instruit la profesorul **Dan Cumpătă**. Dar, odată ce dragostea față de muzică l-a infestat pe acest tânăr talentat, el tinde să se perfecționeze în permanență dar și să-și însușească mereu noi experiențe.

Astfel, Gheorghe Pintor a cântat cu **Filarmonica Tineretului Voivodinean** (1982-1984), apoi a fost membru al **Orchestrai Simfonice din Milano** (Italia), a **Orchestrai Conservatorului din Boston**, Statele Unite ale Americii (unde se perfecționează la renumitul **Victor Romanul**), precum și a **Orchestrai de Cameră** din Boston (1990-1991). A fost și membru al **Cvartetului de coarde** din Belgrad (1993), apoi al **Filarmonicii din Belgrad** (1993-1995), precum și al **Orchestrai Simfonice** din Portland (1996).

Concertmaestrul Gheorghe Pintor

Fără doar și poate, Gheorghe Pintor, un talent înăscut, grație muncii asidue și a unui entuziasm ieșit din comun, a reușit să-și asigure o tehnică interpretativă de mare anvergură, astfel că tonul viorii lui pe lângă virtuozitate, era caracterizat și de o eleganță a vibrațiilor specifice a conținutului muzicii executate, lucru remarcant și greu de uitat. Interpretarea impecabilă a muzicii clasice, a pieselor de muzică instrumentală și concertantă, a prea frumoaselor doine, melodii de largă respirație, precum și melodiile de muzică populară românească interpretate cu o deosebită sensibilitate și etremă finețe, cu o eleganță naturală ne vor aminti mereu de concertmaestrul Gheorghe Pintor care a plecat în eternitate, într-o zi a lunii martie a anului 2020 dar, va rămâne mereu în inimile celor care l-au iubit și respectat.

Maestre, „*Drum curat!*” printre ***Stelele Cerului***.

AURORA PLANJANIN

ION ROTARIU – CORDÂN, o dublă privire prin memorie

„Adevărul este soarele minților luminate”¹ - a spus Vauvenargues, scriitorul francez și unul dintre marii moraliști mondiali.

Pornind de la esența acestei maxime și reflecție ca inbold de manifestare a unui resentiment personal, a cărei cauză a fost să scot la lumină un alt unghi de privire, cu multă dragoste, plăcere și pietate și cu ajutorul aspectului versatil al acestei lucrări.

Așadar, lucrarea mea nu ține să fie și nu conține elemente științifice, ea având la bază o altă vizură cu elemente poetice.

O altă precizare care se impune de la început, constă în a onora în mod festiv; creația și opera fostului dirijor, compozitor, aranjour și mai puțin cunoscutului poet (sau autorul versurilor a nenumăratelor piese muzicale, corale...), mai mult de cinci decenii consecutiv.

*Oricât ar părea de neașteptat la prima vedere, să scot în evidență acest ultim gen de creație a regretatului (tatălui meu) **Ion Rotariu – Cordân**, trebuie amintit precum că acest om „născut pentru eternitate, pentru veșnicie” a transpus simțul exprimării poetice în muzică, astfel încât urmărindu-le reflecțiile avem impresia că pătrund mai adânc în noi, decât propriile noastre sentimente.*

Așadar, expresii ca acestea:

***„Dormiți-vă somnul de veci în morminte
Strămoșilor dragi și cu inimi de lei***

¹ Vauvenargues, „*Maxime și reflecții*”, Edit. „Minerva”, București, 1973, p. 119

*În loc de omagiu și-aduceri aminte
Cânta-va de-a-pururi un cor la Coștei”²*

Este vorba de o spicuire de versuri a piesei corale intitulată „**Imnul corului din Coștei**” a căror autori sunt **Ion Rotariu – Cordân** și **Cornel Bălică – Budă** (dealtfel cunoscut poet de naștere din acest sat pitoresc). Muzica și aranjamentul pentru cor și fanfară aparțin dirijorului amintit. Imnul a fost interpretat pentru prima dată, de **Corul mixt împreună cu fanfara din loc**, cu ocazia aniversării **Marelui Centenar al Corului din Coștei** în anul 1969.

O reprezentație din anul 1982 a Fanfarei instruită de Ion Rotariu-Cordân

O altă piesă corală a căror versuri, muzică și aranjament îi aparțin lui Ion Rotariu – Cordân; atât prin gândire cât și prin sentimentele de cugetare, exprimă acel caracter de generalitate, asupra vremelniceii, gloriei, iubirii de limbă și neam, etc.

Iată un scurt fragment din versurile piesei corale intitulate „**Graiul dulce bănățean**”:

² **M. Bizerea** și **V. Selejan**, „*Monografia Corului din Coștei*”, Editura Societății Culturale „Mihai Eminescu”, Coștei, 1969, pag. 5

*„În aceeași grai cântăm
Aceași strămoși avem
Prin cântec apropiați
Suntem neam și suntem frați.
Să cântăm cu toți așa
Fraților din țara mea,
Să cântăm ce-avem mai sfânt
Neam și grai pe acest pământ”.*³

Această piesă a fost interpretată de solistul vocal **Marinică Țârnilă**, **Corul mixt**, **Fanfara** și **Orchestra** Societății cultural-artistice „**Mihai Eminescu**” din Coștei, cu ocazia inaugurării ediției a XXXI-a a **Festivalului de folclor și muzică românească din Provincia Autonomă Voivodina**, care s-a desfășurat la Coștei în anul 1991.

În anul 1998, **prof. Ion Ivănescu** din România îl prezintă pe **Ion Rotariu–Cordân** în ziarul independent „**Graiul Sălajului**” și cu acest prilej, printre altele, menționează că „**acest frate, compozitor, dirijor și poet...**” (...) „**este mândru de versurile sale care puse pe muzică, tot de el, au devenit Imnul fanfarelor românești din Banatul Sârbesc**”.

Tot aici, alătură și o strofă de versuri din piesa amintită:

*„Străvechi pământ ce prin trecutu-ți mândru
Ai dovedit că ești de neînvinc
Și Dumnezeu depune mărturie
C-acest Banat e un vulcan nestins”.*⁴

În anul 2000 – cu prilejul sărbătoririi **Jubileului „Eminescu”** la Coștei, localitatea cu o vocație culturală și spirituală, a fost onorată de prezența delegațiilor din România, Bulgaria, Ungaria și Republica Moldova.

Cu un sentiment de înălțare sufletească, mulțimea românilor din Voivodina (după cum aflăm din ziarul sus amintit), a cântat piesa intitulată „**Slăvind pe Eminescu la Coștei**” a aceluiași autor. Citez:

*„Peste durerea veacului în zgură
Este mireasma florilor de tei;
O respirăm, să numai fie ură
Slăvind pe Eminescu la Coștei.*

³ **V. Selejan**, *Anexă* – Buletinul Festivalului de folclor și muzică românească din P.A. Voivodina, Coștei, 1991. (Vârșet, 24 iulie 1991).

⁴ **I. Ivănescu**, ziarul independent „**Graiul Sălajului**” S.A., Zalău – România

***Și suflet lângă suflet, împreună,
Iubirii îi găsim divin temei
În vatra cântecului comună
Slăvind pe Eminescu la Coștei”***.⁵

Nenumăratele versuri, cântece, piese muzicale, aranjamente și toate acele comori spirituale, trăite și create de acest om, sperăm că vor lăsa amprente adânci în timp și vor persita în memoria urmașilor ca „**strune sensibile care înobilează sufletul și dăruiește o trăire de sentiment aparte**” (cum a spus dânsul, în așteptarea morții).

Bogatele afecțiuni puternice din care țâșnesc meditațiile autorului, în pastorale galante, sentimente de neliniști, suferință, dragoste pentru ființă, neam, limbă etc., în ansamblu, dau cugetărilor personale o nuanță filozofică a trăirii sufletești. Cu atât mai mult, autorul își punea întrebarea dacă esența lucrurilor se găsește în lucruri, precum afirmă **Aristotel**; sau în afara lor, precum susține **Platon**.⁶

Acest spațiu v-a rămâne sfera de interes a autorului, folosind versul și melodia, în dezvoltarea căroră își face loc metafora, ca fel de exprimare a trăirii poetice.

Ca dirijor al **Corului mixt** și al **Corului bărbătesc din Coștei** (cor cu acompaniament de fanfară), pentru care a scris versuri, muzica și aranjamente muzicale, a obținut succese veritabile atât în țară cât și în străinătate: (**Casa de filme din Koln** – Germania; **Casa de filme din Belgrad** – Serbia; **Skopje**– Macedonia; **Vidin** – Bulgaria; **Ilok** – Croația; **Alba Iulia, Buziaș, Băile Herculane, Timișoara, Ipotești, Giurgiu etc.** - România; **Belgrad, Novi Sad, Kragujevaț, Vârșeț, Zrenianin, Panciova, Biserica Albă, Glojan (Gložan), Cuvin, etc.** – Serbia).

Neapărat trebuie amintit și faptul că entuziasmatul **Ion Rotariu–Cordân**, în spectrul vieții sale culturale brodate cu umanism, profesionalism, dar și cu mult curaj, a fost răsplătit pe merit.

La 1 decembrie 2011, Președintele României **Traian Băsescu** l-a decorat cu **Ordinul Meritul Cultural** în grad de **Mare Ofițer**.

În anul 2006, Patriarhul Român **Teoctist** i-a acordat o **Medalie de Aur**.

A fost „**MEMBRU DE ONOARE**” al Societății de Limba Română din Voivodina-Republica Serbia, care i-a acordat și o „**Diplomă de Excelență**”.

⁵ **I. Ivănescu**, ziarul „**Graiul Sălajului**”, Zalău, România, 29 iunie 2000

⁶ Lui **Ion Rotariu – Cordân** îi plăcea foarte mult să citească și mai ales să reproducă sau citeze ceea ce a citit din filozofii greci, în convorbirile sale cu muzicieni săi; îndeosebi după terminarea repetițiilor.

În anul 2005, **Comunitatea Românilor din Serbia**, pentru cei 50 de ani de activitate neîntreruptă, l-a onorat cu o **Plachetă** și **Diplomă de onoare**.

Sub bagheta dirijorului Ion Rotariu-Cordân, Fanfara din Coștei a evoluat cu succes și la ediția a X-a a Festivalului Fanfarelor din Banat – Nicolinț 2004

De altfel, tot pentru munca depusă, din partea **Republicii Serbia** a primit **Placheta de aur pentru cultură**, iar Provincia Voivodina, în semn de recunoștință, i-a decernat o **Diplomă și Placheta de aur pentru cultură**.

Menționăm că, din partea comunei Vârșeț a fost premiat cu **Premiul „Opera vieții”, Premiul de Octombrie** și multe alte premii.

Același Ion Rotariu-Cordân, în semn de recunoștință a primit și **Titlul „Cetățean de onoare”** a localităților **Grădinari** și **Cacova**, Județul Caraș-Severin, România.

A plecat în lumea umbrelor, la cei 82 de ani de viață, cu inima zdrobită.

EVENIMENTE CULTURALE

Dr. Vasile ȘOIMARU

Deputat în Parlamentul R. Moldova, (1990-1994, 1998-2001)

Vice-Rector al A.S.E.M. (25 septembrie 1991 - 13 iulie 1994)

ANIVERSAREA A 29-a ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE

Astăzi, 25 septembrie 2020, *Academia de Studii Economice a Republicii Moldova* (ASEM) și-a sărbătorit aniversarea a 29-a de la...naștere.

Totodată, ASEM și-a comemorat creatorul său, Primul Rector-fondator, profesorul dr. bucureștean, **Paul BRAN**, la împlinirea a 80 de ani de la naștere (13 septembrie 2020).

În cadrul sărbătorii a fost organizată *Conferința științifică anuală* și lansată cartea consacrată memoriei Primului Rector-fondator, Paul BRAN.

În carte menționată au fost înserate 60 de articole ale profesorilor din ambele Academii de Studii Economice, de la Chișinău și București, și 80 de imagini fotografice din viața și activitatea universitară a Profesorului. Majoritatea fotografiilor incluse în carte îmi aparțin dar și unul din articolele inserate în carte, pe care îl prezint mai jos, precum și un album de fotografii de la evenimentul lansării cărți. Vă doresc lectură plăcută.

* * * * *

PAUL BRAN ȘI BASARABIA RECUNOSCĂTOARE

După Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, până la ocupația sovietică din 28 iunie 1940, acest spațiu înstrăinat, rusificat de-a lungul unui veac (1812-1918) a cunoscut mai multe transformări favorabile, poate cele mai spectaculoase fiind în domeniul culturii, învățământului, recăpătării limbii române, a alfabetului latin, a spiritului național.

Dacă nu erau acești 22 de ani de aflare a Basarabiei în componența Patriei, nu se știe de mai supraviețuiau basarabenii ca parte a românimii.

În acest sens, cele trei județe istorice basarabene, Cahul, Bolgrad și Ismail, au avut încă 22 de ani favorabili, 1956 – 1978, cea mai mare parte al teritoriului celor trei județe astăzi se află în Ucraina.

Ceea ce s-a putut păstra, menține, salva în următoarele decenii, după ce în Basarabia a fost instaurat comunismul, adus pe tancurile sovietice, s-a datorat, în primul rand, cadrelor didactice cu școală românească. Și aceasta în condițiile în care aici au rămas doar unii: mulți s-au refugiat, de urgia bolșevică, în dreapta Prutului, iar și mai mulți au fost deportați în lagărele din Siberia.

Tocmai când se părea că românismul Basarabiei este definitiv îngenunchiat de șovinismul imperial al Moscovei, istoria ne-a mai oferit o șansă: la începutul anilor '90 ai secolului XX, după căderea lui Ceaușescu și prăbușirea imperiului sovietic, în stânga Prutului au început din nou să sosească „din Țară”, cum se zicea la noi frecvent, atunci, și cărți, și artiști, și scriitori, dar, ce ni se pare deosebit de important – și cadre didactice.

Starea învățământului în Basarabia sovietizată era deplorabilă: rusificat, în genere, pe toată linia el mai înregistra și mari goluri în domenii-cheie pentru economia națională.

De exemplu, învățământul economic, orientat exclusiv spre economia centralizată, se și făcea centralizat: studii superioare pentru domeniul relații economice internațional, finanțe-bănci se făceau la Moscova, Leningrad (Petersburg), în alte câteva mari centre ale URSS. La o modestă facultate de economie din cadrul *Universității de la Chișinău* nimereau doar ruși, ucraineni și alți absolvenți ai școlilor rusești, căci aceștia aveau prioritate, în plus toate cursurile de specialitate, în toate colegiile și școlile supioare, se țineau în „limba prieteniei și păcii între popoare” – rusa.

Zeci de ani la rând, sub regimul sovietic, s-a încercat la Chișinău să se deschidă o instituție de învățământ economic superior, un *Institut al economiei naționale*, măcar cu studii în limba rusă, dar în zadar.

Abia la 25 septembrie 1991, în prima lună de independență a Republicii Moldova, a fost posibil așa ceva și aceasta se datorează curajului deosebit al prim-ministrului de atunci, dl **Valeriu Muravschi**, în condițiile în care încă mulți funcționari sus-puși se împotriveau creării unei instituții naționale de profil economic.

Odată adoptată respectiva hotărâre de Guvern, au apărut o serie de nebaneuite probleme: lipsa blocurilor de studiu, a manualelor și în genere a literaturii de specialitate (care erau numai în rusă), a cadrelor didactice și... culmea! – lipsa unui rector pe potriva importanței ce o dobânda noua instituție de învățământ. (Doritori erau la Chișinău mulți... puțină însă era calitatea lor!) Într-o clipă de fericită luciditate, a fost amintit numele profesorului **Paul Bran** de la ASE București, care fusese cu un an mai înainte la Chișinău, cu un ciclu de prelegeri în domeniul economiei de piață, pentru specialiștii în domeniul financiar-bancar.

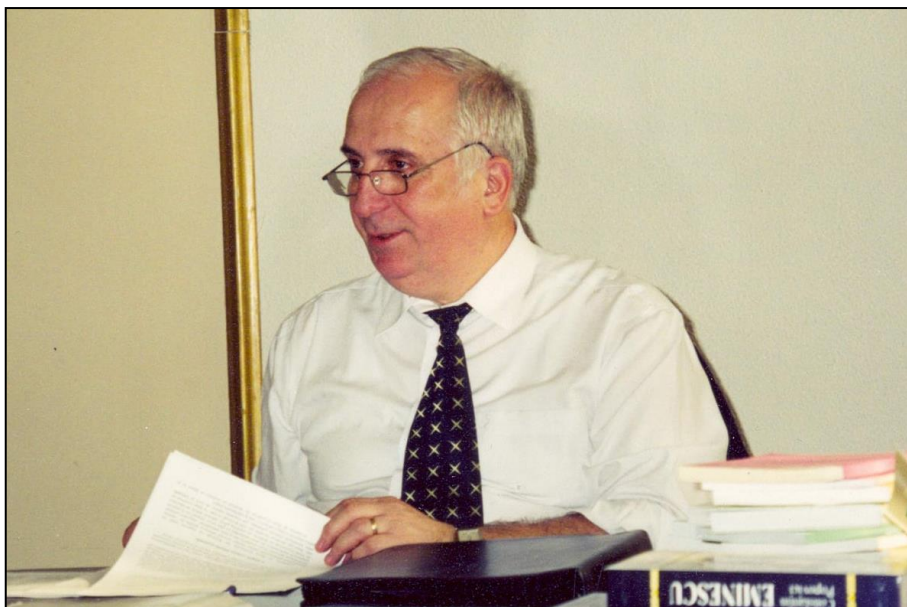
Prea mult impresionase Paul Bran, de la prima vedere, publicul basarabean: prin competență profesională, prestația de profesor, harul oratoric, pe alocuri presărat cu perle umoristice, surprinzătoarea-i modestie, și, poate în primul rând pentru noi – prin frumoasa limba românească pe care o vorbea, mai ales ușurința cu care vehicula terminologia economică, nouă, basarabenilor, mai puțin cunoscută.

Când a apărut numele lui Paul Bran în lista candidaților la funcția de rector al noii instituții de învățământ economic de la Chișinău, ceilalți candidați, oricât de dornici erau de a conduce (fără a ști ce și cum...), s-au retras necondiționat, fără discuții. Cu o zi înainte de semnarea acelei hotărâri de Guvern, devenită cu adevărat istorică, Paul Bran, invitat în această funcție de către prim-ministrul **Valeriu Muravschi**, cu acceptul premierului român **Petre Roman**, și-a dat acordul, cu o singură condiție: noua instituție de la Chișinău să nu se numească „*universitate economică*” așa cum se vehicula prin comisiile de profil ale Parlamentului moldovean, ci **Academia de Studii Economice**, ca și sora sa mai mare de la București, care era mai în vârstă cu aproape opt decenii ca cea proaspăt fondată la Chișinău.

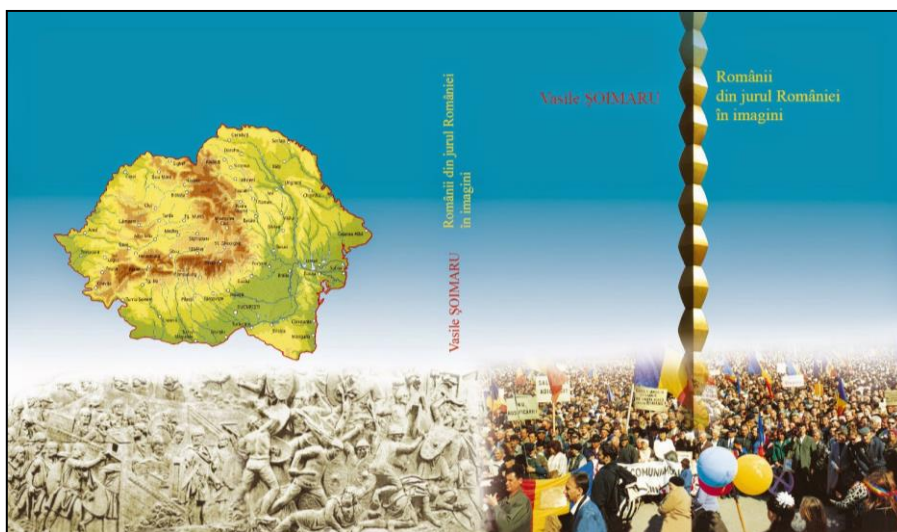
Sosit la Chișinău pe 13 septembrie 1991, chiar în ziua sa de naștere, Paul Bran începe a scrie o filă nouă în biografia sa, în istoria învățământului economic basarabean, dar și în genere în biografia Basarabiei ce renăștea, parcă, scăpând de sub tirania comunistă de factură rusească.

Cu regret, acest capitol de excepție, cu un început formidabil, s-a încheiat penibil, la 12 iulie 1994, la ora 10 dimineața, când cel invitat de la București cu drag de către guvernul democratic al lui V. Muravschi, iată, a fost forțat să părăsească Basarabia - de către următorul guvern, de croială agro-comunistă, românofobă și în genere culturofobă. Oricum, ce a făcut acest Om, acest Profesor, acest Savant, acest Român – pentru Basarabia românească, într-un

scurt răstimp, de doi ani, nouă luni și 18 zile – nu s-a făcut în toată „*perioada sovietică*” (postbelică) pentru învățământul economic, știința economică, pentru perfecționarea economiștilor, contabililor, finanțiștilor din economia națională pregătiți în perioada sovietică, pentru binele populației de aici.

Vom enumera, succint, principalele contribuții ale rectorului-fondator al **Academiei de Studii Economice din R. Moldova (ASEM)**, **prof. dr. Paul Bran**, în anii de aflare a sa la Chișinău, care se identifică cu anii de formare, consolidare, și devenire a ASEM ca o instituție de mare prestigiu, poate cea mai prestigioasă în Basarabia.

- A creat, cum spunea chiar el – baza unei instituții de învățământ: **Biblioteca Științifică**, cu peste 50 de mii de cărți în limba română și în alte limbi moderne, literatură adusă la Chișinău grație contribuției discipolilor și prietenilor săi bancheri, în primul rând – *guvernatorul Băncii Naționale a României, Mugur Isărescu, președintele BCR, Ion Ghica*, rectorul de atunci al ASE București, acad. **Constantin Bărbulescu** și mulți alții.

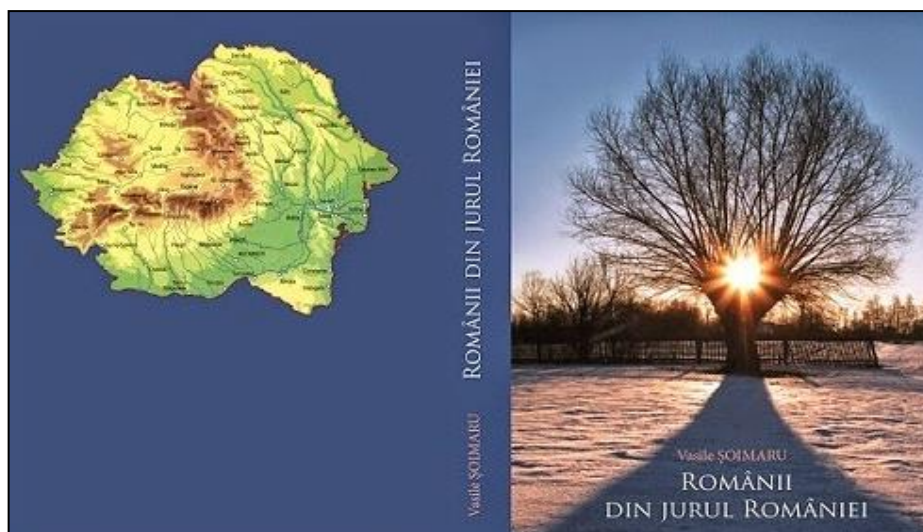
- A elaborat structura ASEM, conform standardelor europene, cuprinzând facultăți inexistente anterior și numeroase catedre și specializări, axate pe necesitățile economiei moderne de piață, promovând - iarăși în premieră pentru Basarabia – cadrele naționale, cele mai bune pentru acea perioadă.

La aceste inovații, firește, a introdus și noi planuri de studii și noi programe analitice, punând bazele cercetării, elaborării de lucrări didactice și metodice, manuale, studii, monografii – toate în limba română.

Acesta fiind și motivul principal pentru care am elaborat și i-am dedicat, Profesorului Paul Bran, în anul 2008, cea mai durută și de suflet lucrare a mea, monografia etnofotografică „**ROMÂNII DIN JURUL ROMÂNIEI ÎN IMAGINI**” (Chișinău-2008), cu următoarea dedicație pe foaia de titlu:

„DEDIC ACEASTĂ LUCRARE MEMORIEI REGRETATULUI PROFESOR ȘI PRIETEN PAUL BRAN, CEL CARE, PRIN PROPRIUL EXEMPLU MI-A DEMONSTRAT CĂ RE-ÎNTREGIREA ESTE NU NUMAI NECESARĂ PENTRU SUPRAVIEȚUIREA NOASTRĂ CA ETNIE, DAR ȘI POSIBILĂ”.

Ediției a doua a Monografiei (în imagine), editată în anul 2014, a fost decernat, în anul 2015, **Premiul Academiei Române**.

Aici e locul să amintim și meritul de a fi obținut și adaptat trei blocuri de studii, în chiar centrul Chișinăului, pe care le-a dotat cu laboratoare, tehnică de calcul, alt echipament. În beneficiul studenților și tinerelor cadre didactice a amenajat mai multe cămine și locuri de agrement.

- A inițiat și organizat, cu concursul aceluiași generoși sponsori din Țară, stagii de documentare, didactico-științifice, la ASE București, pentru cadrele didactice de la Chișinău – în majoritate absolută, absolvenți de facultăți cu predarea în limba rusă – pentru a se familiariza cu terminologia economică românească și pentru elaborarea de cursuri de prelegeri și lucrări practice, desigur, tot în română.

- A extins simțitor trimiterea tinerilor basarabeni la studii de doctorat, la ASE București.

- În calitatea sa de membru al *Consiliului Economic Suprem* pe lângă conducerea R. Moldova, a participat, alături de viceprim-ministrul **Gheorghe Efros**, la elaborarea și redactarea multor proiecte de legi privind reforma economică, dezvoltarea sistemului financiar-bancar, privatizarea proprietății de stat din industrie, agricultură, comerț etc.

Aș menționa, în mod deosebit, elaborarea, de către Paul Bran, a unui **Program de privatizare**, bazat pe experiența țărilor dezvoltate din Vest, program care ar fi putut fi salvator pentru economia basarabească, dar care, din păcate, n-a fost înțeles, iar în consecință – și respins de niște conducători cu mentalitate depășită, de deputații care erau inițiați doar în economia populistă care aducea mai multe voturi.

- Nu poate fi dată uitării nici contribuția sa, directă, la introducerea în Republica Moldova, în 1993, a valutei naționale, cu denumirea românească – **leul**, organizând baterea monedei la *Monetăria de la București*.

- Ca excelent manager, Paul Bran a adus la Chișinău un stil nou de conducere, un nou sistem de relații pe linia conducător – profesor – student, a contribuit la formarea unei atmosfere de lucru cu adevărat creatoare, unde se punea pe prim plan omul, calitățile sale sufletești, intelectuale, profesionale. Cei care l-au cunoscut, care au lucrat alături de el – la ASEM, în Guvern, în comisiile parlamentare, studenții și doctoranzii săi au simțit neapărat căldura, dragostea aparte a lui Paul Bran pentru Basarabia și basarabeni.

Nu e de mirare, că atunci când a fost forțat să părăsească Basarabia îndrăgită, pentru care a muncit dezinteresat, punând în fiecare inițiativă o parte din suflet, plecarea lui Paul Bran a fost sincer deplânsă de numeroși

basarabeni, care au conștientizat enorma pierdere, golul ce se crea aici în lipsa acestei personalități marcante.

De altfel, în pofida atitudinii ostile, prin nimic justificată, Paul Bran a continuat să rămână un fidel prieten al Basarabiei, fapt ce poate fi confirmat și de sutele de studenți și doctoranzi ce au avut ocazia să facă studiile la ASE București – sub conducerea sa, dar și de interesul pentru procesele economice, financiare și monetare din R. Moldova, despre care a scris, și la care s-a referit în mai multe rânduri.

Cu atât mai mare a fost bucuria noastră că, respins de forțe ale întunericului la Chișinău, Paul Bran, poate și datorită experienței basarabene, a onorat cu brio două mandate de rector al celei mai prestigioase instituții de învățământ superior din România - **ASE București**.

Contribuțiile, dăruirea și jertfa lui Paul Bran, în calitatea-i de ctitor al templului numit ASEM, constituie o pagină memorabilă în istoria noastră recentă, pagină a cărei conținut rămâne încă a fi apreciat, la justa-i valoare, de anii ce vin.

P. S. – Chiar dacă pare că nu-i locul aici la un gând mai vechi al nostru, vreau totuși să amintesc pe scurt și despre frământările lui Paul Bran cu privire la perspectiva acestei palme de pământ românesc numit Basarabia - Republica Moldova...

Observând comportamentul străinilor, ura lor față de tot ce-i românesc în Basarabia, politicienii locali de sorginte agro-comunistă, Profesorul visa, și cu acest vis a urcat în 2006 la Ceruri, la o revenire a Basarabiei la sânul Patriei istorice, unde va fi mai în siguranță și unde populația autohtonă își va putea păstra și limba, și istoria, și tradițiile religioase și cele naționale...

Dr. Brândușa JUICĂ

Universitatea din Belgrad, Facultatea de Învățători
și Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru
Educatori „Mihailo Palov” din Vârșeț - **SERBIA**

LUMEA CU ȘI FĂRĂ IUGOSLAVIA

Deschiderea celei de-a treisprezecea ediții a *Festivalului Internațional de Folclor al Românilor din Balcani „Joc Românesc”*, care a avut loc la Jâtcovița pe data de 13 iulie 2019, a fost precedată de o manifestare dedicată cuvântului scris românesc.

Astfel, pe malul bătrânului Danubius, în orașul Golubac, *Societatea de Limba Română din Voivodina - Republica Serbia*, a organizat o întâlnire cu scriitori, redactori, ziariști, critici literari, din mai multe colțuri ale lumii, care au prezentat o serie de realizări editoriale deosebite și relevante nu doar pentru cultura românească. Între acestea un moment aparte a constituit prezentarea cărții **„DEZMEMBRAREA IUGOSLAVIEI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL”**, semnată de **Nicolae Magiar**.

Profesor, istoric, om de radio și televiziune, Nicolae Magiar (Reșița, România) și-a îmbogățit palmaresul scriitoricesc cu un nou studiu monografic, care de această dată supune atenției nu doar imaginea unui colț de lume sau a unei personalități, ci drama unei națiuni, înrămată în tragedii greu de conceput la sfârșit de secol XX.

Cartea **„DEZMEMBRAREA IUGOSLAVIEI ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL”** a apărut în anul 2018, la Editura *Gheorghe Magas* din Reșița, având ca subiect central, așa cum se poate vedea chiar din titlul său, dezbinarea statului iugoslav, într-un moment istoric în care se vorbește tot mai mult despre eforturile creării unei Europe unite.

Respectând principiile de bază ale demersului științific (cauzalitatea, prezentarea evenimentelor și consecințele acestora) și fără a relua experiențe deja incluse în numeroase publicații care au abordat această temă, însă ținând cont de cele meritoase, Nicolae Magiar realizează o panoramă inedită asupra istoriei poporului sârb, rezultată în urma cercetărilor desfășurate timp de opt ani.

În opinia autorului, pe care o susținem din numeroase motive, „lucrarea de față încearcă să adune informațiile la modul cât mai complet și cât mai obiectiv" (pag. 12).

Cele 425 de pagini, repartizate în patru secțiuni tematice: *Istoria sârbilor până în secolul XIX*, *Istoria sârbilor în secolul XX*, *Evenimentele care au dus la dezmembrarea Iugoslaviei și Situația fostelor republici iugoslave după 1999*, urmate de *Concluzii*, *Rezumate* (în franceză, engleză, germană, spaniolă), *Bibliografie* și *Anexe* se sprijină pe un amplu aparat critic, care conține 696 note de subsol.

Bibliografia bogată care cuprinde 305 titluri de carte, articole și surse informatice (multe inedite), generarea interpretărilor originale, precum și setea de adevăr, ne îndreptățesc să vizualizăm și apreciem o explorare temeinică a unui subiect complex și totodată deosebit de sensibil.

Purtând în sine „*un anume grad de simpatie*" a autorului pentru poporul sârb, acest demers cu caracter istoric, în esență o prezentare sintetică a evoluției istoriei sârbilor de la migrațiile slave în Balcani și până la începutul mileniului al III-lea, debutează cu capitolul *Istoria sârbilor până în secolul XIX*. Este o secvență a recuperărilor semnificative, care oferă cititorului cronologia unor momente istorice importante precum: așezarea slavilor în Balcani, întemeierea primelor state sârbești, stăpânirea sârbilor de către otomani, principalele lupte pentru obținerea independenței și independența Serbiei, câștigată după Războiul Ruso -Turc din anii 1977-1878.

Cel de-al doilea capitol - *Istoria sârbilor în secolul XX*, structurat pe șase subcapitole, conturează mersul istoriei poporului sârb între anii 1912-1989. Ochiul vigilent al autorului se îndreaptă cu multă energie spre mărturii documentare luminătoare, construind imagini-sinteză, îmbelșugate cu nume, cifre și date, despre marile evenimente istorice ale secolului trecut, care au marcat în mod pregnant istoria lumii, în desfășurarea cărora au fost implicați și sârbii.

Paginile de început ale acestui capitol oferă informații referitoare la Războaiele balcanice (1912-1913) în urma cărora „**Serbia a devenit puterea dominantă în Balcani**" (pag 25).

Situația s-a schimbat ulterior, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, care a impus o nouă ordine mondială.

În acest context a apărut și statul independent - *Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor*.

Despre evoluția acestui stat, care din anul 1929 a devenit *Regatul Iugoslaviei*, în perioada dintre cele două războaie mondiale, se pot citi câteva pagini semnificative în subcapitolul *Serbia în perioada interbelică*.

„Fondarea statului Iugoslavia a fost un concept statal vehiculat în rândurile intelectualității slave de sud, apărut spre sfârșitul secolului al XVII-lea și accentuat în secolul al XIX-lea în cadrul Mișcării ilirice, care a culminat cu realizarea idealului, în anul 1918, odată cu dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar multinațional ...” (pag. 67).

Politica clasei conducătoare în frunte cu regele Alexandru I, care dorea să creeze o Iugoslavie centralizată, a întâmpinat opoziția unora dintre marile puteri europene (Germania, Italia, Rusia).

Dictatura conducătorului Regatului Iugoslaviei are ca punct final asasinarea acestuia (1934), în timp ce în plan internațional ordinea instaurată după Primul Război Mondial își pierdea tot mai mult valabilitatea.

În următoarele două secvențe ale acestui capitol autorul consemnează și recuperează cu multă grijă aspecte importante, episoade tragice din cel de-al Doilea Război Mondial, respectiv din Lupta de Eliberare Națională a Iugoslaviei.

Spre finalul capitolului vom avea posibilitatea de a afla date despre *Istoria sârbilor între anii 1945-1989*.

În centrul atenției autorului este conturarea imaginii Statului iugoslav care, după sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, s-a organizat într-o federație, constituită din șase republici și două provincii autonome, purtând numele de *Republica Populară Federativă Iugoslavia*, iar mai târziu *Republica Socialistă Federativă Iugoslavia*.

Cele treizeci de pagini, pe care autorul le dedică perioadei amintite, relevă ascensiunea statului iugoslav, atât în plan național cât și internațional, personalitatea președintelui Iosif Broz Tito, precum și situația care a survenit în perioada imediat următoare morții lui Tito.

Excese, erori, orgolii, conflicte de tot felul: etnice, religioase, politice, economice, militare, animate și din exterior, vor rescrie curând un jurnal al dezastrului și definitivează partea centrală a volumului.

Evenimentele care au dus la dezmembrarea Iugoslaviei, cel mai extins capitol (204 pagini), evocă etapele desființării federației iugoslave, una dintre „marile drame din istoria popoarelor din spațiul geografic al Balcanilor de vest” (pag. 116).

Dacă în subcapitolul *Perioada 1991-1995* asistăm la instaurarea atitudinilor tulburătoare care au dus apoi la modificarea hărții lumii, în următoarele unități structurale: *Războiul din Bosnia, Luptele din 1998, Atacul NATO asupra Iugoslaviei în 1999 și Urmărilor atacului NATO asupra Iugoslaviei din 1999*, ne vor întâmpina tortura, cruzimea, chinurile morale și fizice, (...), în timp ce istoricul devine un adevărat dramaturg.

Nu trebuie să uităm însă că scenele prezentate reproduc, din păcate, realitatea cruntă, trăită de bărbați, femei, copii, credincioși ori atei.

Impresionează din nou tenacitatea și zelul cercetătorului, analiza izvoarelor scrise și a unor întâmplări relatate de martori oculari ai acestor vremuri întunecate, care justifică travaliul eforturilor auctoriale de a exprima veridicitatea evenimentelor.

Inedit rămâne și procedeul reluărilor, al recapitulărilor unor situații sau statistici pe care în acest mod autorul dorește să le evidențieze, să le imprime în memoria cititorului.

De asemenea, sunt relevante argumentele aduse în sprijinul ideii că în procesul de dezintegrare a Iugoslaviei contextul internațional s-a „*implicat în mod direct, prin căi multiple (militare, diplomatice, economice, trafic de arme, alte forme de ajutoare etc.)*” (pag. 370).

Războaiele din fosta Iugoslavie (din Croația, Bosnia, Kosovo), în mod aparte intervenția militară NATO, a cărei legitimitate „*a fost și continuă să fie subiectul unei lungi dezbateri*” (pag. 333) au adus imense pierderi umane și materiale și au readus „*la suprafață tensiunile dintre Lumea Veche și Lumea Nouă*” (pag. 322).

Cifrele și statisticile redată în acest volum întruchipează imaginea devastatoare a acestui moment istoric.

Situația fostelor republici iugoslave după 1999 reprezintă partea finală a lecție de istorie despre Iugoslavia.

După experiențele războaielor din spațiul iugoslav, în care toate părțile implicate au încălcat drepturile omului, după Războiul mediatic și chiar crucificarea Bisericii Ortodoxe din Iugoslavia, autorul apreciază și măsura înnoirilor.

Așadar, la final de secol și mileniu fostele republici iugoslave (în ordinea alfabetică): Bosnia și Herțegovina, Croația, Macedonia, Muntenegru, Serbia și Slovenia sunt state independente, dar care „*depind în mare măsură, din punct de vedere economic, politic și militar de SUA și UE.*” (pag. 356).

În același timp conflictul din Kosovo rămâne și pe mai departe o realitate încrâncenată a prezentului, care se exprimă încă prin dificultatea de a găsi pacea, după un război brutal cu masacre, violuri, tortură, lagăre de concentrare.

Concluziile, Rezumatele, Bibliografia și Documentele anexate întregesc acest demers istoric și-i amplifică dimensiunea sa valorică.

Cartea „**DEZMEMBRAREA IUGOSLAVIEI în context internațional**”, semnată de Nicolae Magiar - „o carte tulburătoare, dar plină de învățămintă”, cum o definește prefăcătorul **Varga Atila**, pe lângă valoarea științifică, are și meritul de a așeza în același loc opinii, argumente, informații obiective despre istoria poporului sârb, despre Iugoslavia - o țară cunoscută în lume, care a apus între orizonturi sângeroase.

Andrada Victoria DIACONESCU

***Lansarea Antologiei LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ - STARPRESS -
în anul coronavirusului, 2020 / Ligya Diaconescu***

Epidemia Coronavirus 19 nu a împiedicat sărbătorirea Limbii Române în organizarea revistei internaționale STARPRESS, sub egida **Ligii Scriitorilor**.

Mai precis, chiar dacă starea de alertă cauzată de pandemie nu a permis un eveniment de anvergură, în acest an, **Ziua Limbii Române** a fost totuși marcată la poale de Făgăraș, *Sâmbătă de Sus*, în aer liber, într-o acțiune culturală organizată de **Ligya Diaconescu**, prin Revista sa, STARPRESS, în colaborare și sub egida **Ligii Scriitorilor Români**, condusă de președintele **Al. Florin Țene**, respectând toate regulile impuse și distanțarea socială.

Ediția a VIII-a a *Festivalului Limbii Române* ar fi trebuit să se desfășoare cu participarea a peste 150 de oameni de cultură, ca în fiecare an, începând din 2013, când scriitoarea, jurnalistă **Ligya Diaconescu**, director al *Revistei Internaționale STARPRESS* (româno-canado-americană), secondată de scriitorul **Al. Florin Țene**, președintele *Ligii Scriitorilor Români*, a organizat această minunată sărbătoare, devenită festival, pe parcursul a patru zile, la **Sfinx** (în Bucegi, împreună cu regretatul om de cultură Corneliu Leu), apoi la Jupiter, Râmnicul Vâlcea, *Sâmbăta de Sus*, Moneasa, Horezu și Olănești.

Ediția a VIII-a a *Zilei Limbii Române* s-a sărbătorit, într-o atmosferă românească de mare suflet, printr-un magnific festival ce a avut loc în zilele de 30, 31 august, precum și pe data de 1 și 2 septembrie 2020, la casa de vacanță a soților - scriitoarei **Mariana Popa** și a lui **Ovidiu Popa**, distinși organizatori de evenimente de suflet, care ne-au sprijinit și în organizarea *Zilei Limbii Române* din 2014 la Mănăstirea Sâmbăta de Sus (la așa-numita *Academie Sâmbătă de Sus*), și în organizarea *Festivalului Primăverii de la Brașov* în anul 2019, (eveniment care în acest an nu s-a putut organiza din cauza pandemiei, izolării).

Soții Popa ne-au găzduit în proprietate privată a domniilor lor, de la poalele Făgărașilor pe *Valea Viștei*, numită *Viștișoara*, în apropiere (la 3 km) de *Mănăstirea „Constantin Brâncoveanu” de la Sâmbăta de Sus*, județul Brașov. Întâmpinați într-o atmosferă sărbătorească cu tricolorul la intrare fluturând, într-o grădina plină de flori zâmbitoare, în culori de nedescris, cu mese distanțate (programate pe grupuri) dar, înainte de toate, într-o apropiere sufletească și vibrație de nedescris, cu inimile bătând la unison, gazdele noastre ne-au „răsfățat” făcându-ne să dorim toți cei 11 „adunați” acolo să rămânem și cu sufletul și cu trupul în acel minunat loc, la acești oameni deosebiți. Prezentarea oaspeților s-a făcut în 30 august, cu bucuria revederii.

Sărbătorirea *Zilei Limbii Române* a început la 31 august, la ora 11.00, ca în fiecare an, în mângâierea razelor soarelui, mirosul îmbietor al florilor și adierea brazilor pe care i-am asemănat cu bravi eroi, vâjnoși și frumoși.

Gazda noastră, scriitoarea **Mariana Popa**, redactor-șef cultural al **Revistei STARPRESS**, membru al *Ligii Scriitorilor Români*, secțiunea română a rostit un cuvânt de bun sosît, vorbind despre această sărbătoare deosebită, pandemie și bucuria de a ne revedea, chiar și în aceste condiții de alertă. A vorbit și despre inimoasa organizatoare **Ligia Diaconescu**, vicepreședinte al *Ligii Scriitorilor Români*, „*Doamna Limbii Române*” numită așa de scriitorul **Al. Florin Țene** și „*Doamna Sufletului Românesc*” numită astfel de istoricul **George Rotaru**, dar și despre colaborarea cu *Liga Scriitorilor* și renumitul om de cultură, președintele L.S.R., **Al. Florin Țene**, care neputând participa la această ediție a festivalului – și exprimându-și regretul, fiind prima la care nu a participat a transmis un mesaj emoționant.

A urmat **Ligia Diaconescu** care a prezentat programul manifestării, al *Festivalului*, oamenii de cultură prezenți, reușind și de această dată să fie înconjurată de valoroși oameni de cultură, cuprinzând cam toate secțiunile,

deși în număr mic: poezie, proză, epigrame, călătorii, muzică ușoară, pricesne, romane.

A vorbit despre mesajele primite din întreaga lume și regretul scriitorilor care au participat la sărbătoarea noastră în anii precedenți că nu au mai putut fi prezenți în acest an, inclusiv cei de peste hotare, **Melania Rusu Caragioiu**, din Montreal – redactorul-șef al Revistei STARPRESS Canada, **Mary Smith** / New York - redactorul-șef al Revistei STARPRESS-USA, **Adalbet Gyuris**, Germania, **Maria Giurgiu**-Italia, **Ionela Flood** – Marea Britanie, **Elena Buică** / Totonto, Canada, **Virgil Ciuca** / USA, **Miriam Nadia Dabău**/ Paris / Franța, **Ovidiu** și **Elena Jucan** din Cluj etc.

Ligya Diaconescu a vorbit și despre semnificația *Zilei Limbii Române*, despre „truda” scriitorilor români de pretutindeni în a organiza acțiuni culturale în perioada de pandemie, urgență sau alertă, inclusiv *online* dar și despre antologia care s-a lansat în această zi, realizată de ea cu valoroși scriitori de origine română din întreaga lume, antologie ce prezintă „la cold” trăirile în starea de urgență.

Ligya a pregătit și lansarea „**ANTOLOGIEI LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ - STARPRESS - în anul coronavirusului, 2020**” și a vorbit despre noii termeni apăruiți în vocabular în perioada pandemiei de *coronavirus*, *comorbiditate*, *izoleță*, *pozitivat-asimptomatic* versus *simptomatic*; *carantină*, *carantinare*, *carantinat*, *carantinizare*; *comorbiditate*, *comorbidități*; *confirmat*, *confirmați*; *contact*, *contacti*; *contaminat*, *contaminare*; *covid*, *covizi*; *igienizat*; *infectat*, *infectați*, *infectare*; *izolare*, *izolat*, *izolați*; *mască*; *platou*; *pozitiv*, *pozitivi*, *pozitivat*, *repozitivat*; *relaxare* cu sensul special de respectare a regulilor; *testare*, *testat* și alții.

Ligya Diaconescu a mulțumit celor prezenți pentru „curajul” și participare, precum și minunatelor gazde pentru că ne-au pus la dispoziție spațiul mirific și tot confortul pentru desfășurarea acțiunii.

A prezentat pe cei prezenți în program, din domeniul literar făcând parte scriitorii **Mariana Popa** (poezie, proză, călătorii), **Marinela Belu Capșa** (poezie, proză, călătorii), **Ligya Diaconescu** (poezie, proză, călătorii), **Andrada Victoria Diaconescu** (poezie, proză,) și **Gheorghe Cărbunescu** (epigrame) din cel musical, frumoasa adolescentă **Maria Brădean**, cu o voce inegalabilă, cântând muzică ușoară și pricesne, fiind însoțită că în fiecare an de părinții săi, și **Gheorghe Cărbunescu** – romane, interpret și compozitor.

Înainte de prezentarea mesajelor sosite și prezentarea scriitorilor prezenți în Antologia „**LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ - STARPRESS - în anul coronavirusului, 2020**”, **Maria Brădean** ne-a încântat cu o priceasă, într-o interpretare plină de har, mulțumind parcă Măicii Domnului că ne-a îngădui să ne întâlnim în acest superb colț de Rai, într-o cinstită a Limbii Române.

Mesajul președintelui Ligii Scriitorilor Români, Florin Țene a fost citit de părintele dr. Constantin Mănescu, președinte al L.S.R Vâlcea, spicuim:

„- Regret foarte mult că nu putem participa la această manifestare este prima la care lipsim, dar suntem cu sufletul alături de colegii care participă la sărbătorirea Zilei Limbii Române, din 31 august 2020, de la Sâmbăta de Sus.

Dragi colegi vă urez din inimă succes în frumoasă inițiativă și mă bucur că, așa cum Limba noastră a răzbit ieșind victorioasă, peste epidemii și războaie de-alungul veacurilor, așa vă doresc vouă să treceți sănătoși peste epidemia de astăzi, că în anii ce vin să ne bucurăm de frumoasa și instructivă zi de 31 august.

Al. Florin Țene

Președintele național al Ligii Scriitorilor Români
Membru al Academiei Americane-Române
de Cultură și Știință

S-a dat apoi citire de către scriitoarea profesor **Marinela Belu Capșa**, mesajului scriitoarei **Melania Rusu Caragioiu**, redactor-șef cultural **STARPRESS-Canada**, vicepreședintă a ASRAN (Asociației Scriitorilor Români de pe Continentul America de Nord), și citirea frumoasei sale poezii de suflet „**României**”, spicuim:

- „Sunt fericită de a participa virtual la frumoasă manifestare a Sărbătorii „Limba Noastră cea Română”, pe care împreună cu domniile voastre am cântat-o începând de la prima gângurire. Timpul și mâna Domnului ne-a crescut pe fiecare sorbind puteri din glia noastră străbună. “

Marinela Belu Capșa a vorbit despre această frumoasă sărbătoare, mediul în care s-a desfășurat și a recitat poezia „**Izoleta**” care îi aparține și face parte din Antologie.

Gazda noastră, **Mariana Popa** a citit mesajul redactorului-șef al *Redacției STARPRESS USA*, **Mary Smith**, spicuim:

„Limba română devine tot mai mult o punte de legătură între diaspora și Țara-Mamă, dar și o contribuție distinctă a românilor la patrimoniul spiritual universal, care se afirmă azi că bogăție multilingvistică și multiculturală.

*Festivalul Limbii Române, o astfel de muncă, făcută cu mult efort și multă seriozitate, nu e susținută și de cei care n-au avut interesul să-și construiască o fereastră prin care să vadă ce datorii au față de cultură neamului nostru. Munca această este făcută prin voluntariat, încât te întrebi, ce îi face pe unii semenii, cum este și doamna **Ligya Diaconescu**, adevărat reper în acest domeniu, să dea o asemenea trântă? ”*

După ce Ligya Diaconescu a citit numele tuturor scriitorilor prezenți în „**Antologie**”, scriitoarea **Mariana Popa** a citit din creațiile lor.

Cei 44 de scriitori prezenți în antologie sunt: la **Secțiunea POEZIE**: **MARIANA POPA; MELANIA RUSU CARAGIOIU; TEONA SCOPOS; ADALBERT GYURIS; SILVIA NEGRU; MIOARA OPRIȘAN; OVIDIU JUCAN; MIRIAM NADIA DĂBĂU; CONSTANTIN IORDAN; ELENA JUCAN; DORIN MOLDOVAN; ALLA TONU; CONSTANTIN IORDAN; RAVECA VLAȘIN; CAMELIA FLORESCU; TOTH ARPAD; FLORENTINA DANU; DRAGOȘ GELU; MARINELA BELU CAPȘA; AUREL LĂZĂROIU; RODICA FERCAN; ANDREI OVIDIU BACIU; ARȘALUIS SARCHISIAN GURĂU; OLIMPIA SAVA; MARIA GIURGIU; IULIANA CIUBUC ; LIGYA DIACONESCU;**

la Secțiunea **EPIGRAMA**: CORNELIU ZEANA; RODICA CALOTĂ;
OVIDIU ȚUȚUIANU ; GHEORGHE CĂRBUNESCU

la Secțiunea **PROZĂ**: TEONA SCOPOS; NICOLAE DINA;
VASILICĂ MITREA; VASILE BELE; CARMEN MORARU;
IUSTINIAN ZEGRENU; AURORA CRISTEA; CONSTANTIN
MĂNESCU; MIREALA PENU; ALINA SORINELA DIDU; GABRIEL
TODICĂ; TUDOSIA LAZĂR; NELU DANCI; ANDRADA VICTORIA
DIACONESCU.

Gheorghe Carbunescu ne-a amuzat cu câteva epigrame și a cântat „*Mai am un singur dor*” pe versurile Luceafărului poeziei românești, Mihai Eminescu. **Maria Brădean** a interpretat „*Of... inimioară*” un șlagăr nemuritor, cu vocea-i răsunătoare, caldă, frumoasă.

O minunată surpriză a fost sosirea în mijlocul nostru a **prof. Adriana Dumitrescu din Sibiu**, care a vorbit despre frumusețea desfășurării sărbătorii **Zilei Limbii Române la Vistișoara, Sâmbăta de Sus**, ca într-o adevărată familie, și a recitat o poezie de-a Ligyei Diaconescu.

Apoi a urmat un moment de reculegere pentru scriitorii colaboratori plecați dintre noi în acest an: **Teresia Bolchiș Tătaru-Schneider** din Ausburg Germania, **Francisc Pal** din Toronto, **Ștefan Steiculescu** din Râmnicu Vâlcea, dar și pentru cei plecați în anii trecuți, **Marin Ifrim** Buzău, **Eugen Axinte** Brașov și **Corneliu Leu**, unul din inițiatorii acțiunii de serbare oficială a limbii române.

Acesta a fost urmat de un parastas făcut de **părintele dr. Constantin Mănescu**, chipurile celor pomeniți oglindindu-se parcă în flacăra lumânării când, ridicând colacul am cântat „*Vesnica Pomenire*”.

După ce am servit masa, în adierea vântului la poale de Făgăraș, în clinchetul râului ce trecea prin spatele curții, în muzica ciripită de păsărelele adunate stol să participe la sărbătoarea noastră, am mers în localitatea **Porumbacu de Sus**, în județul Sibiu la „*Castelul de lut*” pe **Valea Zânelor**.

Așa cum a scris **Mariana Popa**, „*a fost o adevărată excursie de relaxare a „Familiei Starpress*”. În scurt timp, toți acei oameni sobri de la festivitatea de dimineață au devenit copii. Întreaga atmosferă a locului începând cu natura înconjurătoare, râul care se rostogolea zgomotos peste pietre, căsuțele construite ca în povești, înghețata pe băț, ne-au transportat în copilărie, dar atunci nu purtăm măști pe față. Cu puțină imaginație am intrat în magia aceluia loc și am găsit tihna și tradiția poveștilor cu zmei și zâne. “

Seara am continuat cântecele și recitățile „*acasă*”, la locul serbării zilei limbii române. Am cântat împreună cântece românești minunate, printre care și „*Treceți Batalioane Române, Carpații!*”.

S-au spus povestiri istorice, s-a vorbit despre *dorința de Unire a Basarabiei cu Patria-Mamă* și eforturile făcute în vederea acesteia.

Ziua de 1 septembrie a fost cu o încărcătură spirituală deosebită.

Dacă în 30 august am vizitat și ne-am rugat la *Mănăstirea Sâmbăta de Sus*, ctitorie a renumitului domnitor **Constantin Brâncoveanu**, în prima zi a lunii septembrie, potrivit programului stabilit, soții **Mariana** și **Ovidiu Popa** ne-au însoțit la un loc sacru, pătrunzător, care ne-a mângăiat sufletele cu credință, la **Mănăstirea Bucium** din județul Brașov.

Acolo, în mănăstire, privighetoarea noastră, cu voce sa divină, a cântat o altă priceasnă, cu ochii în lacrimi, zguduindu-ne sufletele încărcate de tristețe. Simțeam o vibrație puternică și pe **Maica Domnului** coborâtă în mijlocul nostru, într-o mângâiere și binecuvântare.

Atât de frumos spune **Mariana Popa**: „*Am ales acest loc pentru că pământul este plin de urmele martirilor. Povestea începe în anul 1761 când Maria Tereza, împărăteasa imperiului austro-ungar a dat ordin de distrugere a tuturor bisericilor românești din Transilvania. Istoria locului spune că au tras soldații austrieci cu tunurile în Biserica de la Bucium, dar nu au reușit s-o lovească cu nici o ghiulea. Atunci generalul austriac a dat ordin că această biserică să fie arsă din temelii. Acolo au ars călugării care*

s-au închis în biserica mică de lemn. Se spune că jerta acestor călugări n-a fost în zadar pentru că în timpul incendiului au apărut imagini cu îngeri auzindu-se cântece solemne. La încetarea focului n-au fost găsite oseminte sau urme ale călugărilor arși. Soldații s-au speriat și au părăsit în grabă locul focului pus de ei. “

La întoarcere am poposit la **Izvorul părintelui Arsenie Boca** sorbind din „**apa vie**”, ne-am amintit că, în 2016, aici am susținut un spectacol de două ceasuri dedicat tot **Zilei Limbii Române**, în prezența a numeroși spectatori.

Mă bucur că și anul acesta, în pofida crizei de epidemie, au fost organizate evenimente diverse, manifestări artistice sau de evocare a parcursului limbii române, au fost transpuse în realitate proiecte de popularizare a limbii și culturii române. Felicit instituțiile inițiatoare și pe participanți! Pentru că memoria, creația vie și interesul pentru acestea reprezintă garanția perenității limbii și identității naționale.

Mulțumim tuturor participanților și gazdelor noastre minunate, **Mariana** și **Ovidiu Popa**.

Pe dată de 2 septembrie s-a încheiat sărbătorirea **Zilei Limbii Române** la **Vistișoara, Sâmbătă de Sus**, cu regretul despărțirii și speranța revederii.

La inițiativa și invitația mai veche a scriitoarei **prof. Marinela Belu Capșa**, împreună cu aceasta, **Ligya Diaconescu** și **Andrada Victoria Diaconescu**, au poposit la Sinaia (pe urmele istoriei, culturii și religiei, vizitând **Mănăstirea Sinaia-Gara** – locul în care a fost asasinat primul ministru al României **I. Gheorghe Duca**).

Am vizitat și *Casa memorială* a marelui nostru compozitor **George Enescu**), apoi la Târgoviște, *Mănăstirea Dealul*, în care se odihnește capul domnitorului **Mihai Viteazul** vizitând și *Curtea domnească*, *Turnul Chindiei* și *Prima bibliotecă de carte românească veche*, locuri care cu voia Bunului Dumnezeu vor fi prezentate într-o nouă carte, întru cinstirea eroilor, prezentarea frumuseților României, a culturii, spre bucuria celor iubitori de cultură, istorie și turism.

Mulțumim și distinsei scriitoare **Marinela Capșa** pentru surpriză făcută.

Lucian MARINA
Novi Sad - SERBIA

EDIȚIA A 22-A A FESTIVALULUI INTERNAȚIONAL AL SCRIITORILOR DE LA VAL-DAVID, QUEBEC - CANADA

În pofida situației specifice din cauza pandemiei provocate de Corona Virus - **COVID19**, pe data de **26 și 27 septembrie 2020**, a avut loc ediția a **22-a a Festivalului Internațional al Scriitorilor de la Val-David, Canada**.

Grație amabilității poetei **Melania Rusu Caragioiu**, vicepreședintă a *Asociației Scriitorilor Români din America de Nord (ASRAN)*, redactor-șef cultural STARPRESS – Canada și a scriitoarei **Flavia Cosma**, directoare a *Festivalului Internațional de la Val-David, Quebec, Canada* și a *Reședinței Internaționale pentru scriitori și artiști de la Val-David*, am aflat detalii despre această manifestare culturală pe care le împărtășim cu Dumneavoastră.

Festivalul Internațional de la Val-David, Quebec, este o reuniune culturală bienală organizată de **Flavia Cosma**, scriitoare, poetă, traducătoare, cineasta și fotograf profesional de origine română, stabilită în Canada din anul 1976.

Anul acest, constranși de pandemia Covid-19 cele două festivaluri s-au desfășurat în iunie 2020 și septembrie 2020, pe ZOOM.

Demn de menționat că, acest festival este înregistrat ca organizație nonlucrativă de către Guvernul din Quebec. Costurile sunt suportate de către Flavia Cosma, cu ajutorul unor sponsori, respectiv de Consiliul artelor din Canada și Liga poezilor canadieni care a sprijinit finanțarea poezilor canadieni membri ai acestei Ligi, participanți la Festival. Ceilalți au participat pe cont propriu sau au fost sprijiniți de către Guvernele din țările din care provin.

În cele ce urmează, Vă supunem atenției Programul Festivalului, apoi alocuțiunea pe care **Flavia Cosma**, directoarea Festivalului a rostit-o la încheierea prestigioasei manifestări, precum și o selecție din numeroasele comentarii sosite la adresa organizatorilor în urma desfășurării Festivalului.

Grație amabilității doamnei Flavia Cosma, publicăm și Manifestul Festivalului despre care, președinta Festivalului a subliniat că, „*Printre numeroasele lucruri frumoase care s-au petrecut la acest Festival, a existat și un Manifest emoționant, puțin naiv, dar plin de grație, scris de prietenul nostru Yvan-Denis Dupuis pe care îl atașez și vă invit să îl țineți aproape de inima voastră*”. Manifestul Festivalului prezentat în cadrul prestigioasei manifestări culturale de poetul, cântărețul și compozitorul **Yvan-Denis Dupuis**, din Sainte Adele, Quebec, Canada a fost tradus în limba engleză de **Flavia Cosma**, directoarea Festivalului.

La moisson lyrique des baies sauvages

Wild Berries' Lyrical Harvest

Le XXII Festival des écrivains a Val-David, Canada, 26 et 27 septembre 2020

Programme du Festival

Le Samedi 26 septembre 2020 du 14h30 à 17h30 (EST time (Montréal))

1. **Denis Emorine**—poète, France
2. **Bina Sarkar Ellias**—poétesse, écrivaine, Mumbai, Inde
3. **Andrey Gritsman**—poète, écrivain, New-York, USA
4. **Honey Novick**—poétesse, autrice-compositeur, Toronto, ON
5. **Berta Lucia Estrada**—poétesse, écrivaine, essayiste, France
6. **Mar Ruiz**—poétesse, Ciudad de Mexico, Distrito Federal, Mexico
7. **Flavia Cosma**—poétesse, écrivaine, Val-David, QC,
8. **Jeremiah Wall**—poète, auteur-compositeur, Val-David, QC
9. **Louise Carson**—poétesse, auteure, St. Lazaar, QC
10. **Luis Raul Calvo**—poète, essayiste, compositeur, Bs As, Argentina suivi de « Dama viajera », une pièce musicale de sa composition
11. **Nicole Davidson**—poétesse, Val-David, QC
12. **Attila F. Balázs**—poete, essayiste, Romania/Slovaquie
13. **Diana Manole**—poétesse, traductrice, Toronto, ON
14. **Mirian Caloretti**—poétesse, Lima, Pérou
15. **Gloria Mindock**—poétesse, Somerville, MA, USA
16. **Yvan-Denis Dupuis**—poète, auteur-compositeur, St-Adèle, QC

Le dimanche 27 juin 2020 de 14 h 30 a 17 h 30

1. **Yuyutsu Sharma**—poète, traducteur, promoteur culturel, Népal
2. **Giuliano Ladolfi**—poète, essayiste, Borgomanero, Italie
3. **Analia Daporta**—poétesse, auteure, Buenos Aires, Argentina
4. **Peter Krok**—poète, Philadelphia, USA
5. **Anna Louise Fontaine**—poétesse et artiste, Laurentides, QC
6. **Susana Cattaneo**—poétesse, Buenos Aires, Argentina
7. **Melania Rusu Caragioiu**—poétesse, écrivaine, Montréal, QC
8. **John Mallette**—poète, Laurentides, QC
9. **Eva Halus**—poétesse, artiste visuelle, Montréal, QC
10. **Janine Pioger**—poétesse, Laurentides, QC
11. **Maria Amelia Diaz**—poétesse, Buenos Aires, Argentina
12. **Jeremiah Wall**—poète, auteur-compositeur, Val-David, QC

CONFERENCES :

1. **Louise Carson**—**Poetry into Prose: „How being a poet helps my other writing”**
2. **Honey Novick**— **"POEMLogism"**
3. **Mirian Caloretti**—**„El Erotismo en las culturas latinoamericanas”**
4. **Diana Manole**— **The Power of (Self-)Editing: What should we avoid in poetry?**

Clôture Festival: **Honey Novick, Jeremiah Wall, Yvan-Denis Dupuis**

A WORD FROM THE DIRECTOR OF THE FESTIVAL-Flavia COSMA

Dear friends, chers amis, chères amies, queridos amig@s, the 22nd Writes' International Festival at Val-David, QC, Canada, came to an end yesterday September 27th 2020. These were two days of celebrating culture, literature and especially poetry. We watched in amazement how **Muse Erato** descended from her place in the sky to soothe our worries and inspire us here on the grounds at the Writers' and Artists' Residence in Val-David, QC, and as the Fest took place on Zoom, She—the Muse— managed to cover large parts of the world with breathtaking poems and her benevolent power. Thank you all for your efforts and dedication, for your unstoppable enthusiasm and loyalty. You were great and I am very proud of you. Namaste!

Until next time I am sending you here my warmest wishes for everything you need and want, and remember, as the poet **Luis Raul Calvo** rightly pointed up: *“Only the angels can save us”*.

Chers amis, chères amies, dear friends, queridos amig@s, **le 22e Festival international des écrits à Val-David, QC, Canada**, s’est terminé hier 27 septembre 2020. Ce furent deux jours de célébration de la culture, de la littérature et surtout de la poésie. Nous avons vu avec étonnement comment **Muse Erato** descendait de sa place dans le ciel pour apaiser nos inquiétudes et nous inspirer ici sur le terrain de la Résidence des écrivains et des artistes à Val-David, QC, et parce que le Festival a eu lieu sur Zoom, Elle- la Muse- a réussi à couvrir de grandes parties du monde avec des poèmes à couper le souffle et de sa puissance bienveillante. Merci à tous pour vos efforts et votre dévouement, pour votre enthousiasme et votre loyauté imparables. Vous avez été super et je suis très fier de vous tous. Namaste! Jusqu’à la prochaine fois, je vous envoie ici mes vœux les plus chaleureux pour tout ce dont vous avez besoin et que vous voulez, et rappelez-vous, comme le poète **Luis Raul Calvo** ait à juste titre souligné : « **Seuls les anges peuvent nous sauver** »

Entre autres grandes choses qui se sont passés à ce Festival il y avait un touchant, un peu naïf, mais plein de grâce Manifeste écrit par notre ami **Yvan-Denis Dupuis** que j’attache ici et vous invite à garder près de votre cœur.

* * * * *

Yvan-Denis DUPUIS
Saint-Adèle, Quebec, CANADA

Translated by **Flavia COSMA**
Val David - Canada

UN PONT SUR L’INFINI

Nous sommes un pont sur l’infini, au-dessus des montagnes, des vallées et du fleuve St-Laurent, au-dessus de la mer, vivant aventures et mystères pour le bonheur de vivre, choisissant les désastres, les triomphes, les pandémies, les défaites, les défis, nous éprouvant nous-mêmes encore et encore apprenant l’amour, l’amour et l’amour....

Yvan-Denis DUPUIS

We are a bridge thrown over infinity, high above the mountains and the valleys and our *St. Lawrence River*, above the far-off ocean, living adventures and mysteries, enjoying life to the fullest, electing for ourselves our own disasters, our triumphs, our battles against pandemics, our defeats, our daily challenges, experiencing again and again, learning to love, love and love....

Where from do we receive the phrases we invent, the words we utter or sing in our hearts like so many melodies?

Let's remain those beautiful fools, suffering from the same delightful madness as all the true artists out there, the ones who manage to give us what our times lack the most: Pure poetry, music, painting, dance, all kinds of art and especially the overwhelming and beautiful human warmth. Let's be full-time poets, let's graft ourselves directly on the avatars and pains of our daily lives. Let's be those hearts that can express themselves, those sensibilities that have the talent to listen in and recognize things in what is not always said, the anguish of living as much as life's fervor...

There are still a few poets who know how to say that...

There are still caresses that become both laughter and tears, leading us into beams of love. Let us be the nature, the breeze, the stars, love and tenderness. To be able to say the truth, to be able to sing, to be able to glorify freedom. To be real men and women, and then to be able to help others becoming so. I have no respect for all those guitar scrapers, all those who disregard the true meaning of words. Let us be lucid poets listening to this world. We are the ecology of the earth and the vision for a better world. Let's create the song of all possibilities. How come there isn't any room left for dreams? Why aren't there authentic poets of song? How come that love and tenderness no longer speak? At the dawn of each autumn, we wait for the migratory poets who follow the mysterious flight of wild geese and bring back each year the fifth season of poetry...

Dear poets and poetesses from all over the world, your words are so beautiful and soothing, so powerful against the hellish pace of this planet so polluted and infected with all our viruses. We need you so much for our common good because tomorrow we will be these trees, these rivers, these oceans...

Let's become moon's brothers and sisters, let's even start today, let's communicate the same way as others howl with the wolves because they hurt, they hurt very badly. We are overwhelmed by the deafening silence of searching for love. And what will happen if we pretend that the stars are those lit lamps of the poets, those luminous lighthouses that avoid shipwrecking this confined world—Covid-19 pandemic oblige—could you imagine that the stars are beacons of tenderness, safeguarding love???

Some people just cleanse by their presence the polluted air that we breathe through our masks; these people are called poets. It is an endangered specie that must be protected in the same way as whales or all the forests of the planet, forests that keep burning...

It is always the tomorrows that keep singing and never the todays of the pandemic. Yet poetry, our songs make our todays happy and singing, right here and now and that's what seems wonderful...

In these times of pandemic, I dream of a different world, fairer, more human and more united where happiness would be in all our backpacks... Yes, it is with the utopians that we change the world, with the marginalized, the rebels, the mavericks, the dissidents, the conscientious objectors, all those

who see things differently, who transgress the instructions. You can admire them, disapprove them, glorify them, denigrate them but you cannot ignore them because they change things, they invent, they imagine, they explore, they create, they inspire, they advance humanity...

Where some see nothing but madness, fear, anguish, we see genius because only those who are crazy enough to think that they can change the world succeed. It is not the predictors or the knowers who make the history of humanity advance, nor are the candid, indignant, revolted, exploited, hungry, tortured people in their flesh and their souls...

This is a silent country, with sad cities where people grind their teeth in fear, where their thoughts are hidden by masks and where all pretend to be happy...

* * * * *

COMMENTS AFTER THE TWENTY-SECOND FESTIVAL AT VAL-DAVID

Thanks Flavia! It was a wonderful choreography of words. Wish I could understand French and Spanish! The vibes were good and I enjoyed the camaraderie. The weaving of languages and your extraordinary effort never fails to enchant me. Take care and may the Muse and your good energies always be with you. Loved reading your poems on the muddy river poems website. Since I couldn't hear you last night... I read you!

Bina Sarkar Ellias, poet, Mumbai, **India**

Thank you for a wonderful, wonderful festival this weekend. I loved hearing all the readers. Everyone was so nice and supportive of each other.

It was an honor to be part of it. You did a great job! Thank you!!!!

Gloria Mindock, Cervena Barva Press, Somerville, MA, **USA**

Dear Flavia: Once again I have an opportunity to express my heartfelt appreciation for what you do for culture, our society and especially me. Thank you, merci, gracias, multumesc...

Please stay well and safe and optimistic. You are my inspiration.

Honey Novick, poet, Toronto, **ON**

Dear Flavia, the readings were wonderful. I met poets new to me whose work I will follow. You did an amazing job of coordinating everything. I am so glad I was invited! Thank you for the great job you did—assembling all the authors from all over the world, handling the technology and coordinating it all in such a pleasant, untroubled way—superb! After listening to the readers at your festival, I have so many new books to buy! It was easily the best literary conference, in-person or virtual, that I have ever attended. Serious but also relaxed and warm and charming. The best thing was that it was easily accessible to all. Another great thing was the variety of presenters. Well done, Flavia! I spent two afternoons via Zoom listening to a glorious cascade of poetry at the XXII Festival de Val-David (Quebec).

Tree Riesener, University Professor, Philadelphia, **USA**

What a delightful afternoon. To hear so many wonderful voices in the second half of the Fest, too. I particularly enjoyed the work of Analia Daporta and Maria Amelia Diaz. Interesting that both were from Argentina. I was also moved by the work of the poet from India but I found it a little hard to focus on her English. That last song sung by Honey Novick in which others joined almost brought me to tears. Thank you.

Peter Krok, editor-in-chief of the *Schuylkill Valley Journal* and poetry director of the *Manayunk Roxborough Art Center* in Philadelphia, **USA**

Dear Flavia, I really enjoyed your program and I wish I had known about it earlier. I'm a multilingual poet and write in 4 language. I have 2 bilingual poetry books: English-German and English French. I don't know if it's too much to ask you if I could read only ONE poem tomorrow. It's a short poem.

Fereshteh Sholevar, poet, **Iran/USA**

Muy querida Flavia. Muchas gracias por el hermoso encuentro de hoy.
Lo que haces es extraordinario. Un beso y abrazo enorme!

Susana Cattaneo, Buenos Aires, **Argentina**

It was a wonderful festival of poetry, and Flavia did a charming and competent job with welcoming everyone and handling the technology.

Tree Riesener, Philadelphia, **USA**

RUBRICA REVISTEI LOGOS

„VĂ PREZENTĂM...”

Brândușa JUICĂ

REVISTA PLURILINGVĂ „NOVI MOST/ PODUL CEL NOU” NUMERELE 3 ȘI 4 PE ANUL 2019

Desigur, nu vor fi destul de cuprinzătoare cuvintele care încearcă să prezinte avuția publicației „*NOVI MOST*”/„*PODUL CEL NOU*”, o revistă cu semnificație profundă, prin menirea și cursul ei tematic.

A dobândit viață în luna decembrie a anului 2017, când din inițiativa președintelui S.L.R., **Lucian Marina**, sub egida *Societății de Limba Română din Voivodina-Republica Serbia*, a apărut primul număr al publicației, constituit din 60 de pagini, cu ilustrații alb-negru. Următoarele numere au crescut, atât ca număr de pagini, cât și ca număr de colaboratori și aspecte tematic, ajungând până în prezent la cea de-a 4-a apariție editorială cu un număr sporit de pagini, însoțite de numeroase fotografii color. Concepută și realizată în stil *biedermeier*, adică solidă, simplă, armonioasă și diversificată, Revista *Novi most/ Podul cel nou* își conturează fizionomia prin cultivarea trăirilor și rostirilor multinaționale din Voivodina, continuând tradiția buletinului plurilingv „*Most*”/„*Podul*”.

Fiecare, în limba în care s-a născut: sârbi, români, maghiari, slovaci, ruteni, ucraineni, rromi, macedoneni, bulgari, croați, bunievți îndreaptă spre lumină spiritul etnic și realizările culturale contemporane.

Diversitatea lingvistică și culturală, definite astăzi prin termeni relevanți ca: multilingvism, multiculturalitate, interculturalitate, exprimă în esență conexiuni - văzute și nevăzute – ale conviețuirii comunităților naționale (o sintagmă preferată de noi, în loc de minorități naționale).

Așadar, fațete ale vieții contemporane, specificități, diferențe și interferențe, care oglindesc acceptarea și aprecierea celuilalt, le vom găsi cu ușurință expuse în articolele acestei publicații.

Apariția revistei *Novi most/ Podul cel nou* are la bază eforturile comune ale membrilor societăților de limbi materne din Voivodina, membrilor Colegiului redacțional, ale membrilor redacției, în frunte cu redactorul responsabil **Lucian Marina**. Bineînțeles și sprijinul Secretariatului Provincial pentru Educație, Reglementări, Administrație și Minorități Naționale-Comunități Naționale, al direcțiilor pentru cultură al orașelor Novi Sad și Vârșeț, la care în momentul de față se alătură și ajutorul acordat de *Consiliul Național al Minorității Naționale Române din Serbia*.

Privite în ansamblul lor, observăm că din cuprinsul celor mai proaspete numere ale revistei, numărul 3 și 4, se relevă un întreg inedit, constituit din articole al căror conținut vizează evenimente deosebite care au avut loc în viața comunităților naționale în decursul anului lăsat în urmă.

Podul cel nou nr. 3 a văzut lumina tiparului în anul 2019, cu un număr de 96 de pagini și un tiraj de 250 de exemplare. În numărul de pagini amintit se încadrează 26 de articole, dintre care aproximativ jumătate sunt în limba română.

Fără a impune principii riguroase în privința unei structuri divizate pe unități tematice, publicația de față este o adevărată călătorie prin spații luminoase, care satisface nevoia de informare, de exprimare a ceea ce există încă bun în firea noastră, a celor care trăim și conviețuim pe aceste meleaguri, tinzând spre toleranță și mai bine. Articolele publicate le putem totuși clasifica în câteva categorii precum: aniversări, manifestări cultural-științifice, artistice, serate literare, prezentări de carte etc.

Așadar, în calitate de cititori vom rămâne ancorați în lumea întâmplărilor care s-au petrecut în spațiul multicultural voivodinean în perioada primelor opt luni ale anului 2019, având drept călăuze 17 autori fideli, diferiți după grai, dar cu tendințe și dorințe identice, de a evidenția rodnicia faptului cultural și a specificului identitar.

Prima lună a anului 2019 a fost marcată de aniversări însemnate precum: *Ziua de naștere a Poetului Național*, Mihai Eminescu și „**Ziua Culturii Române**”, festivitate care a avut loc la *Consulatul General al României la Vârșeț* (15 ianuarie), manifestarea tradițională „**Bulgarijada u Vojvodini**” (Novi Sad -26 ianuarie) și „**Zilele Rutenilor**” (17 ianuarie).

Aceste evenimente au fost consemnate de **Mariana Stratulat, Lucian Marina și Irina Papuga**.

În texte redactate în limba română și sârbă, autorii **Steluța Marina, Lucian Marina și Irina Papuga** oferă cititorilor informații semnificative despre modul în care, în luna februarie, s-au sărbătorit: „**Ziua Orașului Novi Sad**”, „**Ziua Internațională a Limbii Materne**” și Cea de-a 45-a aniversare a *Consiliului de coordonare a societăților de limbă, literatură și cultură din Voivodina*. În cadrul acestui ansamblu aniversar se încadrează și evenimentul apariției Revistei „**Logos**”, nr. 4., publicația care s-a bucurat de atenția mai multor comentatori, atât din țară, cât și din străinătate.

Dr. Romanța Iovanovici, unul dintre aceștia, într-un amplu demers analitic exprimă opiniile proprii referitoare la această realizare editorială cu „*coloratură cosmopolită, multiculturală*”.

Inițiativele traduse în fapte în luna martie au sugerat elaborarea unor texte generoase, care captivează prin dimensiunea informativă și măreția evenimentului. Astfel, sursa *Al Jazeera* ne oferă posibilitatea de a ne apropia de destinul istoric al comunității bulgare din Serbia, prezentând interesul marcării zilei de 3 martie ca *Ziua eliberării de sub ocupația otomană*.

Cartea – prietenul care nu cere nimic, dar dă totul, a fost elogiată zile în șir la *Târgul Internațional de Carte de la Novi Sad*, care s-a desfășurat în perioada 5-11 martie. Despre ceea ce s-a întâmplat la standul *Secretariatului Provincial pentru Educație, Reglementări, Administrație și Minoritățile Naționale-Comunitățile Naționale* și al *Secretariatului Provincial pentru Cultură, Informare Publică și Relații cu Comunitățile Confesionale*, unde au expus cele mai recente apariții și editurile românești din Serbia (Editura „*Libertatea*”, Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, Editura S.L.R.) au scris **Virginia Popović, Alexandra Dogaru, Monica Condan** (Timișoara) și **Lucian Marina** (în limba sârbă).

Grupajul de texte dedicate manifestărilor din luna martie a anului 2019 se rotunjește cu articolul semnat de **Lucian Marina**, referitor la manifestarea omagială organizată de Consiliul de coordonare a activității societăților de limbă, literatură și cultură ale minorităților naționale - comunităților naționale din Voivodina, în ziua de 14 martie, cu prilejul zilei de naștere a poetului **Miroslav-Mika Antić**.

Începutul lunii aprilie este marcat de sărbătoarea - „**Ziua Internațională a Rromilor**”. Despre importanța evenimentului scrie, în limba sârbă, **Sava**

Aleksandrović din Novi Sad, iar despre manifestările organizate cu acest prilej la *Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” din Vârșeț*, unica instituție de învățământ de la noi în care își desăvârșesc studiile tinerii de etnie romă, scrie studenta **Larisa Stratulat**.

Următoarele pagini ale *Podul-ui cel nou* prezintă publicații emblematic, realizate în spațiul cultural al bunieților. Este vorba de dicționarul „**Ričnik bačkih Bunjevaca**”, studiul „**Na prilomu vikova**”, cel din urmă lansat în ziua de 8 mai, în cadrul instituției *Bunjevačka matica*. În același context, amintim serata literară - „*Preprekovo proljeće 2019.*”, nume dobândit după antologia de poezie în care sunt cuprinse creații ale mai multor poeți de limbă croată de la noi și din Croația. Detalii semnificative furnizează în articolul său **Kristina Ivković Ivandekić**.

Textele (elaborate în limba sârbă) despre participarea elevilor din Novi Sad, care urmează cursuri în limba bulgară, la manifestarea „**Ziua alfabetizării și culturii slave**”, organizată în Bulgaria, apoi participarea studenților *Școlii de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „Mihailo Palov” din Vârșeț* la realizarea proiectului „**Inegalitatea ca provocare**”, exprimă interesul redacției de a satisface curiozitatea și gustul celor mai variate categorii de cititori.

Un număr însemnat de pagini ale publicației *Novi most/ Podul cel nou* redau, în imagini și cuvinte, coloritul atmosferei Festivalului „**Joc Românesc**” de la Jâtcovița. În preajma inaugurării celei de-a XIII-a ediții a Festivalului *Internațional de Folclor al Românilor din Balcani „Joc Românesc”* a fost lansată Revista „**Logos**” nr. 5, eveniment care s-a desfășurat la Golubac, în ziua de 13 iunie 2019. O analiză de succes a acestei publicații a realizat **Monica Condan** (Timișoara) în articolul „**Revista „Logos” sau rezistența prin cultură**”, în timp ce **Lucian Marina** descrie cu lux de amănunte scenariul manifestărilor care au avut loc în cadrul festivalului amintit.

Cu scopul de a se promova tradiția și frumusețea vieții de la țară, în localitatea Češko Selo, s-a organizat manifestarea tradițională „**Paprikašijada**”, care este subiectul articolului semnat de **Tamara Gojković**, membru al *Departamentului pentru Informare al Consiliului Național al Minorității Cehe din Serbia*.

Autoarea **Vaska Čergoska** aduce în atenția publicului cititor de limbă macedoneană un moment festiv - cea de-a 13-a ediție a manifestării „**Zilele**

culturii macedonene la Novi Sad”, eveniment care s-a desfășurat pe data de 5 septembrie, în Studioul M al Programului de Radio Novi Sad. Textul devine accesibil și altor cititori datorită numeroaselor fotografii color care-l însoțesc.

O nouă revenire la spațiul cultural al comunității bunievților este asigurată de **dr. Aleksandar Raić**, care oferă date despre activitatea editorială și publicistică și importanța acestui sector cultural în păstrarea și cultivarea limbii materne a bunievților voivodineni.

Un număr impozant de fotografii color și două articole extinse, elaborate în limba română (**Mircea Lelea**) și în limba sârbă (**Lucian Marina**) reactualizează momente importante ale manifestării cultural-științifice internaționale care se desfășoară sub genericul **MEMORIALUL „RADU FLORA”**, organizată în mod tradițional la începutul lunii septembrie de Societatea de Limba Română din Voivodina – Republica Serbia.

Secvența finală a publicației *Novi most/ Podul cel nou* -3 ne conduce spre universul liric al poetului **Petru Cârdu**, care a știut nu doar să existe în același timp în două culturi, ci și să prefacă orașelul Vârșeț într-o capitală culturală europeană. Convingătoare în acest sens rămâne și traducerea în esperanto a poeziei „*Nepoželjni svedoci*”, realizată de **Boriša Miličević**.

Novi most/ Podul cel nou nr. 4 a apărut în luna decembrie a anului 2019, având un număr de 88 de pagini și același tiraj ca predecesorul său. Articolele publicate sunt semnate de autori cunoscuți deja, cât și de nume noi sau provin de pe portalurile web. Paginile publicației conturează, prin imagine și cuvânt, evenimente semnificative din spațiul multicultural și plurilingv voivodinean, care s-au desfășurat în a doua decadă a anului 2019.

Novi most – 4 debutează cu un nou articol dedicat aniversării a 45 de ani de activitate a Consiliului de coordonare a societăților de limbă, literatură și cultură din Voivodina, elaborat (în limba sârbă) de **Irina Papuga**, secretarul Consiliului, urmat de textul informativ al **Marianei Stratulat**, despre alegerea lui **Daniel Magdu** în calitate de președinte al Consiliului Național Român.

Frumusețea diversității a fost interceptată cu finețe de **Tamara Gojković**, membru al *Departamentului pentru Informare* al Consiliului Național al Minorității Cehe din Serbia, care descrie desfășurarea celei de a 7-a ediții a festivalului internațional „*Lepota različitosti*“, organizat în perioada 12-14 iulie, la Biserica Albă și Kruščić.

Rămânând în lumea artelor frumoase, redactorul responsabil **Lucian Marina** ne oferă oportunitatea de a cunoaște modul în care s-a desfășurat ediția a 45-a a *Taberei de Creație a Scriitorilor Români - „Colonia Literară”*, care a avut loc la 7 septembrie 2019 la „*Carska bara*“, lângă satul Lukino selo. Aici s-au întâlnit creatorii literari români din Serbia și din România marcând împreună și **Ziua de 31 august - „Ziua Limbii Române”**.

Întâlniri ale creatorilor plastici sau de literatură au continuat să existe în decursul lunii septembrie și în viața culturală a altor comunități naționale (ruteană, croată ...), despre care au scris: **Irina Papuga** și Elena Veljković.

În demersul critic literar – „*Poezija Slobodana Lale Berberskog povodom stogodišnjice rođenja*”, **dr. Marija Aleksandrović**, profesor de limba română la Școala de Înalte Studii de Specialitate pentru Educatori „**Mihailo Palov**”- Vârșeț (rezumat în limba română de **Brândușa Juică**), oferă o imagine-sinteză asupra vieții și operei poetului **Slobodan Berberski**, personalitate marcantă a vieții sociale și culturale a romilor.

Colaborarea dintre S.L.R. și Universitatea de Vest „**Vasile Goldiș**” din Arad are efecte benefice asupra creșterii noastre culturale. Una dintre modalitățile de realizare a acestei colaborări este participarea membrilor S.L.R. la *Colocviul Internațional „Europa: centru și margine, cooperare culturală și transfrontalieră”*, care se desfășoară la Arad, de obicei în luna octombrie. Despre ediția a VIII-a a reuniunii amintite, care anul trecut a avut loc la Arad și Timișoara, se pot afla date importante în articolul *Colocviul Internațional „Europa: centru și margine, cooperare culturală și transfrontalieră*, semnat de **Lucian Marina**.

Poezia, definită undeva ca *sărbătoare a literaturii*, este una dintre preocupările nobile și a scriitorilor români din Voivodina.

În evoluția sa, literatura română din Voivodina a cunoscut diferite etape, care odată parcurse i-au asigurat un nume propriu.

La aceasta a contribuit în mod special universul liric autohton. Unul dintre scriitorii noștri care s-au desăvârșit artistic în literatura națională a fost **Ioan Flora**. Despre poetul și traducătorul Ioan Flora scrie **Steluța Marina**, în articolul „*Eternitatea poeziei și traducerilor lui Ioan Flora*”.

După calendarul activităților culturale realizate în luna octombrie de *Societatea de limbă ruteană*, publicat de **Irina Papuga**, în articolul „*Farmecul cuvântului și al culorii*”, **Lucian Marina** prezintă aspecte de la Ediția a 12-a a *Taberei de Creație din domeniul Artelor Plastice*.

Această manifestare a avut loc în ziua de 29 octombrie la *Liceul „Borislav Petrov-Braca” din Vârșeț*, în cadrul manifestării cultural-educative *„Memorialul Dimitrie Ardelean”*. Acest eveniment este comentat atât în limba română, cât și în limba sârbă.

Același autor, ne călăuzește atenția spre cunoașterea unui moment inedit, și anume marcarea a 70 de ani de existență și activitate neîntreruptă a Postului de Radio Novi Sad, prin emisiunea cu public, transmisă direct în ziua de 3 noiembrie din *Studioul „M”* al Postului de Radio Novi Sad, Redacția programului în limba română.

În articolul *Majestatea sa radioul*, tânăra jurnalistă **Cristina Iovanovici** își exprimă opiniile despre *„Monografia 70 de ani de activitate a Redacției Române a Postului de Radio Novi Sad”*, autor **Lucian Marina**, *„carte de referință care a adus o contribuție inestimabilă la înțelegerea și analizarea locului Postului de Radio Novi Sad în planul mai larg al acestei societăți”*.

O serie de articole care împodobesc paginile publicației *„Novi most 4”* relevă activitatea desfășurată în decursul lunii noiembrie de societățile de limbă și literatură croată, ruteană, bulgară, macedoneană și manifestări relevante din spațiul cultural sârbesc. Acestea sunt consemnate de autori precum: **Krešimir Tkalac**, **Irina Papuga** (cu cele mai numeroase articole), **Elena Veljković**, **Gordana Nonin**, **Beba Vlašković**. Pentru cititorii români sunt demne de amintit și articolele care oferă informații despre construirea noului edificiu al Radio-Televiziunii Voivodinei, despre partea a doua a ediției a 45-a a tradiționalei *Tabere de Creație a Scriitorilor Români din Voivodina – Republica Serbia*, care a avut loc la sediul *Casei de Presă și Editură „Libertatea” din Panciova*, precum și despre fragmentele de istorie, tradiție și conviețuire identificate de subsemnata în *„Monografia Redacției Române a Postului de radio Novi Sad”*.

„Novi most/ Podul cel nou 4”, sau poate *„Puntea cea nouă”*, își încheie discursul multicultural și plurilingv cu o pagină lirică oferită în dar de poetul **Iľtfan Farkaš**, urmată de calendarul activităților planificate pentru viitor și urarea **La mulți ani!** – exprimată în 20 de limbi.

